

ПРИДНІПРОВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ БУДІВНИЦТВА ТА
АРХІТЕКТУРИ

Економічний простір

Збірник наукових праць
(www.eprostir.dp.ua)

№ 138

Дніпро
ПДАБА
2018

УДК 336
ББК 65.01
Е 45

Друкується відповідно рішення Вченої Ради
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.
(Протокол №3 від 23.10.2018 р.)

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації 279/3
видано Міністерством юстиції України 17.05.07р.

Науковий збірник «Економічний простір» включено до спеціалізованого
Переліку ВАК України з економіки (Наказ МОНУ №1081 від 29.09.2014р.)

Збірник включений до міжнародних наукометричних баз даних

INDEX COPERNICUS – з жовтня 2012р. :

<http://journals.indexcopernicus.com/+,p3843,3.html>

GOOGLE SCHOLAR – з червня 2016 р.:

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=sLRr06MAAAAJ&hl=ru>

Головний редактор:

доктор економічних наук, професор Орловська Юлія Валеріївна.

Редакційна колегія:

д.т.н, заслужений діяч науки і техніки України Большаков В.І.,	д.е.н. Іванов С.В.,
д.е.н. Божанова В.Ю.,	д.е.н. Коломицева О.В.,
д.е.н. Вакульчик О.М.,	д.е.н. Тараненко І.В.,
д.е.н. Верхоглядова Н.І.,	д.е.н. Поповиченко І.В.,
д.е.н. Дубницький В.І.,	д.е.н. Стукало Н.В.,
д.е.н. Задоя А.О.,	д.е.н. Уманець Т.В.,
д.е.н. Залунін В.Ф.,	д.е.н. Чимшит С.І.,
	д.е.н. Чужиков В.І.,
	д.е.н. Шейнфілде М.

ISSN 2224-6282

ISSNe 2224-6290

Е 45 Економічний простір: Збірник наукових праць. – №138. –
Дніпро: ПДАБА, 2018. – 225с.

В збірнику розглядаються сучасні проблеми просторових економічних систем, сталого екологозбережувачого розвитку економіки, інноваційних процесів макро і мікрорівня, кластерних форм організації бізнесу, ресурсозбереження, фінансових та інвестиційних аспектів економічного зростання, ефективності регуляційних дій органів державного управління та місцевого самоврядування.

Окремої уваги в збірнику набувають питання підвищення якості освітянських функцій вищих навчальних закладів, ролі освіти в постіндустріальному суспільстві.

Для студентів, аспірантів, науковців, викладачів, представників органів державного управління та місцевого самоврядування.

УДК 336
ББК 65.01

© ПДАБА, оформлення, 2018

ЗМІСТ

**МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ
ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ**

<i>Зварич І. Я., к.е.н.</i> СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ НА ВИРОБНИЦТВІ ПРОМІЖНИХ ТОВАРІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ТА ПОГЛИБЛЕННЯ МІЖНАРОДНИХ КООПЕРАЦІЙНИХ ВІДНОСИН.....	5
<i>Сардак С. Е., д.е.н., Саркіс'ян А. С.</i> ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ.....	18
<i>Череп А. В., д.е.н., Троєпольська М. М.</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄС.....	29

**ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

<i>Гавриленко А. С., к.е.н.</i> ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ.	41
<i>Іванова А. Г.</i> АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	53
<i>Кахович О. О., к.держ.упр., Прудіус А. В.</i> ПРИНЦИПИ МИТНО- ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ.....	65
<i>Синюра-Ростун Н. Р., к.е.н.</i> РЕГІОНАЛЬНІ ОСВІТНІ КЛАСТЕРИ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ.....	78
<i>Ходж'яян А.</i> МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	89

**ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЙНО – БУДІВЕЛЬНА
ДІЯЛЬНІСТЬ**

<i>Васильєва В. Г., к.е.н.</i> АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙ ТА ВІДМІННОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ В ПОРІВНЯННІ З МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ.....	108
<i>Макаренко С. М., к.е.н.</i> ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	118

**ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО –
КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС**

<i>Андросова О. Ф., к.е.н.</i> БІЗНЕС-СТРАТЕГІЇ ЯК УНІКАЛЬНІ КОМПЕТЕНЦІЇ В ПРОЦЕСІ ВИРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ В КОРПОРАТИВНІЙ КУЛЬТУРІ НА МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ.....	128
---	-----

<i>Бондаренко Л. А., к.е.н., Грибіненко О. М., к.е.н.</i> ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКСПЛУАТАЦІЇ АВТОСАМОСКИДІВ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРИ ПЕРЕВЕЗЕННІ ГІРСЬКИХ ПОРІД.....	139
<i>Васильєва В. Г., к.е.н., Коновалова О. В., Коротченко В. О.</i> СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ АВТОМАТИЗАЦІЇ ОБЛІКУ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ.....	150
<i>Васильєва В. Г., к.е.н., Таргонська О. С.</i> УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І МЕТОДИКИ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ДОХОДІВ І ВИДАТКІВ У БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ.....	164
<i>Мащенко С. О., к.е.н., Іванюк О. В.</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ ТА ОСНОВНІ ПЕРЕШКОДИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЇХ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....	183
<i>Набока Ю. В.</i> БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩЕ: ХАРАКТЕРИСТИКА, СТРУКТУРА, РОЗВИТОК, ДІАГНОСТИКА.....	192
<i>Пономарев С. В., к.е.н.</i> РАЗВИТИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО И КОМПЬЮТЕРНОГО КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ В РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ.....	201
<i>Фісуненко П. А., к.е.н., Акімова С. М.</i> ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	214
<i>Чумак О. В., к.е.н.</i> УЗГОДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ.....	223

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

УДК 334.726 : 339.944

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ НА ВИРОБНИЦТВІ ПРОМІЖНИХ ТОВАРІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ТА ПОГЛИБЛЕННЯ МІЖНАРОДНИХ КООПЕРАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.5.242

Зварич І. Я., к.е.н.

Тернопільський національний економічний університет

Статтю присвячено аналізу проявів та масштабів розвитку новітніх міжнародних коопераційних зв'язків в розрізі експорту товарів, що призначені для споживання в процесі виробництва (проміжні товари). Аргументовано на основі даних міжнародної статистики, що нарощування обсягів операцій з експорту проміжного споживання є опосередкованим індикатором інтенсифікації відносин між підприємствами за рахунок міжнародної кооперації. Визначено, що стрімке розростання глобальних ланцюгів створення вартості створює додаткові переваги міжнародної кооперації за рахунок диверсифікації виробничих та збутових процесів й операцій та поглиблення міжкраїнових форм співпраці, зокрема через неакціонерні форми. Виявлено, що позиціонування країни, яка інтегрована в глобальні ланцюги створення вартості, на стадіях з високою доданою вартістю, а також експорт нею високотехнологічних проміжних товарів сприяє розвитку окремих підприємств, цілих галузей й економіки. Важливим теоретичним та практичним дослідницьким завданням, яке і обумовлює мету представленої статті є виявлення зв'язку між економічним розвитком країни локалізації та інтенсивністю її залучення до міжнародної кооперації через продукування товарів проміжного включення, орієнтованих на експорт. В перебігу дослідження не отримала підтвердження попередня гіпотеза щодо існування прямої безумовної залежності між виробництвом високотехнологічних проміжних товарів і позиціонуванням країни на високотехнологічних етапах в глобальних ланцюгах створення вартості. Разом з тим узагальнення та аналіз емпіричних досліджень та міжнародної практики дозволили сформулювати тезу, що доступ до цілого переліку іноземних проміжних товарів з конкурентоспроможними цінами відіграє вирішальне значення для підвищення продуктивності як у промислово розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. Перспективним напрямом подальших досліджень було визнано розробку регуляторних заходів, направлених на максимізацію потенціалу розбудови промислового сектору на основі більш складного та динамічного міжнародного поділу праці та збільшення попиту на спеціалізовані проміжні товари та послуги.

Ключові слова: міжнародна кооперація; глобальні ланцюги створення вартості; проміжні товари (продукція); аутсорсинг; технологічність експорту

UDC 334.726 : 339.944

SPECIALIZATION IN THE PRODUCTION OF INTERMEDIATED GOODS AS A PRIMARY DEVELOPMENT AND DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL CO-OPERATION RELATIONS

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.5.242

Zvarych I., PhD in Economics*Ternopil National Economic University, Ternopil*

The article is devoted to the analysis of manifestations and scales of development of the latest international cooperative relations in the context of the export of goods intended for consumption in the process of production (intermediate goods). It has been argued on the basis of international statistics that increasing the volume of intermediate consumption exports is an indirect indicator of the intensification of relations between enterprises through international cooperation. It has been determined that the rapid growth of global value chain creates additional advantages of international cooperation due to diversification of production and sales processes and operations and deepening of inter-country forms of cooperation, in particular through non-equity forms. Therefore, the importance of the current article assumes figuring out the linkage between economic development and the intensity of the countries' engagement into international cooperation through the production of export oriented intermediate goods; this is the purpose of the article. During the study, it was found that there is no direct influence between the high-tech intermediate goods production and the positioning of the country at high-tech stages in the global value chain. However, empirical studies have also shown that access to a broad list of foreign intermediate goods at competitive prices plays a crucial role in boosting productivity in both developed and emerging economies. Therefore, a perspective direction for further research is the development of regulatory measures aimed at maximizing the potential of manufacturing sector development based on a more complex and dynamic labor division and increasing demand for special intermediate goods and services.

Keywords: international co-operation; global value chains; intermediate goods (products); outsourcing; export

Актуальність проблеми. Приймаючи участь у міжнародній виробничо-збутовій кооперації, економіки зі зростаючим ринком могли б досягти рівня інтеграції з глобальною економікою шляхом доступу до зовнішніх та диверсифікованих ринків, виграючи від економії за масштабами, технологічного навчання та поширення знань. Опіраючись на традиційний рикардійський погляд на торгівлю та зростання, країни повинні спеціалізуватися на продуктивній діяльності або «завданнях» у ланцюжку, де вони мають порівняльні переваги у міжнародній торгівлі. Цей шлях, незалежно від продуктової структури країн, призведе до

більшої зовнішньої конкуренції та більш високих темпів економічного зростання в довгостроковій перспективі [1; 2].

Однак, теоретично, в літературі відсутній консенсус щодо впливу участі в міжнародній кооперації (МК) на економічне зростання, оскільки існує ряд труднощів та ризиків, з якими стикаються країни у виконанні офшорингових завдань. Існує можливість регресу розвитку країн через включення до МК, оскільки гегемонія провідних фірм може «заморозити» кооперантів на певних виробничих етапах, які не відіграють значної ролі і дають низьку рентабельність [3]. Коли країни, які, як правило, спеціалізуються лише на обмежених та з низькою доданою вартістю видах діяльності в МК, національні компанії, особливо малі та середні підприємства (МСП), можуть залишитися замкненими в технологічно низьких і неприбуткових сегментах. Це призводить до виснаження можливостей економічного зростання в довгостроковій перспективі [4].

Кілька інших досліджень висвітлюють ситуацію, коли для експортної продукції можуть знадобитися великі обсяги проміжних включень, які, у свою чергу, містять значну частину імпортованого проміжного споживання. Використання у локальному виробництві таких проміжних товарів, створює лише незначні переваги для країн-експортерів та продукує дефіцит доданої вартості. Тоді, як це не парадоксально, існує розбіжність між тим, де виробляються та де експортуються кінцева продукція та де більша частина вартості створюється та або осідає. Якщо скорочення внутрішнього виробництва проміжних товарів не компенсується збільшенням експорту або споживанням кінцевих товарів, результатом може стати скорочення економічного доходу [5]. Тому ми відзначаємо другу точку зору на участь в міжнародній кооперації, яка надає важливого значення технологічним відмінностям між країнами, що виражаються у спеціалізації на торгівлі товарами різного рівня технологічності, однак, приділяючи при цьому більшу увагу позиції вздовж ланцюга створення вартості та ігноруючи важливість галузевого аспекту.

Аналіз останніх наукових досліджень. Розкриттю окремих аспектів міжнародних коопераційних зв'язків присвячені розробки таких вчених як Болдвін Р., Елмс Д., Лоу П., Каплинський Р., Моріс М., Кавакамі М., Стриджон Т. Дж., Даллі Д., Фоссаті В., Лавопа Ф., Дедрік Ю., Кремер К.Л. Лінден Г., Каттанео О., Гері Г. та Старіц К. Разом

з тим, у фаховій літературі наразі лишається дискусійним та потребує більш поглибленої уваги питання щодо методик оцінювання різного роду показників міжнародної виробничої та збутової кооперації із виокремленням її впливу на економічний розвиток країн.

Мета роботи полягає у визначенні залежності між економічним розвитком та інтенсивністю залучення країни до міжнародної кооперації через продукування товарів проміжного включення, орієнтованих на експорт.

Викладення основного матеріалу дослідження. У фрагментарному виробничому процесі країна може позиціонувати себе на різних виробничих етапах у ланцюгу створення вартості в одному секторі, що має різні технологічні рівні і, отже, диференційований прибуток. Ці рівні утворюють «криву посмішку» (smile curve), яка схематично відображає кореляцію між величиною доданої вартості з етапами виробничого ланцюга [6].

Відповідно, певна країна може бути розташована або вгорі або внизу «кривої посмішки». Етапи ланцюга створення вартості можуть характеризуватися виробничими процесами з низьким вмістом доданої вартості (видобуток сировини), які займають більшу частину «кривої посмішки», а також такими етапами як науково-дослідні розробки, дизайн та розробка брендів і, які додають більше вартості в процесі виробництва.

Таким чином, країна може мати велику частку експорту технологічно інтенсивних секторів, але приймати участь на тому етапі виробництва, що не забезпечує значного прибутку, наприклад, такого як роботи зі складання. Або ж, навпаки, країна може приймати участь на верхніх рівнях у якості постачальника послуг з НДДКР у тих галузях, які не мають відношення до високотехнологічних процесів. Інакше кажучи, той факт, що кінцевий продукт вироблено та експортовано в одній країні, не обов'язково означає, що вітчизняні фірми займають домінуюче положення в глобальному ланцюгу створення вартості і абсорбують великий відсоток від загальної вартості цього продукту [7].

Коли виробництво стає дедалі більш фрагментованим, збільшення попиту на спеціалізовані проміжні товари та послуги призводить до більш складного та динамічного поділу праці на більш широке коло учасників, фірм, працівників та країн. Для країн, які глибоко інтегровані

та економічно взаємозалежні з іншими, це може здійснювати визначальний вплив на структуру галузей, зайнятості та інновацій.

Незважаючи на значні прогалини в статистичних даних, навіть наявні проведені дослідження дозволяють стверджувати, що глобальні ланцюги створення вартості (ГЛСВ) стають центральною силою, що веде до структурних змін у багатьох економіках країн світу, і що їх розростання зумовлювало як позитивні, так і негативні зміни [8]. Емпіричні дослідження також показали, що доступ до цілого переліку іноземних проміжних товарів з конкурентоспроможними цінами відіграє вирішальне значення для підвищення продуктивності як у промислово розвинених країнах, так і в країнах, що швидко розвиваються [9].

У той же час, місцеві фірми в країнах, що розвиваються, можуть досягти більшого успіху на своїх власних ринках шляхом об'єднання внутрішніх та іноземних проміжних продуктів з метою створення спеціалізованих економік, що сприятиме трансграничній взаємодоповнюваності. В таблиці 1 наведений перелік найбільших імпортерів та експортерів проміжних товарів у світі.

Таблиця 1 – Провідні експортери та імпортери проміжних товарів в 2010-2014 рр.

№ п/п	Країни	Вартість, млрд дол. США	Частка у світовому експорті/ імпорті, %		Темп приросту, %			
		2014	2010	2014	2010-14	2012	2013	2014
<i>Експортери</i>								
1.	Європейський союз (28)	2784	35,9	34,8	4	-6	7	0
2.	Китай	963	9,6	12,1	11	6	11	6
3.	США	771	10,2	9,6	4	1	0	1
4.	Японія	368	6,5	4,6	-3	-3	-10	-7
5.	Корея	323	3,8	4,0	7	1	5	5
6.	Тайпей, Китай	282	2,9	3,5	11	-3	1	37
7.	Сінгапур	226	3,1	2,8	3	0	3	1
8.	Канада	201	2,7	2,5	3	-2	-1	1
9.	Швейцарія	177	1,4	2,2	19	-4	3	72
10.	Бразилія	148	2,0	1,9	4	-7	2	-6
11.	Індія	140	1,7	1,8	6	-2	16	-10
12.	Австралія	135	1,7	1,7	5	-7	4	-8
13.	Малайзія	128	1,8	1,6	3	-5	-1	3
14.	Тайланд	112	1,5	1,4	3	-7	0	-1
15.	Російська Федерація	111	1,2	1,4	8	19	-4	-3
Всього		6868	86,0	86,0	5	-3	4	2

Продовження табл. 1

Імпортери								
1.	Європейський союз(28)	2602	33,9	32,4	3	-10	3	3
2.	Китай	1147	13,2	14,3	7	1	8	0
3.	США	833	9,4	10,4	7	4	0	6
4.	Японія	290	4,0	3,6	2	-5	-6	4
5.	Мексика	237	2,7	3,0	7	5	2	5
6.	Індія	213	2,7	2,7	4	-4	-7	0
7.	Південна Корея	200	3,1	2,5	-1	-5	0	-14
8.	Канада	198	2,5	2,5	4	3	-2	1
9.	Сінгапур	173	2,3	2,2	3	2	2	0
10.	Швейцарія	159	1,1	2,0	21	-8	5	88
11.	Тайпей, Китай	124	2,1	1,5	-3	-10	-4	-9
12.	Малайзія	123	1,6	1,5	3	-2	3	2
13.	Туреччина	123	1,4	1,5	7	-3	11	-5
14.	Тайланд	121	1,6	1,5	2	2	0	-11
15.	Бразилія	118	1,4	1,5	6	-1	7	-4
Всього		6661	83,1	83,0	4	-4	2	2

Джерело: [10]

Як видно з таблиці 1, найбільшими експортерами та імпортерами проміжних товарів незмінно з 2010 по 2014 рр. залишаються 28 країн Європейського союзу з показником біля 30 % від загального експорту/імпорту проміжними товарами, на другому місці Китай, третє – США і четверте Японія. Вказані країни імпортують та експортують більше 60% проміжних товарів світу. В середньому, на блок країн, що залишився, (з розрахунку на одну країну) припадає від 2,5 до 0,1 відсотка світового товарообороту проміжними товарами. Дана статистика підтверджує той факт, що до системи міжнародної кооперації залучені країни з різним рівнем розвитку, найактивнішими з яких є ЄС, США (виступають в ролі провідних країн або як країни-замовники) та країни, що розвиваються, здебільшого з азіатського регіону.

Особливе місце посідає КНР, яка позиціонує себе як країна з динамічним економічним розвитком. Цікавим є її досвід у використанні КВ як інструменту створення нових та розвитку існуючих галузей на просторах своєї країни. Переймаючи швидкими темпами зарубіжний досвід та технології, в Китаї з'явилася величезна кількість компаній, які випускають товари, що на світовому ринку конкурують з провідними компаніями економічно розвинених країн. Яскравим прикладом для даного твердження виступають телефони китайського виробництва. Починаючи з найнижчих стадій ланцюга створення доданої вартості (приймаючи участь у ролі виконавця) китайська галузь електроніки

породила велику кількість брендів (таких як Meizu, Xiaomi та інші). Ці телефони набули широкої популярності, що підкріплена попитом в країнах, що розвиваються та в країнах з перехідною економікою; активно завойовують нові ринки та пропонують споживачу кращий функціонал за менші кошти, чого собі не можуть дозволити всесвітньовідомі бренди. Тому Китай виступає одним з найактивніших учасників контрактних відносин, виробляючи проміжні товари на експорт та експортуючи їх для подальшої переробки чи збирання.

В подальшому дослідженні пропонуємо, застосувати методичний підхід, який передбачає модифікацію схеми класифікації широких економічних категорій (Схема класифікації Широких економічних категорій (The Broad Economic Categories, BEC) дозволяє транспонувати імпорт (який подається в стандартній класифікації міжнародної торгівлі) в категорії продуктів кінцевого споживання у відповідності Системи Національних Рахунків: капітальні, проміжні та споживчі товари) [11]. Задля аналізу контрактних відносин, поєднуємо капітальні продукти та продукти споживання у єдину категорію «кінцева продукція». На рисунку 1 показано загальне зростання імпорту проміжних, капітальних, споживчих товарів у світі, а також показник «кінцева продукція», який поєднує в собі капітальні та споживчі товари в цілому за період 1988-2016 років (поступово звітність окремих держав погіршується за кількістю та якістю, це робить останні дані ненадійними, а й інколи аномальними).

Рис. 1 Динаміка імпорту проміжних, капітальних, споживчих товарів за період 1988-2016рр., млрд. дол США

Джерело: розроблено автором на основі [12]

Існує кілька моментів, які слід підкреслити: по-перше, торгівля проміжними товарами виглядає більш волатильною, ніж торгівля капітальними та споживчими товарами, призначеними для кінцевого споживання. Це відображає поняття ефекту «бульбашки» під час рецесії та ділових циклів, де сповільнення та спади впливають на поставки матеріалів, деталей та компонентів більше, ніж на кінцеві товари, оскільки виробники кінцевих товарів, як правило, накопичують запаси і затримують повторні замовлення протягом та безпосередньо після періодів невизначеності [13].

Варто окреслити дві основні детермінанти, що на нашу думку, вплинули в 90-х рр. ХХ ст. – першу чверть ХХІ ст. на періоди прискореного розвитку міжнародної кооперації у частині транскордонної торгівлі проміжними товарами:

- рецесія в США (аутсорсинг американських компаній був одним з найважливіших факторів експансії закордонних ринків), «бульбашки», що з'явилися в галузях промисловості, інтенсивно залученими до ГЛСВ;

- кризові явища в регіонах, глибоко задіяних у ГЛСВ, зокрема фінансова криза у Східній Азії 1997р., що відбилася на уповільнення економічної динаміки в усьому світі.

Подібна ж слідувала після «Великої рецесії» або «фінансової кризи» 2008-2009 років. Чергова хвиля спаду припала також на 2014-2016 рр. і відображалася в різкому зменшенні торгових потоків як проміжними, так і капітальними та споживчими товарами в рамках глобальних корпоративних систем, учасники яких пов'язані інвестиційними відносинами.

Апелювання до міжнародної практики діяльності компаній засвідчує, що компанії, як правило, не хочуть наймати нових працівників після рецесії, уповільнень бізнес циклів та криз, до часу, коли зросте попит, що, в свою чергу, робить зайнятість відсталим показником відновлення економіки [14]. Проте існує, агресивна стратегія розвитку міжнародних компаній, коли розширення здійснюється через контрактні відносини, базуючись на аналогічному небажанні інвестувати в нові внутрішні виробничі потужності, на скороченні витрат та підвищеній обережності щодо можливих епізодів рецесії. Ця картина відповідає результатам якісних досліджень в електронній промисловості, де компанії збільшили аутсорсинг та офшорні послуги після спадів та

технологічних «бульбашок», оскільки невизначеність попиту зробила інвестиції у внутрішній потенціал більш ризикованими. Потім, коли цикли досягли нових вершин, компанії звітували про отримання успішного досвіду з аутсорсингу, з огляду на недостатній час для розбудови нових внутрішніх можливостей для задоволення швидко зростаючого попиту [15]. Отже, апелювання до емпіричних досліджень передумов розвитку МК в сучасну добу як альтернативи інвестиційним відносинам, дозволяє нам визначити в якості їх рушійної сили поширення рецесійних явищ в секторах та сегментах національних та глобальної економік, організаційна архітектура яких пов'язана із внутрішньо корпоративною експансією.

Другим важливим моментом, є те, що з точки зору управління ГЛСВ [16] категорії капіталу та споживчих товарів можуть вважатися кінцевими товарами. Капітальні товари включають в себе не тільки машини та інше виробниче обладнання, але й комп'ютери, пасажирські транспортні засоби та інші предмети, придбані як бізнесом, так і споживачами. Таким чином, вони в основному розробляються та продаються провідними компаніями, які розуміють ринки кінцевого споживання, контролюють центральний аспект архітектури продукту, обирають постачальників проміжних товарів, приймають рішення про місце остаточного складання та фіксують фінансові аспекти ланцюга постачання.

Проміжні товари, навпаки, частіше виробляються підприємствами-постачальниками. Провідні компанії, як правило, домінують в ГЛСВ, оскільки саме вони обирають постачальників [17] і розміщують замовлення. Оскільки постачальники здійснюють виробництво відповідно до специфікацій провідних фірм, вони мають меншу унікальну компетенцію, мають меншу силу в ланцюжку та отримують менший прибуток. Саме тому, що різні контрагенти виробляють проміжні товари і товари кінцевого споживання, є сенс поєднати категорії ВЕС (The Broad Economic Categories) таким чином, щоб відобразити цю дихотомію. Тому, поєднавши споживчі та капітальні товари в одну категорію «кінцеві товари», більш наглядно відображається діяльність провідних фірм, в той час як категорія проміжні товари, складається з продукції, яка в своїй більшості виробляється постачальниками (підприємства-виконавці на умовах контракту).

Хоча потенційний внесок МК в довгостроковий розвиток є очевидним (отримання замовлень, збільшення зайнятості, збільшення попиту на споживчі та капітальні товари та послуги), погоджуємося із цілою низкою дослідників, які висловлюють стурбованість з приводу того, що країни, в значній мірі спираючись на коопераційні форми в своєму промисловому розвитку, ризикують залишитися замкнутими в нижніх ланках глобальних виробничо-збутових ланцюгів, які забезпечують низьку додану вартість, а також залишитися технологічно залежними. Особливо гостро це можна спостерігати в країнах, які мають низький рівень економічного розвитку; опосередковано можна оцінити рівень технологічності країни за показником «експорту в залежності від технологічної складності виробництва» (див. рис. 2).

Рис. 2 – Експорт країн відповідно до технологічної складності виробництва у відсотках до сукупного експорту, 2014 рік (приклади країн, що приймають участь в ГВМ за різними стадіями ускладнення технології та доданої вартості)
Джерело: [19]

Категоризація експорту приведена на основі класифікації технологічної інтенсивності виробництва Саньяна Лал [18]: Ресурсомістке виробництво – виробництво простої та працемісткої продукції. Низькотехнологічне виробництво – виробництво, що використовує загально відомі та широко розповсюджені технології. Середньотехнологічне виробництво – виробництво капітальної та проміжної продукції, що характеризується інтенсивним технологічним процесом та високим рівнем майстерності; є ядром промислового сектору у розвинених економіках. Складне виробництво – виробництво

продукції, що характеризується передовими та швидко змінюваними технологіями з високими інвестиціями в НДДКР, а основний акцент робиться на розробці нової продукції. Послуги, пов'язані з передачею знань – страхування, фінансові послуги, комп'ютерні та інформаційні послуги, роялті й ліцензії та інші бізнес послуги.

На рисунку представлені країни, ВВП на душу населення яких коливається від 998 дол. США до 11 824 дол. США, виключенням з них є Сінгапур, де ВВП на душу складає 52 960 дол. США станом на 2016 рік; він був включений до переліку у ролі яскравого представника азіатського регіону, що за короткий проміжок часу став «чудом» економічного зростання, на противагу іншим, менш розвиненим азіатським країнам. Як видно з рисунку, в експорті Сінгапуру переважає продукція складного виробництва – третина від загального експорту, 20% відноситься на експорт ресурсомісткої/працемісткої продукції та 15% на послуги, пов'язані з передачею знань. Схожа структура експорту в Малайзії та Коста Ріці. Всі ці три країни спеціалізуються на експорті електроніки та продуктів інформаційно-комунікаційних технологій. Що стосується сектору послуг, то в Коста Ріці та Малайзії розвинений туризм, а в Сінгапурі переважає сектор фінансових послуг.

Протилежна ситуація склалася в таких країнах як Російська Федерація, Південна Африка та Бразилія, експорт ресурсномісткої продукції займає від 55% до 75%, тобто це такі країни, про які прийнято говорити «сировинна економіка». Вони характеризуються економічною та політичною нестабільністю, суттєвими інфляційними процесами, а в експорті переважають сировинна продукція або товари з низькими технологічним рівнем виробництва. Частіше всього саме такі країни виступають виконавцями, так як володіють дешевими ресурсами: сировиною, дешевою робочою силою та виробничими потужностями, які можна використовувати для нескладних процесів. При цьому нестабільна ситуація в країні приваблює саме коопераційні форми, а не ПІІ, так як вони набагато гнучкіші та мобільніші і не піддаються ризикам знищення або експропріації активів інвесторів.

Висновки. Найактивніше залучені до коопераційних мереж такі країни, як США, Китай та Японія, а також Європейський союз у складі 28 країн; вони являються як основними імпортерами, так і експортерами проміжних товарів та послуг. В ході дослідження було виявлено, що не

існує прямої залежності між виробництвом високотехнологічних проміжних товарів і позиціонуванням країни на високотехнологічних етапах в глобальних ланцюгах створення вартості. Однак, емпіричні дослідження також показали, що доступ до цілого переліку іноземних проміжних товарів з конкурентоспроможними цінами відіграє вирішальне значення для підвищення продуктивності як у промислово розвинених країнах, так і в країнах, що швидко розвиваються. Тому перспективним напрямом подальших досліджень було визнано розробку регуляторних заходів, направлену максимізацію потенціалу розбудови промислового сектору на основі більш складного та динамічного поділу праці та збільшення попиту на спеціалізовані проміжні товари та послуги призводить.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Elms D. Global Value Chains in a Changing World / D. Elms, P. Low. // Fung Foundation, Temasek Foundation and World Trade Organization. Geneva, Switzerland. – 2013. – С. 13–59.
2. OECD. Interconnected economies: benefiting from global value chains / OECD., 2013. – 272 с. – (Synthesis Report).
3. Kaplinsky R. A Handbook for Value Chain Research / R. Kaplinsky, M. Morris., 2002. – (Institute of Development Studies).
4. Kawakami M. Global value chains in the electronics industry: was the crisis a window of opportunity for developing countries? / M. Kawakami, T. J. Sturgeon. // Policy Research Working Papers. World Bank group. – 2010.
5. Dalle D. Industrial Policy and development space; The missing piece in the GVC debate / D. Dalle, V. Fossati, F. Lavopa. // VOX CEPR's Policy Portal. –2014.– №13. – С. 1-4.
6. OECD-WTO. Trade in Value-Added: Concepts, Methodologies and Challenges / OECD-WTO, 2012.
7. Dedrick J. Who Profits From Innovation in Global Value Chains? A Study of the iPod And Notebook PCs / J. Dedrick, K. L. Kraemer, G. Linden. // Industrial and Corporate Change. – 2008. – №19. – С. 81–116.
8. Cattaneo O. Global Value Chains in a Post-crisis World: A Development Perspective / O. Cattaneo, G. Gereffi, C. Staritz. // Washington, DC, World Bank. – 2010.
9. Miroudot S. Trade in intermediate goods and services [Електронний ресурс] / S. Miroudot, R. Lanz, A. Ragoussis // OECD Trade Policy Working Paper No. 93. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.oecd.org/dataoecd/47/14/44437205.pdf>.

10. Statistical data Intermediate Goods in Trade Statistics [electronic resource]. – Access: URL: <https://unstats.un.org/unsd/tradekb/Knowledgebase/Intermediate-Goods-in-Trade-Statistics/>. – Name of the screen
11. 5th revision of the Classification by Broad Economic Categories (BEC) [Електронний ресурс] // UN TRADE STATISTICS. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://unstats.un.org/unsd/trade/classifications/bec.asp>.
12. World Intermediate goods Exports By Country and Region [Електронний ресурс] // World Integrated Trade Solution. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/WLD/Year/2014/TradeFlow/Export/Partner/all/Product/UNCTAD-SoP2>.
13. Escaith H. International Supply Chains and Trade Elasticity in Times of Global Crisis / H. Escaith, L. Nannette, S. Miroudot., 2010. – (World Trade Organization). – (Economic Research and Statistics).
14. Langdon D. A visual essay: Post-recession trends in nonfarm employment and related economic indicators / D. Langdon, R. Krantz, M. Strople. // Monthly Labor Review, US Bureau of Labor Statistics. – 2004. – С. 49–56.
15. Sturgeon T. Exploring the Risks of Value Chain Modularity: Electronics Outsourcing During the Industry Cycle of 2001-2002 / T. Sturgeon. // MIT IPC Working Paper. – 2003. – №3.
16. Gereffi G. The Governance of Global Value Chains / G. Gereffi, J. Humphrey, T. Sturgeon. // Review of International Political Economy. – 2005. – №12. – С. 78–104.
17. Sturgeon T. From commodity chains to value chains: interdisciplinary theory building in an age of globalization / T. Sturgeon // Frontiers of Commodity Chain Research / T. Sturgeon., 2009. – (Stanford, CA: Stanford University Press).
18. Lall S. The Technological Structure and Performance of Developing Country Manufactured Exports / Lall. // Oxford Development Studies.–2000. – №28.–С.337–369.
19. Statistical data Organization for economic co-operation and development [electronic resource]. – Access: URL: <http://stats.oecd.org/#/>. – Name of the screen.

УДК: 338.48/65.011.42

**ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО
ТУРИЗМУ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.18.243

**Сардак С. Е., д.е.н.,
Саркісьян А. С.***Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро*

Метою статті є дослідження наявних та потенційних форм інновацій у міжнародному туризмі. У статті розглянуто особливості інноваційної діяльності та зазначено, що до інновацій в туризмі відносяться нововведення, що супроводжуються створенням нових туристичних послуг і удосконаленням старих, розробкою нових туристичних маршрутів, використанням нових технологій при обслуговуванні туристів. Зазначено, що здійснення ефективних інновацій в міжнародному туризмі має супроводжуватися принципами: науковості, системності, позитивного результату, іманентності інвестиційних процесів, відповідності інновації потребам туристів, зв'язності, безпеки, адаптивності, конкурентоздатності, керованості, врахування інноваційного потенціалу території, зворотного зв'язку. Визначено сучасні форми інновацій у космічному туризмі, дарк-туризмі, індустріальному, медичному, івент-туризмі, гастрономічному, кіно-туризмі, шопінг-туризмі, фото-туризмі та віртуальному туризмі. Для аналізованих видів туризму запропоновано потенційні напрями інновації у сферах продуктової політики, технологій, маркетингу, організаційно-управлінських заходів, сервісу, логістики. Ідентифіковано природні, біологічні, технічні, економічні, соціальні та управлінські фактори впливу на інноваційну активність в міжнародному туризмі.

Ключові слова: інновації; міжнародний туризм; інноваційна активність; фактори; принципи інновацій; напрями інновацій

UDC: 338.48/65.011.42

**INNOVATIVE ASPECTS OF INTERNATIONAL TOURISM
DEVELOPMENT****Sardak S., Dr. of Econ. Sc.,
Sarkisian A.***Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro*

The purpose of the article is to study the existing and potential forms of innovation in international tourism. The article considers the features of innovation and points out that innovations in tourism include innovations that are accompanied by the creation of new tourist services and improvement of the old ones, the development of new tourist routes, the use of new technologies for the servicing of tourists. It is noted that the

implementation of effective innovations in international tourism should be accompanied by the principles: scientific, systematic, positive result, immanentness of investment processes, conformity of innovations to the needs of tourists, connectivity, safety, adaptability, competitiveness, controllability, taking into account the innovative potential of the territory, feedback. The modern forms of innovations in space tourism, tourism, industrial, medical, tourism, gastronomic, film tourism, shopping tourism, photo tourism and virtual tourism are determined. For the analysed types of tourism, potential directions of innovation in the areas of product policy, technology, marketing, organizational and managerial measures, service, and logistics are offered. Identified natural, biological, technical, economic, social and managerial factors influencing innovation activity in international tourism.

Keywords: innovations; international tourism; innovative activity; factors; principles of innovations; directions of innovations

Актуальність проблеми. Туризм у XXI столітті є невід'ємною частиною життя більшості населення світу і ця галузь постала суттєвим джерелом доходу для багатьох країн. У міжнародній практиці усе частіше застосовують інновації для підвищення якості сервісу послуг. Інновації в туризмі мають велике значення для конкурентоспроможності та позиціонування на ринку, як підприємства, так і галузі в цілому. І з кожним днем туристські запити змінюються, з'являються нові потреби щодо якості, доступності, масштабності туристичних послуг.

Інноваційна діяльність в сфері туризму спрямована на створення нового або удосконалення існуючого туристичного продукту, пошук нових напрямів, освоєння нових ринків, модернізацію туристичних послуг, впровадження передових інформаційних, телекомунікаційних та мобільних технологій, а також сучасних форм організаційно-управлінської діяльності. Створення нових і розвиток перспективних видів туризму обумовлює зростання споживчого попиту на ринку туристичних послуг. Все це сприяє подальшому розвитку туризму та підвищує увагу дослідників до інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інноваційних аспектів міжнародного туризму приділяли увагу багато вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: В. Волок [7], О. Давидова [5], В. Джинджоян [12], О. Кальченко [10], М. Кляп [9], О. Крупський [11], Л. Маклашина [3], І. Приварникова [13], А. Самойленко [12], С. Сардак [7, 12], С. Севастьянова [8], Т. Смирнова [13], Т. Тайгибова [4], К. Темчур [11]. Однак, незважаючи на досить повне висвітлення проблематики інноваційності міжнародного туризму, у науковій дискусії

залишаються недостатньо визначеними питання конкретизації форм, принципів, напрямів та особливостей проектування та раціоналізації популярних турів, екскурсійних маршрутів та туристичних послуг.

Метою статті є: дослідження наявних та потенційних форм інновацій у міжнародному туризмі. Для досягнення даної мети поставлено та вирішено наступні завдання: розгляд особливостей інноваційної діяльності у туризмі; висвітлення принципів застосування інновацій в міжнародному туризмі; визначення сучасних форм інновацій у видах міжнародного туризму; розробка потенційних напрямів інновації у видах міжнародного туризму; ідентифікація факторів впливу на інноваційну активність в міжнародному туризмі.

Виклад основного матеріалу. Інновації та інноваційна діяльність традиційно вважаються як напрям науково-технічного прогресу і як процес, пов'язаний з впровадженням результатів наукових досліджень. Однак, поняття «інновація» набагато ширше. Інновації – це не лише різні винаходи, розробки, а, також, зміни та удосконалення в процесах, продуктах, науках, послугах, виробництвах тощо. Так, згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери. Інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [1].

Багато науковців займалися дослідженням особливостей інноваційної діяльності в туризмі й щодо «інновації в туризмі» висловлено немало думок. В.С. Новіков зазначав, що інновації в туризмі – це результат дій, спрямованих на створення нового або зміну існуючого туристичного продукту, освоєння нових ринків, використання передових інформаційних і телекомунікаційних технологій, вдосконалення надання туристичних, транспортних і готельних послуг, створення стратегічних альянсів для здійснення туристичного бізнесу, впровадження сучасних форм організаційно-управлінської діяльності туристичних підприємств [2].

Л. Р. Маклашина стверджує, що це розробка, створення нових туристичних маршрутів, проектів і т.д. із застосуванням досягнень науки, техніки, ІТ-технологій, а також передового досвіду в галузях управління і маркетингу, впровадження яких дозволить підвищити рівень зайнятості населення, забезпечити зростання його доходів, прискорити соціально-економічний розвиток і поліпшити туристичний імідж країни та регіонів [3].

За думкою Т. Тайгибової, інновації в туризмі — це системні заходи, що мають якісну новизну і призводять до позитивних зрушень, що забезпечує стійке функціонування і розвиток галузі в регіоні [4].

О. Давидова у своїй статті підкреслює, що інновації – це результат застосування новинки у туристичній індустрії з підвищенням її ефективності та отриманням, передусім, комерційного ефекту, що має забезпечити стійке функціонування та розвиток галузі [5].

До інновацій в туризмі слід відносити такі нововведення, що супроводжуються створенням нових туристичних товарів та послуг і удосконаленням старих, освоєнням нових туристичних маршрутів, використанням нових технологій при обслуговування туристів.

У 2017 році за індексом туристичної конкурентоспроможності Україна посіла 88 місце з 136 країн світу [6]. Це обумовлено тим, що Україна має ряд факторів, які негативно впливають на конкурентоздатність туристичної галузі: політичні та екологічні проблеми, застаріла матеріально-технічна база, недостатній розвиток туристичної інфраструктури, брак кваліфікованих спеціалістів. Розвиток туризму багато в чому залежить від розробки і впровадження інноваційних технологій, спрямованих на вдосконалення обслуговування клієнтів і розширення сервісних туристичних можливостей.

Аналізуючи публікації які присвячені інноваціям в туризмі, можна виділити принципи інновацій в туризмі, які наведені у табл.1.

В даний час існують численні види туризму. Часто розглядають такі види туризму, як: культурно-пізнавальний, спортивний, пригодницький, діловий, конгресно-виставковий, інсентив-туризм, лікувальний (медичний), екологічний, релігійний туризм. Враховуючи той факт, що на ринку представлена велика кількість пропозицій та те, що рівень розвитку інформаційних технологій зараз значно перевищує той, що був, наприклад, років двадцять тому, стає складніше створити нову пропозицію у популярних туристичних напрямках. Тому все частіше

з'являються нові, однак менш популярні види туризму. Наприклад, за даними М. Кляп зараз виділяють 84 види туризму [9]. З них виокремлюються нові види туризму, задачею яких є заповнення вільних сегментів ринку туризму та створення бази для популяризації цих пропозицій у майбутньому.

Таблиця 1 – Принципи інновацій у туризмі

Принципи	Характеристика
Принцип науковості	Полягає у використанні наукових знань і методів для реалізації інновацій, які відповідають потребам туристів.
Принцип системності	Враховує фактори та умови, необхідні для задоволення потреб людини у відпочинку, ресурсні можливості регіону, соціальний вплив на суспільство, чинники зовнішнього середовища.
Принцип позитивного результату	Полягає у запобіганні непередбаченому створенню і впровадженню ново введень, які можуть бути небезпечними як для туриста, так і для біосфери та суспільства загалом.
Принцип іманентності інвестиційних процесів	Для проведення необхідних досліджень, розробки та матеріалізації інновацій використовуються відповідні ресурси, ефективність яких визначається ступенем важливості та масштабності нововведення.
Принцип відповідності інновації потребам туристів	Пропонуються тільки ті нововведення, які дійсно потрібні клієнтам, а не ті, які може провести і упровадити туристська організація
Принцип зв'язності	Процес нововведення закінчується появою на ринку продукту, який повинен на певному етапі свого життєвого циклу викликати потребу створення наступного нововведення і забезпечувати фінансову підтримку цього процесу.
Принцип безпеки	Забезпечується відсутність шкоди для людини і навколишнього його середовища
Принцип адаптивності	Передбачає процес освоєння туристичним підприємством інновацій, що адекватні умовам зовнішнього середовища, а також сприяють підвищенню ефективності функціонування в цьому середовищі.
Принцип конкурентоздатності	Обумовлює здійснення інноваційної діяльності з урахуванням конкурентоздатності впроваджених інновацій
Принцип керованості	Відображає здатність інноваційної діяльності підпорядковуватись на всіх етапах управлінському впливу
Принцип врахування інноваційного потенціалу території	Передбачає застосування інноваційного потенціалу, яким володіє регіон, безпосередньо впливає на ступінь застосування інновацій туристичними підприємствами: чим більшими інноваційними можливостями володіє регіон, тим вище рівень інноваційних розробок в туризмі
Принцип зворотного зв'язку	Полягає у необхідності аналізу реакції туристів на впроваджені нововведення. Інновації породжують нові туристичні потреби, максимальне задоволення яких є глобальною метою розвитку туризму.

Джерело: розроблено авторами за [2, 7, 8, 12].

Нові види туризму – це група альтернативних видів туризму, які тільки починають набирати популярність. Саме туристичні напрями, які пов'язані з такими видами туризму покликані у майбутньому зайняти значну нішу у туристичному бізнесі. У табл. 2. ми розглядаємо 10 видів туризму та наводимо характеристику їх інноваційної діяльності.

Таблиця 2 – Інновації у видах туризму

Вид туризму	Країни поширення	Характеристика інноваційної діяльності
Космічний	США, Росія	Даний вид туризму активно розвивається у США та Російській федерації. Інноваційна діяльність, насамперед, поширена в технічній площині
Дарк-туризм	Франція, Польща, Італія, Німеччина, Румунія, Чехія, Іспанія, Японія, США, Китай, Республіка Корея, Україна, Росія	Так як більшість країн світу в контексті історії були полями для масових війн, то чисельність туристичних об'єктів для розвитку дарк-туризму зростає
Індустріальний	Румунія, Угорщина, Австрія, Болгарія, Німеччина	Велика кількість об'єктів формується у місцях зруйнованих імперій чи політичних устроїв, тому привабливими є країни пострадянського простору
Медичний	Франція, Ізраїль, Чехія, США, Канада, Австрія, Німеччина	На курортах та у медичних закладах пропонують широкий спектр послуг з лікування та рекреації
Івент -туризм	Німеччина, Бразилія, Іспанія, Великобританія, Нідерланди, Італія, Франція	Відбувається відвідування певної події (концерт, спортивні змагання, модні покази, аукціони тощо) та здійснюється участь у видовищних заходах
Гастрономічний	Франція, Мексика, Японія, Італія, Таїланд, Китай, Греція	Зростає обсяг відвідування ресторанів національної кухні, участь у гастрономічних фестивалях, проводяться майстер-класи з приготування страв
Кіно-туризм	Франція, США, Великобританія, Нова Зеландія,	Пропонуються тури по місцевості, пов'язаної з теле- та кіноіндустрією, подорожі по слідам кіногероїв
Шопінг-туризм	Італія, Франція, Великобританія, Німеччина	Надається пропозиція відвідування торгово-розважальних комплексів та купівлі товарів
Фото-туризм	Непал, Тибет, Ефіопія, Індія, Бутан, Антарктида.	Пропонується відкрити для себе нові краєвиди, поповнити свої фото-колекції
Віртуальний	Усі регіони	За допомогою технологій 3D можна відвідати найвіддаленіші куточки планети і навіть космос, не виходячи з дому

Джерело: розроблено авторами за [7, 9, 12]

Детальний опис кожного з зазначених вище видів туризму наведено далі. Так, космічний туризм являє собою подорож на орбіту Землі. Сутність космічного туризму полягає в тому, що космічні туристи після оплати можуть здійснити політ на навколосемну орбіту або в космос. Цей вид туризму почав активно розвиватися в кінці ХХ ст. і на даний момент

він є досить рідким явищем, адже потребує багато коштів та необхідного рівня здоров'я туриста.

Дарк-туризм («темний» туризм або «похмурий» туризм) – подорож у місця, що пов'язані зі смертю та стражданням людей. Його поділяють на туризм катастроф, містичний туризм, туризм по кладовищах і туризм «смерті». Даний вид туризму включає в себе поїздки до місць масових поховань, кладовищ, місць великих битв, масової загибелі людей, катастроф та стихійних лих. Цей вид туризму здійснюється для того, щоб дізнатися про трагічні історії життя країн та народів, наприклад місця Голодомору та Голокосту, колишніх концтаборів тощо.

Індустріальний туризм – це вид туризму, основною метою якого є відвідання покинутих або недобудованих індустріальних об'єктів, різних підприємств, воєнних об'єктів, небезпечних зон, покинутих будинків. Але, варто відзначити, що даний вид туризму є небезпечним. Цей вид туризму ще не дуже розвинутий в Україні, але досить популярний в країнах ЄС.

Медичний туризм (лікувально-оздоровчий туризм) – туризм, головною метою якого є лікування чи перебування у медичних закладах. Багато таких туристів користуються можливістю поєднати медичне обслуговування з відпочинком на курортах, в оздоровчих, SPA і Wellness-центрах. З кожним роком медичний туризм набуває все більшої популярності, особливо серед мешканців США, Канади та країн Західної Європи.

Event-туризм – це порівняно молодий напрям туризму як в Україні, так і у світі. Event-туризм вражає своєю насиченістю програм, видовищністю, яскравістю та атмосферою. До нього відносять відвідування концертів, фестивалів, карнавалів, ярмарок, спортивних заходів, конференцій тощо. Event-туризм динамічно розвивається. З кожним роком кількість заходів збільшується відповідно до кількості мандрівників. Однією з позитивних рис event-туризму – це його всесезонність. Багато країн влаштовують події для залучення туристів, незалежно від пори року.

Гастрономічний туризм – це подорож країнами для знайомства з особливостями місцевої кухні, кулінарними традиціями та проведення дегустації національних страв. Зв'язок гастрономії та туризму сприяє збільшенню кількості туристів та відповідно збільшує прибуток. Гастрономічний туризм в світі набуває все більшої популярності. Мета

гастрономічних турів – насолодитися особливостями кухні тієї чи іншої країни.

Кіно-туризм – туризм, метою якого є відвідання різних кіно-прем'єр та кіно-фестивалів. Крім цього він включає в себе подорожі місцями, де знімалися відомі фільми. Розвиток такого напрямку як кіно-туризм розпочався порівняно недавно. Багато хто стверджує, що кіно-туризм виник з подорожі по місцях зйомок пригодницького фентезі-фільму про Гаррі Поттера.

Шопінг-туризм – це різновид туризму, головною метою якого є відвідування магазинів, торгових центрів інших країн з метою купівлі товарів. За кордоном нерідко можна придбати унікальні або ексклюзивні, як це, наприклад, часто буває з новинками електроніки чи одягу. Географія таких турів широка, наприклад, Париж, Майямі, Мілан або Лас-Вегас, Туреччина, Фінляндія, Китай. У кожній країні або навіть місті є пріоритетні товари.

Фототуризм на сьогоднішній день є новою течією в туризмі. Це досить цікавий вид туризму, що пов'язує між собою подорож і фотографування. Фото-тури дають змогу побачити найпривабливіші куточки світу і підвищити рівень фотографа. У світі дуже популярний фототуризм з фотографами-професіоналами, які вчать туристів фотографувати, шукати потрібний кут, створювати композиції і багато чому іншому. Цей вид включає в себе пізнавально-розважальну функцію та насичується елементами етнографічного, естетичного та екологічного відпочинку.

Віртуальний туризм – це подорож місцями світу, не виходячи з дому, завдяки сучасним технологіям, у першу чергу – Інтернету. Особливістю віртуальних турів є те, що за допомогою них можна подорожувати не тільки сучасними містами та країнами, а й дестинаціями минулого, віртуальні образи яких створюються на основі реальних макетів того часу. Є вірогідність того, що віртуальні тури – це великий сегмент майбутнього туризму.

О. Давидова і О. Кальченко у своїх роботах зазначають, що найбільшого поширення в сучасній практиці туризму отримали такі види інновацій як: продуктові, технологічні, маркетингові, сервісні, організаційно-управлінські та логістичні [5, 10]. В табл. 3 авторами запропоновано потенційні напрями інновацій за вищенаведеними видами туризму.

Таблиця 3 – Потенційні напрями інновацій в туризмі

Види туризму	Напрями інновацій					
	Продуктові	Технологічні	Маркетингові	Організаційно-управлінські	Сервісні	Логістичні
Космічний	Розробка групових турів для широких верств споживачів	Покращення заходів безпеки туру	Візуалізація турів у Інтернеті	Активізація міжнародної кооперації	Покращення умов польоту	Оптимізація логістичного забезпечення
Дарк-туризм	Розробка нових екскурсійних маршрутів	Розробка нового спеціального обладнання	Популяризація та просування дарк-турів	Задіяння франчайзингу	Формування системи супроводження туристів	Розробка дорожніх карт
Індустріальний	Розширення екскурсійних маршрутів на маршрути на об'єкти	Упровадження системи техніки безпеки	Просування та популяризація індустріального туризму	Укладання угод та розробка спільних програм	Підбір та навчання гідів	Визначення привабливих маршрутів
Медичний	Розширення сфер медичних послуг	Відкриття нових медичних центрів та клінік	Активізація реклами	Формування мереж посередників	Індивідуальний супровід туристів	Формування баз даних медичних центрів
Event-туризм	Розробка екскурсійних турів під індивідуальні запити	Задіяння спеціальних засобів	Створення та просування event-послуг	Підвищення креативності персоналу	Індивідуальна адаптація засобів	Підвищення рівня керованості та мобільності туристичних потоків
Гастрономічний	Освоєння нових гастрономічних маршрутів	Налагодження торговельних і технологічних виробництв із залученням туристів	Створення тематичних сайтів	Регіональна кооперація підприємств ресторанної індустрії	Створення спеціальної інфраструктури	Удосконалення програмно-екскурсійного забезпечення та схеми перевезень туристів
Кіно-туризм	Розробка нових турів по кінематографічним пам'яткам	Забезпечення спеціальними засобами	Створення інтернет-порталу, де турист може знайти потрібну інформацію	Налагодження співробітництва	Організація рольових заходів	Підвищення якості логістичних послуг
Шопінг-туризм	Запровадження «маршрутів одного дня»	Відбір нових торгових центрів та бутиків	Реклама у соціальних мережах	Індивідуальна кооперація	Проведення розпродажів, знижок, консультація клієнтів.	Визначення раціональних маршрутів перевезення туристів
Фото-туризм	Впровадження фото-турів по новим місцям	Обладнання місць турів інфраструктурним забезпеченням	Популяризація фото-туризму в соціальних мережах	Залучення професійних фотографів	Спеціальні майстер-класи та покращення вмінь фотографувань	Вибір найпривабливіших місць для фототуристів
Віртуальний	Розробка віртуальних турів	Розробка програмного забезпечення та доступу	Активна реклама та залучення нових клієнтів	Формування власних баз даних	Забезпечення реальних турів	Пропозиція реальних турів за віртуальним маршрутом

Джерело: розроблено авторами за [5, 10, 11, 12, 13]

Розвиток інновацій у туризмі в цілому залежить від групи факторів: природних, біологічних, технічних, соціальних, економічних та управлінських (табл. 4).

Таблиця 4 – Фактори, що впливають на інноваційну активність в туризмі

№	Група факторів	Вплив	
		Позитивно	Негативно
1	Природні	Наявність природних ресурсів і можливість їх зручного використання, сприятливий клімат для туризму, сприятливий екологічний стан	Нестача привабливих природних, несприятливий клімат, екологічні небезпеки.
2	Біологічні	Багатий рослинний та тваринний світ, санітарно-епідеміологічний стан відповідає вимогам	Бідний рослинний та тваринний світ, епідемії
3	Технічні	Високий розвиток інфраструктури в регіоні: наявність готелів, аеропортів, транспорту для прийому туристів, розвиток матеріально-технічної бази	Відсутність відповідної інфраструктури для прийому відвідувачів, застаріла матеріально-технічна база
4	Соціальні	Високий рівень освіти, культури, соціальний добробут. Наявність культурно-духовних центрів, культурної спадщини в країні	Проблеми міжетнічних відносин, низький освітній рівень населення, відсутність культурних центрів, маргіналізація населення
5	Економічні	Високий фінансовий потенціал країни, сталість національної економічної системи, активне інвестування в дестинації, сприятливі асортимент та цінова політика пропонованих послуг	Нестабільна економічна ситуація та низький фінансовий потенціал в країні, нестача засобів для інвестування інноваційних проектів в туристичному бізнесі
6	Управлінські	Розвиненість і сталість законодавчого поля, ефективна система державного управління та місцевого самоврядування, наявність кваліфікованих кадрів, стабільна політична ситуація в країні	Неефективна система державного управління та місцевого самоврядування, відсутність кваліфікованих кадрів, нестабільна ситуація в країні: часта зміна влади, війни, революції

Джерело: розроблено авторами

Ці фактори різноманітні й багатогранні. Позитивний їх вплив приводить до розвитку інноваційної активності в туристичній діяльності, а негативний, навпаки, гальмує її.

Висновок. Впровадження інновацій в туризмі є необхідною складовою в конкурентній боротьбі. Інновації в сфері туристичного бізнесу збільшують потік нових туристів, якість обслуговування, конкурентоспроможність туристичних підприємств та формують дестинації. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка прикладних напрямів інноваційної діяльності для туристичних

підприємств з урахуванням особливостей інноваційної діяльності у туризмі, принципів застосування інновацій, сучасних форм інновацій, потенційних напрямів інновації та за ідентифікації факторів впливу на інноваційну активність в міжнародному туризмі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. - №40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
2. Новиков В.С. Инновации в туризме / В.С. Новиков. – М.: Академия, 2007. – 208 с.
3. Маклашина Л. Р. Креативна економіка. – 2012. – №5(65). – С.116-120.
4. Тайгибова Т. Инновации в туризме - как один из важнейших факторов повышения уровня социально-экономического развития Республики Дагестан / Т. Тайгибова // Проблемы современной экономики: материалы междунар. науч. конф. (г. Челябинск, декабрь 2011 г.). - Челябинск, 2011. - С.153-156.
5. Давидова О. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. - 2015. - №7(172). - С.65-69.
6. UNWTO Tourism Highlights 2017 [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029>.
7. Сардак С. Э. Проблематика и перспективы развития туризма в Украине [Электронный ресурс] / С. Э. Сардак, В. В. Волок // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2017. – № 6(11). – Режим доступу до журналу: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/index.php/11-2017-ukr>.
8. Севастьянова С. А. Регіональне планування розвитку туризму й готельного господарства : навч. посіб. / С. А. Севастьянова. – М. : КНОРУС, 2007. – 250 с.
9. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму. [Текст]: навч. посіб. / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор. – Київ: Знання, 2013. – 197 с.
10. Кальченко О. Теоретичні аспекти інноваційної діяльності підприємств туристичної галузі / М. Кальченко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету : зб. наук. праць. – Чернігів : ЧДТУ, 2011. – № 4 (54). – С. 147–155.
11. Krupskiy O. Media Tourism in the Chernobyl Exclusion Zone As a New Tourist Phenomenon / O. Krupskiy, K. Temchur // Journal of Geology, Geography and Geoecology. – 2018. – № 27. – P. 261 – 273. <https://geology-dnu.dp.ua/index.php/GG/article/view/517>.
12. Sardak S. Global innovations in tourism / S. Sardak, V. Dzhyndzhoian, A. Samoilenko // Innovative Marketing. – 2016. – № 3. – P. 45 – 50. DOI:10.21511/im.12(3).2016.04.
13. Smirnova T. Formation of the brand the city as an innovative way to improve its attractiveness for tourism / T. Smirnova, I. Privarnikova // European Journal of Management Issues. –2015. – № 23(5). – P. 93 – 100. doi:10.15421/191526.

УДК 339.924: 339.972

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄС

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.29.244

**Череп А. В., д.е.н.,
Троєпольська М. М.***Запорізький Національний Університет, м. Запоріжжя*

У даній статті проаналізовано сучасний стан співробітництва України з ЄС та проблемні питання української євроінтеграції. У роботі застосовано наступні методи дослідження: опис, аналіз, порівняння, синтез, аналогія. Визначено, що основним напрямком економічної політики України є євроінтеграція, а головним стратегічним партнером – ЄС. Розглянуто причини занадто повільного прогресу у відносинах України з Європейським Союзом. Проведено всебічний аналіз чинного реформування та його результатів. Доведено, що орієнтир держави на євроінтеграцію впливає абсолютно на всі без виключення сфери діяльності України і, як наслідок, всі вони мають бути реформовані у відповідності до європейських норм і стандартів. Проаналізовано негативні наслідки та позитивні зрушення після запровадження нових реформ і законів. Визначено основні кроки у подоланні проблемних питань співпраці України з ЄС. Розглянуто поняття корупції, вплив економічних та судово-правових реформ та поняття енергонезалежності як основних факторів проблематики української євроінтеграції. Наведено ряд практичних рекомендацій з приводу ефективнішої співпраці України з Європейським Союзом.

Ключові слова: ЄС; євроінтеграція; економічні реформи; судово-правова система; корупція; енергетична незалежність

UDC 339.924: 339.972

PROBLEMS OF COOPERATION OF UKRAINE AND THE EU**Cherep A., Dr. of Econ. Sc.
Troypolskaya M.***Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya*

The article analyzes the current state of cooperation between Ukraine and the EU and the issues of Ukrainian European integration. The following research methods were used in the work: description, analysis, comparison, synthesis, analogy. It is determined that the main direction of economic policy of Ukraine is Eurointegration, and the main strategic partner is the EU. The reasons for the slow progress in Ukraine's relations with the European Union are considered. A comprehensive analysis of current reform and its results was carried out. It is proved that the landmark of the state on European integration affects absolutely on all without exception of the sphere of activity of

Ukraine, and consequently, all of them should be reformed in accordance with European norms and standards. The negative consequences and positive changes after the introduction of new reforms and laws are analyzed. The main steps are taken in overcoming the problematic issues of Ukraine's cooperation with the EU. The concept of corruption, the influence of economic and judicial-legal reforms and the concept of energy independence as the main factors of the problems of Ukrainian European integration are considered. A number of practical recommendations concerning the more effective cooperation between Ukraine and the European Union are presented.

Keywords: EU; eurointegration; economic reforms; judicial system; corruption; energy independence

Актуальність проблеми. Україна не відступає від свого курсу та вже багато років поспіль орієнтується у своїх стандартах на Європейський Союз. Прямуючи до своєї мети, в країні провели та проводять наразі достатньо велику кількість реформ, але варто визнати, що вони не дають тих результатів, які хотілося б бачити, і вкрай повільно наближають нас до євроінтеграції. Тож необхідною умовою подальшого успішного реформування всіх структур та галузей в Україні, що призведе до результативнішої співпраці з ЄС, однозначно є дослідження та аналіз слабких ланок у державному устрої та чинних реформах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки сучасні євроінтеграційні процеси в Україні хвилюють та спонукають до вивчення цього питання абсолютну більшість громадян, цю тему можна назвати однією з найактуальніших на сьогоднішній день. Та незважаючи на велику кількість праць, що аналізують питання співпраці України з ЄС, основною невирішеною проблемою залишається відсутність чіткого покрокового плану щодо подолання головних перепон України на шляху до Європи, який зазначав би основні напрямки і містив лаконічні та зрозумілі рекомендації. У статті використані матеріали з праць деяких науковців, що розглядали проблематику теми співпраці України з ЄС: А.В.Волошенко [1], що розглядає корупцію в Україні та шляхи її подолання, Л.Л. Прокопенко [2], у чиййй праці проведено загальний аналіз стану української євроінтеграції, В.В. Татаренко [3], яка зосередила свою увагу на питанні реформування судово-правової системи, О.А.Резнікова [4] та О.О.Майданик [5], які розмірковували про перспективи України щодо співпраці з ЄС.

Мета роботи. Євроінтеграція України та прагнення нашої держави до плідної співпраці з ЄС – це, напевно чи не найпопулярніша тема дискусій як серед спеціалістів, так і серед народу в останні роки. Але серед багатьох проблемних моментів цього питання рідко виокремлюють кроки, що мають бути основними та першочерговими для вирішення найважливіших із них. Тому метою цієї статті є виокремлення головних проблем щодо Євроінтеграції та методів і шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На державному рівні протягом останніх років постійно приймалися закони, концепції та програми щодо протидії корупції [6]. Втім, як показує практика, поширення корупції зберігає свої масштаби, а методи подолання корупції в Україні залишаються малоефективними. Причиною цьому є недостатня суспільна реакція на системність проявів корупції, відсутність інтегративного антикорупційного підходу громадян, громадських організацій, держави, адже лише за сполучення чинників політичного та суспільного характеру така боротьба може принести реальні результати.

Для України актуальність формування ефективної антикорупційної політики продовжує залишатися актуальнішим завданням державного управління. У 2017 році Україна посіла 130-те місце серед 180-ти країн у світовому Індексі сприйняття корупції (СРІ). Індекс є оцінкою від 0 (дуже високий рівень корупції) до 100 (вкрай низький рівень корупції). Згідно із ним, Україна покращила свій торішній результат на один бал і отримала 30 балів зі 100 можливих. Поруч із нею з таким же результатом - Гамбія, Іран, М'янма та Сьєрра-Леоне. Тим часом Росія набрала на один бал менше і посіла у рейтингу 135 місце (29 балів), Білорусь - 68-ме (44), Польща - 36-те (60). Таким чином, за винятком Росії, у рейтингу ТІ Україна стала найкорумпованішою країною Європи.

Повільне зростання індексу України у Transparency International, зокрема, пояснюють браком політичної волі керівництва країни до боротьби з корупцією і низьким рівнем довіри до українських судів та прокуратури. Поліпшити результат України, на думку експертів, може запуск Антикорупційного суду і продовження судової реформи, а також перезапуск Нацагентства із запобігання корупції та позбавлення правоохоронців права втручатися в економічну діяльність.

Сучасні прагнення України набути відповідності критеріям на вступ до ЄС, стати рівноправним членом міжнародного співтовариства,

вимагає забезпечення відповідного рівня правопорядку, що, в свою чергу, робить необхідним серйозне вивчення і втілення в життя закордонного, перш за все, країн-членів ЄС, досвіду розбудови громадянського суспільства, діючих у цих країнах політичних, економічних, соціальних, правових механізмів щодо запобігання корупції. Європейський досвід різноманітний, залежить від існуючих правових систем, історичних традицій, значної кількості взаємопов'язаних факторів і враховує соціальні умови, рівень економічного розвитку, політичної культури, основ публічно-управлінської діяльності. Разом із тим, є й загальні для країн-членів ЄС визначальні принципи і підходи. В першу чергу, це розуміння негативних наслідків корупції, її небезпечного впливу на процеси розвитку [1].

Корупція належить до тих проблем, які неможливо вирішити окремо від сфери загальнонаціональних інтересів, політичних, економічних і культурних пріоритетів національного розвитку. Ефективність зусиль щодо подолання корупції значною мірою залежить від здійснення політико-адміністративної та судово-правової реформ, впровадження принципів децентралізації та субсидіарності в механізм державних політик, чіткого правового визначення повноважень і функцій політичних інститутів та їх посадових осіб; запровадження демократичних принципів управління громадськими справами, створення умов для всебічного розвитку структур громадянського суспільства, втілення дієвого механізму суспільного контролю за владними інституціями [2].

Повертаючись до рейтингу міжнародної організації Transparency International, можна виокремити такі основні рекомендації:

- запустити Антикорупційний суд та продовжити судову реформу;
- посилити спроможності слідчих органів та припинити міжвідомчу боротьбу;
- перезапустити НАЗК;
- впровадити нові електронні державні інформаційні системи;
- позбавити правоохоронні органи права втручатися в економічну діяльність.

Іншим важливим фактором, що поки що стоїть на заваді успішної євроінтеграції України є судово-правова система.

Для успішної євроінтеграції судово-правової системи України важливо, щоб норми національного права збігалися із законодавчими актами ЄС і були прийнятними для українського суспільства. Тому вже з перших кроків слід урахувати ці виклики й ретельно опрацювати кожен законодавчий акт, практикувати режим тимчасового застосування певних норм права, створювати ті інституції, які на практиці реалізовуватимуть ці норми, перевіряючи їх на придатність до сталого застосування.

Україна має адаптувати вітчизняне законодавство до законодавства ЄС у тих сферах, напрямках та в обсязі, які передбачені Угодою про асоціацію.

Однією з основоположних статей Угоди про асоціацію є ст. 14 «Верховенство права та повага до прав людини і основоположних свобод», яка передбачає, що в «рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема».

Реальним показником обґрунтованості існування суду, його утримання за рахунок платників податків є рівень виконання судових рішень. На жаль, в Україні цей показник не перевищує 6—8 %. ЄСПЛ вважає стадію виконання судового рішення частиною загального процесу судового захисту права. У сучасному світі ця функція не завжди покладається на державу. У багатьох країнах позитивно зарекомендувала себе практика, коли суд вправі накладати штрафи на осіб, винних у невиконанні або неналежному виконанні судових рішень, і не тільки у справах, де боржником є суб'єкт владних повноважень. На сьогодні український суд не вправі впливати на виконання судових рішень, які вступили у законну силу, але від невиконання судових рішень потерпає саме репутація суду як інституту. Чинне законодавство створило передумови для інституціональної незалежності суддів, але разом із тим рівень залежності суддів підвищується. Тому стратегічним завданням судової реформи має бути забезпечення дієвої, а не декларативної, незалежності суддів від будь-якого впливу на процес прийняття судового рішення та надання належних державних гарантій статусу судді. Ефективний суспільний контроль за здійсненням правосуддя може стати одним із механізмів підвищення суспільної довіри до суду. Встановлення

відкритого і чесного діалогу між судами та громадськістю, повна прозорість судових процедур і відкритість результату судової діяльності є найважливішим чинником підвищення сумлінності суддів під час здійснення судочинства, а також передумовою здобуття довіри громадян до судової влади [3].

Концепція повного перезапуску судової реформи в Україні включає такі основні положення:

- Скоротиться кількість судів і суддів;
- Усі судді пройдуть кваліфікаційне оцінювання;
- Уведення електронного суду;
- Витрати на судові позови зростуть;
- Представляти заявника в суді зможе тільки адвокат;
- За процесуальні диверсії будуть штрафувати;
- Вводять поняття "зразкові справи" [7].

Що є наступною важливою ланкою в українській євроінтеграції? Україна, як невід'ємна частина Європи, повинна орієнтуватися на діючу в розвинених країнах модель соціально-економічного розвитку. Європейська інтеграція передбачає модернізацію економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій та вихід українського товаровиробника на світові ринки.

На мою думку, підприємницька ініціатива та державна політика, яка сприяє її реалізації, врятує українську економіку та прокладе шлях до Європи. В Україні, по суті, потрібні не реформи, а глибинна системна трансформація економіки та управління. Фахівці зазначають, що політика «невтручання» та ринкового фундаменталізму, «затягування пасків» населенню, фіскальна консолідація, а також обмежувальна кредитно-грошова політика НБУ не виправдала себе. Це не лише зменшило «фінансову глибину» економіки, а й законсервувало економічну модель, за якою Україна вивозить за кордон переважно сировину та низько технологічну продукцію з низькою доданою вартістю, талановитих людей та зароблені в Україні прибутки, а ввозить з-за кордону дорогі енергоносії, готову продукцію з високою доданою вартістю та міжнародну фінансову допомогу.

Чим сприятливіші умови для розвитку суб'єктів господарювання в державі, чим ефективніше державне управління, тим ймовірніше, що країна буде цікава для інвестора. Відтак, необхідно провести кардинальні

реформи та модернізувати державне управління, щоб країна стала привабливою для інвесторів, як для українських (своїх олігархів), так і зарубіжних, які готові вкладати кошти в ефективні проекти. Але для цього необхідно створити відповідну нормативно-правову базу, яка б гарантувала зрозумілість та стабільність [4].

Так, Україна при ефективному менеджменті може бути житницею та годувальницею всього світу. Аграрний сектор є стратегічним для української економіки, тому для України виробництво сільгосппродукції є тим, чим для країн Близького Сходу є нафта та газ. Для того, щоб вийти з кризи, як економічної, так і політичної, в Україні потрібно провести системні реформи в самому державному управлінні, в першу чергу – розв’язати проблему, пов’язану зі «сприянням» чиновників монополістам та великому бізнесу, адже від антиконкурентних змов втрачає держава та страждають найменш забезпечені верстви населення [5].

Звичайно, попри всі труднощі та виклики зовнішнього та внутрішнього характеру радує те, що ми крок за кроком повертаємось до нормалізації економічного розвитку країни.

У I півріччі 2018 року зафіксовано продовження позитивних економічних тенденцій та головних ознак макроекономічної стабілізації, що відбувалося на тлі процесів реформування у напрямку як підвищення доходів населення, так і посилення інвестиційної складової зростання, а також в цілому сприятливих зовнішніх умов.

Загалом після подолання падіння економіка України зростає вже десять кварталів поспіль. Це свідчить про те, що курс на формування відкритої конкурентоздатної економіки України приносить відповідні результати.

Наприклад, як свідчать дані Державної служби статистики України та МЕРТ України, реальний ВВП у I кварталі 2018 року зріс на 3,1% (у розрахунку до I кварталу 2017 року) порівняно з 2,8% у I кварталі 2017 року. Реальний ВВП у II кварталі 2018 року порівняно з попереднім кварталом (з урахуванням сезонного фактору) збільшився на 0,9%, а порівняно з II кварталом 2017 року – на 3,6%.

Номінальна середньомісячна заробітна плата штатних працівників у січні-червні 2018 року збільшилася на 26,2% до 8377 гривні (у січні-червні 2017 року – 6638 грн.), заробітна плата, скоригована на індекс споживчих цін, – на 12%.

В цілому економічний розвиток у I півріччі 2018 року, не дивлячись на певні негативні коливання окремих показників економічної діяльності, що у тому числі були спричинені специфічними обставинами, формує основу для подальшого якісного економічного зростання в умовах реалізації задекларованих реформ.

Щодо наступного року, то прогнози є також оптимістичні. Так, прогноз економічного зростання України на 2019 рік – у МВФ тепер складає 3,3% (у попередньому прогнозі було 4%), у Світового банку – 4%. За нашими оцінками – 3,5%. Основним двигуном зростання економіки залишатиметься приватне споживання. Також, як і минулого року, збережеться активна інвестиційна діяльність підприємств.

МВФ та Світовий банк передбачають, що погіршення умов торгівлі підвищить дефіцит поточного рахунку платіжного балансу вже цього року до 3,7% ВВП, а наступного – він становитиме 3,3–3,5% ВВП.

Через складні умови міжнародної торгівлі, нестабільність світових фінансових ринків, протистояння на Сході країни МВФ та Світовий банк очікують, що у 2018 та 2019 роках Україна стикатиметься зі значними фінансовими потребами та ризиками у бюджетній сфері.

Для прискорення економічного зростання до 4% чи більше у найближчі два роки потрібно зберегти макроекономічну стабільність та завершити реформи стосовно створення ринку землі, оздоровлення фінансового сектора, протидії корупції та приватизації. Доцільно провести реформу державних підприємств, сформувавши прозорий і діючий ринок газу, включаючи реформування системи Нафтогазу, забезпечити захист прав власності.

Ці реформи, у свою чергу, будуть стимулювати нарощування інвестицій та продуктивності. Інакше економічне зростання може сповільнитись [9].

Питання, що напряму пов'язане з економікою країни – проблема енергетичних реформ. Проголошена стратегічна євроінтеграційна спрямованість України обумовлює необхідність адаптації вітчизняного законодавства у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів до законодавства Європейського Союзу, що призведе, крім іншого, до удосконалення системи державного регулювання.

З цією метою, одним з першочергових завдань повинно бути узгодження певною мірою правової основи функціонування сфери

використання паливно-енергетичних ресурсів України європейському енергетичному законодавству.

Наступним завданням є перегляд інструментарію за допомогою якого здійснюється державне регулювання у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів шляхом внесення змін до законодавчих і нормативно-правових актів. Діючий інструментарій державного регулювання може тимчасово поширюватись виключно на суб'єкти природних монополій, а суб'єкти господарювання, які здійснюють свою діяльність на ринкових засадах повинні регулюватись чітко визначеними критеріями енергоефективності, затвердженими державою у встановленому порядку.

Третім і найголовнішим завданням на шляху удосконалення системи державного регулювання зазначеної сфери повинно стати розроблення та введення в дію відповідних технічних регламентів та стандартів, що визначатимуть згадані показники енергоефективності [12].

Введення в дію цих критеріїв неможливо провести одразу. Для цього доцільно запровадити перехідний період, під час якого необхідно:

- Підвищити будівельні норми та стандарти у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів;
- Запровадити схеми енергетичного аудиту, енергетичного менеджменту та сертифікації;
- Ввести в дію енергетичне маркування та зазначення інформації про обсяг споживання енергії для енергоспоживчих приладів;
- Запровадити мінімальні стандарти енергоефективності для будівель;
- Передбачити ефективну фінансову підтримку населення для здійснення заходів із підвищення рівня енерго ефективності житлових будинків;
- Провести інформаційні кампанії з метою популяризації енергоефективності у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів [13].

Станом на 10 вересня 2018 року євроінтеграційні реформи у газовому секторі були виконані на 46%, сфері електроенергії і ядерної безпеки – на 20%, сфері енергоефективності і соціальних питань, дотичних до енергетики – 58%, навколишнього середовища і

відновлюваних джерел енергії – на 24%, нафтовому секторі – на 18%, створення сприятливого бізнес-клімату – на 44% [6].

У газовому секторі, за оцінкою експертів, відбувається серйозне гальмування реформ. Рішення про запровадження ринкової ціни на газ для побутових споживачів вже прийняте, але є ризик, що після цих змін не встигнуть скоригувати тарифи на тепло, внаслідок чого знову виникне так звана різниця в тарифах, яка призведе до зростання боргів теплопостачальних компаній. Відсутній прогрес із забезпеченням можливості зміни постачальника газу для побутових споживачів, з цього приводу Секретаріат Енергетичного співтовариства зареєстрував справу проти України. Немає прогресу із анбандлінгом – відокремленням функції транспортування і зберігання газу. Водночас, на 40% ринку, де можлива конкуренція за споживача, вона навіть зростає. Конкурентами «Нафтогазу» є і українські компанії, і представництва іноземних трейдерів.

Серед найбільш позитивних новин – що більшість «обленерго» вже здійснили анбандлінг – крім черкаського. Серед найбільш проблемних питань – як відбуватиметься запровадження ринку електроенергії на контрольованих Україною територіях Луганської і Донецької області, де діє особливе регулювання.

У сфері енергоефективності позитивних змін менше, ніж протягом попереднього моніторингового періоду. Секретаріат Енергетичного співтовариства вперше в історії нашої участі відкрив провадження проти України у сфері енергоефективності. Це пов'язано із несвоєчасною і неповною імплементацією 27-ї Директиви.

Протягом останніх місяців активізувалася робота з адаптації українського законодавства до європейських вимог на рівні Міністерства регіонального розвитку і торгівлі та Кабміну. «Нульові бали» експерти поставили за відсутність у публічному доступі звітів про виконання зобов'язань у сфері енергоефективності. Тільки у липні затвердили порядок моніторингу приладів обліку, і лише для будинкових лічильників. Не вирішене питання із монетизацією субсидій.

Залишається проблемою розрив між доступним фінансуванням Фонду енергоефективності та реальним запитом на програму «теплих кредитів» для ОСББ: наявний обсяг коштів – 400 мільйонів, тоді як бажаний – близько 2 мільярдів.

Ситуація з бізнес-кліматом та інвестиційною привабливістю загалом покращилася. Найбільші капітальні інвестиції були направлені у такі сфери як виробництво коксу та продуктів нафтопереробки, видобувна промисловість та постачання газу й електроенергії [8].

Висновки. У 2017-му відносини між Україною та ЄС стали інтенсивними, як ніколи. Нині ж настала фаза рутинної роботи з імплементації угоди про асоціацію. Вона включає у себе проведення першочергових реформ та ухвалення необхідних законів [10].

Якщо казати глобально про проблематику відносин України та ЄС, то досі у цих відносинах працювала модель "батога та пряника", коли ЄС щось пропонував Україні, наприклад безвізовий режим, і висував список вимог. Тепер ця фаза минула. У ЄС очікують, що Україна виконуватиме те, про що домовлено [11]. Звичайно, для нашої держави імплементація Угоди про Асоціацію в умовах глибокого економічного спаду та ведення військових дій є надзвичайно складним завданням, що породжує безліч протиріч і викликів для економічної політики:

- 1) Гостре питання подолання корупції при небажанні політиків реформувати антикорупційну політику держави;
- 2) Необхідність зміни правової системи через її невідповідність правовій системі ЄС;
- 3) Потреба у проведенні економічних реформ задля покращення стану національної економіки;
- 4) Становлення енергонезалежності [7].

Отже, ми розглянули основні проблеми та кроки, що потрібно зробити для досягнення ефективності у співпраці з ЄС. Належне виконання цих кроків забезпечить стабільне економічне зростання, покращення у всіх сферах життя громадян та зміцнить довіру Європи до України, як до перспективного та надійного економічного партнера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. А. В. Волошенко. Економіка та управління національним господарством. Проблема подолання корупції на євроінтеграційному шляху України. Київ, 2016. URL: file:///C:/Users/Mikha/Downloads/ape_2016_2_14.pdf (дата звернення: 26.11.2018).
2. Л.Л. Прокопенко. Матеріали 13-ї регіональної науково-технічної конференції «Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва»

- України». Дніпро, 2016. URL: http://www.dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/2016_05_19_material_PEI.pdf (дата звернення: 26.11.2018).
3. В.В. Татаренко. Миколаївський державний аграрний університет. Реформування судової влади в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. Миколаїв, 2009. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02\(5\)/10tvbker.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02(5)/10tvbker.pdf) (дата звернення: 26.11.2018).
 4. О.А.Резнікова. Національний інститут стратегічних досліджень. Європейський проект та Україна. Київ, 2012. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/evroproekt-446b0.pdf> (дата звернення: 26.11.2018).
 5. О.О.Майданик. Наукові записки. Співпраця України та ЄС: сучасний стан і перспективи, 2001. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10706/Maydanyk_Spivpratsya_Ukrayiny_ta_Yes.pdf (дата звернення: 26.11.2018).
 6. Навчальні матеріали онлайн. Співробітництво України з Європейським Союзом [Електронний ресурс]. URL: https://pidruchniki.com/10561127/politologiya/spivrobittstvo_ukrayini_yevropeyskim_soyuzom (дата звернення: 26.11.2018).
 7. Міжнародний судово-правовий форум. Судова реформа в Україні: європейський вектор, 2015 [Електронний ресурс]. URL: file:///C:/Users/Mikha/Downloads/vvsu_2015_5_4.pdf (дата звернення: 24.11.2018).
 8. Євроінтеграційний портал. Галузева співпраця з ЄС,2017 [Електронний ресурс]. URL: <https://eu-ua.org/> (дата звернення: 24.11.2018).
 9. Тетяна Богдан. ZN.UA. Євроінтеграційний курс України: проблеми, протиріччя, перспективи, 2015 [Електронний ресурс]. URL: <https://dt.ua/macrolevel/yevrointegraciyniy-kurs-ukrayini-problemi-protirichchya-perspektivi-.html> (дата звернення: 24.11.2018).
 10. Український кризовий медіа центр [Електронний ресурс]. URL: <http://uacrisis.org/ua/68510-energy-reforms> (дата звернення: 26.11.2018).
 11. Богдан Данилишин. Укрінформ. «Що позитивного відбулося в економіці України за останні півроку?» [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2518542-so-pozitivnogo-vidbulosa-v-ekonomici-ukraini-za-ostanni-pivroku.html> (дата звернення: 26.11.2018).
 12. Юрій Шейко, Олександр Голубов. DW. «Україна і ЄС у 2018 році: старий підхід більше не діятиме», 2018 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.dw.com/uk> (дата звернення: 26.11.2018).
 13. Studies.in.ua. Співробітництво України і Європейського Союзу [Електронний ресурс]. URL: <http://studies.in.ua/idpzk-shporu/3792-spvrobtnictvo-ukrayini-yevropeyskogo-soyuzu.html> (дата звернення: 26.11.2018).

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 336.14.352

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.41.245

Гавриленко А. С., к.е.н.

Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут

Основною метою статті – є аналіз основних фінансових аспектів децентралізації в Україні упродовж останніх років через вивчення її ключової проблематики та перспектив розвитку на майбутнє. Проаналізовано особливості законодавства з децентралізації, у контексті фінансового її забезпечення, зокрема, «Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» (розпорядження Кабінету Міністрів України № 333-р від 1 квітня 2014 року), Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Методику формування спроможних територіальних громад», затверджену Постановою Кабінету Міністрів України № 214 від 8 квітня 2015 р., інші нормативно-правові акти. Вивчено ключові аспекти проведення децентралізаційних реформ стало створення об'єднаних територіальних громад. Для дослідження ефективності децентралізації у фінансовому плані, проаналізовано дані доходності загального фонду місцевих бюджетів держави протягом 2015-2016 років та 2017-2018 років. На основі досліджень узагальнено основні аспекти фінансової діяльності територіальних громад у сучасних умовах та зроблено висновки щодо покращення фінансового стану територіальних громад.

Ключові слова: децентралізація; об'єднані територіальні громади (ОТГ); місцеві бюджети; фінансові результати

UDC 336.14.352

FINANCIAL ASPECTS OF DECENTRALIZATION IN UKRAINE

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.41.245

Gavrilenko A., PhD in Economics

Military Institute of Telecommunications and Informatization named after Heroes of Krut

The main purpose of the article is to analyze the main financial aspects of decentralization in Ukraine in recent years through its key issues and prospects for future development. The peculiarities of legislation on decentralization have been analyzed in the context of its financial provision, in particular, «The Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine» (Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 333-r of April 1, 2014), the Law of Ukraine «On Voluntary Association of territorial communities», «Methodology for the formation of

capable territorial communities», approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 214 of April 8, 2015 and other legal acts. The key aspects of decentralization reforms have been considered and as the result the creation of united territorial communities have been analyzed. The data on the returns of the general fund of local budgets of the state during 2015-2016 and 2017-2018 years have been analyzed in order to study the financial aspects of effectiveness of decentralization. Based on the research, the main aspects of the financial activities of the territorial communities in the present conditions have been summarized and conclusions have been made regarding the improvement of the financial situation of the territorial communities.

Keywords: decentralization; united territorial communities (UTC); local budgets; financial results

Актуальність проблеми. Сьогодні Україна переживає найбільш бурхливий та неоднозначний період свого розвитку. Революція Гідності та анексія Криму, проведення АТО на сході України та запровадження безвізового режиму з Європейським Союзом, перезавантаження влади та кризові явища в економіці – ось які реалії сучасного життя. В таких умовах проведення реформи децентралізації в країні стало одним із найбільш глобальних трансформацій територіального устрою держави за весь час її існування. Децентралізація – це новий шлях розвитку регіонів, нові можливості для подальшої розбудови системи органів місцевої влади та місцевого самоврядування і одночасно нові виклики для системи влади та всього суспільства. Проте без адекватного грошового забезпечення та врегулювання актуальних питань фінансових взаємозв'язків між всіма суб'єктами децентралізації реалізація даної реформи просто неможлива.

Саме фінансовий аспект в процесі проведення децентралізації є одним із найсуттєвіших, від якого у великій мірі залежить і успішність функціонування ОТГ. Наявність економічно активних суб'єктів підприємницької діяльності, достатня кількість кваліфікованих трудових ресурсів, розвинена промислова та соціальна інфраструктура – все це та багато іншого є основою для успішного розвитку громади. Тому так важливо проаналізувати основні фінансові аспекти реформи децентралізації в Україні на сучасному етапі, виділити їх основну проблематику та перспективи подальшого розвитку.

Аналіз останніх наукових досліджень. Зміст та проблематику децентралізаційних процесів в Україні, а також їх фінансові аспекти розглядали у своїх працях В. Л. Андрющенко, О. М. Бориславська,

В. В. Зайчикова, Я. В. Казюк, О.П. Кириленко, І. О.Луніна, О. М. Москаленко, К. В. Павлюк, В. О. Русіна, Т.А. Таукешева, І. Я. Чугунова, В. Я. Швець та ін. Серед наукових проблем, що потребують вирішення та додаткових досліджень є питання підвищення фінансової спроможності громад у контексті децентралізації в Україні.

Мета роботи. Мета статті – проаналізувати основні фінансові аспекти децентралізації в Україні через вивчення її ключової проблематики та перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні реформа децентралізації назріла вже досить давно, фактично ще з 90-х років минулого століття. З року в рік питання децентралізації було предметом обговорення яке на державному, так і на регіональному та місцевому рівнях, проте далі дискусій та теоретичних напрацювань справа не йшла. І лише після Революції Гідності у 2014 році розпочався новий етап у реформуванні органів місцевої влади та місцевого самоврядування, чи-то – децентралізації. І центральна влада, і влада на місцях, і широкі кола громадськості розуміли, що проблема децентралізації дійсно назріла і стала надзвичайно актуальною, особливо в світлі зближення з Європейським Союзом, де децентралізаційні моделі та концепції вже давно і ефективно функціонують.

Тому в квітні 2014 року Кабінет Міністрів України після тривалої підготовки та консультацій ухвалив своїм розпорядженням основоположний програмний документ для організації та проведення децентралізації в Україні - Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (розпорядження Кабінету Міністрів України № 333-р від 1 квітня 2014 року). Даний документ визначив шляхи, механізми та терміни формування дієвого місцевого самоврядування та територіальної організації влади на основі задоволення інтересів та потреб населення в усіх сферах суспільного життя на окресленій території, а також взаємопогодження інтересів ікомпетенцій держави та територіальних громад [1].

Даний програмний документ повністю відповідав Європейській хартії місцевого самоврядування – ключовому орієнтиру реформування системи місцевого самоврядування в Європі та Україні. До речі, її Україна ратифікувала ще в 1997 році і лише зараз її положення стали програмними вимогами Концепції. Разом з тим слід відзначити, що ще в

тому ж 1997 році був прийнятий Закон «Про місцеве самоврядування», який, незважаючи на чимало позитивних норм щодо децентралізації країни, так і не став джерелом її практичного втілення в життя.

Дана Концепція покликана вирішити такі ключові проблеми децентралізації:

- 1) надмірну подрібненість населених пунктів і відповідно низький рівень управління ними;
- 2) низький рівень самозабезпечення місцевих громад і залежність місцевих бюджетів від державного;
- 3) невідповідність принципу субсидіарності та неефективний розподіл власних і делегованих повноважень [1].

Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні визначила основні об'єкти, які мають підлягати децентралізації:

- адміністративно-територіальний устрій;
- фінансові ресурси;
- розподіл повноважень.

Ключовим аспектом проведення децентралізаційних реформ стало створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) – нових адміністративно-територіальних утворень з автономною владою, яка підпорядковується обласному рівню. Питання ж про межі, обсяги, населення та взагалі про бажання об'єднуватися передані самим територіальним громадам – базовій, ключовій та визначальній одиниці самоорганізації населення держави.

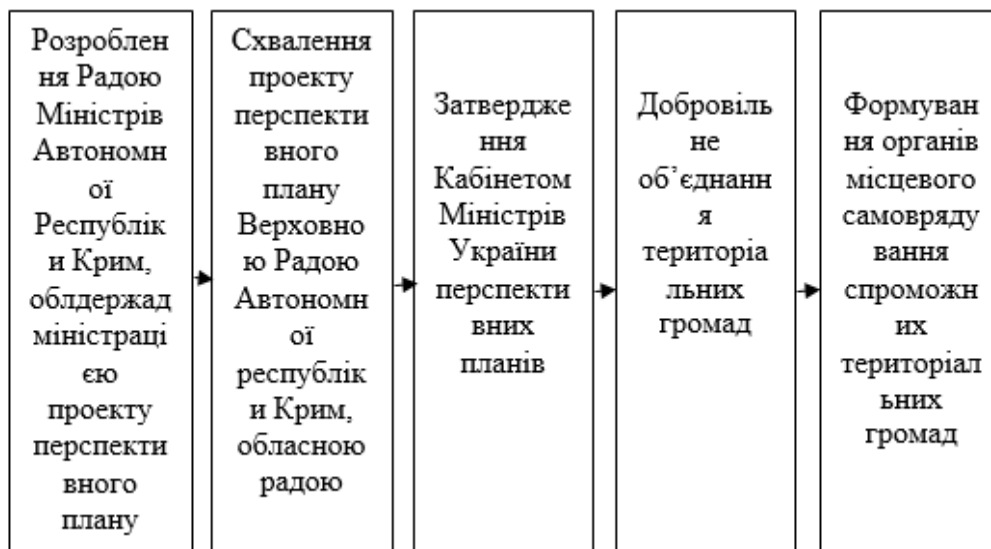
Для цього в 2015 році Верховною Радою України був прийнятий основоположний Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Механізми утворення ОТГ реально запрацювали, і ще в 2015 році були створені перші 159 громад. Всі вони дістали змогу самостійно управляти фінансовими ресурсами громади, в першу чергу у площині видатків, вийшли на прямі відносини з державним бюджетом та отримали додаткові фінансові кошти.

Крім того, Кабінет Міністрів України затвердив також Методику формування спроможних територіальних громад, яка визначила механізм, умови та особливості формування ОТГ та розробила концептуальні положення перспективних планів їх утворення (рис. 1)

Проте відразу ж як ідеологи децентралізаційної реформи (а серед них в першу чергу нинішній Прем'єр-міністр України В.Гройсман), так і

експерти та управлінці стикнулися з великою кількістю проблемних питань, у першу чергу у фінансовій площині:

- 1) низький рівень самозабезпечення місцевих територіальних громад;
- 2) прямо пропорційна залежність місцевих бюджетів громад від державного бюджету;
- 3) нерівномірність розподілу повноважень місцевої та центральної влади у фінансовій сфері;

*Рис. 1 Етапи формування спроможних територіальних громад
Джерело: розроблено автором за [5]*

- 4) невідповідність доходів та витрат значної частини новостворених ОТГ [4, 21].

Для вирішення цих проблем на законодавчому рівні Верховна Рада України прийняла такі нормативно-правові акти:

- Закон «Про співробітництво територіальних громад»;
- Закони «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи»;
- Закон «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин».

Саме з допомогою даних нормативних актів об'єднані територіальні громади змогли значно покращити власну матеріальну та фінансову базу, оскільки вищезгадані Закони затвердили:

- нову дієву систему прямих міжбюджетних відносин з держбюджетом;
- здійснення горизонтального вирівнювання за доходами, а не за видатками.

Після цього новостворені ОТГ стали формувати власні фінансові та матеріальні ресурси на основі принципово інших дохідних джерел, а саме в першу чергу за рахунок міст та містечок, які знаходяться на території відповідних об'єднаних територіальних громад.

Аналізуючи дані доходності загального фонду місцевих бюджетів держави протягом 2015-2016 років (табл. 1), відзначимо, що значно зросли фактично всі фінансові показники, серед них найбільша динаміка росту спостерігалася в:

- об'ємі податку на доходи фізичних осіб (темپ приросту – 4151,4% (з 37 млн. грн.. до 1536 млн. грн..));
- розмірі освітньої субвенції (темп приросту – 3697% (з 40 млн. грн.. до 1479 млн. грн..));
- медичної субвенції (темп приросту – 1873% (з 41 млн. до 768 млн. грн.)).

Таблиця 1 – Виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів та 159 об'єднаних територіальних громад за 2015–2016 рр.

Доходи	Місцеві бюджети			Бюджети об'єднаних громад		
	2015 р	2016 р	Темп приросту, %	2015 р	2016 р	Темп приросту, %
Податок на доходи фізичних осіб	47064	69505	147,7	37	1536	4151,4
Єдиний податок	10189	16228	159,3	159	415	160,2
Плата за землю	13183	21312	161,7	320	513	160,3
Акцизний податок	7011	10704	152,7	200	341	170,5
Інші податки та збори	10737	14059	130,9	106	126	118,9
Разом власні ресурси	88184	131808	149,5	922	2931	317,9
Базова дотація	4823	4349	90,2	-	261	-
Освітня субвенція	38786	39973	193,1	40	1479	3697,5
Медична субвенція	41428	39468	95,3	41	768	1873,2
Субвенція на формування інфраструктури ОТГ	-	889	-	-	889	-
Разом міжбюджетні трансферти	85037	84679	99,6	81	3397	4193,8
Всього	173221	216487	125,0	1003	6328	630,9

Джерело: створено автором за [5]

Загальний темп росту доходів місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад протягом 2015-2016 рр. зріс на 630,9% (з 1003 млн. грн.. до 6328 млн. грн..). Ці показники якісно відрізняються від аналогічних показників тих місцевих бюджетів, де ще відбулося об'єднання територіальних громад – ріст 125% (з 173221 млн. грн.. до 216487 млн. грн..).

З-поміж аналізованих 159 громад лише 34 ОТГ отримали повну фінансову незалежність від державного бюджету, а 125 ОТГ отримують базові дотаційні виплати з державного бюджету. Ці дані свідчать про наявність все ще чималих проблем у питанні незалежності їхніх бюджетів від дотаційних виплат з центру [5].

У 2017-2018 роках число об'єднаних територіальних громад різко зросло. Станом на червень 2018 року в Україні нараховувалося вже 665 ОТГ, причому всі вони, як і їхні попередники, мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. Основні фінансові результати їх діяльності в порівнянні з місцевими бюджетами розглянуто в таблиці 2.

Таблиця 2 – Виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів та 159 об'єднаних територіальних громад за 2017–2018 рр.

Доходи	Місцеві бюджети			Бюджети об'єднаних громад		
	2017 р	2018 р	Темп приросту, %	2017 р	2018 р	Темп приросту, %
Податок на доходи фізичних осіб	72261	70532	97,6	4339	8375	188,4
Єдиний податок	14765	12135	90,6	1233	3552	250,2
Плата за землю	19765	17668	94,3	1554	2698	176,3
Акцизний податок	11533	10554	97,7	877	1988	244,5
Інші податки та збори	18766	18890	104,1	543	872	138,9
Разом власні ресурси	137090	131808	96,5	8744	16431	195,9
Базова дотація	3523	4249	137,2	1675	2415	139,5
Освітня субвенція	31675	32543	105,1	1588	1743	126,5
Медична субвенція	41545	42332	106,3	1005	1183	104,2
Субвенція на формування інфраструктури ОТГ	1165	1089	98,3	1165	1089	98,3
Разом міжбюджетні трансферти	11908	84679	99,6	4333	6425	143,8
Всього	218998	216487	96,0	12077	22856	188,9

Джерело: розроблено автором за [6]

Зважаючи на досягнення певного балансу у фінансових відносинах ОТГ з центральними органами влади, експерти моніторингової організації Група фінансового моніторингу Центрального офісу реформ при Міністерстві економічного розвитку України спробували більш ґрунтовно та детально, ніж у попередні роки, проаналізувати фінансові аспекти проведення децентралізації на основі вивчення основних аспектів фінансової діяльності ОТГ, а саме:

1. власні доходи на одного мешканця (співвідношення обсягу надходжень власних доходів до кількості мешканців відповідної ОТГ);
2. динаміка надходжень місцевих податків і зборів у 2018 році порівняно з 2017 роком;
3. рівень дотаційності бюджетів (співвідношення обсягу базової чи реверсної дотації до загальної суми доходів ОТГ без урахування субвенцій з державного бюджету);
4. питома вага грошових видатків на утримання апарату управління у ОТГ (питома вага видатків на утримання апарату управління органів місцевого самоврядування по відношенню до суми власних доходів загального фонду)[2].

Для проведення відповідних моніторингових процедур експерти всі 665 об'єднаних територіальних громад згрупували в 4 групи за критерієм чисельності їх населення:

- 1 група – більше 15000 жителів – 87 ОТГ;
- 2 група – від 10000 до 15000 жителів – 103 ОТГ;
- 3 група – від 5000 до 10000 жителів – 227 ОТГ;
- 4 група – менше 5000 жителів – 248 ОТГ (рис. 1)

Таблиця 3 – Розподіл ОТГ України на групи за чисельністю їх населення

Групи	Чисельність населення, осіб	Кількість ОТГ	Заг. чис. нас. в групі	% від усього нас. всіх ОТГ
Група 1	Понад 15 тис.	87	1866,2	33,4
Група 2	Від 10 до 15 тис	103	1267,3	22,7
Група 3	Від 5 до 10 тис	227	1596,5	28,5
Група 4	До 5 тис	248	863,3	15,4
Всього		665	5593,3	100

Джерело: створено автором за [2]

Порівнюючи результати фінансової діяльності ОТГ протягом 2017-2018 років, зауважимо, що переважна більшість показників змінилася в

кращу сторону. Так, зокрема, надходження до місцевих бюджетів у I півріччі 2018 року збільшилися в порівнянні з аналогічним періодом минулого року у 2,3 рази – до 9,1 млрд. грн.. При розрахунку фінансових надходжень на 1 мешканця громади приріст становив 906,8 грн., або 2,3 рази.

У всіх ОТГ спостерігається приріст надходжень до їхніх місцевих бюджетів, причому найбільший з них становить 704%. Разом з тим у 57 ОТГ зменшилися грошові надходження. По аналізованим групам ситуація така:

У групі 1 найвищий показник приросту місцевих податків і зборів становить 175,7%. Разом із цим, по п'яти громадах (або 5,7% від загальної кількості громад у групі) надходження зменшилися у порівнянні з минулим роком.

У Групі 2 найвищий показник приросту становить 165,2%. У десяти громадах (або 9,7% від загальної кількості громад у групі) зафіксовано від'ємний приріст.

У Групі 3 у 17 ОТГ (або 7,5% від загальної кількості громад у групі) зменшилися надходження, а найвищий показник приросту становить 202%.

У Групі 4 найвищий показник приросту складає 7,4 рази, однак 25 ОТГ мають від'ємний показник приросту (або 10,1% від загальної кількості громад у групі) [2].

Експерти зауважують на пріоритетності завдань оптимізації процесу оподаткування на місцевому рівні, що дасть змогу посилити фінансову стійкість та незалежність місцевих бюджетів з метою ефективного використання вже існуючого потенціалу території ОТГ та покращення робіт та послуг місцевому населенню. При цьому, наголошують вони, існує пряма залежність між збільшенням доходної частини місцевого бюджету та ефективності діяльності органів місцевого самоврядування, тому має бути постійна мобілізація місцевих податків і зборів.

Наступним аналізованим параметром фінансової діяльності ОТГ став рівень дотаційності місцевих бюджетів, або питомої ваги дотацій у структурі власних доходів місцевого бюджету. Він розраховується у вигляді співвідношення обсягів дотацій (як базових, так і реверсних) до загального обсягу всіх доходів місцевого бюджету, за виключенням субвенцій.

Моніторинг показав, що найменша залежність від дотацій з центру у ОТГ 1 групи – тільки у трьох громад рівень ротаційності вищий за 40%; у другій групі – відповідно у 12 громад, третій – 27 громад, четвертій – 12 громад. Ці дані свідчать про те, що ключовими завданнями для новостворених ОТГ у фінансовому плані є збільшення інвестиційної привабливості своєї інфраструктури, залучення додаткових інвестиційних коштів та відповідно збільшення кількості нових робочих місць. Лише таким чином ОТГ, причому неважливо, яку чисельність жителів чи територію вона має, може зменшити свою залежність від державного бюджету та збільшити власні надходження.

Останнім показником, який досліджували експерти Групи фінансового моніторингу, став показник питомої ваги видатків на утримання апарату управління ОТГ у системі власних ресурсів. Результати дослідження показали, що:

- в першій групі у 37 ОТГ (42,5% від їх загальної кількості) видатки перевищують 20% від обсягу доходів;
- в другій групі у 56 ОТГ (54,4% від їх загальної кількості) видатки перевищують 20%, причому найбільший показник – це 63,5%;
- в третій групі вже у 175 ОТГ (77,2% від їх загальної кількості) спостерігаємо перевищення за 20% (найбільший показник – 81,2%);
- в четвертій групі 219 ОТГ (88,3% від їх загальної кількості) перевищили 20-процентний поріг видатків на управлінські цілі, причому найвищий показник – 82,9% [2].

Головний висновок після здійснення розрахунків останнього параметру – чим більша фінансова спроможність та відповідно і місцевий бюджет ОТГ, тим меншою буде питома частка видатків на утримання управлінського апарату, оскільки такі витрати мають приблизно однакову величину в громадах усіх груп.

Виходячи з отриманих результатів, відомі експерти з фінансового моніторингу децентралізаційних процесів в Україні Я.Казюк, В.Венцель, І.Герасимчук вважають, що наразі ми спостерігаємо тенденцію, коли у невеликих за розмірами та чисельністю населення об'єднаних територіальних громадах і відносно низька фінансова спроможність. У таких громадах зазвичай недостатньо трудових ресурсів для свого власного розвитку, за винятком окремих виробничих підприємств чи

бюджетоутворюючих організацій (при умові, що останні розміщуються на території ОТГ).

Тому, за словами експертів, найбільш оптимальним шляхом покращення фінансового становища ОТГ, які мають невисокі показники чисельності населення та території, повинні приєднатися до іншої, більшої за даними показниками об'єднаної територіальної громади. Вони зазначають, що навіть при відсутності сьогоденних економічних, інфраструктурних, рекреаційно-культурних перспектив у таких ОТГ є великий шанс підвищити свої фінансові позиції за рахунок величини своєї території та більшої чисельності населення, яке дасть більше трудових ресурсів.

Висновки. Отже, з 2014 року в Україні розпочався активний процес децентралізації влади. В його основі лежить принцип створення ОТГ – об'єднаних територіальних громад, які в майбутньому мають стати ключовим суб'єктом місцевого самоуправління. А визначальним і вкрай важливим для їх подальшого успішного функціонування є саме фінансовий аспект – незалежність місцевого бюджету громади від центру, наявність власних джерел доходів, покращення інвестиційної привабливості інфраструктури ОТГ та ін. Для цього слід вирішити ті проблемні моменти, які на даний час не дозволяють громадам бути фінансово самостійними та самодостатніми – в першу чергу невеликі розміри території та чисельності населення багатьох ОТГ. Тому головною перспективою покращення фінансового стану ОТГ є неминучий, на думку експертів, процес їх подальшого укрупнення та консолідації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#n8>.
2. Експертний аналіз бюджетів 665 ОТГ за I півріччя 2018 року. Децентралізація. Експертний аналіз бюджетів. 6 місяців 2018 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://decentralization.gov.ua/news/9680>
3. Місцевесамоврядування в умовах децентралізації повноважень. навч. посіб. / [А. П. Лелеченко, О. І. Васильєва, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук] – К. : – 2017. – 110 с.

4. Таукешева Т. Д. Бюджетна децентралізація як чинник зміцнення місцевого самоврядування в Україні / Т. Д. Таукешева, Г. В. Даудова // Теорія та практика державного управління. – 2015. – № 1 (48). – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-1/doc/3/02.pdf>.
5. Фінансово-аналітичні матеріали. Децентралізація. Місцеві бюджети 159 об'єднаних територіальних громад. Перше півріччя 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/decentralization/presentation/detsentralizatsiya-mistsevi-byudzheti-159-obyednanih-teritorialnih-gromad-pershe-pivrichchya2016-roku/>.
6. Фінансово-аналітичні матеріали. Децентралізація. Виконання доходів місцевих бюджетів. 11 місяців 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/wpcontent/uploads/2016/12/Ukrayina-OTG.pdf>.
7. Децентралізація в Україні — райони, що зникають, нові області і мегаполіси. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://agropolit.com/spetsproekty/416-detsentralizatsiya-v-ukrayini-rayoni-scho-znikayut-novi-oblasti-i-megapolisi>
8. Децентралізація влади та реформи місцевого самоврядування в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : newukraineinstitute.org/media/news/528/file/DDecentral-15-1.pdf

УДК 338.45:621:005.52 (477.64-2 Зп)

**АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ
МАШИНОБУДУВАННЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.53.246

Іванова А. Г.*Запорізький національний університет, м. Запоріжжя*

В статті досліджено сучасний стан машинобудівних підприємств Запорізького регіону. У роботі використовувалися методи економічного аналізу та синтезу, порівняння, графічний метод. Визначено, що за 2013-2017 рр. кількість машинобудівних підприємств та обсяг реалізації продукції зростає, причому найбільші темпи росту показали підприємства, що займаються виробництвом машин і устаткування – майже 300%. Підкреслено, що у Запорізькій області кількість інвестиційно- та інноваційно-активних суб'єктів господарювання є недостатньою, оскільки у сучасних умовах саме проведення інвестиційно-інноваційної діяльності виступає фундаментом успішного функціонування машинобудівних підприємств та є запорукою їх ефективної роботи та покращення фінансово-економічного стану і конкурентних позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках. На основі проведеного аналізу фінансово-економічних показників п'яти заводів області визначено, що сьогодні вони функціонують у вкрай важких умовах. Обґрунтовано, що основними проблемами, які перешкоджають успішній діяльності машинобудівних підприємств, є застарілість та сильний знос основних фондів, низька інвестиційна та інноваційна активність, поглиблена спеціалізація, відтік кадрів та недостатній внутрішній попит на продукцію. В ході дослідження сформульовано основні заходи, які знівелюють вказані перешкоди, зокрема необхідно провести модернізацію та технічне переозброєння на основі використання інноваційних технологій; запровадити використання ресурсощадних технологій; розширити асортимент продукції та перейти від глибокої спеціалізації випуску до орієнтації на потреби ринку; підвищити інвестиційну привабливість галузі регіону; розробити та ввести ефективну систему мотивації власного персоналу до раціоналізаторської діяльності тощо.

Ключові слова: машинобудування; інвестиції; інвестиційна привабливість; інновації; інноваційна активність

UDC : 338.45:621:005.52 (477.64-2 Зп)

**ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF THE ENTERPRISES OF
MECHANICAL ENGINEERING OF THE ZAPOROZHYE REGION**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.53.246

Ivanova A.G.*Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya*

In the article the modern state of machine-building enterprises of Zaporizhzhya region

is investigated. The paper used methods of economic analysis and synthesis, comparison, graphical method. It has been determined that for 2013-2017 the number of machine-building enterprises and the volume of sales of products is growing, with the largest growth rates shown by enterprises engaged in the production of machinery and equipment - almost 300%. It is emphasized that in Zaporozhye region the number of investment and innovative enterprises is insufficient, since under current conditions the investment and innovation activity itself serves as the foundation for the successful operation of machine-building enterprises and is a guarantee of their effective work and improvement of financial and economic condition and competitive positions on the domestic and foreign markets. Based on the analysis of financial and economic indicators of five factories in the region, it is determined that today they operate in extremely difficult conditions. It is substantiated that the main problems hindering the successful activity of machine-building enterprises are obsolete and severe deterioration of fixed assets, low investment and innovative activity, in-depth specialization, staff turnover and insufficient domestic demand for products. In the course of the study, the main measures to eliminate these obstacles are formulated, in particular, it is necessary to carry out modernization and technical re-equipment on the basis of the use of innovative technologies; introduce resource-saving technologies; expand the range of products and move from deep specialization to market orientation; to increase investment attractiveness of the region; to develop and introduce an effective system of motivation of own personnel for innovative activity, etc.

Keywords: engineering; investment; investment attractiveness; innovation; innovative activity

Актуальність проблеми. Машинобудування відіграє провідну роль у соціально-економічному розвитку України та виступає фундаментом усієї промисловості. Воно представляє технологічну базу національної економіки, оскільки без розвитку машинобудівної галузі неможливо перейти на виробництво високотехнологічної продукції. У 2017 році Міністерство економічного розвитку та торгівлі представило «Пропозиції до Першочергового плану дій по промислому розвитку України», де зазначено п'ять стратегічно важливих галузей економіки, серед яких окреме місце посідає саме машинобудування. Це визнання є надзвичайно важливим, оскільки ця галузь має значний вплив на ВВП, на підприємствах машинобудівного сектора зайнята третина промислового персоналу.

На початок 90-х років багатогалузевий машинобудівний комплекс України мав дуже потужний та певним чином унікальний потенціал, оскільки країна посідала друге місце за обсягом виробництва продукції машинобудування серед країн СНД. Підприємства Запорізького регіону були одними з найбільших в країні. Однак поступово ситуації

змінювалася: знижувалася конкурентоспроможність продукції та втрачалися можливості виходу на світовий ринок [5]. На кінець 2017 року частка продукції машинобудівного сектору у загальному обсязі промислового виробництва складала не більше 9%, в той час як в економічно-розвинених країнах (Німеччина, Великобританія, Італія, Японія) цей показник сягає 50%.

Сьогодні машинобудівний комплекс України в цілому та Запорізької області зокрема, потребує особливої уваги, адже рівень прогресу машинобудування як основи реального сектору фактично визначає місце країни у світовому співтоваристві, є індикатором її економічного піднесення та стимулює розвиток національної економіки [6].

Саме тому на сучасному етапі розвитку економіки необхідно постійно проводити аналіз стану машинобудівних підприємств, визначати проблеми функціонування та способи їх нівелювання.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженню та аналізу стану машинобудівної галузі, визначенню проблем та перспектив розвитку сектору присвятили свої праці такі вітчизняні вчені, як Данилишин Б.В. [1], Карачина Н.П. [2], Король К.В. [3], Лук'янова В.В. та Цвигун Т.В. [5], Мандзіновська Х.О. [6]. Водночас, Батракова Т.І. [14], Лепьохіна І.О. [4], Семенов А.Г. [8], Череп А.В. [14, 15], у своїх роботах досліджували тенденції розвитку машинобудування Запорізької області, визначали специфічні проблеми, що характерні для підприємств регіону та основні напрямки підвищення ефективності їх діяльності. Однак, незважаючи на значний науковий доробок вітчизняних вчених та велику кількість праць за даною тематикою, динамічні зміни умов функціонування підприємств машинобудівного сектору вимагають постійного моніторингу стану галузі, особливо на рівні регіонів, з метою визначення тенденцій, проблем та шляхів їх вирішення.

Мета статті: аналіз сучасного стану машинобудівної галузі Запорізького регіону на прикладі ПАТ «Мотор Січ», ПрАТ «ЗАЗ», ПрАТ «ЗТР», ПАТ «Запоріжкран» та ДП «МЗ «Гідромаш» і, на основі проведеного дослідження, виокремлення проблем, характерних для машинобудівного сектору області та внесення пропозиції щодо їх нівелювання.

Викладення основного матеріалу дослідження. Машинобудування є надзвичайно складною комплексною галуззю промисловості. У Запорізькому регіоні працюють підприємства по

виробництву комп'ютерів, машин і устаткування, електронної та оптичної техніки, автотранспортних засобів, причепів, повітряних та літальних апаратів. За даними Державної служби статистики, кількість суб'єктів господарювання, які здійснюють свою діяльність у сфері машинобудування на території Запорізької області за 2017 рік збільшилася на 50 одиниць, а у порівнянні з 2013 роком – на 40. При цьому спостерігалось також зростання обсягів реалізованої продукції підприємствами на 45% у порівнянні з 2016 роком та на 74% порівняно з 2013 р. (рис. 1).

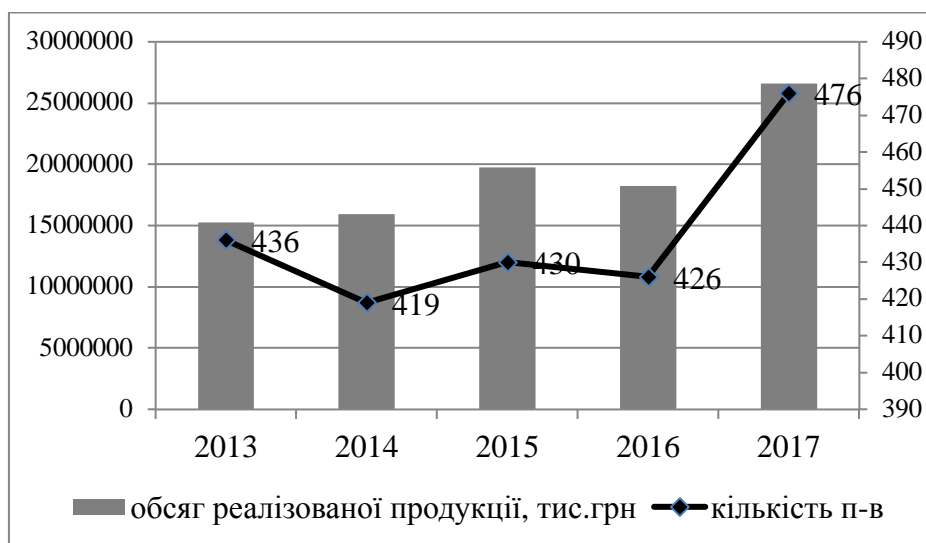

Рис. 1 Динаміка обсягів реалізованої продукції та кількості машинобудівних підприємств Запорізької області за 2013-2017 рр.

Джерело: побудовано автором за [7]

Тенденції розвитку машинобудівного сектору подібні розвитку промислового виробництва в цілому. Характер змін обсягів виробництва підприємствами машинобудування диференційованих за спеціалізацією має нерівномірний, скачкоподібний характер (табл.1, рис.2).

Найбільші темпи росту показали підприємства, що займаються виробництвом машин і устаткування – майже 300% за період 2013-2017 рр. Виробництво локомотивів, повітряних та літальних апаратів зросло за 5 років майже у 2 рази до 12876 млн.грн у 2017 році. При цьому, виробництво автотранспортних засобів та причепів значно скоротилося і складало в минулому році лише 38% від рівня 2013 року.

Аналіз показників інвестиційної діяльності в галузі свідчить про те, що у 2017 році лише 26% машинобудівних підприємств займалися інвестиційною діяльністю, це незадовільний показник, який останні 5 років майже не змінюється (табл. 2). Без належного обсягу інвестицій,

машинобудівні підприємства приречені на банкрутство, оскільки сьогодні інвестиції – одна з передумов розвитку. Навіть те, що загальний обсяг інвестицій збільшився за 5 років у 2 рази, не відповідає потребам сьогодення.

Таблиця 1 - Структурні показники машинобудівної галузі Запорізької області за 2013-2017 рр.

		Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	Виробництво електричного устаткування	Виробництво машин і устаткування	Виробництво автотранспортних засобів, причепів та напівпричепів	Виробництво інших транспортних засобів (локомотиви, повітряні і літальні апарати)
2013	кіль-сть п-в	34	119	233	32	18
	обсяг РП, тис.грн	478671	5303331	1412013	1831472	6246535
2014	кіль-сть п-в	32	117	219	32	19
	обсяг РП, тис.грн	653298	4450963	1565955	1449294	7828193
2015	кіль-сть п-в	27	123	233	28	19
	обсяг РП, тис.грн	910384	4472938	2260311	784184	11344240
2016	кіль-сть п-в	27	127	229	25	18
	обсяг РП, тис.грн	1580269	6027585	3047754	618418	6971701
2017	кіль-сть п-в	33	135	259	26	23
	обсяг РП, тис.грн	1013887	7798075	4195995	707196	12875733

Джерело: складено автором за [7]

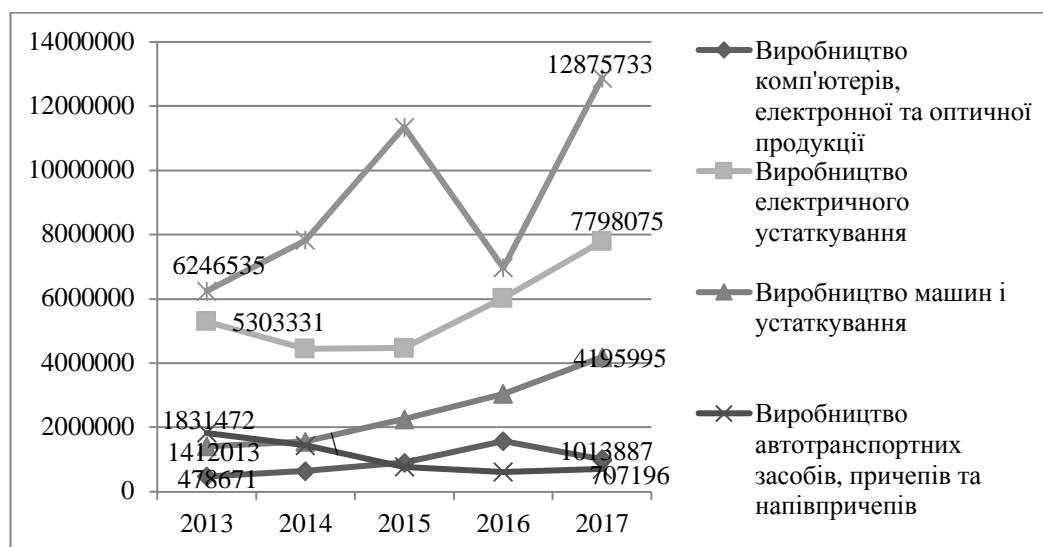

Рис. 2. Динаміка обсягів реалізованої продукції машинобудівними підприємствами Запорізької області за спеціалізацією у 2013-2017 рр.

Джерело: побудовано автором за [7]

Таблиця 2 - Капітальні інвестиції в галузь машинобудування

	Освоєно (використано) капітальних інвестицій (у фактичних цінах; тис.грн)	Кількість підприємств, що займаються інвестиційною діяльністю (одиниць)	Зміна кількості інвестиційно-активних підприємств (абсолютне відхилення)
2013	1226038	104	
2014	1243474	114	+ 10
2015	1236949	113	- 1
2016	1559704	117	+ 4
2017	2556022	125	+ 8

Джерело: складено автором за [7]

Слід наголосити, що у сучасних умовах господарювання необхідною умовою функціонування машинобудівних підприємств є проведення інноваційної діяльності, оскільки науково-дослідні розробки виступають запорукою ефективної роботи та покращення фінансово-економічного стану та конкурентних позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках. Аналіз кількості інноваційно-активних підприємств свідчить, що за останні 5 років їх чисельність поступово знижувалася та у 2017 році досягла критичного значення для галузі – 4% від загальної кількості машинобудівних підприємств у Запорізькій області (табл. 3). Найбільше коштів підприємства спрямовували на фінансування придбання машин, інноваційного обладнання та програмного забезпечення, ці витрати склали 71% від загальних витрат на інновації у 2017 році.

Таблиця 3 - Інноваційна діяльність підприємств галузі машинобудування

	Усього		З них									
			внутрішні НДР		зовнішні НДР		придбання обладнання та ПЗ		придбання інших знань		інші роботи	
	кількість під-в	обсяг витрат, млн.грн	Кількість під-в	обсяг витрат млн. грн	Кількість під-в	обсяг витрат млн. грн	Кількість під-в	обсяг витрат млн. грн	Кількість під-в	обсяг витрат, млн. грн	Кількість під-в	обсяг витрат млн. грн
2013	39	210,4	9	17,5	4	107,9	26	69,8	1	0,23	11	14,9
2014	39	202,7	12	29,2	4	73,6	21	79,6	2	0,5	11	19,7
2015	25	268,3	13	61,6	3	58,4	12	76,8	1	0,35	8	71,2
2017	21	1277,1	9	138,6	5	110,2	13	906,0	3	0,5	5	121,8

Джерело: складено автором за [7]

Перейдемо до аналізу стану таких підприємств машинобудівної галузі Запорізької області, як ПАО «Мотор Січ», ДП «Мелітопольський

завод «Гідромаш», ПрАТ «Запорізький автомобілебудівний завод», ПрАТ «Запоріжтрансформатор» та ПАТ «Запоріжкран» (табл. 4).

Таблиця 4 - Фінансові показники діяльності машинобудівних підприємств

Показник / Підприємство	2015	2016	2017	Показник / Підприємство	2015	2016	2017
Коефіцієнт покриття				Коефіцієнт оборотності активів			
ПАТ "Мотор Січ"	2,79	3,21	3,53	ПАТ "Мотор Січ"	0,74	0,46	0,56
ДП "МЗ "Гідромаш"	5,06	2,27	1,24	ДП "МЗ "Гідромаш"	0,38	0,76	0,20
ПрАТ "ЗАЗ"	0,42	0,20	0,15	ПрАТ "ЗАЗ"	0,38	0,38	0,38
ПрАТ "ЗТР"	0,18	0,20	0,35	ПрАТ "ЗТР"	0,30	0,60	0,51
ПАТ "Запоріжкран"	0,41	0,72	1,37	ПАТ "Запоріжкран"	0,65	0,94	0,91
Коефіцієнт швидкої ліквідності				Фондовіддача			
ПАТ "Мотор Січ"	0,79	0,90	1,18	ПАТ "Мотор Січ"	2,51	1,73	2,25
ДП "МЗ "Гідромаш"	2,03	0,99	0,62	ДП "МЗ "Гідромаш"	2,22	4,80	1,42
ПрАТ "ЗАЗ"	0,01	0,01	0,01	ПрАТ "ЗАЗ"	0,85	0,67	0,58
ПрАТ "ЗТР"	0,15	0,15	0,19	ПрАТ "ЗТР"	1,11	2,54	1,81
ПАТ "Запоріжкран"	0,20	0,36	0,59	ПАТ "Запоріжкран"	0,95	1,47	1,58
Коефіцієнт абсолютної ліквідності				Рентабельність продукції, %			
ПАТ "Мотор Січ"	0,36	0,51	0,45	ПАТ "Мотор Січ"	182	150	127
ДП "МЗ "Гідромаш"	0,16	0,01	0,00	ДП "МЗ "Гідромаш"	-8	-11	-11
ПрАТ "ЗАЗ"	0,00	0,00	0,00	ПрАТ "ЗАЗ"	47	16	7
ПрАТ "ЗТР"	0,01	0,00	0,00	ПрАТ "ЗТР"	31	97	65
ПАТ "Запоріжкран"	0,06	0,19	0,25	ПАТ "Запоріжкран"	72	61	45
Коефіцієнт фінансової стабільності				Рентабельність продажів, %			
ПАТ "Мотор Січ"	1,45	1,42	1,57	ПАТ "Мотор Січ"	25	19	20
ДП "МЗ "Гідромаш"	3,76	1,37	0,33	ДП "МЗ "Гідромаш"	-53	-33	-98
ПрАТ "ЗАЗ"	-	-	-	ПрАТ "ЗАЗ"	-185	-118	-66
ПрАТ "ЗТР"	-	-	-	ПрАТ "ЗТР"	-244	-40	-20
ПАТ "Запоріжкран"	0,19	-0,06	0,06	ПАТ "Запоріжкран"	-62	7	-8
Коефіцієнт фінансової стійкості				Рентабельність активів, %			
ПАТ "Мотор Січ"	0,75	0,77	0,79	ПАТ "Мотор Січ"	18	9	11
ДП "МЗ "Гідромаш"	0,88	0,75	0,50	ДП "МЗ "Гідромаш"	-21	-27	-21
ПрАТ "ЗАЗ"	-	-	-	ПрАТ "ЗАЗ"	-70	-45	-26
ПрАТ "ЗТР"	-	-	-	ПрАТ "ЗТР"	-73	-24	-10
ПАТ "Запоріжкран"	0,36	0,58	0,71	ПАТ "Запоріжкран"	-41	7	-7

Джерело: розраховано автором за даними [9, 10, 11, 12, 13]

Ці підприємства є стратегічно важливими для економіки області та їх функціонування впливає на всю машинобудівну галузь Запорізького

регіону. Наприклад, ПАТ «Запоріжжкран» - унікальне підприємство, оскільки масштаби цехів дозволяють створювати крани будь-якого розміру; ПрАТ «ЗТР» - найбільше в Європі підприємство з виробництва силових масляних трансформаторів та електричних реакторів; ДП «МЗ «Гідромаш» - єдине підприємство в країні з виробництвом автопідйомників, яке вийшло на міжнародний ринок.

Аналіз десяти показників оцінки фінансово-економічного стану свідчить, що досліджувані підприємства сьогодні опинилися у важкому становищі. Показники ліквідності лише трьох з п'яти заводів мають задовільні значення: це ПАТ «Мотор Січ», який за цими критеріями є найнадійнішим підприємством, оскільки усі три коефіцієнти відповідають нормативним значенням; ПАТ «Запоріжжкран», показники ліквідності якого знаходяться також у допустимих діапазонах та ДП «МЗ «Гідромаш», який за коефіцієнтом абсолютної ліквідності не відповідає необхідним критеріям надійності. Відповідно, для ПрАТ «ЗАЗ» та ПрАТ «ЗТР» характерний високий рівень поточних фінансових ризиків та неефективна політика у сфері фінансів. Розрахункові значення коефіцієнтів фінансової стабільності та фінансової стійкості доводять, що лише ПАТ «Мотор Січ» характеризується низьким рівнем ризику втрати платоспроможності та має хороші перспективи функціонування. Трохи гірше становище ПАТ «Запоріжжкран», у якого показник фінансової стійкості відповідає нормативному значенню, однак коефіцієнт фінансової стабільності на дуже низькому рівні. ДП «МЗ «Гідромаш» має знижені значення показників фінансової стійкості та стабільності і, окрім цього, спостерігається їх негативна динаміка за 3 роки. ПрАТ «ЗАЗ» та ПрАТ «ЗТР» мають від'ємні критичні значення коефіцієнтів та, відповідно, якщо ситуація не зміниться, негативні перспективи функціонування. За показниками ділової активності, а саме за оборотністю активів та фондівіддачею, ПАТ «Мотор Січ» та ПАТ «Запоріжжкран» характеризуються високою ефективністю використання активів та основних засобів. Інші підприємства мають негативну динаміку цих показників, що свідчить про значне зниження ефективності роботи. За розрахунковими значеннями рентабельності продукції, продажів та активів, як основних показників успішності, лише ПАТ «Мотор Січ» працює ефективно та отримує стабільно позитивні фінансові результати.

Проведений аналіз машинобудівної галузі Запорізької області дозволяє сформулювати проблеми, які притаманні комплексу:

- застарілість та сильний знос основних фондів, більшість з яких не оновлювалася протягом останніх 20 років, а на деяких підприємства – з часів Незалежності, що знижує конкурентоспроможність та якість продукції і значно збільшує її собівартість;

- оновлення основних фондів неможливе без залучення інвестицій, однак низька інвестиційна привабливість підприємств галузі, наявність багатьох ризиків та нестабільна економічна ситуація в країні стримує зовнішніх та внутрішніх інвесторів;

- глибока спеціалізація, оскільки майже кожне машинобудівне підприємство області має чітко визначену номенклатуру виробництва, а в умовах ринку, така глибока спеціалізація створює реальні перешкоди для розвитку;

- залежність підприємств від постачань матеріалів, деталей, комплектуючих з сусідніх країн, особливо з Росії;

- через незадовільний рівень оплати висококваліфікованої праці відбувається відтік кадрів, що значно погіршує якісний склад інженерно-технічного персоналу;

- недостатній рівень інноваційного розвитку, оскільки для вітчизняних підприємств, як для одних з найбільш ресурсномістких, проблема розробки та впровадження передових технологій є надзвичайно актуальною;

- відсутність фінансових механізмів та інструментів, які стимулюють науково-дослідні та конструкторські роботи;

- недостатній внутрішній попит на продукцію вітчизняних машинобудівних підприємств, що перешкоджає їх розвитку, а через невідповідність продукції світовим стандартам, підприємства не можуть ефективно працювати на зовнішніх ринках.

З метою нівелювання визначених проблем, потрібно на рівні держави покращити загальноекономічну ситуацію в країні, забезпечити машинобудівним підприємствам стабільні зовнішні умови функціонування. На рівні підприємств необхідно:

- приділяти належну увагу модернізації та технічному переозброєнню на основі використання сучасних інноваційних технологій та впровадження науково-дослідних розробок;

- впровадити використання ресурсощадних технологій;
- розширити асортимент продукції та перейти від глибокої спеціалізації випуску до орієнтації на потреби споживачів;
- підвищити інвестиційну привабливість, забезпечити прозорі схеми інвестування та захист від ризиків;
- запровадити програми мінімізації відходів та використання їх у подальшому виробничому процесі;
- розробити та ввести ефективну систему мотивації власного персоналу до раціоналізаторської діяльності.

Висновки. Машинобудування було і залишається однією з провідних та стратегічно важливих галузей промисловості України. За рахунок її функціонування створюється 9% ВВП, а на підприємствах цього сектору зайнята майже третина промислово-виробничого персоналу. Запорізький регіон – один із центрів вітчизняного машинобудування. На території області розташовані підприємства різної спеціалізації, серед яких багато унікальних, наприклад ПрАТ «ЗТР», ПАТ «Мотор Січ», ДП «Мелітопольский завод «Гідромаш», ПАТ «Запоріжкран» та ін. Сьогодні економічне становище машинобудівної галузі області досить важке. Кількість підприємств та обсяг реалізованої продукції збільшився за останні 5 років майже по всіх напрямках, однак інвестиційно-активні машинобудівні підприємства складають лише 26% від їх загального числа, а кількість суб'єктів господарювання, що займаються інноваційною діяльністю взагалі досягло критичного значення – лише 4% підприємств займаються науково-дослідною і конструкторською роботою та фінансують придбання новітньої техніки та технологій. Аналіз стану п'яти підприємств галузі підтверджує висновок про незадовільний стан машинобудівної галузі Запорізької області та непрості умови функціонування заводів. Серед досліджуваних підприємств, лише ПАТ «Мотор Січ» має задовільні фінансово-економічні показники. ПрАТ «ЗАЗ», який у 2007 році випустив 282,3 тис. автомобілів, а у 2014 – 13,1 тис.авто, за 10 місяців 2018 року випустив лише 118 машин – 85 авто та 33 автобуса. Проведене дослідження дозволило виокремити основні проблеми, які перешкоджають успішній діяльності машинобудівних підприємств Запорізької області, серед основних - застарілість та сильний знос основних фондів, низька інвестиційна та інноваційна активність, поглиблена спеціалізація, відтік

кадрів та недостатній внутрішній попит на продукцію. Виконання запропонованих у роботі рекомендацій, а саме – проведення модернізації, технічного переозброєння, впровадження ресурсозберігаючих технологій, переорієнтація виробництва та розширення асортименту відповідно до потреб ринку, підвищення інвестиційної привабливості галузі та інноваційної активності, допоможе підприємствам подолати рецесійні процеси в галузі, підвищити ефективність діяльності та отримувати позитивні фінансові результати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Данилишин Б.М. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка: навчальний посібник / Б.М. Данилишин, Д.В. Клиновий, Т.В. Пепа. - Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – 522 с.
2. Карачина Н. П. Машинобудування України: сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку за умов економічної кризи / Н. П. Карачина // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2009. – № 647: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 64–70
3. Король К.В. Економічний стан та проблеми розвитку галузі машинобудування в Україні / К.В.Король // Економічний вісник Донбасу. – 2014. - №1 (35). – С.157-162
4. Лепьохіна І.О. Управління системою мотивації підприємств машинобудування в умовах ринку : монографія / І.О. Лепьохіна. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – 348 с.
5. Лукьянова В.В. Машиностроение в Украине: современное состояние, проблемы и перспективы развития / В.В.Лукьянова, Т.В.Цвигун // Проблемы экономики и менеджмента. – 2013. - №1 (17). – С.77-87
6. Мандзіновська Х.О. Комплексний підхід до аналізу оцінки фінансово-економічної діяльності підприємств машинобудування / Х.О.Мандзіновська // Бізнес-інформ. – 2015. – №2. – С.156-161
7. Офіційний сайт Головного управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/>
8. Семенов А.Г. Стратегічне управління машинобудівними підприємствами: монографія/А. Г. Семенов. - Запоріжжя : КПУ, 2009. - 364 с.
9. Фінансова звітність ПАТ «Мотор Січ» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ПАТ «Мотор Січ». – Режим доступу: <http://www.motorsich.com/ukr/investors/othetnost/bux/>
10. Фінансова звітність ПрАТ «Запорізький автомобілебудівний завод» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ПрАТ «ЗАЗ». – Режим доступу: <http://www.avtozaz.com/ua/patzaz>

11. Фінансова звітність ПАТ «Запоріжтрансформатор» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ПАТ «ЗТР». – Режим доступу: http://ztr.com.ua/ru/financial_statements
12. Фінансова звітність ДП «Мелітопольський завод «Гідромаш» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ДП «МЗ «Гідромаш». – Режим доступу: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e813cef0-2ee9-4136-8b20-d9f1697dca3d&title=DerzhavnePidprimstvo-melitopolskiiZavod-gidromash->
13. Фінансова звітність ПАТ «Запорізький завод важкого кранобудування» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ПАТ «Запоріжкран». – Режим доступу: http://www.kran.zp.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=288&Itemid=393
14. Череп А.В. Забезпечення управління ефективністю діяльності підприємств машинобудування: монографія / А.В. Череп, Т.І. Батракова. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – 204 с.
15. Череп А.В. Методика аналізу формування та використання фінансових ресурсів підприємств машинобудування: монографія / А.В. Череп, Ю.О. Швець. – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – 260 с.

УДК 339.542:349.92(477)

ПРИНЦИПИ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.65.247

**Кахович О. О., к.держ.упр.
Прудіус А. В.***Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, м. Дніпро*

Стаття присвячена дослідженню суті та принципів митно-тарифного регулювання в Україні. Проаналізовано діючу митну систему, її функції, завдання та нормативну базу. На основі аналізу виявлено ряд проблем, які необхідно вирішити в найближчій перспективі, а саме – удосконалення нормативно-законодавчої бази оподаткування експортно-імпортних операцій. В статті розглянуто принципи формування законодавства в сфері зовнішньоекономічної діяльності з метою наближення до ЄС. В статті запропоновано певні заходи для забезпечення ефективності митного регулювання в Україні. Виникає потреба у впровадженні міжнародних норм і правил, що дозволять перейти до застосування єдиних стандартів у галузі митної справи і вирішити питання, пов'язані з приєднанням України до Європейського Союзу. Постає необхідність в імплементації таких процедур, як приєднання до міжнародних конвенцій з гармонізації й спрощення митних формальностей, внесення змін до національного законодавства та використання лише тих інструментів митно-тарифного регулювання, які не лише не суперечать принципам СОТ та Євросоюзу, але і здатні захистити національні інтереси України.

Ключові слова: митно-тарифне регулювання; митна політика; митний тариф; мито; зовнішньоекономічна діяльність; зовнішня торгівля; експортно-імпортні операції

UDC 339.542:349.92(477)

PRINCIPLES OF CUSTOMS AND TARIFF REGULATIONS IN UKRAINE

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.65.247

**Kakhovich O. O., PhD in Governance
Prudius A. V.***Prydniprovskaya State Academy of Civil Engineering and Architecture, Dnipro*

The article is devoted to the research about essence and principles of customs and tariff regulation in Ukraine. The current customs system, its functions, tasks and normative base are analyzed. Based on the analysis, a number of problems have to be solved in the near future, namely, the improvement of the regulatory and legislative framework for

© Кахович О. О., к.держ.упр., Прудіус А. В., 2018

the taxation of export-import operations. The article focuses on the principles of the legislation formation in the international economics activity field, determined to approach the EU. The article proposes certain measures to ensure the effectiveness of customs regulation in Ukraine. There is a need for the implementation of international rules and regulations that will allow the transition to the application of common standards in the field of customs and solve issues related to the accession of Ukraine to the European Union. There is a need for implementation of such procedures as joining international conventions on harmonization and simplification of customs formalities, amendments to national legislation and the use of only those instruments of customs and tariff regulation which not only do not contradict the principles of the WTO and the European Union but are also able to protect national interests Of Ukraine.

Keywords: customs and tariff regulation; customs policy; customs tariff; customs duties; foreign economic activity; foreign trade; export-import operations

Постановка проблеми. Тарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності є господарсько-правовою категорією, що відображена як конкретний перелік встановлених митних тарифів (мит) та похідних явищ, що використовується при переміщенні товарів через кордон України. Під поняттям «тарифного регулювання» розуміють комплекс економічних заходів, виражений у чіткому переліку митних платежів та зборів, що встановлюється для кожної групи товарів відповідно до української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності. Основною проблемою у митно-тарифному регулюванні експортно імпорتنих операцій для України без сумніву є максимізація надходжень до державного бюджету, не порушуючи при цьому умови співпраці з Світовою організацією торгівлі та виконуючи при цьому норми що затверджені Європейським союзом. Окрім цього важливо також зберігати здорову конкуренцію на національних ринках, але у разі необхідності захищати права національних товаровиробників.

Аналіз останніх наукових досліджень. Тема митного регулювання та перспективи його розвитку отримали неабияку увагу серед вчених-економістів, таких як С.Г. Войтов, В.В. Ващенко, О.П. Гребельник, В. Демченко, О.Б. Єгоров, В.П. Науменко, К.І. Новікова, П.В. Пашко, Л.М. Пісьмаченко, Д.В. Приймаченко, В.А. Руссков, К. Сандровський, С. Терещенко та ін. Наукові роботи цих авторів висвітлюють проблематику розвитку системи митного регулювання з погляду реалізації євроінтеграційної стратегії України. Проте залишається

потреба в дослідженні митного регулювання з урахуванням світового досвіду.

Мета роботи – дослідити особливості системи тарифного регулювання в Україні та розглянути шляхи вдосконалення для подальшого розвитку.

Викладення основного матеріалу. Митно-тарифне регулювання є одним з найважливіших механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Його головним завданням є захист вітчизняної економіки від негативних впливів зовнішнього середовища. Приєднання України до Світової організації торгівлі (СОТ) та, як наслідок, зростання обсягів зовнішньої торгівлі, призводять до зростання значення заходів митно-тарифного регулювання національної політики. Заходи митно-тарифної політики спрямовані на формування тарифної системи, вироблення ефективного механізму застосування різних видів мита при регулюванні зовнішньоекономічної діяльності та захисту вітчизняного товаровиробника.

Ефективність застосування митно-тарифного механізму або окремих митно-тарифних заходів залежить від існуючого в державі нормативного порядку. Тому після набуття Україною повноправного членства в СОТ використання митного тарифу зменшилося, оскільки в межах СОТ він практично не застосовується. Проведення митно-тарифного регулювання в Україні відбувається на базисі таких нормативних документів: Митний кодекс України, Закон України «Про Єдиний митний тариф», Закон України «Про Митний тариф України» у частині, що не суперечить додатку I до Протоколу, ратифікованого Законом України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до СОТ», Декрет Кабінету Міністрів України «Про Єдиний митний тариф України», інші нормативно-правові акти. Основним елементом системи митно-тарифного регулювання є митний тариф, який являє собою систематизований перелік ставок мит, якими обкладаються товари, що перевозяться через кордон держави [5].

Розглянемо сутність митного тарифу, його роль і значення через його функції. У науковій літературі виділяють такі функції як фіскальна, регуляторна, захисна, стимулююча та політична. З огляду на сутність та функції мита можна виділити його економічну та торговельно-політичну роль. Так, економічна роль полягає у створенні вартісного бар'єра, який

підвищує ціну товару незалежно від застосованого експортного, імпортного чи транзитного мита; збільшенні внутрішньої зайнятості; стимулюванні державою розвитку окремих галузей економіки чи підприємств; надходженні коштів до державного бюджету країни; захисті від демпінгу. Торговельно-політична роль мита полягає у захисті галузі від конкуренції іноземних товарів [1]. Тариф як інструмент регулювання впливає, перш за все, на витрати виробництва і торговельний прибуток, завдяки чому забезпечується можливість прямого та опосередкованого втручання держави у сферу підприємництва, приватних економічних інтересів з метою коригування напрямів зовнішньоторговельної діяльності підприємств.

З метою захисту національних економічних інтересів у випадках здійснення демпінгового та субсидованого імпорту на митну територію країни товару, що є аналогічним національному чи безпосередньо конкурує з ним, використовуються захисні інструменти в рамках відповідних заходів [4]. Обмежуючі або захисні заходи реалізуються шляхом встановлення спеціальних антидемпінгових та компенсаційних мит. Вони застосовуються з метою захисту від недобросовісної конкуренції з боку торговельних партнерів країни, або як захід у відповідь на дискримінаційні дії інших держав, що порушують конкурентне середовище на внутрішньому ринку країни. Зазначені мита встановлюються до імпортової ціни товару, яка охоплює всі звичайні податки, включаючи звичайне мито, тобто захисні заходи ще більше здорожують імпортований товар.

Таким чином за допомогою митно-тарифного регулювання держава проводить певну зовнішньоекономічну політику, стимулює ввезення або створює умови для обмеження ввезення чи вивезення відповідних товарів; забезпечує однакові економічні умови як для національного, так і для іноземного товаровиробників [10]. Введення тих чи інших заходів митного регулювання для досягнення поставлених цілей потребує всебічного вивчення ситуації, що склалася у галузі й на ринку. Вибір набору інструментів залежить від існуючого рівня митно-тарифного захисту, інтенсивності тиску іноземних товарів, рівня витрат вітчизняного виробника та інших.

Для більшої ефективності застосовуваних заходів державного регулювання з урахуванням ситуації, що склалася, та визначених

зовнішньоекономічною політикою пріоритетів, доцільно розробити набір типових ситуацій та набір можливих засобів регулювання. Певною мірою такий підхід може бути формалізований, запрограмований і реалізований у вигляді сценаріїв. Отже, небезпідставним є твердження, що не лише заходи митно-тарифного регулювання, а й ефективне їх здійснення впливає на економічну політику держави та результативність економіки зокрема. Можна вважати, що державний бюджет країни поповнюється на значну частину саме завдяки стягненню податків і зборів під час здійснення митно-тарифного регулювання ЗЕД у країні. Перспективи подальшого розвитку української економіки багато у чому залежать від спрямованості митного регулювання, наукової обґрунтованості застосовуваних заходів.

Набуття Україною членства у СОТ та прагнення інтеграції до ЄС вимагає невідкладного перегляду основних умов реалізації методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Регулювання митною справою здійснюють найвищі органи влади та управління України. Спеціально уповноваженим органом державного управління в галузі митної справи є Міністерство доходів і зборів України, яке приймає нормативні акти, що регулюють дану сферу діяльності. Функції, які виконують органи доходів і зборів, можна класифікувати таким чином: фіскальна; регулятивна; правова; статистична; законодавча; контролююча у сфері валютних відносин [7].

Фіскальна функція реалізується в тому, що митниця фактично виконує функції податкової служби, нараховує та справляє в зоні своєї діяльності митні платежі і збори, утримання яких відповідно до законодавства покладено на органи доходів і зборів (мито, митні збори, акциз, податок на додану вартість при імпорті товарів), і несе відповідальність за своєчасність перерахувань отриманих коштів до Державного бюджету.

Функція регулятора товарообміну проявляється у виконанні митницею ролі економічного інструменту зовнішньоторговельної політики держави, яка полягає у створенні обмежень або стимулів щодо виходу на національний ринок чи експорту товарів на зовнішній ринок.

Правова функція реалізується в таких напрямках: вживаються спільно з іншими правоохоронними органами заходи, спрямовані на попередження незаконного вивезення за межі території предметів, які є

національним, історичним і культурним багатством країни; забезпечується контроль за доставкою митних вантажів в інші органи доходів і зборів, а у випадках їх зникнення проводиться розшук; слідство у справах контрабанди.

Статистична функція полягає у зборі та обробці митної статистики зовнішньоторговельних операцій, на підставі якої готуються загальні статистичні матеріали.

Законодавча функція реалізується в тому, що органи доходів і зборів приймають нормативно-правові акти з питань безпосереднього здійснення митної справи, організації та регулювання митного контролю, боротьби з контрабандою і порушеннями митних правил, які ґрунтуються на чинному законодавстві, призначені до виконання у межах компетенції органів доходів і зборів і є обов'язковими для усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Функція валютного регулювання. Валютна безпека — одна із важливих складових економічної безпеки країни. Органи доходів і зборів відіграють значну роль у системі валютного регулювання: на Міністерство доходів і зборів України покладено функції валютного контролю, а на митницю — агента валютного контролю. Існує митно-банківський контроль за строками повернення в Україну валютної виручки від експортних контрактів та імпортової частини бартерних угод.

Однією з особливостей сучасного етапу економічного розвитку є швидке зростання обсягів міжнародних економічних контактів, подальший розвиток світового розподілу праці, поглиблення економічної взаємозалежності держав, що обумовлено, насамперед, швидким зростанням виробничих сил та науковотехнічним прогресом. Кінцевим результатом такого процесу повинно стати вільне переміщення товарів, послуг, об'єктів інтелектуальної власності, капіталів, робочої сили через території різних держав та поступове зникнення торговельних бар'єрів між ними. У цю систему поступово інтегрується і українська економіка.

На сьогоднішній день кожна держава намагається контролювати процеси переміщення товарів через свої кордони з метою захисту економічних інтересів та забезпечення національної безпеки. Для забезпечення подібного контролю необхідна наявність певного механізму його здійснення, що включає об'єкти та суб'єкти цього регулювання та певні правові норми, що регулюють відносини в цій сфері

[12]. Суб'єктом виступають відповідні інститути держави, об'єктом – правові відносини, що виникають у зв'язку з переміщенням через митний кордон товарів та валютних цінностей, а регулювання здійснюється на основі відповідних нормативно-правових актів. Згідно з сучасними поглядами на теорію держави та права державна політика є тим критерієм, що визначає зміст діяльності держави в тій чи іншій сфері. Вона визначається в конкретних правових нормах і реалізується в процесі діяльності органів державної влади. Державна політика носить комплексний характер, що допомагає враховувати та поєднувати інтереси багатьох її суб'єктів: держави — суб'єкта цієї конкретної політики та інших держав, суспільства, окремих індивідів. Саме тому можливо стверджувати, що митна політика є більш широким поняттям ніж митна справа. Митна політика України виступає різновидом державної політики, а її головним функціональним завданням є забезпечення захисту національних інтересів та національної безпеки України в політичній, економічній, соціальній, екологічній та інших сферах. Митна політика базується на програмах діяльності Кабінету Міністрів, інших концептуальних документах, програмах діяльності політичних партій і рухів і т. д. [2] Застосування наступних принципів формування законодавчої бази оподаткування експортно-імпортних операцій дасть можливість Україні вирішити стратегічні завдання у зовнішньоекономічній діяльності:

- Принцип єдності митної політики як складової зовнішньої політики України. Митна політика України є складовою державної зовнішньої політики і повинна формуватися відповідно до мети та принципів останньої, завданнями захисту національних інтересів та національної безпеки. Митна політика за своїм змістом є складовою зовнішньополітичних позицій держави і в деяких випадках політична частина останніх має пріоритет перед економічною. Таке має місце при забезпеченні виконання міжнародно-правових зобов'язань держави, наприклад, при приєднанні до міжнародних санкцій в рамках ООН, які вимагають припинення зовнішньоекономічних контактів з певними країнами, або виконання зобов'язань України в рамках договору щодо нерозповсюдження ядерної зброї. Задля виконання цих зобов'язань нехтуються можливі економічні переваги.

- Принцип єдності державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та контролю за її здійсненням. Згідно з ч. 1 ст. 8 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Україна самостійно формує систему та структуру державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на її території. Система органів, що здійснюють регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні, до якої закон відносить Верховну Раду України, Кабінет Міністрів, Міністерство доходів і зборів, Міністерство зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі інші міністерства та відомства, органи місцевого самоврядування, діє на основі єдиної законодавчої бази відповідно до єдиних принципів та цілей. Важливою складовою регулювання зовнішньоекономічної діяльності є система державного контролю. Згідно зі МКУ товари та інші предмети переміщуються через митний кордон України під митним контролем. Цей контроль здійснюється з метою забезпечення дотримання державними органами, підприємствами та їх службовими особами, а також громадянами порядку переміщення через митний кордон України товарів та інших предметів.

- Принцип єдності тарифної політики України. На митній території України діє єдиний митний тариф, який являє собою систематизований звід ставок мита, яким обкладаються товари та інші предмети, що ввозяться на митну територію України або вивозяться за межі цієї території. Ставки митного тарифу України є єдиними для всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності незалежно від форм власності, організації господарської діяльності та територіального розташування, за винятком випадків, передбачених законами України та її міжнародними договорами. Єдиний митний тариф України базується на міжнародно-визнаних нормах і розвивається у напрямі максимальної відповідності загальноприйнятим у міжнародній практиці принципам і правилам митної справи.

- Принцип єдності політики експортно-імпортного контролю. В Україні діють єдині правила порядку переміщення через митний кордон товарів та інших предметів. МКУ, зокрема, встановлює, що ввезення в Україну, вивезення з України та транзит через її територію товарів та інших предметів, окремих видів може бути заборонено чи обмежено законодавством України. Подібні обмеження чи заборони вводяться задля забезпечення національної безпеки України, захисту національних

інтересів, виконання міжнародно-правових зобов'язань нашої держави (наприклад, це може стосуватися вивозу зброї та військової техніки, технологій подвійного призначення, наркотичних речовин). Контроль за подібними операціями окрім митних органів здійснюють відповідні міністерства та відомства, правоохоронні органи України.

- Принцип єдності митної території України. Він заснований на понятті територіальної юрисдикції держави, митна територія встановлює область дії митного суверенітету держави. Цей принцип є важливим для забезпечення сплати мит, митних платежів, застосування інших засобів митного регулювання. Принципу єдності митної території не протирічать правові норми, що встановлюють виключення певної території України із складу її митної території, як то територія вільних економічних (митних) зон, митних та вільних складів, яка вважається такою, що знаходиться за межами митної території України. Згідно з МКУ територія України, в тому числі території штучних островів, установок та споруд, що створюються в економічній (морській) зоні України, над якими Україна має виключну юрисдикцію щодо митної справи, становить єдину митну територію.

- Принцип гармонізації та уніфікації митної діяльності України з загальноприйнятими в міжнародній практиці нормами і стандартами. Цей принцип втілено у інтеграції України до світової економічної системи, загальноєвропейських економічних процесів, приєднатися до Світової Організації Торгівлі (СОТ), для чого було приведено національні митні стандарти у відповідність з загальноприйнятими світовими принципами та вимогами, що, включає недопущення застосування нетарифних обмежень, приведення митних тарифів у відповідність до рекомендацій СОТ і т. д.

- Принцип захисту державою прав та законних інтересів учасників зовнішньоекономічної діяльності. Цей принцип закріплено в ч. б ст. 2 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» і його зміст полягає в тому, що Україна як держава забезпечує рівний захист інтересів всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та іноземних суб'єктів господарської діяльності на її території згідно з законами України; здійснює рівний захист всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України за межами України відповідно до норм міжнародного права; здійснює захист державних інтересів України як на її території, так і за її

межами лише відповідно до законів України, умов підписаних нею міжнародних договорів та норм міжнародного права. Серед прикладів реалізації подібного захисту можна назвати введення певних економічних заходів проти держав, які порушують права та інтереси українських суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, виплати за рахунок бюджету або вимоги подібних виплат з боку інших держав компенсацій українським, що постраждали внаслідок певних дій інших держав [9].

- Принцип юридичної рівності і недискримінації, виключення невинуватого втручання держави у зовнішньоекономічну діяльність. Цей принцип ґрунтується на ст. 442 Конституції України, яка гарантує кожному право на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом. Відповідно Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (ч. 4 ст. 2) визнає рівність перед законом всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, незалежно від форм власності, в тому числі держави, при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Також забороняються будь-які, крім передбачених цим Законом, дії держави, результатом яких є обмеження прав і дискримінація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності а також іноземних суб'єктів господарської діяльності за формами власності, місцем розташування та іншими ознаками; визнається неприпустимість обмежувальної діяльності з боку будь-яких її суб'єктів, крім випадків, передбачених цим Законом. З принципом виключення невинуватого втручання з боку держави та її органів у зовнішньоекономічну діяльність пов'язане право суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на відшкодування за рахунок держави збитків, що заподіяні незаконними діями її органів. Це право ґрунтується на ст. 56 Конституції України, ст. 34 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», МКУ.

Суттєва відмінність митно-тарифного регулювання в Україні від провідних країн світу полягає у надзвичайно розгалуженій товарній номенклатурі зовнішньоекономічної діяльності. Така ситуація створює потенційну можливість для зловживань суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності шляхом декларування товару не за своїм кодом з метою сплати меншої суми платежів. Можливість гармонізації митного законодавства України за вимогами ЄС суттєво гальмується через надання пріоритету фіскальній функції митних органів, що ускладнює можливість тісної

співпраці з країнами ЄС. Для реалізації намагань України інтегруватися до ЄС та посилити співпрацю з провідними світовими економічними організаціями, слід вносити зміни у національне законодавство та використовувати лише ті інструменти митно-тарифного регулювання, які не лише не суперечать принципам СОТ та ЄС, але і здатні захистити економічні інтереси України. Тобто слід взяти на озброєння досвід країн, які нещодавно приєдналися до ЄС, а саме поступово зменшувати митні ставки відповідно до домовленостей із СОТ, при цьому не відмовляючись від захисту вразливих галузей економіки. Вступ України до ЄС передбачає уніфікацію та врегулювання питань здійснення митної справи. Для економії витрат часу при розмитненні товарів, зменшення розбіжностей між митними процедурами країн світу слід запровадити наступне [7]:

- об'єднати наявні системи контролю за експортом, імпортом і транзитом

у єдину систему;

- увести систему єдиного обліку торгівців із реєстрацією тільки в одній

країні;

- надати суб'єктам ЗЕД можливість використання місць єдиного електронного доступу для оформлення зовнішньоекономічних операцій;

- проводити всі фактичні перевірки товару в один час і в одному місці;

- забезпечити обмін електронною інформацією між усіма органами й суб'єктами, що беруть участь у зовнішньоекономічних операціях;

- відбір товарів для митного догляду на прикордонних і внутрішніх пунктах митного оформлення проводити на основі автоматизованого аналізу ризиків;

- збирання, повернення, звільнення від платежів здійснювати уповноваженим суб'єктом у тому місці, де товар зареєстрований і де перебувають на нього документи;

- створити єдине середовище для митниці й торгівлі для подання митної

декларації в електронному вигляді зі свого місця розташування незалежно від країни відправлення або ввезення товарів;

- проводити електронний обмін інформацією між митними

пунктами

пропуску на території усього ЄС, де вона необхідна для митних процедур.

Вказані вище заходи мають сприяти виконанню основного завдання держави, яке полягає в тому, щоб забезпечити умови для стабільного розвитку економіки на основі накопичення та ефективного використання конкурентних переваг, використовуючи всі чинники та залучаючи всі можливі ресурси. Практичним підсумком діяльності держави може стати загальнонаціональна програма підвищення конкурентоспроможності української економіки, яка має передбачити посилення участі України у міжнародній кооперації та спеціалізації з урахуванням національних інтересів.

Висновки. Таким чином, можемо зробити такі висновки. На даному етапі, коли Україна прямує до інтеграції з ЄС, використання митно-тарифних методів регулювання експортно-імпортних операцій є одним з найефективніших механізмів впливу держави на зовнішню торгівлю. Задля забезпечення ефективності митного регулювання України держава повинна докласти зусиль щодо легалізації зовнішньоекономічної діяльності через скорочення бюрократичних, часових, технологічних та матеріальних витрат суб'єктів ЗЕД при перетині вантажами кордону України з одночасним посиленням відповідальності й санкцій за недоброчинні дії та зловживання. Митним органам потрібно наблизитися до європейських стандартів здійснення митно-тарифного регулювання, адже це допоможе ефективно здійснювати митні процедури з найменшими затратами часу. Система митного регулювання України має забезпечити сприятливі умови для адаптації національної економіки до більш гострої міжнародної конкуренції внаслідок приєднання до системи глобального регулювання і вільного переміщення ресурсів та поступове включення її економіки до глобальних та європейських економічних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ващенко В.В. Митно-тарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності / В.В. Ващенко // Митна справа. – 2000. – № 4. – С. 7.
2. Войтов С.Г. Структурна детермінація митно-тарифного регулювання / С.Г. Войтов // Економічний часопис – XXI. – 2012. – № 9–10. – С. 22.
3. Кандиба А.М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності : [навч. посібник] / А.М. Кандиба. – К. : Аграрна наука, 2004. – 472 с.

4. Мельник Т.М. Міжнародна торгівля товарами в умовах глобальної конкуренції : [монографія] / Т.М. Мельник. – К. : КНТЕУ, 2007. – 265 с.
5. Митний кодекс України [Кодекс митний від 13 березня 2012 № 4495-VI (із змінами внесен. згідно 36 Законів України у 2013-2018 рр.)] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 44-45, № 46-47, № 48, ст.552
6. Новікова К.І. Митний тариф в умовах лібералізації регуляторної політики держави : дис. канд. екон. наук : 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / К.І. Новікова ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2010. –27 с.
7. Новікова К. І. Світовий досвід митно-тарифного регулювання та можливості його застосування в Україні, Академія митної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=13564>
8. Офіційний сайт Європейської комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics>
9. Письмаченко Л.М. Митно-тарифне регулювання як засіб захисту економічних інтересів держави у сфері зовнішньої торгівлі / Л.М. Письмаченко // Економіка та держава. – 2007. – № 12. – С. 49.
10. Приймаченко Д. В. Митна політика держави та її реалізація митними органами: [Моногр.] / Приймаченко Д. В. – Дніпропетровськ : АМСУ, 2006. – 332 с.
11. Симонова Г.Д. Визначення місця митної вартості товарів у системі державного регулювання зовнішньої торгівлі товарами / Г.Д. Симонова, Г.О. Хабло // Вісник АМСУ. – 2010. – № 1. –С. 133.
12. Фролова О. Г. Управління в прикордонних і митних органах як різновид державного управління, його об'єкти і суб'єкти / О. Г. Фролова // Митна справа. – 2010. – № 6. – С. 64-72.

УДК 332:334.012.23

**РЕГІОНАЛЬНІ ОСВІТНІ КЛАСТЕРИ: ОСОБЛИВОСТІ
ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.78.248

Синюра-Ростун Н. Р., к.е.н.*ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»*

У статті розглянуто особливості формування освітніх кластерів в Україні. Визначено основні передумови формування освітніх кластерів. Означено переваги створення і функціонування освітніх кластерів у регіонах. Виявлено, що розвиток освітніх кластерів сприяє зростанню соціально-економічного потенціалу території. Охарактеризовано освітні кластерні ініціативи в регіонах України. Показано, що активну участь у реалізації освітніх кластерних ініціатив беруть приватні заклади вищої освіти та громадський сектор. Виявлено, що для ефективної реалізації освітніх кластерних ініціатив необхідне залучення до процесу органів місцевої влади. Визначено, що кластерні ініціативи повинні підтримуватися органами місцевого самоврядування та мають стати одним із стратегічних завдань у розвитку регіонів, що має знайти відображення у стратегіях і програмах їх соціально-економічного розвитку. Вокремлено проблеми, що супроводжують процес розвитку освітніх кластерних ініціатив в сфері освіти. Виділено економічні ефекти у функціонуванні освітніх кластерів. Запропоновано основні заходи, які сприятимуть отримання позитивного синергетичного ефекту від діяльності освітніх кластерів для економіки регіону.

Ключові слова: кластер; науково-освітній кластер; освітній кластер; система освіти; заклад вищої освіти; кластерні ініціативи

UDC 332:334.012.23

**REGIONAL EDUCATIONAL CLUSTERS: PECULIARITIES OF
FORMATION AND FUNCTIONING**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.78.248

Syniura-Rostun N. R., PhD in Economics*SI «Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of National Academy of
Sciences of Ukraine»*

The article deals with the peculiarities of formation of educational clusters in Ukraine. The basic preconditions of formation of educational clusters are determined. The advantages of creation and functioning of educational clusters in the regions are noted. It was found that the development of educational clusters contributes to the growth of the socio-economic potential of the territory. The educational cluster initiatives in the regions of Ukraine are described. It is shown that private institutions of higher education and the public sector are actively involved in the implementation of educational cluster

initiatives. It is revealed that for the effective realization of educational cluster initiatives local authorities should be involved in the process. It has been determined that cluster initiatives should be supported by local self-government bodies and should become one of the strategic tasks of the regions and be reflected in the strategies and programs of socio-economic development of the regions of Ukraine. The problems of development of educational cluster initiatives in the field of education are highlighted. The economic effects in the functioning of educational clusters are highlighted. The main measures, which will help to obtain a positive synergistic effect from the functioning of educational clusters for the region's economy, are proposed.

Keywords: cluster; scientific and educational cluster; educational cluster; educational system; institution of higher education; cluster initiatives

Актуальність проблеми. Інноваційний розвиток соціально-економічної системи держави та регіону у сучасному світі визначає якісний стан системи освіти, її спроможність відповідати на зовнішні виклики. Запорукою успішного розвитку освіти у сучасних умовах є якість та доступність освітніх послуг, зокрема, можливість вільного обміну інформацією, отримання освіти дистанційно тощо. Відтак, відкритість системи освіти та її здатність позитивно впливати на економічний розвиток регіону стимулює формування освітніх кластерів. Кластерні ініціативи в системі освіти сприяють підвищенню рівня загальноосвітньої складової, кваліфікації кадрів на усіх рівнях освітньої підготовки, що з часом сприяє зростання інноваційної складової економіки (збільшенню кількості стартапів, інноваційних розробок), валового регіонального продукту та загалом економічному зростанню регіону.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питання формування та функціонування кластерів є актуальним та цікавим об'єктом дослідження для багатьох науковців. Проблематикою освітніх кластерів серед вітчизняних вчених, зокрема, займалися П'ятницька Г., Куценко В., Шайдуліна А, Гаврилова О., Смірнов А., Батаган Л., Федулова Л., Семів Л., Куклін О., Дмитерко М. тощо. Дослідження даних авторів присвячені визначенню дефініцій, а також проблем функціонування освітньо-наукових кластерів, що однак не дає повного уявлення про сучасні тенденції кластероутворення в регіонах.

Мета роботи. Дослідити освітні кластерні ініціативи у регіонах України, визначити особливості їх формування, проблеми, що супроводжують їх розвиток та запропонувати заходи для стимулювання та підтримки їх функціонування.

Викладення основного матеріалу дослідження. Освітні кластери – є ефективною формою співпраці у сфері освіти, що розвивається в умовах регіоналізації суспільного життя. Застосування кластерних структур сприяє: становленню розвиненого господарства та конкурентоспроможної економіки; поєднанню кооперації та конкуренції між його учасниками, що дозволяє їм отримувати синергетичний ефект, підвищувати конкурентоспроможність об'єднання в порівнянні з окремими підприємствами; взаємодії між трьома групами учасників кластеру – органами державної влади та місцевого самоврядування, підприємствами та науково-освітніми установами [1].

Суть концепції освітнього кластеру полягає в об'єднанні на чолі з провідним ЗВО (заклад вищої освіти) закладів початкової, середньої і професійно-технічної освіти, профільних шкіл, базових підприємств, основних замовників і споживачів підготовлених спеціалістів [2]. Така взаємодія дозволяє підвищити інноваційність економіки та стимулювати розвиток нових видів бізнесу.

Освіта може стати ядром формування кількох різновидів кластерів:

– освітнього – форма інтеграції соціально-економічних інститутів тісно зв'язаних з освітньою сферою, що забезпечує їх соціальне партнерство та інтенсивний розвиток, і спрямована на реалізацію конкурентного потенціалу території;

– наукового (дослідницького) – кластер, що на відміну від інших кластерів, має більш потужну наукову / дослідницьку базу, спроможну генерувати значну щільність розміщення інноваційних підприємств, які здатні комерціалізувати та використовувати результати досліджень [3];

– науково-освітній кластер – на регіональному / національному рівнях: сукупність взаємозв'язаних закладів загальної та професійної освіти, наукових закладів, підприємств, за визначеними принципами (регіональними, галузевими, програмно-цільовими і т. п.) та їх взаємодія, з метою досягнення синергетичного ефекту від об'єднання в єдину систему та досягнення цілей формування конкурентоспроможної ефективною системи підготовки кваліфікованих людських ресурсів для потреб регіональної / національної економіки та її інноваційного розвитку [4]. Прикладом є освітній кластер створений у м. Черкаси в 2015 р. [5], який об'єднує вищі заклади освіти регіонального та загальнодержавного значення. Утворення кластерів між місцевими (регіональними) вузами та провідними вузами країни розширює можливості для здобуття якісної освіти із проходженням практики на

провідних підприємствах України, Латвії, Польщі та Ірландії, сприяє насиченню ринку праці кваліфікованими спеціалістами, а також збільшує можливості працевлаштування випускників по закінченню навчання.

Основною перевагою створення освітніх кластерів у регіоні стає можливість об'єднувати зусилля різних суб'єктів господарювання для вирішення проблеми здобуття якісної освіти, активізації коопераційних зв'язків між різними освітніми, культурними, господарськими комплексами, органами влади у регіоні, оптимізації мережі закладів освіти з урахуванням демографічної й економічної ситуації та необхідності підвищення якості освіти і досягнення позитивних зрушень у показниках діяльності освітньої сфери.

Основними перевагами створення і функціонування освітніх кластерів у регіонах є:

1. Зміна стратегічних напрямів розвитку освіти, активний діалог між органами регіональної влади, працедавцями та освітніми закладами, спільний пошук шляхів вирішення назрілих проблем (зокрема, і підготовки кваліфікованих робітничих кадрів).

2. Можливість об'єднувати декілька освітніх закладів різного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня, що спрощує можливості доступу до освітніх послуг, підсилює підготовку кадрів за необхідними освітньо-кваліфікаційними напрямами, та сприяє створенню стрункої системи доступної безперервної освіти.

3. Підвищення рівня продуктивності праці та стимулювання розвитку нових форм взаємодії у системі «освіта-бізнес», розвиток інноваційної інфраструктури, зростання валового регіонального продукту на душу населення [6].

Основною метою функціонування освітніх кластерів є зростання конкурентоспроможної регіональної та національної економіки шляхом виведення сфери освіти на якісно вищий рівень. Основними передумовами формування освітнього кластера є:

- наявність технологічної інфраструктури та потужного науково-освітнього (інноваційно-дослідницького) центру, який володіє функцією розробки основного інноваційного продукту. Таким ядром можуть стати: науково-дослідні установи, університети, навчально-наукові центри тощо. Єдиною умовою є наявність у цих закладах потужної бази для проведення та реалізації наукових досліджень. Поряд з цим освітній кластер може охоплювати заклади освіти всіх рівнів та напрямів підготовки, особливо ті де учні, студенти, слухачі вже долучаються до

дослідницької роботи за певним фахом [7];

- наявність кваліфікованих кадрів;
- ефективна соціально-економічна політика регіону (стратегії та плани розвитку та механізми їх практичної реалізації), яка передбачатиме

розвиток освітніх кластерних структур у регіональній економіці, що дозволить успішно реалізовувати отриманий інноваційний продукт та створювати нові робочі місця [8, С.145-146];

- активна соціально-функціональна взаємодія між територіальними громадами, органами місцевого самоврядування, органами виконавчої влади та учасниками кластера. У створенні освітніх кластерів важливою є ініціатива «знизу», яка активно підтримується «згори». За цих умов на органи державної влади покладається ініціювання і підтримка процесу активації кластера (діагностика та залучення ключових груп інтересів); участь в кластерних нарадах і прийнятті рішень, що стосуються розвитку кластера; орієнтація й підвищення ефективності цільових програм (освіта, науково-дослідні роботи, інфраструктура та ін.), а також розробка основних напрямків політики розвитку кластера; діалог з лідерами бізнесу, закладами вищої освіти, НДІ; допомога в міжнародному співробітництві [9, С. 18].

Розвиток освітніх кластерів сприяє зростанню соціально-економічного потенціалу території шляхом: розвитку виробничого співробітництва на основі спеціалізації і кооперування; підвищення ефективності інноваційного розвитку регіонів; залучення прямих іноземних інвестицій; підвищення якісного показника підготовки кадрів; удосконалення інформаційно-комунікаційного та технологічного забезпечення науково-освітніх установ тощо. Створення кластерних мереж дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності регіону, забезпечити робочими місцями населення регіону, в тому числі висококваліфіковані кадри, збільшити податкові надходження до бюджету [9, С. 36.].

На даний час освітні кластерні структури в Україні, як і у Львівській області лише починають функціонувати (табл. 1.). Перші напрацювання у даному напрямку відбуваються досить активно. Основними ініціаторами створення освітніх кластерів стають освітні та громадські організації, освітні структури. Прикладом такої взаємодії стало функціонування тематичного освітнього кластеру на «Форумі видавців 2017» у м. Львові [10].

Таблиця 1 - Освітні кластерні ініціативи в регіонах України

Назва	Сфера діяльності	Мета	Засновники, учасники	Територія співпраці та принципи взаємодії	Дата і місце створення
Інноваційно освітній кластер "Агротехніка"	Освіта, промисловість, наукова та інноваційна діяльність, інформаційна інфраструктура, новітні технології землеробства і сучасного сільськогосподарського машинобудування	Об'єднання провідних державних аграрних вузів, приватних промислових і агропромислових підприємств, науково-дослідних установ, інженерних центрів і органів державної влади та місцевого самоврядування для здійснення ефективної наукової, освітньої, інноваційної та виробничої діяльності в аграрному й агропромисловому секторах економіки	Харківська обласна державна адміністрація; Індустріальна група УПЕК, сільськогосподарські ВЗО (Харківський, Миколаївський, Сумський)	Міжрегіональна, приватно-державне партнерство.	Харків, 24.06. 2015 р.
Education Cluster, освітній кластер Одеси та Одеської області	освіта	Модернізація системи освіти	Об'єднання громадських організацій, фондів, департаментів та ініціативних груп в сфері освіти.	Регіональна.	Одеса
Харківський освітній кластер Green jobs of Ukraine	Освітні зелені курси, семінари, тренінги. Практичні професійні курси навчання роботи на різних зелених посадах і робочих місцях.	Партнерські взаємини з зеленими роботодавцями в навчанні та підборі «зелених кадрів» всіх рівнів.	Асоціація суб'єктів зеленого бізнесу регіону, Асоціація Зелене Соціальний Енергетичний Кластер АЗБ	Регіональна.	Харків
Науково-освітній кластер УМО «ДВНЗ Університет менеджменту та освіти» НАПН України	Освіта, підвищення кваліфікації; напрями підвищення конкурентоспроможності національної системи післядипломної педагогічної освіти	Підвищення конкурентоспроможності національної системи післядипломної педагогічної освіти	Колективи науково-педагогічних і педагогічних працівників навчальних закладів різних рівнів та науково-методичних установ	Міжрегіональна; віртуальна лабораторія, науково-дослідна робота.	січень 2015 р., Київ

Продовження табл. 1

Освітній кластер	Стимулювання у молоді бажання здобувати якісну освіту.	Утворення кластерів місцевих вузів із провідними вузами країни.	Черкаський державний бізнес коледж; Київський національний університет технологій та дизайну; вузи Латвії, Польщі та Ірландії.	Міжрегіональна, Міждержавна.	Черкаси, 2015 р.
Львівський кластер розвитку освіти та креативності	інтернетизація шкіл, акцент на вивчення англійської мови (квести, гейміфікація на уроках), критичне мислення, підприємництво та бізнес-освіта, інклюзивне середовище.	Неформальна освітня організація, платформа для виховання креативності, збереження креативних людей у Львові через реалізацію певних проєктів.	Український католицький університет, Львівська міська рада, КУ «Інститут міста», Науково-технічна лабораторія MakerSpaisLviv, громадський сектор, навчальні заклади міста.	Регіональна. Робоча група працює автономно, але звітує перед кластером та Радою конкурентоспроможності.	Львів, 2017 р.

Джерело: складено автором на основі: [11; 12; 13]

Львівський кластер розвитку освіти та креативності – неформальна освітня організація, яка розпочала свою роботу у 2017 р., об'єднавши діяльність громадського сектору, управлінських структур, закладів освіти різного рівня тощо. Кластер зосереджує свою діяльність на 5 основних напрямків: інтернетизація шкіл, вивчення англійської мови (залучено 7 шкіл м. Львова), критичне мислення, розвиток підприємництва, інклюзивне середовище. Окрім того, Кластер стає активним учасником та співорганізатором низки проєктів (форум «Креативний прорив» у Львові, проєкт в рамках напрямку "Інклюзивне середовище", які стосуються вивчення англійської мови тощо).

Місто Львів, як метрополійний центр Західного регіону України, має усі передумови для формування та розвитку освітніх кластерів. Однак для їх ефективного функціонування необхідне якісне інституційне, стратегічне та програмне забезпечення, яке б дозволило реалізовувати потрібні заходи. Розуміння місцевими органами влади необхідності стимулювання кластерних ініціатив в освіті дозволить інтегрувати заклади освіти в освітній кластер, що сприятиме підвищенню якісного рівня підготовки учнів, абітурієнтів, наукових та науково-педагогічних кадрів, активізації та розвитку інноваційної діяльності, перетворення навчальних закладів у

центри освітнього, наукового та культурного розвитку регіонів.

Слід зазначити, що процес розвитку кластерних освітніх ініціатив супроводжується низкою проблем, серед яких найсуттєвішими є:

- законодавча неврегульованість процесу створення та діяльності кластерів;
- відсутність систематизованих відкритих ресурсів (веб-сайтів, статистичних ресурсів тощо) із інформаційним наповненням, кількісними та якісними показниками створення та функціонування кластерних ініціатив в сфері освіти;
- відсутність досвіду співпраці між підприємствами у сфері наукових досліджень;
- часткова обізнаність суб'єктів бізнесу із перевагами кластерної співпраці;
- відсутність практики створення кластерів у сфері освіти;
- проблеми із визначенням джерел фінансування функціонування кластера.

Відсутність стратегічного та правового підґрунтя для практичної реалізації кластерного підходу в системі освіти на регіональному рівні не дозволяє повноцінно використовувати закладений у такій формі сучасної організації економіки інноваційний потенціал. Кластери можуть принести результати тільки тоді, коли вони вписані в більш широкий контекст стратегій економічного розвитку [14].

У «Стратегії розвитку Львівської області на період до 2020 року» [15] серед стратегічних цілей розвитку конкурентоспроможної економіки завданням 1.1.4 визначено розвиток кластерів. Сферами реалізації проектів Стратегії є подальше просування кластерної моделі функціонування бізнесу в регіоні; популяризація діяльності кластерів на регіональному, національному та зовнішньоекономічному рівнях; формування ефективної методичної, інформаційно-консультаційної та освітньої підтримки реалізації кластерної політики на галузевому і регіональному рівнях. Однак, основний акцент ставиться на розвиток бізнес-кластерів, в той час, як освітні кластери, у формуванні яких задіяні бізнес структури, несуть особливе соціальне значення. Відтак, стимулювання та розвиток освітніх кластерів це: збільшення кількості молоді, що займається науковою, науково-технічною, дослідно-конструкторською діяльністю; підвищення якісних показників сфери освіти; розвиток інноваційної, матеріально-технічної освітньої інфраструктури; підвищення науково-дослідної та інноваційної

активності школярів та студентів; творення ефективних форм взаємодії між закладами освіти, науки, громадськими організаціями та органами влади тощо. Тому органам влади слід звернути особливу увагу на створення та стимулювання функціонування кластерів в системі освіти.

Варто виділити економічні ефекти у функціонуванні освітніх кластерів, а саме:

- підвищення ефективності та обсягів економічної активності, збільшення інноваційної та інвестиційної привабливості економіки;
- скорочення процесу комерціалізації технологій, підвищення конкурентоспроможності підприємств;
- збільшення попиту на спеціалізовану освітньо-наукову продукцію;
- вдосконалення якісного забезпечення ринку праці, сприяння розширеному відтворенню людського капіталу та підвищення інтелектуально-культурного рівня населення;
- підвищення рівня ділової активності регіону;
- покращення умов життєдіяльності та добробуту населення тощо.

Висновки. Формування нових функціональних структур, зокрема освітніх кластерів, у соціально-економічній системі має стати одним із стратегічних завдань регіонів і знайти відображення в стратегіях і програмах соціально-економічного розвитку регіонів України. Отримання позитивного синергетичного ефекту від діяльності освітніх кластерів для економіки регіону вимагає обґрунтованих рішень від органів державної та регіональної влади. Розвиток освітніх кластерів в Україні потребує здійснення наступних заходів:

1) визначити роль освіти та креативності у розвитку економіки регіону та місця освітніх кластерів у ньому;

2) підвищувати рівень обізнаності бізнесу та населення щодо позитивного впливу освітніх кластерів на соціально-економічний розвиток та розробити план заходів стимулювання інклюзивного розвитку на всіх рівнях влади;

3) підтримувати налагодження партнерств у межах освітніх кластерів та посилити зв'язок із різними секторами економіки. Активно залучати та сприяти зміцненню співробітництва між владою, бізнесом, наукою, освітою та громадськими організаціями з питань підготовки кадрів, якості освітніх послуг, розвитку бізнес-освіти, створення платформ для обговорення і розвитку системи соціального партнерства

та соціальної відповідальності бізнесу, що дозволить знизити трансакційні витрати шляхом зменшення недосконалості інформаційних потоків в системі державного управління освітою;

4) розробити короткострокову «дорожню карту» для розвитку освітніх кластерів, яка відображатиме стратегію розвитку освіти та економіки. Стратегічне бачення та цілі діючої стратегії «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки», необхідно доповнити напрямами щодо розвитку освітніх кластерів, що також вимагає розробки чіткої дорожньої карти для їх реалізації. *Міністерство економічного розвитку і торгівлі та Міністерство освіти та науки України* мають розробити план дій, щодо розвитку освітніх кластерів, який має затверджуватися та коригуватися щорічно, з визначенням конкретних цілей та інструментів, які мають бути реалізовані у чіткі терміни;

5) створити Центр стимулювання розвитку освітніх кластерів, на який буде покладено функцію регулюючого впливу на усіх учасників (сприятиме координації та комунікації, інформаційній взаємодії учасників, здійснюватиме моніторинг бар'єрів, можливостей та стимулів для розвитку, а також реалізації заходів із стимулювання співробітництва (організація робочих груп, конференцій, семінарів, створення спеціалізованих Інтернет-ресурсів), проведення маркетингових досліджень та вивчення попиту на конкретні спеціальності випускників професійно-технічної освіти тощо). Такі центри слід створювати при органах місцевого самоврядування, які зацікавлені в підвищенні конкурентоспроможності громади;

б) органам місцевої влади слід ініціювати і підтримати проведення наукових досліджень щодо визначення пріоритетів та необхідності стимулювання розвитку освітніх кластерів для економіки регіону;

7) створити в Україні інформаційно-аналітичну систему зі збору, розповсюдження інформації про формування і розвиток освітніх кластерів, моніторингу процесу їх розвитку і поширення з метою розширення каналів комунікації та взаємодії між учасниками, обміну досвідом, що сприятиме ефективному використанню фінансового та управлінського ресурсів тощо;

8) обґрунтувати інструменти підтримки і сприяння розвитку освітніх кластерів, залежно від специфіки територій, особливостей їх соціально-економічного розвитку, конкурентних переваг чи проблем окремих територіальних систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дмитерко М. О. Регіональні кластери України: ефективність їх створення та перспективи розвитку. URL: http://www.confcontact.com/2013-sotsialno-ekonomicheskie-reformi/2_dmitrenko.htm.
2. Семів Л.К. Освітній кластер: аспекти взаємодії та регіональна політика розвитку (на прикладі професійно-технічної освіти Львівщини). *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів*: зб. наук. праць. Вип. 3. (71). Львів, 2008. 546 с.
3. Європейська комісія (European Commission). URL: https://ec.europa.eu/commission/index_en.
4. Куклін О. Освітньо-науковий кластер як новий шлях інноваційного розвитку регіональних університетів. URL: <http://www.edu-trends.info/wp-content/uploads/2015/05/Kuklin.pdf?с6а0f6>.
5. У Черкасах з'явився перший в Україні освітній кластер. URL: <http://novadoba.com.ua/17669-u-cherkasakh-zyavuvsvya-pershyy-v-ukrayini-osvitniy-klaster.html>.
6. Студінський В.А., Шевчук В.О. Теоретичні засади створення освітніх кластерів в Україні. URL: <http://oaji.net/articles/2015/1900-1446943921.pdf>.
7. Романовський О. О. Характерні особливості підприємницьких ВНЗ світу. *Економіка та держава*. 2/2011. С. 4-10. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2011/3.pdf.
8. Романовський О.О. Феномен підприємництва в університетах світу: монографія. Вінниця: Нова книга, 2012. 504 с. URL: <https://books.google.com.ua/>.
9. Романовський О.О. Шляхи впровадження інновацій, підприємництва та підприємницької освіти в системі національної освіти України: монографія. Вінниця: Нова книга, 2010. 416 с.
10. Форум видавців у Львові. Освітній кластер. URL: https://uifuture.org/ru/post/forum-vidavciv-u-lvovi-2017-ukrainskij-institut-majbutnogo-vlastovue-osvitnij-klaster_390.
11. Меморандум про організацію інноваційно-освітнього кластеру «Агротехніка». URL: http://agrocluster.org.ua/?page_id=70.
12. ЧДТУ залучає професійно-технічні заклади до освітнього кластеру. URL: <http://vycherpno.ck.ua/chdtu-zaluchaye-profesijno-tehniczni-zakladi-do-osvitnogo-klasteru/>.
13. Асоціація зеленого бізнесу. Україна. URL: <http://www.greenbizua.org>.
14. Грозний І. Специфіка кластерних стратегій в розвитку регіонів. URL: skhid.com.ua/article/download/65571/60786.
15. Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року. URL: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/05/146_dod_Strategiya_2020.pdf

УДК 338.24.01

**МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ
МАКРОЕКОНОМІЧНИХ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.89.249

Ходжаян А.

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
Дана стаття присвячена розробці методичних підходів до аналізу структурних перетворень національної економіки та вивченню факторів, що їх визначають. У статті проаналізовано кількісні та якісні показники структурних трансформацій в економіці і визначено, що основними кількісними показниками є показники питомої ваги, швидкості, темпів та інтенсивності структурних змін. Автором, відповідно до системно-структурного аналізу, розвинуто методичні підходи дослідження структурних пропорцій та оцінювання трансформаційних перетворень національної економіки, зокрема: відтворювальний, галузевий, регіональний, зовнішньоекономічний, секторальний, технологічний та інституційний. В розрізі кожного з представлених методичних підходів визначено індикатори оцінювання макроекономічних трансформацій. Обґрунтовано, що оцінювання ефективності структурних перетворень передбачає визначення орієнтирів оптимальних пропорцій між елементами економічної системи. У якості орієнтирів оптимізації структурних пропорцій національної економіки запропоновано використання показників економічної безпеки, загальноприйнятих міжнародних стандартів, відповідних еталонних показників країн економічних лідерів та усереднених значень відповідних показників груп країн, ранжованих за рівнем економічного розвитку.

Ключові слова: структурна трансформація; структурні пропорції; галузева структура; відтворювальна структура; технологічна структура; інституційна структура; секторальна структура; регіональна структура; зовнішньоекономічна структура; індикатори структурування економіки

UDC 338.24.01

**METHODICAL APPROACHES TO EVALUATION OF
MACROECONOMIC STRUCTURAL TRANSFORMATIONS**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.89.249

Khodzhaian A.

State Scientific Institute for Informatization and Economic Modeling
The article is devoted to the development of methodical approaches to the analysis of structural transformations of the national economy and to study the factors that determine them. The quantitative and qualitative indicators of structural transformations in the economy have been analyzed and it has been determined that the main quantitative indicators are indicators of specific gravity, speed, rate and intensity of structural

changes. In accordance with the system and structural analysis, author developed methodical approaches to the structural proportions study and assessment of transformational changes of the national economy, in particular: reproductive, sectoral, industrial, regional, foreign economic, technological and institutional. In the context of each presented approach, indicators for assessing macroeconomic transformations are identified. It has been analyzed that estimations of structural transformations effectiveness requires to establish benchmarks of the optimal proportions between economic system elements. As guidelines for optimizing the structural proportions of the national economy, author suggested to use economic security indicators, generally accepted international standards or the benchmarks of the countries - economic leaders and the averages of country groups ranked by the level of economic development.

Keywords: structural transformation; structural proportions; sectoral structure; reproductive structure; technological structure; institutional structure; regional structure; foreign economic structure; indicators of economic structuring

Актуальність проблеми. Трансформації у структурі економіки представляють собою певний порядок зміни взаємопов'язаних пропорцій, що відбуваються під впливом наявного матеріального базису та механізму виробництва, розподілу, обміну та споживання, що відповідає динаміці суспільних потреб. При цьому зовнішній рівень прояву структурних трансформацій в економіці може бути відображений зміною кількісних пропорцій між її елементами, а внутрішній – через якісну зміну взаємозв'язків між ними. Структурні зміни в економіці є категорією макрорівня, але їх прояв можливий на всіх рівнях господарювання. Усі види середовища національної економіки впливають на її стан та функціонування, і відповідно на формування її структурних елементів. Разом з тим, у процесі розвитку та функціонування економіки можливою є зміна її середовища, змінюється також і структура національної економіки. Всі структурні трансформації в економіці взаємопов'язані і є ознакою її розвитку та еволюції.

Метою структурних трансформацій економіки є створення такої її структури, яка сприяла б формуванню принципово нових джерел економічного зростання, створенню умов для стабільного економічного розвитку. Такі трансформації дозволяють визначати шляхи та тенденції оновлення економічної структури, створювати умови для активізації прогресивних структурних змін та запобігання вияву тих чинників, які зумовлюють регресивний вплив на структуру економічної системи. Особливо актуальним це є для країн з перехідною (трансформаційною) економікою, де перехід до ринкових відносин обумовив необхідність

докорінних змін в структурі побудованого за адміністративно-командним принципом національного господарства з метою збереження конкурентних позицій на міжнародній арені та ефективної інтеграції у світове господарство. Оцінка ефективності таких змін передбачає кількісний і якісний аналіз об'єктів структурних трансформацій, якими є елементи економічної системи, що складають ті чи інші економічні пропорції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методології оцінювання структурних трансформацій в національній економіці присвячені наукові праці низки вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких: С.А. Єрохін [1], Л.В. Шинкарук [2], А. Ботта [3], А.Ю. Васіна [4], Р.Л. Бруно [5], А.Ф. Мельник [6], А.М. Гуменюк [7], Д.С. Покришка і Т.А. Тищук [8], М.О. Гусєва [9], О.Л. Черненко [10], Т.В. Романова [11], Е.Прушківська [12] та ін. Зокрема, Д.С. Покришка і Т.А. Тищук в основу визначення трансформаційного потенціалу в технологічній сфері економіки поклали концепцію «щільності зв'язків» між товарами відповідно до їх галузевої приналежності і технологічної складності. Для оцінювання цієї «щільності» ними використано показники виявлених конкурентних переваг в зовнішній торгівлі (RCA) за товарними групами, з яких побудовано матриці зв'язності товарів. Даний підхід дозволив ідентифікувати найбільш перспективні для країни галузі з точки зору міжнародної конкурентоспроможності, на які повинна бути спрямована структурна політика держави. О.Л. Черненко запропонував методичний підхід до розрахунку інтегрального індексу структурних змін за допомогою трьох проміжних показників – коефіцієнт зміни частки валової доданої вартості виду економічної діяльності у її сукупному обсязі, коефіцієнт зміни частки валової доданої вартості у випуску та динамічний індекс інвестицій в основний капітал, – що дало можливість визначати прогресивний або регресивний характер структурних зрушень в галузях виробництва. Т.В. Романова адаптувала статистичні методи, зокрема розрахунок середнього квадратичного відхилення, запропонувавши концепцію нового індексу протікання структурних зрушень в національній економіці. Е. Прушківська аналізує секторальну структуру економіки через горизонтальний та вертикальний розвиток, а також через модель "цілого" та модель "функціонування". Модель "цілого" секторальної структури відображає цивілізаційний рух суспільства через зміну кількісного співвідношення між секторами, а модель "функціонування" характеризує якісний розвиток окремих

секторів (первинного, вторинного, третинного) під впливом структуроутворюючих факторів.

Віддаючи належне існуючим напрацюванням в означеній сфері, необхідно зазначити, що існуючі нароби акцентують переважно на оцінюванні структурних трансформацій за галузевою і, частково, технологічною ознаками, тоді як поза їхньою увагою залишаються відтворювальний, територіальний, зовнішньоекономічний й інституційний аналіз структурних зрушень у національному господарстві. Необхідність надання всебічної та комплексної оцінки трансформаційним процесам економічної системи обумовлює необхідність подальших досліджень у даному напрямі.

Методологія. Методологічним базисом, використаним у статті для дослідження структурних пропорцій та оцінки їх трансформацій в національній економіці, є системно-структурний підхід, який полягає у вивченні об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відношень та зв'язків між ними з дотриманням принципів цілісності, системності, структурності та ієрархічності.

Мета статті полягає у подальшому розвитку методичних підходів до аналізу структурних трансформацій національної економіки й дослідженні факторів, що їх обумовлюють.

Викладення основного матеріалу дослідження. Оцінка структурних трансформацій в економіці базується на їхніх якісних і кількісних характеристиках. Враховуючи різні підходи до трактування категорій «структурні зрушення» та «структурні трансформації» в економічній літературі, на думку А.Ю. Васіної, доцільним є розгляд структурних зрушень як результат процесу структурних трансформацій, що виявляються у формуванні пропорцій та відношень між складовими елементами економічної системи на різних її рівнях та етапах розвитку [12, с. 39-41]. Особливості динаміки та масштабів структурних зрушень демонструють показники їх маси, темпів, швидкості та інтенсивності структурних зрушень. Базовим кількісним показником структурних зрушень в економіці є маса структурних зрушень (М), що визначається як різниця між частками певного структурного елемента у поточному та базовому періодах та розраховується за формулою:

$$M = P_1 - P_0 \quad (1)$$

де: P_1 – частка структурного показника у поточному періоді, %

P_0 – частка структурного показника у базовому періоді, %.

Маса одного й того самого структурного зрушення, розрахована за допомогою запропонованої формули у натуральному та вартісному вимірі буде мати не тільки різне кількісне значення, а і різний економічний зміст.

Для вивчення динаміки структурних трансформацій необхідно розрахувати середні темпи і швидкість структурних зрушень. Середні темпи структурного зрушення (T) показують тенденції зміни структурних зрушень за одиницю часу і розраховуються за формулою [13, с. 41]:

$$T = \frac{(P_1/P_0)}{t}, \quad (2)$$

де: t – час за який відбулось структурне зрушення.

Швидкість структурного зрушення відображає зміну маси структурного зрушення за одиницю часу і розраховується як відношення маси структурного зрушення до часу, за який вони відбулись. Швидкість структурних зрушень розраховується за формулою:

$$V = \frac{P_1 - P_0}{t} = \frac{M}{t} \quad (3)$$

З показниками маси і швидкості структурних зрушень в економіці тісно пов'язаний показник їхньої інтенсивності (E). У загальному вигляді він розраховується за формулою:

$$E = M \times V \quad (4)$$

За інших рівних умов, чим вищий показник інтенсивності зрушення в економічній структурі, тем більшу структуроутворюючу роль вони відіграють. Поняття інтенсивності допомагає при дослідженні проблеми подолання протиріч структурних трансформацій.

Оцінювання макроекономічних структурних трансформацій можна провести шляхом узагальнення та розкриття відповідних методичних підходів. З одного боку, такі підходи мають бути комплексними, враховувати сутність та найважливіші тенденції структурних трансформацій економіки. З іншого боку, на базі цих підходів доцільно сформувати систему індикаторів (показників) оцінювання в розрізі наведених структурних елементів економіки.

Для оцінювання структурних трансформацій на макроекономічному рівні, залежно від характеру та змісту економічних елементів і процесів, зв'язки між якими відображаються в певних пропорціях, виокремлюють такі концептуальні підходи до структурного аналізу економіки:

- відтворювальний,
- галузевий,
- територіальний (регіональний),
- зовнішньоекономічний [14, с. 211].

На наш погляд, крім наведених чотирьох основних підходів до аналізу структури національної економіки, необхідно додати також аналіз інституційного, секторального та технологічного підходів. Використання представлених методичних підходів структурування національної економіки у процесі її функціонування дозволяє отримати комплексну характеристику й оцінку макроекономічних структурних трансформацій (рис. 1).

Відтворювальний	<ul style="list-style-type: none"> • співвідношення елементів, сторін, підрозділів процесу суспільного відтворення
Технологічний	<ul style="list-style-type: none"> • взаємозв'язки між технологічними укладами, тенденції зростання передових технологій
Галузевий	<ul style="list-style-type: none"> • пропорції розвитку окремих галузей, видів діяльності, їх частка у ВВП
Територіальний	<ul style="list-style-type: none"> • участь економічних районів у виробництві і споживанні, їх розміщення та інфраструктура
Зовнішньоекономічний	<ul style="list-style-type: none"> • зовнішньоекономічна діяльність держави, місце країни у світовому суспільному поділі праці
Інституційний	<ul style="list-style-type: none"> • розподіл за інституційними секторами, формами власності, організаційно-правовими формами, можливістю спостереження
Секторальний	<ul style="list-style-type: none"> • відображає стадії економічного розвитку з точки зору цивілізаційного підходу. На основі даної класифікації виділяють сектори економіки: первинний, вторинний, третинний, четвертинний

*Рис. 1. Характеристика підходів до аналізу структури економіки
Джерело: розроблено автором*

Структура економіки характеризується неоднорідністю, відповідною ієрархією та пропорцією між її складовими. Структурний аспект розвитку та трансформації може проявлятися через безпосереднє кількісне зростання або через певні якісні зміни в економіці. Економічна структура підлягає аналізу за низкою вимірів, зокрема її можна розглядати за стадіями створення ВВП: виробництво, розподіл, обмін і споживання. З іншого боку доцільний аналіз на мікро- мезо- і макрорівнях – за окремими суб'єктами господарювання, за галузями, регіонами тощо. Окремими чинниками структурування економічних

систем слугують й різноманітні процеси економічного розвитку. При цьому, галузева структура економіки характеризується співвідношенням частки певної галузі у створенні суспільного продукту; відтворювальна структура – співвідношенням елементів, сторін, підрозділів процесу суспільного відтворення, оборотом факторів виробництва; технологічна – співвідношенням технологічних укладів, що функціонують тощо.

Визначальна роль у характеристиці структури економіки відведена галузевій структурі. Зміст галузевої структури визначається як розподіл господарства, економіки на галузі. Якщо розглядати сутнісну характеристику категорії «галузева структура національного господарства» більш глибоко, доцільним вбачається навести визначення Н.Я. Скірки, що розглядає її як структуру, «...яка є відображенням досягнутого рівня розвитку продуктивних сил і суспільного поділу праці (в єдності технологічного способу виробництва)» [14, с. 213]. Визначальною ознакою цієї структури економіки слугують пропорції між галузями виробництва; секторами промисловості, послуг та сільського господарства; різноманітними міжгалузевими комплексами; підгалузями й окремими видами виробництва, послуг, робіт. Аналіз галузевої структури економіки дозволяє визначити тип розвитку, що переважає, наприклад, промисловий, аграрно-промисловий чи аграрний, а також виявити основні чинники зростання – екстенсивний та інтенсивний.

Для більш глибокого оцінювання макроекономічних структурних трансформацій нами досліджено та згруповано набір індикаторів структурування економіки, які доповнюють галузевий аналіз відповідно зовнішньоекономічним, відтворювальним, технологічним, секторальним та інституційним підходами (табл.1-5).

Відтворювальна структура національної економіки – це співвідношення окремих компонентів валового випуску за вартістю (фондів заміщення, споживання і нагромадження) і за матеріально-речовим складом (засобами виробництва і предметами споживання). Ключовими видами пропорцій у даній структурі економіки, які характеризують рівень її розвитку, слугують співвідношення між:

- базовими етапами формування валового суспільного продукту (стадії виробництва, розподілу, перерозподілу, обміну і споживання);

- формами втілення валового суспільного продукту за натурально-речовими характеристиками (поділ на капітальні товари (засоби виробництва) і предмети кінцевого споживання домогосподарств);
- складовими і формами валового суспільного продукту за функціональними характеристиками (поділ на фонди амортизації, споживання і нагромадження);

Таблиця 1 – Індикатори оцінювання макроекономічних структурних трансформацій відповідно до галузевого підходу

Підхід	Показники оцінювання
Галузевий	- частка і темпи зростання доданої вартості промисловості у загальному обсязі ВДВ, %
	- частка і темпи зростання доданої вартості сільського господарства у загальному обсязі ВДВ, % ;
	- частка і темпи зростання доданої вартості сфери послуг у загальному обсязі ВДВ, %
	- частка і темпи зростання добувної та переробної промисловості у ВВП, %
	- частки і темпи зростання промисловості, сільського господарства, сфери послуг у ВВП, %
	- частка і темпи зростання високотехнологічних галузей у ВВП, %
	- частка і темпи зростання галузей сервісного сектора, що формують V і VI технологічні уклади
	- частка і темпи зростання галузей первинного сектора та галузей по первинній обробці сировини, що формують I і III технологічні уклади
	- частка і темпи зростання виробництва товарів і нематеріальних послуг у валовому випуску і ВВП, %
	- частка і темпи зростання зайнятих у промисловості у загальній чисельності зайнятих, %
	- частка і темпи зростання зайнятих у сільському господарстві у загальній чисельності зайнятих, %
	- частка і темпи зростання зайнятих у сфері послуг у загальній чисельності зайнятих, %

Джерело: розроблено автором

- сферами суспільного виробництва (виробництво матеріальних і нематеріальних благ);
- а також між заміщенням використаних засобів виробництва та новоствореною продукцією.

Матеріальним базисом для забезпечення неперервного й розширеного відтворення виробництва слугує власне відтворення валового суспільного продукту, яке відбувається у чотирьох основних фазах – власне виробництво; розподіл, обіг та споживання. Аналіз відтворювальних пропорцій між сферами суспільного виробництва надає також можливість здійснити розподіл матеріального виробництва на виробництво матеріальних благ (промисловість, сільське господарство, будівельні роботи) та надання матеріальних послуг (транспортні послуги,

роздрібна торгівля, комунальні послуги, інші побутові послуги), а нематеріального виробництва – на надання інших видів послуг (освіта, медицина, послуги у сфері культури і мистецтва тощо) [15, с. 539].

Базовою вартісним співвідношенням, яке відображає ступінь розвитку національного господарства на різних етапах відтворення, вважається пропорція між фондом заміщення (амортизацією на заміщення зношених засобів виробництва, а також вартістю спожитих у виробництві предметів праці) та чистим продуктом (новоствореними благами). Що стосується відтворення трудових ресурсів, то воно полягає насамперед у забезпеченні позитивних демографічних процесів, а також у підтриманні й розвитку фізичних і розумових здібностей економічно активного населення. У виробничих відносинах процеси відтворення обумовлюються відносинами власності на засоби виробництва, становищем соціальних груп населення й окремих трудових колективів, наявністю організаційно-економічних зв'язків. У сфері природних ресурсів процеси відтворення охоплюють дотримання принципів сталого розвитку, збереження та поліпшення якості навколишнього середовища проживання. Основними елементами відтворювального аналізу є наступні: обсяг споживання, обсяг нагромадження, вибуття та оновлення основних засобів, амортизація, рівень міграції, рівень зайнятості, рівень оплати праці, обсяги податків та видатків тощо.

Таблиця 2 – Індикатори оцінювання макроекономічних структурних трансформацій відповідно до відтворювального підходу

Підхід	Показники оцінювання
Відтворювальний	- частка кінцевих споживчих витрат у ВВП, %
	- додана вартість у випуску продукції, %
	- частка оплати праці найманих працівників у ВВП, %
	- частка податків, пов'язаних з виробництвом у ВВП, %
	- частка валового прибутку, змішаного доходу у ВВП, %
	- частка валових заощаджень у ВВП, %
	- чисті інвестиції у нефінансові активи, % ВВП
	- норма нагромадження (що визначає обсяг коштів для відновлення застарілих основних засобів та можливості споживання)
	- співвідношення між показниками кінцевого споживання і валового нагромадження
	- частка внутрішнього кредиту приватному сектору у ВВП, %
	- частка валового нагромадження капіталу у ВВП, %
	- ВПП на душу населення, тис. грн./ос
	- частка оплати праці у випуску, %
	- частка видатків на соціальний захист, % від ВВП
	- частка видатків на освіту, % від ВВП
	- частка видатків на охорону здоров'я, % від ВВП

Джерело: розроблено автором

Територіальна структура економіки відображає внесок окремих адміністративних утворень та/або економічних регіонів у створення і споживання валового суспільного продукту. Основою територіального поділу економічних систем зазвичай слугують процеси поглиблення спеціалізації та коопераційних зв'язків в окремих регіонах. Територіальна структура також відображає розміщення виробництва й інфраструктури в окремих територіальних (регіональних) утвореннях (системах), що характеризуються певними умовами: наявністю корисних копалин і сировинної бази (природними ресурсами), природно-кліматичними умовами і географічним розташуванням, культурними традиціями, демографічними та іншими умовами.

Регіональна (територіальна) структура пов'язана з характером розміщення продуктивних сил по території країни. Науковці розрізняють два підходи до формування територіальних (регіональних) утворень (територіальних економічних підсистем): економіко-географічний й адміністративний [16, с. 10-11]. Економіко-географічний підхід територіальної структури пов'язаний з виділенням природно-економічних зон, великих економічних районів, спеціальних економічних зон, територіальних комплексів, промислових і транспортних вузлів і т. п. Тоді як адміністративний – з адміністративним поділом України на області, райони і т. п.

Основними структурними пропорціями, які визначають характер формування територіальної структури економіки слугують:

- особливості політичного й адміністративно-територіального устрою держави;
- внесок територіально-виробничих комплексів й інших сконцентрованих у регіоні суб'єктів господарювання у створенні та споживанні валового суспільного продукту.

Науковці розглядають територіальну структуру господарювання будь-якої країни як економіко-географічний механізм забезпечення функціонування і розвитку усіх територіальних соціально-економічних систем, що її становлять. Територіальна організація суспільства не може розглядатися як щось статичне – її еволюція є безперервним процесом, який необхідно постійно структурувати, а принципові зміни соціально-політичних умов ведуть до появи нових тенденцій і підходів до оцінювання економічних трансформацій [17, с. 172].

Регіональна структура завжди багатогалузева. Її аналіз включає визначення виробничої спеціалізації регіону. На нашу думку, при територіальному підході до оцінювання структурних трансформацій економіки визначення основних елементів зумовлено практичною реалізацією їхніх конкурентних (порівняльних) переваг, а саме: структурою економіки, що склалася в кожному з її регіонів, ступенем освоєння території, демографічною ситуацією, соціокультурними особливостями населення і неформальними інститутами (традиції та норми), тобто всім тим, що впливає на форми зайнятості, доходи, мобільність населення, а ширше – на формування людського і соціального капіталу.

Пропорції в експортно-імпортних потоках товарів і послуг, а також участі країни в міжнародному русі капіталу характеризує зовнішньоекономічна структура економіки. Відповідні пропорції певною мірою є функціональними пропорціями національної економіки як відкритої системи, де чистий експорт розглядається як елемент валових національних інвестицій та елемент сукупного суспільного попиту, від чого залежить динаміка ВВП. За допомогою зовнішньоекономічного аналізу можна визначити участь національної економіки в функціонуванні світової економічної системи та рівень відкритості економіки. Для індустріально розвинутих країн характерна висока питома вага експорту промислової продукції, особливо кінцевої, з високим технологічним рівнем, наукомісткої. В експорті більшості країн, що розвиваються, переважають сировина та матеріали. Індустріально розвинуті країни імпортують переважно сировину, енергоносії, продукти екологічно шкідливих виробництв, обладнання, машини, транспортні засоби тощо.

До основних елементів зовнішньоекономічного аналізу можемо віднести наступні: географічна і товарна структура експорту і імпорту, порівняння експортно-орієнтованих галузей за показниками імпортоємності, обсяг товарообігу, експорту, імпорту, динаміка цін на експортні та імпортні товари, зміна структури зовнішнього товарообігу, відношення обсягу експорту та імпорту до ВВП, покриття імпорту експортом, частка чистого експорту у ВВП, частка країни у світовому товарообігу, іноземні інвестиції, динаміка та структура зовнішнього боргу, участь у міжнародній спеціалізації тощо.

Інституційний підхід передбачає розгляд економіки не як статичної системи, а як динамічного процесу, який постійно трансформується [18, с. 128]. Взаємодія інститутів різних типів у вигляді угод розглядається в рамках інституційного середовища, яке є сукупністю основоположних соціальних, політичних, юридичних та економічних правил, що визначають рамки людської поведінки і утворюють базис для виробництва, обміну і розподілу. Інституційна структура – це певний упорядкований спосіб поєднання (і взаємодії) окремого індивіда через систему інституційних угод із інституційним середовищем [19, с. 245]. В інституційній структурі економіки відбувається зв'язок людини з державою і приватним сектором економіки через ті чи інші форми організації, інститутів, що визначають обмеження для поведінки суб'єктів, які формуються в рамках тієї або іншої системи координації господарської діяльності.

Таблиця 3 – Індикатори оцінювання макроекономічних структурних трансформацій відповідно до зовнішньоекономічного підходу

Підхід	Показники оцінювання
Зовнішньо-економічний	- рівень експортної залежності, % до ВВП;
	- рівень імпоротної залежності, % ВВП
	- рівень імпоротної залежності експортоорієнтованого виробництва, % експорту
	- співвідношення між експортом та імпортом (покриття експортом імпорту), %
	- частка високотехнологічного експорту в загальному обсязі експорту промислової продукції, %
	- частка імпорту енергоресурсів у їх загальному обсязі, %
	- частка імпорту в загальному обсязі споживчих товарів, %
	- частка країни у світовій торгівлі (експорті, імпорті), %
	- частка іноземних інвестицій у ВВП, %
	- частка виробництва продукції іноземними та спільними підприємствами, %
	- співвідношення між обсягами залученого капіталу і експортом вітчизняного капіталу, %
	- співвідношення між трансфертами і доходами від власності одержаними та переданими
	- енерго- та матеріалоемність експорту
	- частка експорту (імпорту) наукомісткої продукції у загальному обсязі експорту (імпорту).

Джерело: розроблено автором

Інституційний аналіз пов'язаний із дослідженням різних формальних і неформальних інститутів, структур і організацій, що породжуються та управляються цими інститутами. Складність інституційної структури обумовлює важливу особливість інституційної архітектури, що демонструє принципову відмінність її від економічної теорії, яка вивчає

найбільш загальні принципи економічних відносин, у той час як архітектоніка вивчає конкретні інститути, що забезпечують їх функціонування в країні. Їх структура та співвідношення, зумовлені специфікою інституційної основи суспільства. Зв'язок інститутів і технологій зближують інституційний та технологічний підходи, принаймні у визначенні характеру та оцінюванні структурних трансформацій.

Таблиця 4 – Індикатори оцінювання макроекономічних структурних трансформацій відповідно до інституційного підходу

Підхід	Індикатори оцінювання
Інституційний	- частка внеску інституційних секторів в етапи суспільного відтворення (виробництво, формування доходів, споживання, нагромадження)
	- частка споживання інституційних секторів (домогосподарств, нефінансових корпорацій, сектору державного управління тощо у ВВП)
	- перерозподіл між інституційними секторами за макропоказниками (міжсекторальний перерозподіл)
	- сприятливість ведення бізнесу, рейтинг
	- доступність кредитів, рейтинг
	- захист інвесторів
	- інвестиційний клімат
	- податкові ставки
	- рівень тіньової економіки, у % до ВВП
	- рівень тіньового проміжного споживання, %
	- рівень тіньової зайнятості, %;
	- рівень тіньової оплати праці, %
	- рівень безробіття, %
- рівень безробіття серед молоді, %	

Джерело: розроблено автором

Технологічна структура характеризується взаємозв'язками між технологічними укладами, тенденцією зростання інновацій та передових технологій. Технологічні сукупності, що відрізняються між собою по своєму функціональному призначенню та ступеню переробки ресурсів (виробництво сировини, енергії, транспортні послуги, освіта тощо) у поєднання складають такі відтворювальні цілісності як технологічні уклади. Технологічний уклад – це «цілісне і стійке утворення, в рамках якого здійснюється замкнений цикл, що включає в себе видобуток і отримання первинних ресурсів, всі стадії їх переробки та випуск набору кінцевих продуктів, що розраховані на відповідний тип суспільного споживання» [20, с. 64].

Технологічна структура значною мірою залежить від розвитку науково-технічного прогресу та структурою технологічного устрою. Сучасна структурна трансформація економіки відбувається на основі

інновацій, глобалізації та внаслідок зміни суспільних потреб і стратегій. Високий рівень їх соціально-економічного розвитку забезпечується прогресивними змінами у структурі економіки, яка спрямовується на пріоритетний розвиток V-VI високотехнологічних укладів [21, с. 7], в основі яких лежать наукомісткі види діяльності, а також на розвиток тих галузей і видів економічної діяльності, які пов'язані з обслуговуванням населення (соціальні послуги) та бізнесу (виробничі, ділові послуги). На сучасному етапі розвитку світової економіки формується нова довга науково технологічна хвиля на основі інноваційних продуктів і технологій шостого технологічного укладу. Це генерує процеси переструктурування світового промислового виробництва, створення нових галузей і ринків.

Таблиця 5 – Індикатори оцінювання макроекономічних структурних трансформацій відповідно до технологічного підходу

Підхід	Показники оцінювання
Технологічний	- частка і темпи зростання доданої вартості середньо-високотехнологічних галузей промисловості в загальному обсязі ВДВ обробної промисловості, %
	- частка і темпи зростання середньо- і високотехнологічного експорту обробної промисловості у загальному обсязі експорту обробної промисловості, %
	- частка інноваційних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, %
	- частка видатків на НДДКР у ВВП, %
	- ступінь оновлення основних засобів, %
	- продуктивність праці
	- економічний ефект технічних нововведень

Джерело: розроблено автором

До основних елементів технологічного аналізу можемо віднести наступні: наукоємність виробництва, частка високих технологій, частка високих середніх та низьких середніх технологій, інвестиції та інновації, валова додана вартість, приріст продукції на одиницю інвестицій тощо (табл.5).

Кількісне оцінювання ефективності макроекономічних структурних трансформацій обумовлює, у тому числі, необхідність визначення критеріїв цієї ефективності на основі встановлення еталонних рівнів певного рівноважного стану структури або її динамічних зрушень. У вітчизняній практиці такими критеріями можна вважати індикатори, які характеризують оптимальний або задовільний рівень економічної безпеки відповідно до методичних рекомендацій Міністерства

економічного розвитку і торгівлі України (МЕРТ) щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [22]. Методичні рекомендації МЕРТ виділяють виробничий, зовнішньоекономічний, інвестиційно-інноваційний, соціальний, макроекономічний та ряд інших вимірів економічної безпеки країни, які значною мірою відповідають викладеним нами у табл. 1-5 підходам до аналізу структури економіки. Зокрема, згідно Додатку 2 рекомендацій, оптимальною вважається частка високотехнологічної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції в межах 7-12%, задовільною – в діапазоні 5-7%. Оптимальний рівень частки сировинного та низького ступеню переробки експорту складає 8-15%, коефіцієнту покриття імпорту експортом – 0,975-1, частки валового нагромадження основного капіталу у ВВП – 25-30%, частки імпорту в загальному обсязі споживчих товарів – 12,5-15,0%, частки видатків на НДДКР у ВВП – 2-3% тощо. Максимально допустимим рівнем тінізації економіки України встановлено 30% від ВВП, а мінімальний рівень видатків на охорону здоров'я – 6,5-7,0% ВВП. Зазначимо, що рекомендації Міністерства були доповнені й поглиблені в дослідження вітчизняних вчених-економістів [23], що дає можливість доповнити існуючий і в перспективі використовувати вичерпний перелік оптимальних значень індикаторів оцінювання структурних зрушень відповідно до запропонованої у статті методології.

В міжнародній практиці розповсюджено встановлення орієнтирів структурного розвитку економік та їх складових елементів. Наприклад, відповідно до прийнятої Європейським Союзом класифікації виробничих структур, «типова» стійка технологічна структура оцінюється за технологічною структурою переробної промисловості та має наступний вигляд:

- високотехнологічні виробництва (авіаційно-космічна й комп'ютерна техніка, електроніка й телекомунікації, наукові прилади, фармацевтична продукція) – 20%;

- виробництва за середніми технологіями високого рівня (виробництво автомобілів й інших наземних транспортних засобів, продукція хімічної галузі) – 30%;

- виробництва за середніми технологіями низького рівня (виробництво пластмас і полімерних матеріалів, чорних і кольорових металів, виробів з металів, мінеральних продуктів) – 20%;

– низькотехнологічні виробництва (виробництво паперу, текстилю, предметів одягу, харчових продуктів, меблів та продукції деревообробки) – 30%.

Частка галузей переробної промисловості при цьому має складати близько 20% від національної економіки [24, с. 274]. Співвідношення цих показників з показниками галузевої структури вважається емпіричним правилом сталого розвитку економіки. Іншим доволі розповсюдженим підходом до встановлення кількісних орієнтирів структурних трансформацій є розрахунок середніх значень в пропорціях між елементами економічних систем з числа цільової групи країн (за регіональною ознакою чи за рівнем розвитку) або з числа всіх країн світу.

Висновки. В ході аналізу підходів до оцінювання макроекономічних структурних трансформацій нами було виділено концептуальні підходи до структурного аналізу національної економіки: відтворювальний, галузевий, територіальний (регіональний), зовнішньоекономічний, технологічний та інституційний. Економічну структуру за цими підходами можна розглядати як з боку виробництва, так і з боку розподілу, обміну, споживання створеного продукту; як з позиції підприємств, галузей, регіонів й інших суб'єктів господарювання, а також з позиції окремих економічних факторів та процесів. Необхідність їх розгляду у взаємозв'язку та взаємозалежності обумовлюється тим, що структура економіки не є стабільною за визначенням, а постійно змінюється під впливом чинників ендогенного та екзогенного характеру, а зрушення за однією структурною ознакою змінюють пропорції між складовими, що класифікуються за іншими ознаками. Базовими кількісними показниками структурних трансформацій в економіці є індикатори маси, швидкості, темпу та інтенсивності структурних зрушень, що визначають відповідні динамічні характеристики в зміні пропорцій між однорідними елементами економічної (під)системи. Оцінка ефективності структурних трансформацій потребує кількісного розрахунку критеріїв або орієнтирів оптимального співвідношення пропорцій між елементами економічної системи. На практиці еталонними для подібних порівнянь стають значення структурних індикаторів згідно цілей досягнення економічної безпеки держави, загальноприйнятих міжнародних стандартів або розрахунків середніх величин на основі обраних для порівняння країн чи регіонів світу.

Напрацьований інструментарій складає значну методологічну базу для проведення емпіричних оцінок ефективності макроекономічних структурних трансформацій в Україні, що в подальшому дозволить виявити пріоритети структурних змін у вітчизняній економіці та сформувати науково-практичні рекомендації щодо удосконалення державного регулювання у сфері оптимізації структурно-галузевих пропорцій економіки України. Разом з цим, необхідність систематизації та квантифікації критеріїв оптимальності за кожним індикатором, а також опрацювання методичних підходів в частині розрахунку інтегрального показника структурних трансформацій національної економіки обумовлюють перспективу подальших досліджень у даному напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки. Теоретико-методологічний аспект: наукова монографія / С.А. Єрохін. – К.: Світ Знань, 2002. – 526 с.
2. Шинкарук Л.В. Взаємозв'язок структурних трансформацій та економічного зростання України] / Л.В. Шинкарук // *International scientific journal*. – 2015. – № 9. – С. 180-185.
3. Botta A. Economic development, technical change and income distribution: A conversation between Keynesians, Schumpeterians and Structuralists/ A. Botta, G. Porcile, R. Ribeiro // *PSL Quarterly Review*. – 2018. – Vol. 71. No. 285. – P. 97-101. (http://dx.doi.org/10.13133/2037-3643_71.285_1).
4. Васіна А.Ю. Інституційне забезпечення структурування національної економіки в орієнтації на інноваційно-технологічний прорив / А.Ю. Васіна // *Причорноморські економічні студії*. – 2017. – Вип. 21. – С. 24-31.
5. Bruno R.L. Technology choices and growth: testing New Structural Economics in Transition Economies / R.L. Bruno, E. Douarin, Korosteleva J. // *Journal of Economic Policy Reform*. – 2015. – Issue 2. – P. 131-152. (<https://doi.org/10.1080/17487870.2015.1013541>).
6. Мельник А.Ф. Структурні трансформації в національній економіці: проблеми діагностики та інституційного забезпечення: монографія / А.Ф. Мельник та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.Ф. Мельник; Терноп. нац. екон. ун-т. – Тернопіль: ТНЕУ, 2012. – 531 с.
7. Гуменюк А.М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія / А.М. Гуменюк; Нац. ін-т стратег. дослідж. – Київ: НІСД, 2014. – 466 с.

8. Покришка Д.С. Методологія оцінки технологічного потенціалу структурної трансформації національної економіки / Д.С. Покришка, Т.А. Тищук // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 2. – С. 7-19.
9. Гусєва М.О. Структурні трансформації в економіці регіону: оцінка стану та пріоритети структурної корекції / М.О. Гусєва // Регіональна економіка. – 2015. – № 1. – С. 19-26.
10. Черненко О.Л. Оцінювання структурних змін та структурних зрушень в економіці України / О.Л. Черненко // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Економіка. – 2013. – Т. 21, вип. 7(3). – С. 74-80.
11. Романова Т.В. Інтегральні показники оцінювання структурних зрушень в економіці / Т.В. Романова // Економіка і регіон. – 2016. – № 6. – С. 20-27.
12. Прушківська Е. Кількісні та якісні характеристики секторальної структури в контексті економічного розвитку / Е. Прушківська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Економіка. – 2013. – 6(147). – С. 82–87.
13. Луцків О.М. Особливості динаміки структурних зрушень в економіці регіонів України / О.М. Луцків // Регіональна економіка. – 2016. – № 1. – С. 39-50.
14. Скірка Н.Я. Структура економіки: сутність, основні завдання та типи / Н.Я. Скірка // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.5. – С. 205-216.
15. Генеза ринкової економіки (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність, планування): Терміни. Поняття. Персоналії: Екон. словник-довідник / уклад. В.С. Іфтемічук та ін.; наук. ред. Г.І. Башнянин, В.С. Іфтемічук. – Львів: Магнолія плюс, 2004. – 682 с.
16. Урбанец М. Галузева та територіальна структура державної політики розвитку галузей міжнародної економіки та міжнародна освіта у ХХІ столітті / М. Урбанец // Молодь і ринок. – 2012. – № 3. – С. 9-13.
17. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток: наукова доповідь / Л.В. Шинкарук, І.А. Бєвз, І.В. Барановська та ін.; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – К., 2015. – 304 с.
18. Болотіна Є.В. Інституціональна структура та прискорення інституційного розвитку перехідної економіки України / Є.В. Болотіна // Науковий вісник ДДМА. – 2014. – №1. – С.128-137.
19. Болотіна Є.В. Інституціональна структура перехідної економіки України / Є.В. Болотіна // Науковий вісник ДДМА. – 2012. – №1. – С.243-249.

20. Пікус А.Ю. Теоретичні основи дослідження механізму структурних зрушень в економіці / А.Ю.Пікус // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2009. – Вип. 115. – С. 63-66.
21. Антонюк В.П. Структурні зрушення в національній економіці як загроза для сталого розвитку України / В.П. Антонюк // Вісник економічної науки України. – 2017. – № 2. – С. 7-12.
22. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України / Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=0054cd7b-ea8b-4d3f-bd59-9d0cd0bc53da&title=MetodichniRekomendatsiiSchodoRozrakhunkuRivniaEkonomichnoiBezpekiUkraini-nakazMinekonomrozvitkuUkrainiVid29-10-2013-1277->.
23. Тимошенко О.В. Методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки / О.В. Тимошенко // Бізнес-Інформ. – 2014. – №6. – С. 32-37.
24. Бицюра Ю.В. Структурна адаптація національної економіки як чинник її конкурентоспроможності в умовах євроінтеграції / Ю.В. Бицюра // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2015. – №1(30). – С. 271-283.
25. Прушківська Е. Кількісні та якісні характеристики секторальної структури в контексті економічного розвитку / Е. Прушківська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Економіка. – 2013 – 6(147). – С. 82–87.

ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЙНО – БУДІВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 657.372.1

АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙ ТА ВІДМІННОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ В ПОРІВНЯННІ З МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.108.250

Васильєва В. Г., к.е.н.,
Афанасьєва Д. С.

Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро

У статті наведено результати дослідження змін у законодавстві щодо складання звітності бюджетними установами відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі. Проаналізовано відповідність звітності бюджетних установ вимогам міжнародних стандартів фінансової звітності. Висвітлено основні проблеми, що пов'язані із формами звітності. Мета роботи: дослідити звітність бюджетних установ з точки зору міжнародних стандартів та національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі. Завдання: розглянути зміни у звітності за НП(С)БО в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності»; проаналізувати склад та порядок складання звітності бюджетних установ; їх відповідність вимогам міжнародних стандартів. Із сукупності загальнонаукових методів використано методи дедукції (для вивчення елементів фінансових звітів) та індукції (для формування висновків щодо належності сукупності об'єктів обліку до певного елементу фінансового звіту), метод порівняння використано для виявлення відповідності фінансової звітності бюджетних установ вимогам МСБОДС, теоретичний метод. Визначено, що державний сектор має складати нові форми звітності, що значно відрізняються від попередніх, також визначено причини реформування бухгалтерського обліку. Оглянуті проблеми системи АС «Є-Звітність», що має на меті спрощення обліку. Визначено, що поняття «фінансової звітності» акцентовано на підприємствах.

Ключові слова: фінансова звітність; державний сектор; електронна звітність; стандарти обліку

UDC 657.372.1

ANALYSIS OF INNOVATIONS AND DIFFERENCES IN THE FORMATION OF FINANCIAL STATEMENTS OF BUDGET INSTITUTIONS IN UKRAINE IN COMPARISON WITH INTERNATIONAL STANDARDS

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.108.250

Vasileva V., PhD in Economics
Afanasiyeva D.

University of Customs and Finance, Dnipro

© Васильєва В. Г., к.е.н., Афанасьєва Д. С., 2018

The article presents the results of a research the changes in legislation on reporting by budgetary institutions in accordance with national accounting standards (standards) in the public sector. The compliance of reporting of budgetary institutions with the requirements of international standards of financial reporting is analyzed. The main problems related to reporting forms are highlighted. Objective: to research the reporting of budgetary institutions in terms of international standards and national accounting standards in the public sector. Objective: to consider changes in reporting on NAPS in the public sector 101 «Submission of financial statements»; to analyze the composition and procedure for compilation of reports of budgetary institutions; their conformity to the requirements of international standards. From the set of general scientific methods, methods of deduction (for studying elements of financial reports) and induction (for drawing conclusions about the membership of a set of objects of accounting to a certain element of the financial report) and the method of comparison was used to identify the compliance of financial statements of budgetary institutions with the requirements of IPSAS and the theoretical method were used. The public sector has to compile new forms of reporting, which significantly differ from the previous ones, and also the reasons for accounting reformation were determined. The problems of the system «E-Reporting» aimed at simplifying accounting are investigated. It is determined that the concept of «financial reporting» is accentuated at enterprises in law.

Keywords: financial reporting; public sector; electronic reporting; accounting standards

Актуальність проблеми: Україна приймає участь у інтеграційних процесах та глобалізації світової економіки, що спричиняють необхідність уніфікованих підходів для збирання, систематизації та подання інформації щодо економічного стану суб'єктів господарювання, яка буде зрозумілою для всіх зацікавлених користувачів. На сьогодні в Україні триває процес реформування системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному шляхом запровадження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі, плану рахунків, форм фінансової звітності, типового положення про бухгалтерську службу бюджетної установи та відповідних інструкцій і рекомендацій, відповідно до Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі.

Аналіз останніх наукових досліджень: Дослідженнями проблем у бюджетній сфері займаються такі науковці як І. А. Андрєєв, П. Й. Атамас, А. М. Белов, Ф. Ф. Бутинець, П. Т. Ворончук, Є. П. Дєдков, Р. Т. Джога, З. У. Жутова, А. Г. Зверєв, С. Я. Зубілевич, Д. О. Панков, В. І. Самборський, С. В. Свірко, Н. І. Сушко, І. Д. Фаріон, О. О. Чечуліна. Найбільшу увагу у науковій літературі науковцями приділено саме теоретичним аспектам бухгалтерського обліку в державному секторі,

методологічним, методичним та організаційним проблемам у зв'язку із запровадженням Національних положень бухгалтерського обліку в державному секторі.

Мета роботи: Дослідити звітність бюджетних установ з точки зору міжнародних стандартів та національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі.

Викладення основного матеріалу дослідження: Фінансова звітність є невід'ємною частиною бухгалтерського обліку у державному секторі та лише нещодавно зазнала кардинальних змін. Відповідно до Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки, відбувається реформування системи обліку та її удосконалення з урахуванням вимог міжнародних стандартів[7]. Завданнями таких змін є: підвищення рівня відкритості, достовірності та прозорості фінансової звітності з метою забезпечення ефективності прийняття управлінських рішень у сфері державних фінансів; забезпечення порівнянності показників фінансової звітності державного сектору України та державного сектору інших країн; забезпечення консолідації фінансової звітності на різних рівнях; запровадження якісно нової системи підготовки та перепідготовки кадрів бухгалтерських служб суб'єктів державного сектору; підвищення статусу керівників бухгалтерських служб суб'єктів державного сектору та ефективності їх діяльності.

У Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», термін «фінансова звітність» наводиться з позиції підприємства: «фінансова звітність - звітність, що містить інформацію про фінансовий стан та результати діяльності підприємства», хоча, відповідно до статті 2: «Закон поширюється на всіх юридичних осіб незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності, які зобов'язані вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність, а також на операції з виконання державного та місцевих бюджетів і складання фінансової звітності про виконання бюджетів з урахуванням бюджетного законодавства»[1]. Таким чином у фактично головному Законі акцент будується на підприємствах, а не на інших юридичних осіб, хоча і зазначається про поширення на них. На думку авторів, краще або розширити поняття фінансової звітності, враховуючи

розмаїття організаційно-правових форм, або ж замінити на «юридичні особи».

Не дивлячись на деяку суперечливість, поняття фінансової звітності можна порівняти, звернувшись до Національного положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності» (далі – стандарт 101) та Міжнародного стандарт бухгалтерського обліку для державного сектору (далі – МСБОДС 1).

У таблиці 1. наведено приклади визначень поняття «фінансова звітність» у Законі та стандарті 101 та МСБОДС 1[2,4].

Таблиця 1 – Відображення визначення фінансової звітності у нормативно-правовому акті та стандартах

Визначення	Нормативно-правовий акт або стандарт
Фінансова звітність - звітність, що містить інформацію про фінансовий стан та результати діяльності підприємства	Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»
Фінансова звітність - бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів суб'єкта державного сектору за звітний період.	Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності»
Фінансові звіти загального призначення – це звіти, що відповідають потребам тих користувачів, які не можуть вимагати звітів, спеціально складених відповідно до їхніх конкретних інформаційних потреб. Користувачі фінансових звітів загального призначення – це всі платники податків, представники законодавчої влади, кредитори, постачальники, представники засобів масової інформації та інші.	МСБОДС 1 - ПОДАННЯ ФІНАНСОВИХ ЗВІТІВ

Джерело: розроблено авторами за[1,2,4]

Відповідно до таблиці, міжнародний стандарт бухгалтерського обліку для державного сектора 1 «подання фінансових звітів» концентрує увагу саме на користувачах звітності та загальності призначення фінансових звітів. Крім того, поняття значно розширене.

З початку 2017 року усі бюджетні установи складала фінансову звітність за новими формами, які стали більш наближені до міжнародних стандартів. Але передумови для реформування фінансової звітності стали чинники, відображені на рисунку 1. за думкою Титикало В.С. [9].

Форми звітності складаються відповідно до національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі

101, де надаються 4 форми звітності і згадка про 5-ту форму, яка виноситься окремо і має власну виокремлену форму.

*Рис 1. Передумови реформування фінансової звітності за думкою Титикало В.С.
Джерело: розроблено автором за [9]*

Паралельно із згаданим стандартом чинним є його чернетка: Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності», де зазначаються аналогічні форми фінансової звітності, але з досить суттєвими змінами: коди трьохзначні, пропущені рядки, відсутні так і наявні окремі статті, змінені назви розділів звітів [6]. Зазначений стандарт дещо суперечить діючому на сьогодні, хоча обидва є чинними.

Відповідно до діючого стандарту, бюджетні установи складають такі форми звітності: баланс (форма 1-дс), звіт про фінансові результати (2-дс), звіт про рух грошових коштів (3-дс), звіт про власний капітал (4-дс) і примітки до фінансової звітності (5-дс).

Реформування фінансової звітності має на меті наближення її до міжнародних стандартів, але звітність все-таки буде мати відмінності.

Баланс (1-дс) має поділ активи і пасиви, що у свою чергу поділяється на розділи: нефінансові активи, фінансові активи, витрати майбутніх періодів, власний капітал та фінансовий результат, зобов'язання, забезпечення, доходи майбутніх періодів. Якщо звернутися до міжнародних стандартів, то структура балансу дещо відрізняється. У

таблиці 2. наведені назви розділів форми звітності «Баланс» у тому порядку як вони зазначені у формі.

Таблиця 2 – Порівняння послідовності розділів балансу за національним стандартом та міжнародним

Баланс за національним стандартом	Баланс за міжнародним стандартом
I. Нефінансові активи	I. Поточні активи
II. Фінансові активи	II. Непоточні активи
III. Витрати майбутніх періодів	--
I. Власний капітал та фінансовий результат	I. Поточні зобов'язання
II. Зобов'язання	II. Непоточні зобов'язання
III. Забезпечення	--
IV. Доходи майбутніх періодів	--

Джерело: розроблено авторами за [4]

Таким чином, Баланс за національним стандартом містить розділи, що розташовані навпаки: на першому місці менш ліквідні активи, а на другому більш ліквідні. Аналогічна ситуація із пасивом, де поточні зобов'язання і непоточні розташовуються навпаки, на відміну від міжнародного стандарту. Слід відмітити, що баланс має допоміжні розділи: забезпечення, витрати та доходи майбутніх періодів.

Звіт про фінансові результати кардинально відрізняється від минулої: містить поділ на розділи I. Фінансовий результат діяльності, II. Видатки бюджету (кошторису) за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету, III. Виконання бюджету (кошторису), IV. Елементи витрат за обмінними операціями.

Міжнародний стандарт розподіляє форму на два методи: за класифікацією витрат а функцією та за класифікацією витрат за характером. В національному стандарті не вказано який відображається метод, але другий розділ фінансової звітності конкретизує який метод обрано. Крім того у підсумку за міжнародним стандартом застосовується «надлишок», а не «профіцит». У таблиці 3 відображено порівняння структури звіту про фінансові результати за національним та міжнародним стандартами.

Звіт про рух грошових коштів за міжнародним стандартом виводиться в окремий «МСБОДС 2»[3].

Інформація про рух грошових коштів суб'єкта господарювання є корисною, оскільки вона надає користувачам фінансових звітів інформацію про відповідальність і прийняття рішень. Інформація про рух грошових коштів дозволяє користувачам визначити, яким чином суб'єкт

господарювання державного сектору отримав грошові кошти, необхідні для фінансування власної діяльності, і спосіб, у який ці кошти були використані. Для оцінювання рішень щодо розподілу ресурсів, наприклад, на забезпечення сталої діяльності суб'єкта господарювання, користувачам необхідно розуміти час надходження грошових коштів і впевненість у ньому.

Таблиця 3 – Порівняння послідовності розділів звіту про фінансові результати за національним стандартом та міжнародним

Звіт про фінансові результати за національним стандартом	Звіт про фінансові результати за міжнародним стандартом
I. Фінансовий результат діяльності	Операційний дохід
II. Видатки бюджету (кошторису) за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету	Операційні витрати
III. Виконання бюджету (кошторису)	Неопераційний дохід (витрати)
IV. Елементи витрат за обмінними операціями	Чистий надлишок / (дефіцит) за період

Джерело: розроблено авторами за [4]

Міжнародний стандарт зазначає, що обрати можна два методи: прямий і непрямий. Прямий метод -- розкриваються основні класи валових надходжень грошових коштів чи валових виплат грошових коштів, а непрямий -- чистий надлишок або дефіцит коригується відповідно до впливу операцій негрошового характеру, будь-яких відстрочень або нарахувань минулих чи майбутніх надходжень або виплат грошових коштів щодо операційної діяльності, а також відповідно до статей доходу або витрат, пов'язаних із рухом грошових коштів від інвестиційної чи фінансової діяльності. Але національне положення не має такого чіткого поділу. Важливо відмітити, що крім рекомендації до форми звітності, міжнародний стандарт звертає увагу на примітки до форми: грошові кошти та їх еквіваленти включають готівку в касі і залишки на рахунках у банках, а також інвестиції в інструменти грошового ринку.

Звіт про власний капітал за міжнародними стандартами має подібний вигляд і у національному стандарті[4].

Форма «примітки до фінансової звітності» (5-дс) намагається охопити як найбільше інформації по бюджетній установі, включаючи розділи, які є специфічними. Порівняно із міжнародними стандартами, дана форма не має опису облікової політики, особливо методи оцінки. Хоча частково розкриваються аспекти облікової політики[5].

Проблемою міжнародних стандартів для України є той факт, що переклад їх здійснювався досить далеко у часі, хоча вони оновлюються на відповідному ресурсі IPSAS[10]. Якщо звернутися до стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі на період до 2025 року, то чіткого терміну коли має бути переклад не вказано[8].

В рамках реалізації Плану заходів щодо модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 28.11.2016 N 1038, Державною казначейською службою України створена Система подання електронної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів і державними цільовими фондами (АС "Є-Звітність").

АС «Є-Звітність» надає можливість: заповнити в електронному вигляді затверджені форми фінансової звітності, перевірити, підписати електронним цифровим підписом та подати до органу Казначейства за місцем обслуговування; на підставі даних бухгалтерського обліку, скласти бюджетну звітність за формами та з дотриманням вимог Порядку № 44, перевірити її, заповнити форми щодо розкриття елементів бюджетної звітності; головним розпорядникам бюджетних коштів та розпорядникам бюджетних коштів нижчого рівня, до мережі яких включені розпорядники (одержувачі) бюджетних коштів, контролювати стан складання та подання звітності до органу Казначейства; здійснювати автоматизовану консолідацію усіх форм фінансової та бюджетної звітності на кожному рівні консолідації; прискорити перевірку органами Казначейства звітності, в тому числі на відповідність даним бухгалтерського обліку органів Казначейства, що формуються в інформаційній системі Казначейства.

Така система полегшує заповнення звітності, але є проблеми: не всі бюджетні установи достатньо обладнані та мають стабільний доступ; та необхідно забезпечити стабільну роботу серверів з боку Казначейства; відсутність належної ІТ-інфраструктури та програмного забезпечення у суб'єктів державного сектору та обмеженість фінансових ресурсів для їх модернізації; відсутність (обмеженість) кадрового потенціалу, недостатній рівень професійної кваліфікації працівників бухгалтерських служб.

Отже, фінансова звітність за національними стандартами має свої особливості, порівняно із міжнародними стандартами. Державний сектор відтепер складає п'ять форм звітності: баланс, звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал, примітки до фінансової звітності. Фінансова звітність має суттєві відмінності від міжнародних стандартів. Для автоматизації звітності була створена АС «Є-Звітність», але є проблеми відсутність належної ІТ-інфраструктури та програмного забезпечення у суб'єктів державного сектору та обмеженість фінансових ресурсів для їх модернізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999, № 996-XIV [Електронний ресурс] / Веб-портал Законодавство України, Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14/ed20180701>.
2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку для державного сектору 1 – Подання фінансових звітів [Електронний ресурс] / Веб-портал Міністерство фінансів України – Режим доступу: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=80967&cat_id=80024.
3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку для державного сектору 2 – Звіт про рух грошових коштів [Електронний ресурс] / Веб-портал Міністерство фінансів України – Режим доступу: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=80967&cat_id=80024.
4. Наказ МФУ «Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності» від 24.12.2010, № 1541 [Електронний ресурс] / Веб-портал Законодавство України, Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0103-10#n16>.
5. Наказ МФУ «Про затвердження типової форми № 5-дс «Примітки до річної фінансової звітності», від 29.11.2017 № 977 [Електронний ресурс] / Веб-портал Законодавство України, Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1539-17>.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності» N 95/18833 [Електронний ресурс] / Веб-портал Законодавство України, Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0095-11>.

7. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки» від 16.01.2007, №34 [Електронний ресурс] / Веб-портал Законодавство України, Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/34-2007-%D0%BF>.
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі на період до 2025 року» від 20.06.2018, № 437-р [Електронний ресурс] / Веб-портал Законодавство України, Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2018-%D1%80>.
9. Титикало В. С. Трансформація фінансової звітності бюджетних установ відповідно до МСБОДС : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.09 "бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)" / Титикало Володимир Сергійович – Житомирський державний технологічний університет М, 2017. – 21 с.
10. IPSASB -- International Public Sector Accounting Standards Board [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ipsasb.org/>

УДК 631.152.2:330.341.1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.118.251

Макаренко С. М., к.е.н.*Херсонський державний університет*

У статті встановлено, що інвестиції потрібні підприємствам для організації ефективного процесу з виробництва якісної продукції, забезпечення прибуткової господарської діяльності. Держава зобов'язана регулювати та сприяти створенню в країні привабливого інвестиційного клімату, залучати та направляти інвестиції у пріоритетні галузі виробництва для задоволення першочергових потреб населення. Проведені дослідження свідчать, що економіка України нині не може задовольнити вимоги західних інвесторів. Серед основних причин непривабливості українського інвестиційного клімату є повільні темпи реформування економіки, законодавчої бази, а також нераціональний розподіл внутрішніх інвестицій – приватних і державних, високі податки, надмірне регулювання та заполітизованість економіки. Доведено, що при визначенні доцільності інвестування у національну економіку іноземному інвесторові потрібно також враховувати особливості розвитку та наявну сукупність можливостей кожної адміністративно-територіальної одиниці. Відсутність обґрунтованого методичного підходу щодо оцінювання розвитку не дозволяє потенційному інвесторові визначити реальний стан справ в окремому регіоні та країні в цілому, що, як наслідок, може призвести до зменшення обсягів залучення іноземного капіталу у вітчизняну економіку. Здійснено оцінювання рівня інвестиційної привабливості Херсонської області. Виявлено, що головна причина прорахунків у залученні іноземних інвестицій полягає у тому, що в Україні досі немає системної політики з формування інвестиційного клімату. Зокрема, це стосується недосконалості регіональної політики, спрямованої на забезпечення інвестиційної складової економічної безпеки. Результати дослідження можуть бути використані всіма зацікавленими сторонами, включаючи органи державної влади та місцевого самоврядування, провідні підприємства регіону.

Ключові слова: прями інвестиції; розвиток адміністративно-територіальних одиниць; державна політика; інвестиційна привабливість Херсонської області; сільськогосподарська галузь

UDC 631.152.2:330.341.1

THEORETICAL ASPECTS OF MANAGEMENT OF INVESTMENT-INNOVATIVE ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.118.251

Makarenko S., PhD in Economics*Kherson State University*

© Макаренко С. М., к.е.н., 2018

The article establishes that investments are necessary for the enterprises for the organization of effective process of production of qualitative production, ensuring profitable economic activity. The state is obliged to regulate and promote the creation of an attractive investment climate in the country, attract and direct investment in priority sectors of production to meet the priority needs of the population. Studies show that the economy of Ukraine now cannot meet the requirements of Western investors. Among the main reasons for the unattractiveness of the Ukrainian investment climate are the slow pace of reforming the economy, the legislative framework, as well as the irrational distribution of domestic investment – private and public, high taxes, excessive regulation and politicization of the economy. It is proved that when determining the feasibility of investing in the national economy, a foreign investor should also take into account the peculiarities of development and the available set of opportunities of each administrative-territorial unit. The lack of a sound methodological approach to the assessment of development does not allow a potential investor to determine the real state of affairs in a particular region and the country as a whole, which, as a result, can lead to a decrease in the volume of foreign capital in the domestic economy. The level of investment attractiveness of the Kherson region is estimated. It is revealed that the main reason for miscalculations in attracting foreign investment is that in Ukraine there is still no systematic policy on the formation of the investment climate. The results of the study can be used by all stakeholders, including public authorities and local self-government, leading enterprises in the region.

Keywords: direct investments; development of administrative-territorial units; state policy; investment attractiveness of Kherson region; agricultural industry

Актуальність проблеми. Пріоритетність розвитку аграрного сектору економіки України зумовлюється тим, що в сучасних умовах занепаду промисловості, пов'язаного з неефективною політикою приватизації та обмеженістю джерел фінансування для впровадження інноваційних технологій, ефективного використання наявних природних ресурсів є запорукою розвитку регіональної та національної економіки взагалі.

Однією з найголовніших проблем, яка стримує розвиток вітчизняних сільськогосподарських підприємств, залишається застаріла матеріально-технічна база, низький рівень освоєння новітніх технологій, що є актуальним для розвитку бізнесу в економічно розвинених країнах світу та ключовим елементом підвищення їх конкурентоспроможності на внутрішніх та зовнішніх ринках збуту продукції. Ефективному процесу впровадження та практичного освоєння інноваційних розробок у сільському господарстві перешкоджають відсутність належної фінансової підтримки від органів державної влади та місцевого самоврядування, надмірно високі відсоткові ставки за користування

позиковим капіталом, а також низький рівень інвестиційної активності та безсистемність й неузгодженість дій з боку провладних структур щодо покращення інвестиційної привабливості економіки України. Тому виникає необхідність у глибокому вивченні сучасних теоретичних аспектів інвестиційно-інноваційної діяльності аграрних підприємств в сучасних умовах нестабільного бізнес-середовища як складової частини підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств активно обговорюються і висвітлюються в літературі, зокрема, в роботах І. П. Андрушкова, О. Д. Вовчак, Н. М. Рущишина [1], І. О. Бланка [2], С. О. Гуткевича [3], С. О. Кушнір [4], Т. В. Майорової [5], Н. М. Олійник, Л. О. Корчевської [10], І. В. Шарапи [13-14] та ін. Проте деякі аспекти управління інвестиційно-інноваційною діяльністю аграрних підприємств сьогодні вимагають більш детального аналізу та осмислення із урахуванням специфічних особливостей діяльності та адаптації підприємств до конкурентних умов функціонування у відповідній галузі.

Мета роботи полягає у проведенні досліджень та науковому обґрунтуванні процесів управління інвестиційно-інноваційною діяльністю аграрних підприємств в системі еколого-економічних відносин.

Викладення основного матеріалу дослідження. Важливою передумовою стійкого економічного зростання в Україні є активізація інвестиційно-інноваційної діяльності. Сьогодні особливо важливою є необхідність вдосконалення державної інвестиційної політики, спрямованої на активізацію інвестиційної діяльності, оскільки держава виступає головним координатором інвестиційної діяльності в країні та прискорення економічного зростання [4].

Серед основних причин низького рівня якості життя населення є відсутність робочих місць з гідною заробітною платою, занедбаність закладів культури, охорони здоров'я тощо. Залучення іноземних інвестицій в економіку регіону шляхом створення спільних підприємств з іноземними інвестиціями дозволить створити не лише нові робочі місця з гідною заробітною платою, збільшити обсяги надходжень податків та зборів до бюджетів всіх рівнів, а й забезпечить розвиток суміжних соціальних сфер.

Слід зазначити, що економіка України нині не може задовольнити вимоги західних інвесторів. Серед причин непривабливості українського інвестиційного клімату називають повільні темпи реформування економіки, законодавчої бази, а також нераціональний розподіл внутрішніх інвестицій – приватних і державних, високі податки, надмірне регулювання та заполітизованість економіки [2].

Станом на 01 жовтня 2018 року загальний обсяг прямих інвестицій (акціонерного капіталу), які були залучені в економічний розвиток України, склав майже 32 млрд. дол. США. Приріст прямих інвестицій за 9 місяців 2018 року склав 367,2 млн дол. США або 1,2% до обсягів на початок року. За видами економічної діяльності найбільшу питому вагу інвестиційних надходжень було направлено у розвиток промисловості (33,4% від загального обсягу), оптову та роздрібну торгівлю; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (15,5%), операції з нерухомим майном (12%) та фінансову й страхову діяльність (11,4%). Найбільший приріст інвестиційного капіталу протягом 9 місяців 2018 року спостерігався у промисловій галузі (145,2 млн дол. США або 1,4% до обсягів на початок 2018 року), у тому числі в переробній промисловості – приріст склав 166,8 млн дол. США або 2,1% до обсягів на початок року [11].

У регіональному розрізі збільшення іноземних інвестицій спостерігалось у Хмельницькій (+16,3% до обсягів на початок 2018 року), Вінницькій (+12%), Донецькій (+10,7%), Миколаївській (+8,2%), Кіровоградській (+5,5%), Закарпатській (+4,2%), Львівській (+4,1%), Чернівецькій (+3,2%), Волинській (+2,1%), Полтавській (+1,4%) областях та м. Києві (1,2%). В розрахунку на одну особу обсяг прямих інвестицій коливався від 41,8 дол. США у Тернопільській області до 5725,6 дол. США у м. Києві. Серед аутсайдерів по залученню прямих інвестицій в розрахунку на одну особу є також Чернівецька (48,6), Кіровоградська (77,5), Вінницька (141,3) та Хмельницька (155,6) області.

Відповідно до методичного підходу щодо оцінювання рівня розвитку адміністративно-територіальних одиниць, що використовується науково-дослідним центром індустріальних проблем розвитку НАН України [7], за напрямом «Інвестиційна діяльність», який охоплює 6 щоквартальних показників, за підсумками січня-вересня 2018 року лідерами (1-5 місця) серед регіонів України є м. Київ, Донецька,

Дніпропетровська, Луганська, Київська області. Серед аутсайдерів (21-25 місця) опинилися Сумська, Запорізька, Кіровоградська, Миколаївська, Херсонська області.

За субкомпонентою «Іноземні інвестиції» лідерами є м. Київ, Луганська, Дніпропетровська, Донецька, Київська області; аутсайдерами – Сумська, Харківська, Херсонська, Черкаська, Рівненська області.

Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що іноземні інвестори акцентують свою увагу та акумулюють інвестиційний капітал в переважній більшості у вітчизняних промислово розвинутих регіонах, нехтуючи потребами та економічною доцільністю до капіталовкладення у розвиток сільського господарства. Зазначене підтверджується відносно низькими позиціями аграрних регіонів як щодо оцінювання інвестиційної діяльності, так і щодо загальних рейтингових показників.

Залучення інвестицій в аграрний сектор економіки є ключовим завданням у сучасній економічній ситуації. Внутрішні та зовнішні інвестиції завжди сприяють прискоренню розвитку економіки та галузі в цілому.

У сучасному світі сільське господарство розглядається як один з основних факторів економічного і, перш за все, соціального розвитку. За оцінками вчених зростання ВВП, обумовлене сільським господарством, мінімум удвічі ефективніше сприяє скороченню бідності, ніж зростання ВВП, отримане за рахунок інших галузей економіки. Україна володіє 9% світових запасів чорноземів, на яких створюється більше 18% ВВП та майже 9% валової доданої вартості [13].

Незважаючи на серйозні втрати виробничого потенціалу в порівнянні з 2000 роком (табл. 1), вітчизняна сільськогосподарська галузь є однією з найпотужніших і найважливіших складових національної економіки.

У 2017 році в сільському, лісовому та рибному господарствах було зайнято 2,9 млн осіб або 17,7% від загальної кількості зайнятих у національній економіці. Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах в розрахунку на одного зайнятого за підсумками 2017 року складала майже 271,5 тис. грн. (у постійних цінах 2010 року), що на 34,9% більше у порівнянні з 2013 роком та на 1,4% менше у порівнянні з 2016 роком [8].

Таблиця 1 - Наявність сільськогосподарської техніки у сільськогосподарських підприємствах

Найменування	Роки					Темп росту, %	
	2000	2010	2015	2016	2017	$\frac{2017}{2000}$	$\frac{2017}{2016}$
Трактори, тис. шт.	318,9	151,3	127,9	132,7	129,3	40,5	97,4
Зернозбиральні комбайни, тис. шт.	65,2	32,8	26,7	27,4	26,8	41,1	97,8
Установки та агрегати для доїння корів, тис. шт.	33,5	10,9	10,2	10,3	9,5	28,4	92,2

Джерело: розроблено автором за [8]

Погіршення основних виробничих показників пов'язано, перш за все, із браком фінансових ресурсів для модернізації основних засобів та впровадження інноваційних технологій у виробничий процес. Незважаючи на вагомість сільського, лісового та рибного господарств для національної економіки протягом 9 місяців 2018 року відбулося вилучення іноземного капіталу із вказаної галузі в сумі 17,8 млн дол. США і станом на 01 жовтня 2018 року загальний обсяг прямих інвестицій склав лише 560,8 млн дол. США або 1,8% від загального обсягу інвестованого іноземного капіталу.

Зазначене також підтверджується на прикладі Херсонської області, аграрний потенціал земель якої наведено у табл. 2. Незважаючи на наявний природний потенціал, загальний обсяг прямих інвестицій, вкладених в економіку Херсонської області, станом на 01 жовтня 2018 року зменшився на 16,2 млн дол. США або на 7,4% у порівнянні з початком 2018 року, і склав 202,3 млн дол. США (0,6% від загального обсягу по Україні).

Таблиця 2 - Аграрний потенціал земель Херсонської області

Найменування	Площа, тис. га	Відсотків до загальної площі
Усього земель, у тому числі:	2846,1	100,0
- землі сільськогосподарського призначення	2031,8	71,4
- ліси та лісовкриті площі	152,0	5,4
- забудовані землі	73,4	2,6
- землі під водою	430,8	15,1
- відкриті заболочені землі	29,8	1,0
- інші землі	128,3	4,5

Джерело: розроблено автором за [12]

Недостатня інвестиційна привабливість аграрного сектору є наслідком фінансової нестабільності, високої фондомісткості продукції,

значної кредиторської заборгованості підприємств, високого рівня зносу основних засобів, відносно низького рівня продуктивності праці. Для забезпечення сільськогосподарських підприємств повноцінним функціонуванням необхідно щорічно забезпечувати активний приплив інвестицій і постійне збільшення їх обсягу, що неможливо без максимального залучення іноземних інвестицій. З огляду на те, що існуюча система показників оцінки ефективності інвестування капіталу не в повній мірі відповідає вимогам функціонування ринку і не враховує специфіки проектів у відповідних галузях економіки, слід використовувати методи оцінки ефективності інвестиційних проектів з розрахунком певної системи показників. Дані показники повинні враховувати економічні інтереси національних товаровиробників, вітчизняних інвесторів і держави в цілому, що виражаються в підтримці і розвитку пріоритетних галузей, створенні додаткових робочих місць і збільшенні обсягів сплачених податків та зборів до державного та місцевих бюджетів.

Від зростання ефективності ведення державної політики щодо покращення інвестиційного клімату в регіоні найбільше залежать місцеві суб'єкти господарювання. Створення необхідних умов для залучення іноземного капіталу в розвиток підприємства дозволить залучити додаткові фінансові ресурси без зростання рівня зобов'язань (короткострокових та довгострокових) підприємства.

Виходячи з проведених досліджень інвестиційного клімату країни, можна констатувати той факт, що Україні за останні роки не вдалося отримати мінімально необхідний рівень іноземних інвестицій для ефективного розвитку, а потреба в них за різними оцінками досягає 100 млрд. дол. США.

Серед можливих заходів державної політики, направлених на зростання обсягів залучення іноземного капіталу в аграрну галузь, є зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення. Водночас, за результатами опитування землевласників в рамках проекту “БАРОМЕТР ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ: інформаційна та адвокасі кампанія” було встановлено, що землевласники не бажають продавати свої землі, хіба що за умови отримання всієї суми коштів відразу. Проте вказане є перешкодою для сільськогосподарських виробників, які мають бажання купити землю у розстрочку і за

enterprises have been revealed. The compliance of strategies of their subdivisions with general corporate strategies and goals, at enterprises has been considered. The process of development of goals and strategies for management hierarchy in the corporate culture has been presented. The main factors influencing the development of the strategy of the enterprise are noted, their interaction and influence on the created strategy have been considered. During the study, the factors of the environment were identified, namely, opportunities and threats to the conditions of competition, economic, social, political, legal. Factors of the internal environment are based on common values, corporate culture, competence and competitive ability, strengths and weaknesses of the enterprise, and others. It has been determined by limiting the factors and types of factors that impede the choice of strategic actions for enterprises; as well as criteria for assessing and identifying the benefits of a strategy. Priority principles for choosing the right strategy are formulated to avoid an unsuccessful strategy in machine-building enterprises in the corporate culture.

Keywords: strategy; corporate culture; strategic position; implementation of strategy; advantages of corporate strategy

Актуальність проблеми. та її зв'язок з важливими науково-практичними завданнями. Бізнес-стратегії забезпечують значне та стійке конкурентне становище машинобудівних підприємств на ринку, а слабка призводить до послаблення конкурентних позицій. Бізнес-стратегія повинна об'єднувати стратегічні зусилля всіх підрозділів підприємства, будуватися на особливостях положеннях підприємства. Тому дане дослідження є дуже актуальним. Основним завданням даної проблеми є хід вироблення цілей і стратегій, відповідальність менеджерів за рівнями і ієрархії в корпоративній культурі машинобудівних підприємств.

Актуальність наукових досліджень. Машинобудівним підприємствам дуже не вистачає бізнес-стратегій, націлених на успіх всього підприємства. Така стратегія повинна базуватися на особливих положеннях машинобудівного підприємства та об'єднувати всі різні підрозділи підприємства та стратегічні зусилля, нести відповідальність менеджерів за рівнями і ієрархії в корпоративній культурі машинобудівних підприємств. Дане дослідження теми є дуже актуальне, в наукових колах досліджувалось такими науковцями: Т. Л. Мостенська, В. О. Новак, М. І. Луцький, Ю.Г. Симоненко Ю. Г. [1] – особливості розроблення та реалізації корпоративної стратегії, визначення стратегії, Ансофф І. [2] – нова корпоративна стратегія, Мескон М, Альберт М, Хедоури Ф [3] – планування реалізації стратегії, Євтушсвський В.Л. [4] – корпоративна культура с. 138-143, Мальська М.П., Мандюк Н.Л., Занько Ю.С. [5] – корпоративна культура с. 116-119, та інші. Недостатньо

заниженою ціною. Також землевласники вважають, що суттєві проблеми при оформленні прав власності на землю, ймовірно, можуть виникнути у зв'язку з неподоланою корупцією серед представників органів державної влади та місцевого самоврядування - землевласники, які зустрічалися з неофіційними платежами, частіше вказують на складнощі у процедурі оформлення прав власності на землю [10].

На нашу думку на сьогоднішній день ще не відпрацьований належний механізм продажу земельних угідь. Зняття мораторію пропонується провести лише після досягнення сприятливих соціально-економічних умов та мінімізації корупційних проявів. Водночас потрібно враховувати і той факт, що зняття мораторію і створення відпрацьованого правового механізму продажу земельних угідь (їх прозорий продаж при мінімальних корупційних проявах), дозволило б істотно збільшити обсяги залучення іноземного капіталу в економіку країни.

На прикладі одного з провідних сільськогосподарських підприємств Херсонської області - СПрАТ імені Кірова, - виявлено, що за рахунок додатково залучених внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування у вигляді інвестицій (5 млн грн) та кредитних ресурсів фінансових установ (3 млн грн) підприємство зможе закупити новий гусеничний трактор «CASE Quadtrac 500» та отримати щонайменше 33,6 грн прибутку на кожен гривню інвестованих коштів навіть при мінімально допустимому терміну експлуатації техніки 5 років. Зазначене свідчить про економічну доцільність та обґрунтованість залучення додаткових джерел фінансування у розвиток аграрного сектору вітчизняної економіки.

Висновки та рекомендації. Результати проведеного дослідження свідчать, що в сучасних умовах ведення бізнесу розроблення обґрунтованого методичного підходу щодо оцінювання інвестиційної привабливості регіону та країни взагалі є необхідною умовою для збільшення обсягів залучення іноземного капіталу. Серед головних причин прорахунків щодо залучення іноземних інвестицій є те, що в Україні досі немає системної політики з формування привабливого інвестиційного клімату.

Проведені дослідження свідчать, що існуючі механізми розпорядження землею дуже заформалізовані, обмежують доступ до володіння землею, не дозволяють здійснити її передачу в ефективне господарювання. Земельні відносини вкрай політизовані, а політичні

інтереси й відомчі амбіції в Україні переважають загальноекономічні інтереси та економічні аспекти сталого розвитку певної адміністративної територіальної одиниці. І це незважаючи на той факт, що залучення іноземного капіталу для реалізації будь-якого інвестиційного проекту розвитку як аграрної галузі, так і інших галузей економічної діяльності, починається з оформлення земельних відносин і вирішення земельних питань.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є розроблення методичного підходу до визначення найвагоміших факторів впливу на інвестиційну привабливість підприємства та регіону взагалі, а також системи переведення кількісних показників, різних за значенням та одиницями виміру, в єдину шкалу оцінювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрушків І. П. Інвестування регіональної економіки та його ефективність в Україні: монографія / І. П. Андрушків, О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин.–Л.: ЛКА, 2010. – 192 с.
2. Бланк И. А. Основы инвестиционного менеджмента: в 2 т. / И. А. Бланк. – К.: Эльга: SMART BOOK, 2013. – Т. 1. – 672 с.
3. Гуткевич С. О. Інвестування: теорія і практика : навч. посіб. / С. О. Гуткевич. – 2-ге вид., допов. – Полтава : АСМІ, 2011. – 260 с.
4. Кушнір С. О. Інвестиційна привабливість агропромислового комплексу України: сучасний стан та перспективи / С. О. Кушнір, Л. М. Рудь // Збірник наукових праць «Проблеми системного підходу в економіці». – 2017. – № 1 (57). – С. 42-46.
5. Майорова Т. Підвищення ролі банківського інвестиційного кредиту в інноваційному розвитку економіки України / Т. Майорова, С. Урванцева // Вісник Національного банку України. – 2014. - № 3. – С. 30-35.
6. Макаренко С. М. Удосконалення процесів мотивації працівників до професійного розвитку в закладах вищої освіти / С. М. Макаренко, Т. С. Казакова, О. Д. Прокопчук // Науковий журнал "Економічний вісник Національного гірничого університету". Випуск 1 (61). 2018. - С. 144-153.
7. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів України за січень-грудень 2017 року (уточнені дані) / Відділ макроекономічної політики та регіонального розвитку НДЦ ІПР НАН України. - URL: <http://ndc-ipr.org/media/posts/presentations>
8. Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2017 році // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

9. Олійник Н. М. Актуальні проблеми легкої та текстильної промисловості України та шляхи їх вирішення / Н. М. Олійник, С. М. Макаренко // Проблеми легкой и текстильной промышленности Украины. – 2005. – № 1 (10). – С. 11-14.
10. Олійник Н.М. Оцінка інвестиційної складової економічної безпеки Херсонського регіону з метою залучення міжнародних проєктів / Н. М. Олійник, Л. О. Корчевська, С. М. Макаренко // Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки – Хмельницький. - № 1 (244). - 2017. - С. 130-134.
11. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України по регіонах у січні-вересні 2018 року // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Статистичний щорічник Херсонської області за 2017 рік // Головне управління статистики у Херсонській області. URL: <http://ks.ukrstat.gov.ua>.
13. Шарапа І. В. Підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу як головного критерію розвитку сільських територій / І. В.Шарапа, С. М.Макаренко, Н. М. Олійник // Економічний простір: Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2011. – № 47. – С. 146-152.
14. Шарапа І. В. Якість життя населення як індикатор соціально-економічного розвитку регіону / І. В. Шарапа, С. М. Макаренко, Н. М. Олійник // Таврійський науковий вісник: Науковий журнал. Херсон, 2011. № 77. - С. 345-348.

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС

УДК 005.73:005.1

БІЗНЕС-СТРАТЕГІЇ ЯК УНІКАЛЬНІ КОМПЕТЕНЦІЇ В ПРОЦЕСІ ВИРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ В КОРПОРАТИВНІЙ КУЛЬТУРІ НА МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.128.252

Андросова О. Ф., к.е.н.*Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя*

У статті обґрунтовано можливості бізнес-стратегій, які є основою конкурентної переваги машинобудівних підприємств. Виявлено основні заходи по зміцненню стратегічної позиції і внутрішніх функцій машинобудівних підприємств. Розглянуто відповідність стратегій своїх підрозділів загально корпоративних стратегій та цілей, на підприємствах. Представлено процес вироблення цілей і стратегій по управлінській ієрархії в корпоративній культурі. Відмічено основні фактори, що впливають на вироблення стратегії підприємства, розглянуто їх взаємодія та вплив на створювану стратегію. В ході дослідження встановлено фактори зовнішнього середовища, а саме, це - можливості та загрози умови конкуренції, економічні, соціальні, політичні, юридичні. Фактори внутрішнього середовища базуються на спільних цінностях, корпоративній культурі, компетенція та конкурентних можливостях, сильних і слабких сторонах підприємства та інших. Визначено обмежуючі фактори та види чинників, які перешкоджають вибору стратегічних дій для підприємств; а також критерії для оцінки і визначення переваг стратегії. Сформульовано пріоритетні принципи вибору правильної стратегії, щоб уникнути невдалої стратегії на машинобудівних підприємствах в корпоративній культурі.

Ключові слова: стратегія; корпоративна культура; стратегічна позиція; реалізація стратегії; переваги корпоративної стратегії

UDC 005.73:005.1

BUSINESS STRATEGIES AS UNIQUE COMPETENCES IN THE PROCESS OF THE STRATEGY MANAGEMENT IN CORPORATE CULTURE ON MACHINE-BUILDING ENTERPRISES OF UKRAINE

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.128.252

Androsova O., PhD in Economics*Zaporizhzhya National Technical University, Zaporizhzhya*

The article substantiates the possibilities of business strategies, which are the basis of the competitive advantage of machine - building enterprises. The basic measures for strengthening of strategic position and internal functions of machine - building

розкрита невирішена проблема у працях попередніх науковців. Необхідно розширити наукові питання, що потребують додаткового вивчення.

Мета роботи. Розглянути процес вироблення цілей бізнес-стратегій, Дослідити механізм відповідальності менеджерів за рівнями і ієрархії в корпоративній культурі машинобудівних підприємств.

Викладення основного матеріалу дослідження. Найкращі бізнес-стратегії націлені на досягнення дуже високої або унікальної компетенції в одній або декількох сферах діяльності, успіх в яких життєво важливий для всієї організації. Така компетенція є основою конкурентної переваги. Унікальна компетенція може виражатися в інноваційному лідерстві, володінні ефективними технологічними процесами, зниженні браку на виробництві, ноу-хау в маркетингу і збуту, глобальні мережі розповсюдження, перевагами в електронній комерції, обслуговуванням покупців і будь-якій іншій якості, що забезпечує конкурентні переваги в розробці, виробництві, поширенні і маркетингу товарів або послуг.

У бізнес-стратегію включають плани заходів по зміцненню стратегічної позиції і внутрішніх функцій підприємства (розширення виробництва, заміна застарілого обладнання, збільшення витрат на НДДКР в перспективних галузях, створення стратегічних альянсів і партнерство з іншими підприємствами, освоєння Internet). Бізнес-стратегія повинна об'єднувати стратегічні зусилля різних підрозділів машинобудівних підприємств. Стратегія будується на особливостях положення машинобудівного підприємства, тому у приблизно однакових підприємств в одній галузі стратегії сильно різняться.

За розробку бізнес-стратегії підрозділу відповідає його менеджер, навіть якщо він перекладає цю роботу на підлеглих. Він же зобов'язаний домогтися єдності і узгодженості функціональних стратегій в своєму підрозділі. Менеджер підрозділу відповідає за реалізацію на своєму рівні стратегічних заходів, схвалених вищим керівництвом (радою директорів і / або корпоративним топ-менеджментом). Менеджер підрозділу в разі необхідності інформує вище керівництво про зміну ситуації, відхилення від плану, необхідність перегляду стратегії. У диверсифікованих корпораціях глави підрозділів несуть додаткові обов'язки: вони відповідають за відповідність стратегії своїх підрозділів загально корпоративних стратегій і цілям.

Функціональна стратегія - план діяльності функціональних

одиниць (НДДКР, виробництво, маркетинг, обслуговування покупців, збут, фінанси, кадри та ін.) в рамках підрозділів.

Функціональною стратегією називають план управління функціональною одиницею в рамках одного підрозділу підприємства. Маркетингова стратегія, це план управління маркетинговою діяльністю підприємства. Машинобудівним підприємствам потрібні стратегії для кожної основної функціональної одиниці або структури: НДДКР, виробництва, маркетингу, обслуговування клієнтів, збуту, фінансів, кадрів. Функціональна стратегія відповідає бізнес-стратегії і представляє бізнес-план більш докладно. Вона спрямована на досягнення і зміцнення специфічних компетенцій, покликаних зміцнити становище машинобудівного підприємства на ринку. Як і бізнес-стратегія, функціональна стратегія повинна підтримувати корпоративну стратегію і конкурентоспроможність машинобудівного підприємства, забезпечити досягнення функціональних цілей і місії. Функціональна стратегія підприємства - це план управління виробничою діяльністю, що забезпечує одночасно підтримку бізнес стратегії і досягнення цілей і місії підприємства.

Головна відповідальність за формування функціональної стратегії покладається на керівників функціональних одиниць або структур, якщо тільки менеджер підрозділу не візьме це завдання на себе. При розробці стратегії керівник функціональної одиниці працює в тісному контакті зі своїми заступниками і обговорює основні питання з колегами і менеджером підрозділу. Керівники функціональних одиниць повинні узгодити свої стратегії один з одним або з менеджером підрозділу, інакше є ризик появи нескоординованих і навіть конфліктних стратегій. Маркетингова, виробнича, фінансова, кадрова стратегії повинні не тільки дбати лише про свої вузькі цілі, але і взаємно доповнювати одна одну. Якщо керівництву для остаточного схвалення передаються неузгоджені функціональні стратегії, його обов'язок - виявити і усунути елементи неузгодженості або конфліктності.

Операційна стратегія визначає принципи управління ланками організаційної структури (заводами, відділами продажів, центрами поширення) і вирішення стратегічно важливих оперативних завдань (закупівля, управління запасами, ремонт, транспортування, реклама).

Операційна стратегія містить принципи керівництва ключовими структурними одиницями (заводами, відділами продажів, центрами

розподілу) в їх повсякденній стратегічно значущій діяльності (рекламі підприємства, закупівля сировини, управління запасами, ремонт і профілактика, транспортування) і конкретні стратегічні ініціативи. Директору заводу потрібна стратегія для досягнення цілей і вирішення будь-яких проблем заводу, яка пов'язана із загальною виробничою стратегією машинобудівних підприємств. Регіональному менеджеру з продажу потрібна стратегія продажів, адаптована до конкретного регіону і орієнтована на загальну стратегію машинобудівних підприємств з продажу. Менеджеру з реклами потрібна стратегія рекламної діяльності, що забезпечує максимальний контакт з цільовою аудиторією і зростання продажів за рахунок виконання рекламного бюджету.

Операційні стратегії доповнюють і деталізують бізнес-план роботи машинобудівного підприємства. Головна відповідальність за розробку операційних стратегій лягає на керівників середньої ланки, пропозиції яких повинні розглядатися і схвалюватися вищим керівництвом.

Операційна стратегія служить підставою піраміди вироблення корпоративної стратегії, і така важливість не повинна зменшуватися. Стратегії операційного рівня сприяють реалізації стратегій більш високих рівнів.

Оперативний менеджмент відіграє величезну роль в розробці і реалізації стратегії, оскільки можуть бути вирішені їм завдання життєво важливі для всього машинобудівного підприємства. Для вирішення цих завдань оперативний менеджмент створює відповідні стратегії. На підприємствах важливу увагу приділено консолідації зусиль по розробці стратегії.

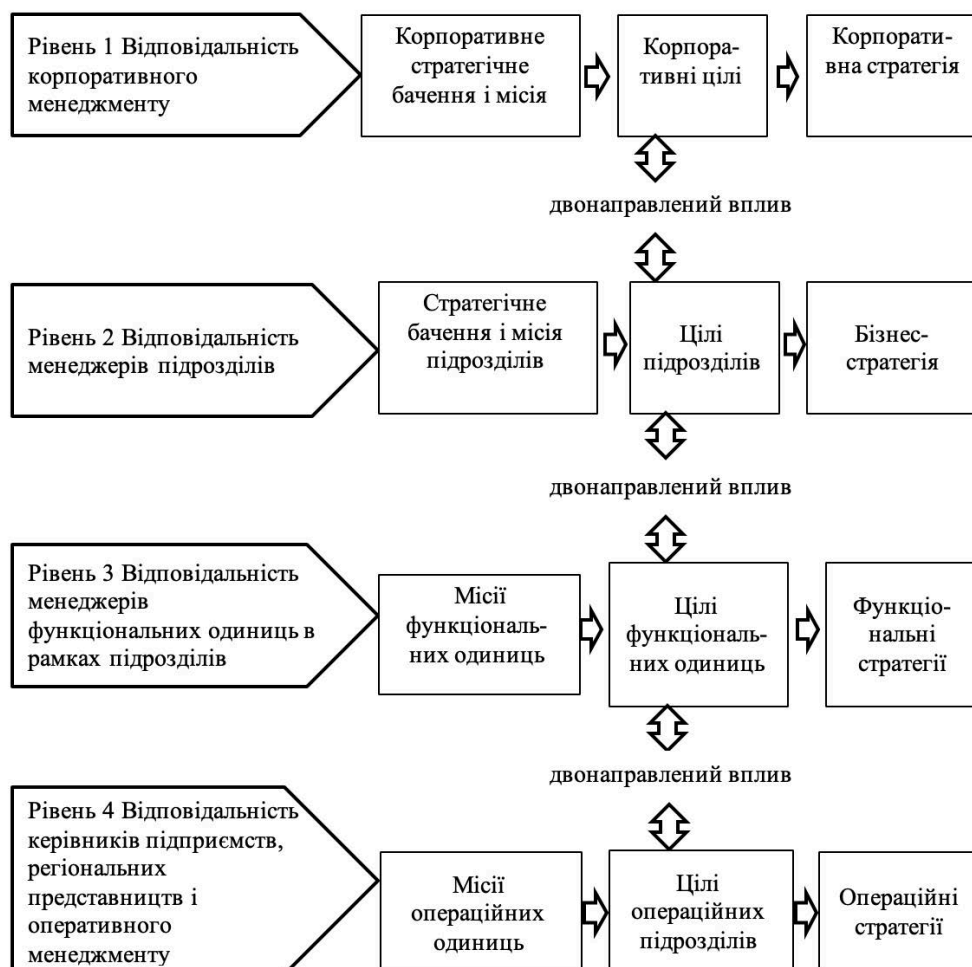
Чим більше підприємство, тим більше рівнів формування стратегій. Об'єднання стратегій різних рівнів в єдину й узгоджену систему дає єдину і всеосяжну стратегію підприємства. Така єдність досягається тільки тоді, коли процес розробки стратегії спрямований зверху вниз, а не навпаки. Якщо топ-менеджери нехтують контролем за розробкою та реалізацією стратегії в низових ланках, то підприємство нагадує не зіграну футбольну команду, в якій кожен гравець грає сам за себе і для власного задоволення; виникає стратегічний хаос. Розробка стратегії на кожному організаційному рівні повинна здійснюватися в інтересах всього підприємства, а не окремих підрозділів.

Переваги корпоративної стратегії реалізуються в повній мірі тільки тоді, коли всі її частини складають єдине ціле.

Чим більше підприємство і ширша географія її підрозділів і філій, тим складніше узгодити цілі і стратегії різних відділів і рівнів. Функціональні менеджери часто намагаються реалізувати власні цілі і саме на них направляють свою енергію і вплив, замість того щоб працювати в команді з іншими менеджерами і проводити єдину політику на базі загальної бізнес-стратегії. Виникає конфліктна стратегія, і генеральним менеджерам доводиться витратити сили і час на пошук компромісів і досягнення консенсусу.

Узгодження цілей і стратегій по всій вертикалі організаційної структури рятує підприємство від неконтрольованих процесів цілепокладання, коли менеджери різних рівнів встановлюють цілі і розробляють стратегії незалежно один від одного. Горизонтальне і вертикальне узгодження стратегій має величезне значення.

На рис. 1 представлений процес вироблення цілей і стратегій по всій управлінській ієрархії.

*Рис. 1 Місія, мета і стратегія в корпоративній культурі та рівні відповідальності менеджерів підрозділів
Джерело: розроблено автором за [9, с. 85]*

Двонаправлені стрілки позначають взаємовплив верхніх і нижніх рівнів управління на місії, мети і стратегії. Більш того, існує взаємовплив суміжних видів діяльності, процесів, функцій і операцій на підприємстві. Чим сильніше цей взаємовплив, тим надійніше внутрішні важелі безпеки, що запобігають відхиленням окремих підрозділів від загального курсу машинобудівного підприємства.

Всі організації існують і діють в суспільстві. Стратегічна діяльність машинобудівних підприємств обмежуються законами, державою, етикою, суспільними нормами і думкою. На підприємство чинять тиск різні зацікавлені групи, ЗМІ, боягузтво небажаних політичних наслідків або негативної громадської думки.

Економічні, соціальні, політичні та юридичні чинники обмежують для машинобудівного підприємства вибір стратегічних дій.

Сьогодні машинобудівним підприємствам при оцінці зовнішнього середовища доводиться враховувати законодавчі норми і думку громадян, особливо з огляду на увагу і тиск з боку громадськості та ЗМІ. Стратегія організації повинна відповідати соціальним вимогам, соціально адаптуватися. Це означає ведення бізнесу в межах, визначених нормами етики та інтересами суспільства, і відмова від дій, які їм суперечать; реагування на соціальні пріоритети і запити суспільства; врахування інтересів не тільки акціонерів, але і суспільства в цілому; наявність у підприємства активної громадянської позиції.

На вироблення стратегії машинобудівних підприємств впливає безліч факторів (рис. 2). Взаємодія цих факторів і їх вплив на створювану стратегію залежать від ситуації, тому навіть в рамках однієї галузі стратегії конкуруючих машинобудівних підприємств досить різні. З оцінки всієї сукупності зовнішніх і внутрішніх факторів і починається розробка стратегії.

Для оцінки і визначення переваг стратегії застосовуються три критерії.

Відповідність середовища. Гарна стратегія повинна відповідати умовам галузі і конкуренції, ринковим можливостям і загрозам, іншим аспектам зовнішнього середовища. При цьому стратегія повинна враховувати сильні і слабкі сторони машинобудівних підприємств, її компетентність, конкурентні можливості.

Стратегія, яка не відповідає внутрішньому та зовнішньому середовищі машинобудівних підприємств, не приведе до досягнення

бажаних результатів. Варіанти стратегії з незадовільними показниками хоча б по одному названому критерію не варто навіть розглядати.

Рис. 2. Сукупність факторів вибору стратегії
Джерело: розроблено автором за [9, с. 86]

Варіант стратегії з максимальними показниками по всіх трьох пунктах - кращий і найперспективніший. Через деякий час після прийняття рішення про вибір стратегії можна за допомогою тих же критеріїв перевірити успішність реалізації стратегії.

Звичайно, є й інші критерії для оцінки стратегії: повнота охоплення всіх ключових аспектів діяльності, внутрішня узгодженість складових, ступінь ризику, гнучкість. Їх можна використовувати в якості додаткових за трьома основними критеріями, але ні в якому разі не замість них.

Досвід бізнесу протягом тривалого часу знову і знову підтверджує ту просту істину, що реалізації невдалої стратегії можна уникнути, якщо з самого початку вибрати правильний курс. До пріоритетних принципів відносять:

— Пріоритетними повинні бути стратегічні дії, які зміцнюють конкурентні позиції машинобудівних підприємств в довгостроковій

перспективі. Сильна конкурентна позиція приносить свої плоди протягом довгих років, в той час як хороші квартальні та річні планові показники прибутку та обсягів продажів забуваються досить швидко. Акціонерам ніколи не подобаються менеджери, що ставлять досягнення короткострокових фінансових показників вище довгострокових стратегічних ініціатив, здатних істотно зміцнити довгострокові конкурентні позиції машинобудівних підприємств і надати їй нові конкурентні переваги. Кращий спосіб досягнення високої прибутковості в довгостроковій перспективі - послідовна реалізація стратегії, спрямованої на зміцнення довгострокової конкурентоспроможності.

— Швидке реагування на зміни ринкової ситуації і вимог споживачів, технологічні інновації та нові ініціативи конкурентів. Запізніла або неадекватна реакція ставить машинобудівні підприємства в не вигідну позицію наздоганяючого. Хоча і ця стратегія має свої переваги, все ж краще своєчасно адаптувати початкову стратегію до нових обставин. Крім того, довгострокові стратегічні наміри машинобудівних підприємств щодо підвищення якості або досягнення максимально низьких витрат слід розглядати в контексті аналогічних прагнень конкурентів, а також потреб і очікувань покупців; ідеальну якість або мінімальні витрати не повинні стати самоціллю.

— Інвестування в створення стійкої конкурентної переваги. Необхідне Отримання конкурентної переваги - єдиний надійний спосіб досягти прибутковості вище середньої по галузі. У будь-якому випадку машинобудівні підприємства повинні проводити агресивно наступальну стратегію для завоювання конкурентної переваги і агресивно оборонну стратегію для його утримання.

— Уникнення стратегій, розрахованих на успіх лише в сприятливих умовах. Необхідне обміркування можливих відповідних дій конкурентів, приготування до самого несприятливого розвитку подій на ринку. Хороша стратегія працює надійно і дає хороші результати навіть в суворих умовах.

— Адекватне оцінювання амбіцій і здатності конкурентів. Конкуренти небезпечніше за все, коли їм нема чого втрачати або їх благополуччя під загрозою.

— Атакування слабких конкурентів набагато безпечніше і вигідніше, ніж сильних. Наступ на великого і готового до відсічі

конкурента загрожує ураженням, якщо тільки нападаюче підприємство не володіє потужними фінансовими ресурсами і солідною конкурентною перевагою.

— Не знижувати ціни, не маючи відчутної переваги по витратах. Лише лідер по витратах здатний вести довгу цінову війну.

— Домагання максимального відриву від конкурентів за якістю товарів і послуг або споживчими властивостями. Незначні відмінності між товарами різних машинобудівних підприємств покупці можуть і не помітити.

— Уникання проміжних стратегій, що виникають при спробі одночасно дотримуватися двох протилежних стратегій (лідерства по витратах, за рахунок диференціації або охоплення всього ринку та окремих сегментів). Компромісні стратегії рідко дають підприємству конкурентну перевагу або відмінну конкурентну позицію - вміло проведена стратегія оптимального поєднання ціни та якості являє собою єдиний виняток з такої ситуації. Підприємства, які вибирають компромісні стратегії, домагаються середнього рівня витрат, середнього ступеня диференціації товарів, середнього іміджу і репутації та відповідно займають середнє положення на ринку з дуже незначними шансами прорватися в лідери.

— Агресивні спроби захопити частку ринку конкурентів призводять до загострення ситуації в галузі і до маркетингової "гонки озброєнь" або цінової війни, що збитково для всіх. Агресивні дії із захоплення частки ринку викликають запеклу конкуренцію, особливо якщо галузь характеризується великим обсягом товарних запасів або надлишком виробничих потужностей.

Висновки. Бізнес-стратегії сприяють зміцненню стратегічних позицій і внутрішніх функцій машинобудівних підприємств, об'єднують стратегічні ланцюги всіх різних підрозділів машинобудівних підприємств.

Корпоративна стратегія реалізується тоді коли всі її частини складають єдине ціле. Тоді в повній мірі здійснюється місія підприємства, досягається мета й відповідність стратегії в корпоративній культурі. Реалізації невідповідної стратегії можна позбутися, якщо при її виробленні в початковому періоді вибрати правильний курс, керуючих пріоритетними принципами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мостенська Т.Л., Новак В.О., Луцький М.Г., Симоненко Ю.Г. – К.: Каравела; Піча Ю.В., 2008. – 384 с.
2. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия: Пер. с англ. – СПб.: Питер Ком, 1999. – С. 416.
3. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. М.: Вильямс, 2006. — 672 с.
4. Євтушєвський В.Л. Корпоративне управління: Підручник. К.: Знання, 2000. —400 с.
5. Мальська М.П., Мандюк Н.Л., Занько Ю.С. Корпоративне управління: теорія та практика Підручник. - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 360 с.
6. Андрушків Б.М. Корпоративне управління: навчальний посібник. – К. : Кондор, 2011. – 582 с.
7. Андрушків Б.М. Корпоративне управління : Навчальний посібник / Андрушків Б.М., Черничинець С.П. — К. : Кондор , 2011 — 528 с.
8. Захарчин Г.М. Корпоративна культура / Г.М. Захарчин, Н.П. Любомудрова, Р.О. Винничук, Н.В. Смолінська. // Навчальний посібник. – Львів, 2011 – 317 с.
9. Томпсон-мл., Артур, Д., Стрикленд Ш, Л., Дж. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа, 12-е издание: Пер. с англ. — М.: Издательский дом “Вильямс”, 2006. — 928 с. : ил. — Парат тит. англ.

УДК 338.45:621

**ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКСПЛУАТАЦІЇ
АВТОСАМОСКИДІВ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ НАПРЯМІВ
ПІДВИЩЕННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРИ
ПЕРЕВЕЗЕННІ ГІРСЬКИХ ПОРІД**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.139.253

**Бондаренко Л. А., к.е.н.,
Грибіненко О. М., к.е.н.***Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», м. Дніпро*

Проведено оцінювання конкурентоспроможності автосамоскиду на основі інтегрального коефіцієнту, як співвідношення між груповими показниками його технічних та економічних параметрів, що, на відміну від відомих, передбачає визначення цього коефіцієнту за співвідношенням між показниками економічних та технічних параметрів, а також з урахуванням впливу економічних параметрів на технічні параметри конкурентоспроможності самоскиду, причому технічні параметри розподіляються на показники позитивного та негативного впливу. Результати аналізу показують, що для підприємств, які використовують автосамоскиди в кар'єрах, основними конкурентними перевагами певних моделей самоскидів є витрати на експлуатацію, можливий обсяг перевезення гірської маси та можлива відстань транспортування. Обґрунтовано, що при визначенні питомих витрат на забезпечення технологічних умов гірничих робіт, пов'язаних із введенням в експлуатації цих моделей машин, слід враховувати поряд із прямими витратами також непрямі витрати на забезпечення умов експлуатації самоскидів.

Ключові слова: автомобільний транспорт; кар'єрні самоскиди; конкурентоспроможність автосамоскидів; техніко-економічна ефективність автотранспорту

UDC 338.45:621

**DETERMINING THE EFFICIENCY OF DUMP TRUCKS' OPERATION
AND IMPROVEMENT OF DIRECTIONS OF THEIR
COMPETITIVENESS' GROWTH IN THE FIELD OF ROCK
TRANSPORTATION**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.139.253

**Bondarenko L., PhD in Economics
Gribinenko O., PhD in Economics***National Technical University «Dniprovsk Polytechnic», Dnipro*

An estimation of the competitiveness of a dump truck on the basis of an integral coefficient has been conducted. An integral coefficient is the ratio between the group indicators of its technical and economic parameters, which, unlike the known, involves the definition of this coefficient by the ratio between the indicators of economic and technical parameters, and also taking into account the influence of economic parameters

on the technical parameters the competitiveness of the dump truck, and the technical parameters have been divided into indicators of positive and negative impact. The results of the analysis show that the main competitive advantages of certain models of dump trucks for enterprises that use dump trucks in quarries, are the costs of operation, the possible volume of transportation of the rock and the possible distance of transportation. It has been substantiated that it is necessary to take into account not only direct costs, but also indirect costs for ensuring the conditions of operation of dump trucks when determining the specific costs for ensuring the technological conditions of mining operations related to the commissioning of these models of mechanisms.

Keywords: automobile transport; dump trucks; dump truck competition; technical and economic efficiency of automobiles

Актуальність проблеми. Автомобільний транспорт – основний засіб перевезення гірської маси на кар'єрах, особливо на рудних. Обсяг перевезень із застосуванням автотранспорту на підприємствах залізорудної промисловості становить понад 350 млн. тон або 27% від загального обсягу відкритих гірничих робіт у галузі, на кар'єрах будівельних матеріалів - близько 95%. Завдяки гарним експлуатаційним якостям автотранспорту розробка родовища з його застосуванням відрізняється гнучкістю в плануванні гірничих робіт, гарною їхньою керованістю. Відпрацювання уступів може вестися короткими (до 50...100 м) блоками, а фронт гірничих робіт можна просторово орієнтувати в будь-якому зручному напрямку, що дозволяє відпрацьовувати поклади складної конфігурації з мінімальними втратами корисної копалини.

Автотранспорт забезпечує високу швидкість зниження гірничих робіт, при якій створюються умови для підвищення виробничої потужності кар'єру і її широкого регулювання в часі. При використанні автотранспорту спрощується організація селективного вилучення багатосортних руд.

Аналіз останніх наукових досліджень. В сучасній світовій літературі напрями підвищення конкурентоспроможності автомобілів викладені досить широко, проте автори публікацій з цього поняття стосовно кар'єрних автосамоскидів не дійшли до єдиної думки. Це поняття висвітлено детально в наукових працях таких зарубіжних дослідників: Ж. Ламбена, М. Портера, Ф. Котлера, Р. Фатхудинова та ін. Різні аспекти змісту конкурентоспроможності продукції були предметом досліджень вітчизняних авторів, серед яких більш відомі В.Д. Базилевич, Я.Б. Базиліук, В.М. Геєць, Б.Є. Кваснюк, С.К. Реверчук, А.І. Кредісов,

А.С. Філіпенко, А.В. Шегда. В їх роботах розв'язані питання загальної оцінки й напрямів підвищення конкурентоспроможності продукції, запропоновані класифікації чинників конкурентоспроможності національної економіки, підприємств та продукції.

Проведений аналіз наукових праць свідчить, що на сьогодні практично відсутній єдиний підхід до визначення ефективності експлуатації автосамоскидів та удосконалення напрямів підвищення їх конкурентоспроможності, за якими вони мають відповідати заданим гірничо-технологічним умовам експлуатації. Запропоновані підходи до вибору цих показників дозволяють встановити таке: - підходи розвиваються у напрямі збільшення кількості факторів, які враховуються; - показники лише опосередковано враховують специфіку гірничо-технологічних умов експлуатації родовища корисної копалини; - певну сукупність показників врахувати та пристосувати до автосамоскиду дуже важко, об'єктивніше буде виокремити мінімальну кількість одиничних показників, які є вагомими для споживача та прийнятні для автовиробника.

Мета роботи. Проаналізувати досвід експлуатації кар'єрних автосамоскидів, та визначити напрями підвищення їх конкурентоспроможності на гірничих підприємствах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продуктивність екскаваторів при автотранспорті на 20...30% більше, чим при рейковому транспорті. Вартість застосовуваного при автотранспорті бульдозерного відвалоутворення нижче плужного й екскаваторного в 4...5 разів [1, 111; 2, 128]. Вихід з ладу однієї й навіть декількох автомашин не викликає зупинки в роботі транспорту й незначно впливає на продуктивність екскаваторів. Значно менше, чим при залізничному транспорті, обсяг і витрати на ремонт автомобільних доріг, тому що їх довжина на 60...80% менше, чим рейкових, а ремонт і утримання їх простіше й дешевше.

Досить істотна перевага автотранспорту - скорочення обсягів, строків і витрат на будівництво кар'єрів. Майже всі кар'єри, що вводяться в останні роки, незалежно від прийнято виду транспорту на період експлуатації, застосовують автотранспорт.

Недоліки автотранспорту: висока вартість експлуатації машин і транспортування в цілому; складність і частота ремонтів рухливого складу; значний штат шоферів і ремонтників; залежність роботи від кліматичних умов і погана прохідність у слабких ґрунтах.

Універсальність автотранспорту за умовами застосування робить його досить ефективним у цей час і перспективним на майбутнє [3, 183].

Порівняно з зарубіжними моделями автосамоскидів малої вантажопідйомності, які широко застосовуються для перевезення гірських порід на кар'єрах, вітчизняні моделі за технічними характеристиками можуть забезпечувати високий рівень конкурентоспроможності (табл. 1 та 2).

Таблиця 1 – Моделі вітчизняних автосамоскидів

№ п/п	Показники	КрАЗ-6510 Горняк	КрАЗ-65055	КрАЗ-6230С4	КрАЗ-7133С4 тип 2
1	Маса автомобіля, т	26	31,1	31,1	37,8
2	Вантажопідйомність, т	13,5	18	18	22
3	Обсяг платформи, м ³	10,5	16	20	20
4	Максимальна швидкість руху, км/г	80	75	90	90
5	Контрольна витрата палива л/100 км	35,0	37,5	34,6	37,4
6	Радіус повороту, м	12,0	11,0	13,0	13,0
7	Потужність двигуна, кВт	176 (240)	243 (330)	243 (330)	243 (330)
8	Коефіцієнт тари, q_m/q_a	1,93	1,73	1,73	1,72

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2 – Моделі зарубіжних автосамоскидів малої вантажопідйомності

№ п/п	Показники	Самс 6x4	КамАЗ-55111	Shacman 8x4	МЗКТ-6515010	FAW 6x4	TATRA T815-231S25
1	Маса автомобіля, т	33	22,4	48,3	41	41	28,5
2	Вантажопідйомність, т	18	13	31	25	25	16
3	Обсяг платформи, м ³	9,2	6,6	26	16,5	8,4	9
4	Максимальна швидкість, км/г	90	90	85	75	75	85
5	Контрольна витрата палива л/100 км	33	10,85	38	32	27	35
6	Радіус повороту, м	7,6	9	18	11,5	16	19
7	Потужність двигуна, кВт	250 (340)	165 (225)	345	294 (400)	350	325
8	Коефіцієнт тари, q_m/q_a	1,83	1,72	1,56	1,64	1,64	1,78

Джерело: розроблено автором на основі технічних характеристик автосамоскидів

За коефіцієнтом тари, який дорівнює відношенню маси тари q_m до вантажопідйомності q_a , вітчизняні самоскиди практично мають однакову оцінку – у середньому 1,75 проти 1,68 у зарубіжних. Наведені зарубіжні моделі самоскидів мають середню вантажопідйомність 21,3 т, моделі самоскидів КрАЗ -18 т, проте останні можуть транспортувати вантаж більшого обсягу. Як зарубіжні, так і вітчизняні самоскиди характеризуються майже однаковою швидкістю руху – 84 км/год.

Важливими показником рухливого складу автотранспорту є контрольна витрата палива та потужність двигуна. За цими показниками зарубіжні самоскиди у середньому перевершують вітчизняні: витрати палива на 100 км зарубіжними самоскидами - 29,3 л, вітчизняними - 36,1 л, потужність зарубіжних машин – 288 кВт, вітчизняних – 226 кВт. Безумовно, ці показники не віддзеркалюють економіки експлуатації рухливого складу. З цією метою варто використати питомі показники, які віддзеркалюють витрати, що розглядаються, на 1 т вантажопідйомності та 1 кВт потужності двигуна самоскида.

Якщо в автомобіля мала витрата палива на забезпечення вантажопідйомності, то він викликає малі витрати на перевезення вантажу за цією статтею [4, 93; 5, 88]. Це буде спостерігатися у випадку, коли автомобіль матиме високу продуктивність за обсягом перевезення. А для цього він повинний мати достатню потужність двигуна. У свою чергу, ця потужність потребує достатнього забезпечення паливом, що призведе до підвищення його витрати. Проте, підвищення потужності має бути більшим, ніж підвищення витрати палива. А оскільки питома витрата палива на забезпечення потужності двигуна не зростатиме, то такий автомобіль за цим показником залишатиметься доцільним.

Отже, якщо потужність двигуна забезпечує перевезення вантажу в обсязі вантажопідйомності самоскиду, то витрата палива забезпечує цю потужність двигуна. Варто, щоб витрата при зростанні потужності зростала у меншій мірі. Проаналізовано зростання витрати палива та потужності двигуна автомобіля при зростанні його вантажопідйомності. З рисунка 1 витікає, що зростання вантажопідйомності вітчизняних автосамоскидів, наведених у табл. 1, не викликає зміни витрати палива за певною залежністю: витрата палива тісно пов'язана з вантажопідйомністю, хоча у середньому знаходиться на рівні витрати палива у базовій моделі КрАЗ-65055 (вантажопідйомністю 16 т).

Коливання витрати палива відносно середньої – 5...10%. Потужність двигуна самоскидів при зростанні їх вантажопідйомності підвищується, причому більшою мірою, чим вантажопідйомність. Це забезпечує вищу надійність транспортування самоскидами більших обсягів гірської породи, проте витрати на її перевезення зростатимуть прямо пропорційно обсягу породи.

Такий же характер зміни витрати палива та потужності двигуна при зростанні вантажопідйомності мають малі зарубіжні моделі самоскидів (табл. 2), хоча у середньому відносно базової моделі TATRA T815-231S25 (16,3 т) можна відзначити деяку тенденцію до зниження витрати палива (рис. 1). У той же час спостерігається сильна прямо пропорційна залежність потужності двигуна самоскидів від їхньої вантажопідйомності. У моделей великої вантажопідйомності (табл. 3) при її зростанні у середньому витрата палива відносно його витрати у базової моделі БелАЗ-75174 (160 т) залишається практично незмінною, а потужність двигуна самоскидів має тенденцію до випереджаючого підвищення, хоча ці висновки пов'язані з великими відхиленнями від зазначених тверджень (рис. 2). Конкуренція серед заводів-виробників автомобілів на великих гірничо-збагачувальних комбінатах також обумовлена тенденцією до збільшення вантажопідйомності кар'єрних самоскидів до 300 т й більше, які вітчизняні заводи не виробляють (табл. 4).

Таблиця 3 – Моделі великовантажних автомобілів

№ п/п	Показники	Liebherr T-252	Caterpillar 795F	БелАЗ -75174	БелАЗ - 75603	Komatsu-960 E-1	Euclid EH 4500
1	Маса автомобіля, т	590	570	401	543	576	435
2	Вантажопідйомність, т	181	313	160	360	327	255
3	Обсяг платформи, м ³	76,5	211	65,6	162,8	220	105,4
4	Максимальна швидкість, км/г	55	64	60	64	64,4	62
5	Контрольна витрата палива, л/100 км	174	201	201	201	350	201
6	Радіус повороту, м	14,3	34	14	17,2	16	14,5
7	Потужність двигуна, кВт	1393	2536	1400	1610	2610	2013
8	Коефіцієнт тари, q_m/q_a	3,25	1,82	2,5	1,5	1,76	1,7

Джерело: розроблено автором на основі технічних характеристик автосамоскидів

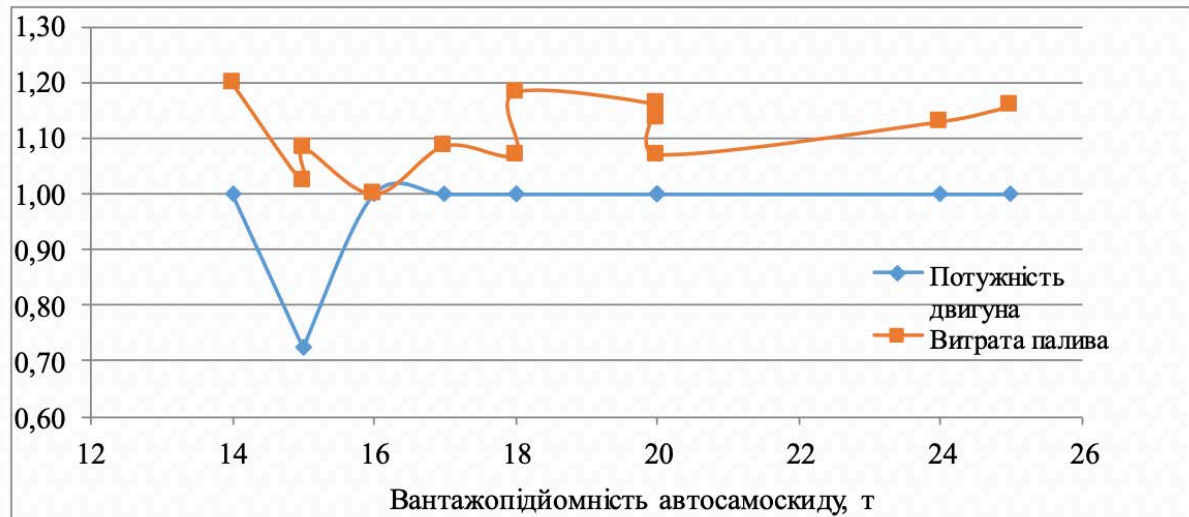

Рис. 1 Графік залежності відносної зміни витрати палива вітчизняних автосамоскидів при зростанні їх вантажопідйомності
Джерело: розроблено автором

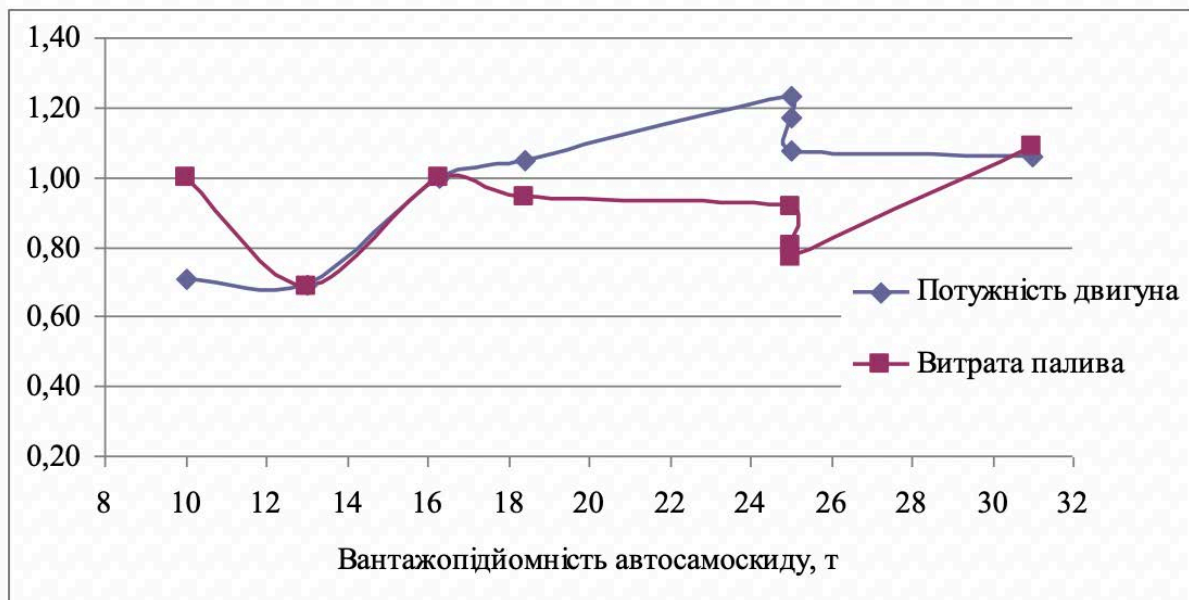

Рис. 2 Графік потужності двигуна вітчизняних автосамоскидів при зростанні їх вантажопідйомності
Джерело: розроблено автором

Щодо конкурентоспроможності цих самоскидів слід відзначити наступне. Великої вантажопідйомності самоскиди потребують відповідних умов їх застосування, які в практиці експлуатації кар'єрів України мають обмежену потребу.

У той же час кар'єри будівельних матеріалів, хімічної промисловості, невеликі кар'єри з видобування додаткової (супутньої) сировини металургійного виробництва обчислюються сотнями [6, 83; 7, 31]. Саме в цих кар'єрах Кременчуцький автозавод має передбачати

застосування своїх самоскидів. Вказані кар'єри експлуатують частіше самоскиди вантажопідйомністю 15...30 т.

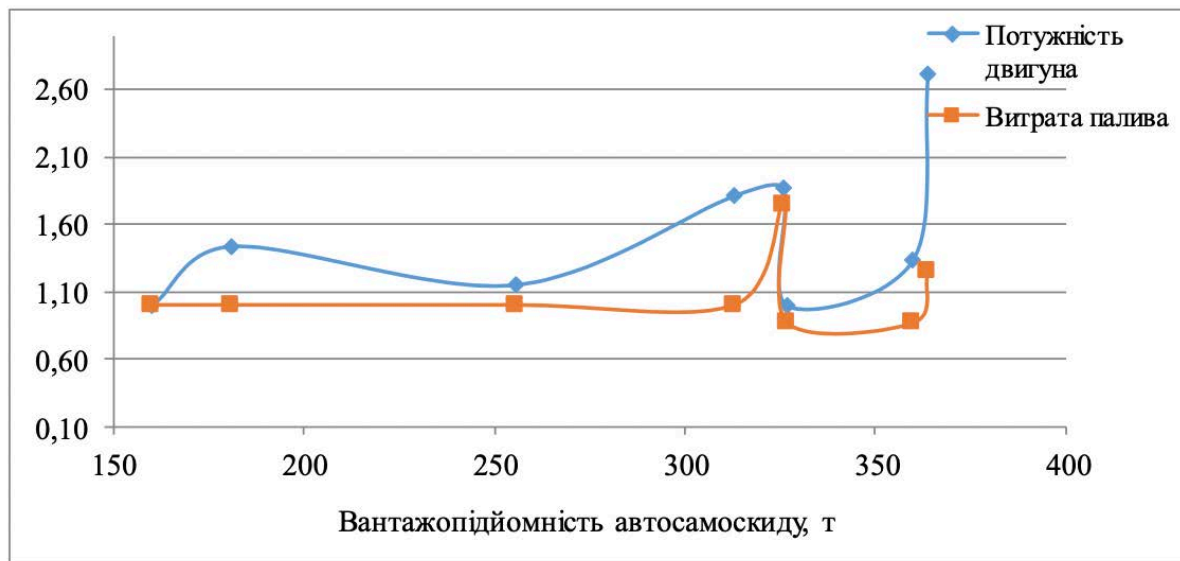

Рис. 3 Графіки залежності відносної зміни витрати палива та потужності двигуна зарубіжних автосамоскидів при зростанні їх вантажопідйомності, для самоскидів малої та великої вантажопідйомності.

Джерело: розроблено автором

Останнім часом спостерігається особливо швидкий розвиток рухливого складу великої вантажопідйомності [8, 102]. Так, автомобільний парк Полтавського ГЗК налічує 50 автосамоскидів лише зарубіжного виробництва (табл. 4).

Таблиця 4 – Склад автомобільного парку ТОВ "ПГЗК"

Модель автосамоскида	Рік придбання	Вантажопідйомність, т	Кількість, шт.
БелАЗ-75485	1995	42	6
БелАЗ-75131	1997	120	8
HD-1200	1999	120	12
HD-785-5	2003	90	24

Джерело: розроблено автором на основі звітів наданих ТОВ "ПГЗК"

Витрати на обслуговування й утримання автосамоскидів порівняно з витратами по інших статтях собівартості транспортування залізної руди в кар'єрі (рис. 4) мають значну питому вагу (18,19%), проте вона суттєво менше ваги витрат (27,03%) на інші транспортні цеха (конвеєрний, залізничний).

На сьогоднішній день рухомий склад автотранспорту відзначається такими недоліками: 1) висока вартість обслуговування й утримання рухомого складу у працездатному стані й звідси високі транспортні витрати в цілому; 2) велика складність та частота поточних ремонтів

автомашин; 3) значний штат водіїв та ремонтних робочих; 4) залежність роботи рухомого складу від кліматичних умов й погана прохідність в слабких гірських породах; 5) порушення навколишнього природного середовища викидами забруднюючих речовин.

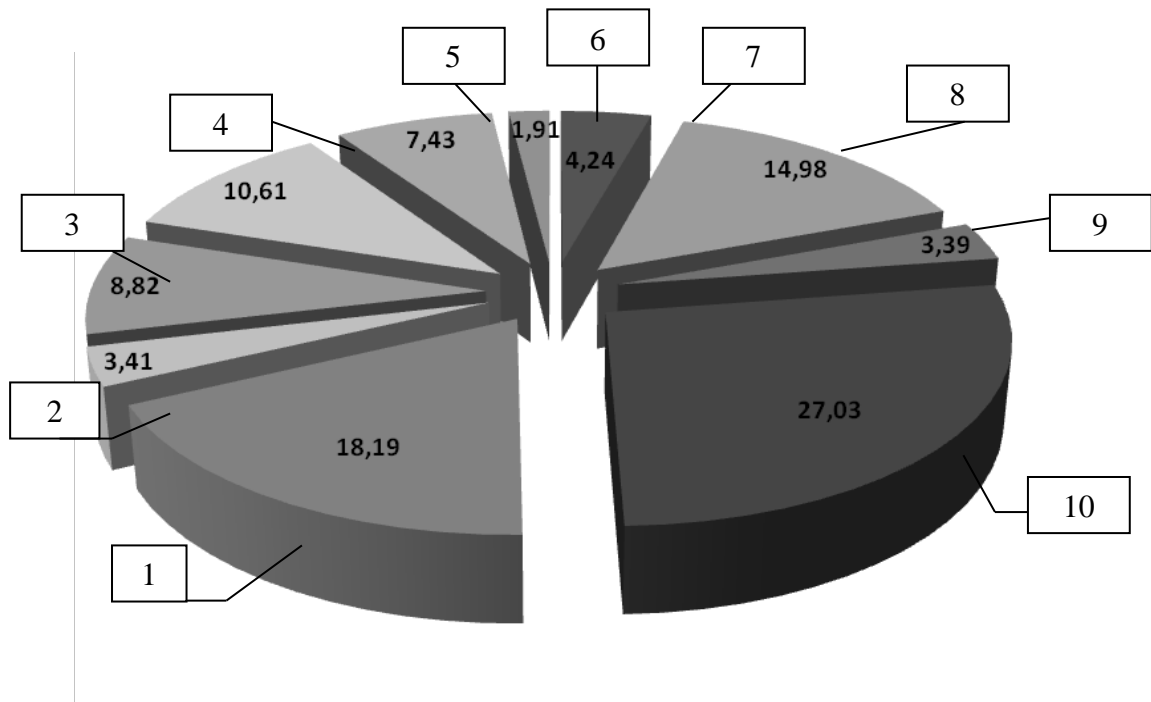

Рис. 4 Витрати на перевезення гірських порід автомобільно-залізничним транспортом за складовими: 1 – автотранспорт технологічний; 2 - змінне обладнання; 3 - амортизаційні витрати; 4 - поточний ремонт; 5 - утримання основних засобів; 6 - інші витрати; 7 – електроенергія; 8 - допоміжні матеріали; 9 - оплата праці; 10 - транспортні цеха
Джерело: розроблено автором

Аналіз показав, що якість автомобільної продукції характеризує обсяг дефектів, що встановлені споживачами при її експлуатації. За звітними даними заводу протягом 2017 року з питань якості продукції ХК «АвтоКрАЗ» на вхідному контролі оформлено 46 актів – рекламацій, постачальникам устаткування спрямовано 50 листів та складено 20 протоколів з претензіями до його якості.

У порівнянні з 2016 і 2015 роками спостерігалось значне зменшення кількості оформлених актів, що пов'язане, в першу чергу, з різко скороченими обсягами надходження покупної продукції й більшим використанням заділів продукції, яка була закуплена в попередні роки. Дефекти інших постачальників комплектуючих деталей і матеріалів у сумі склали 67...70%.

Як випливає з аналізу, лише за 2017 рік замовниками пред'явлено претензій до якості 563 автомобілів, тобто 31,6% від середньорічного парку автомобілів (за 2016 рік – 2338, тобто, 50,8%), з них відхилено 67 претензій (11,9% від кількості автомобілів, за якими пред'явлені претензії до якості виготовлення). В 2017 році в процесі технічного приймання автомобілів по процесах «складання» – «приймально-здавальні випробування» – «остаточне приймання» виявлено 4753 невідповідності (у т.ч. 2288 невідповідностей по фарбуванню) проти 5875 невідповідностей торік. Питома кількість невідповідностей по вищевказаних процесах на одиницю готової продукції (автомобіль) за 2017 рік становила – 17, за 2016 рік – 1,7, тобто, збільшення в порівнянні з попереднім роком – в 10 раз.

Висновки. Отже, на всіх кар'єрах застосовують автотранспорт для доставки частіше залізної руди, а також розкривних порід (рідше) до пункту їх перевантаження в іншій (конвеєрний або залізничний) вид транспорту, хоча є приклади перевезення цих вантажів лише самоскидами. Щорічно транспортні засоби доставляють з кар'єру на поверхню великий обсяг рудної сировини та розкриву, що вимірюється десятками мільйонів тон, причому виконання цього процесу, як правило, здійснюється за допомогою автосамоскидів, які транспортують гірську масу на відстань у середньому 3 км. З вищевказаних даних витікає, що автосамоскиди перевозять гірську породу в складних умовах відпрацювання залізородних родовищ, що характеризуються значними розмірами кар'єрів по поверхні (від 2700 x 1000 до 5000x1200) та глибині (260...4150 м і більше). При аналізі показників роботи за п'ять років коефіцієнт використання парку автомобілів у цілому по Криворізькому басейну змінюється в діапазоні 0,72...0,90, а експлуатаційна швидкість руху складає 14...15 км/год. Порівняно з зарубіжними моделями автосамоскидів, які широко застосовуються для перевезення гірських порід на кар'єрах, вітчизняні моделі КраЗ за технічними характеристиками мають достатній рівень конкурентних переваг, проте відзначаються більшими витратами палива.

Для економічної оцінки ефективності конструювання моделей самоскиду запропонований показник витрати палива на 1 т його вантажопідйомності та на 1 кВт потужності двигуна. Стосовно діючого на кар'єрах рухомого складу встановлено, що підвищення

вантажопідйомності самоскидів не викликає зміни витрати палива за певною залежністю. Коливання питомої витрати палива відносно середньої – 5...10%. Потужність двигуна самоскидів при зростанні їх вантажопідйомності підвищується, причому більшою мірою, ніж вантажопідйомність.

Важливим питанням у подальшому є встановлення доцільної моделі машини за умови найменшої собівартості транспортування гірської маси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Малащук Д.В. Особливості інноваційного потенціалу машинобудування України / Д.В.Малащук // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №2 (44). – с. 111;
2. Маркова Ю.В. Фактори впливу на виробничо-інноваційну стратегію машинобудівних підприємств / Ю.В. Макарова // Актуальні проблеми економіки. – 2005. - № 12 (54). – с. 128;
3. Чубай В.М. Аналіз інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства у процесі формування і реалізації інноваційної стратегії / В.М. Чубай // Актуальні проблеми економіки. – 2010. - №8 (110). – с. 183;
4. Паршина О.А. Вибір оптимального варіанта управлінського рішення по забезпеченню конкурентоспроможності продукції машинобудування / О.А. Паршина // Науковий вісник НГУ. – 2008. – № 12. – с. 93;
5. Захаркіна Л.С. Збалансування інноваційного розвитку машинобудівних підприємств в процесі стратегічного планування / Л.С.Захаркіна // Актуальні проблеми економіки. - 2009. - №3 (93). - с. 88;
6. Власенко Ю.В. Сучасні проблеми теорії і практики інноваційного розвитку в Україні / Ю.В. Власенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. - № 4 (95). – с. 82;
7. Федулова Л. Технологічна конкурентоспроможність економіки: виклики та шляхи для України / Л. Федулова // Економіст. – 2007. - № 12. – с. 31;
8. Дьячкова І.В. Інноваційна складова конкурентоспроможності продукції та фінансування її забезпечення / І.В. Дьячкова // Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки України. – 2005. – с. 102;

УДК 330.46.657.05.

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ АВТОМАТИЗАЦІЇ ОБЛІКУ В
БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ
АСПЕКТИ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.150.254

**Васильєва В. Г., к.е.н.,
Коновалова О. В.,
Коротченко В. О.***Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро*

Досліджено сучасний стан та обґрунтовано необхідність автоматизації системи бухгалтерського обліку бюджетних установ для забезпечення їх ефективної діяльності. Розглянуто основні характеристики програмних продуктів автоматизації обліку в бюджетних організаціях, а також визначено основні переваги використання даних програм для оптимізації та адаптації облікової системи вітчизняних установ до сучасних викликів інформаційного суспільства і міжнародної практики бюджетного обліку. Проаналізовано функції найбільш популярних продуктів, які служать для обліку оплати праці для бюджетних установ, а саме: “FIT–Бюджет”, “1С: Підприємство8”, “Парус–Заробітна плата”, “UA–Бюджет”, “1С ПРО7”, “MASTER: Зарплата і кадри”, “ЧІЖ–Бухгалтерія: Заробітна Плата”. Обґрунтовано ключові вимоги до компаній–виробників програмних продуктів автоматизації бухгалтерського обліку. У данні статті висвітлено проблему обліку розрахунку оплати праці у бюджетних установах та можливі напрями вирішення цієї проблеми, зокрема автоматизації систем обліку. Підкреслено переваги комп’ютерної системи бухгалтерського обліку в разі обліку оплати праці та автоматизації загалом. Також, наведено перелік бюджетних установ України та їх програмне забезпечення і саме головне шляхи вирішення зазначеної у статті проблеми.

Ключові слова: заробітна плата; розрахунки з оплати праці; автоматизація бухгалтерського обліку; програмне забезпечення; електронна звітність; комп’ютеризація

UDC 330.46.657.05.

**MODERN PROBLEMS OF AUTOMATION OF ACCOUNTING IN
BUDGET INSTITUTIONS: THEORETICAL AND PRACTICAL
ASPECTS**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.150.254

**Vasilyeva V., PhD in Economics
Konovalova O.,
Korotchenko V.***University of Customs and Finance, Dnipro*

© Васильєва В. Г., к.е.н., Коновалова О. В., Коротченко В. О., 2018

The present state is investigated and the necessity of automation is substantiated accounting systems of budgetary institutions to ensure their effective operation. The main characteristics of accounting automation software in budget organizations are considered, as well as the main advantages of using these programs for optimization and adaptation of the accounting system of domestic institutions to contemporary challenges of the information society and international practice of budget accounting. The analysis of the functions of the most popular products used for accounting for labor remuneration for budget institutions, namely: "FIT-Budget", "1C: Enterprise8", "Sail-Wages", "UA-Budget", "IS-pro7", "MASTER: Salary and Frames", "Chiz-Bookkeeping: Wages". The key requirements for companies producing software for accounting automation are substantiated. The paper deals with the problem of accounting for the calculation of wages in budgetary institutions and possible directions for solving this problem, in particular, automation of accounting systems. The advantages of the computer accounting system in the case of payroll and automation accounting in general are emphasized. Also, a list of budget institutions of Ukraine and their software is presented and the most important ways of solving the problem mentioned in the article.

Keywords: wages; payroll calculations; accounting automation; software; electronic reporting; computerization

Актуальність проблеми. Процес оплати праці в бюджетній сфері має значні особливості, так як свої особливості має сама бюджетна сфера, і насамперед – це характер фінансово – економічних відносин. В бюджетних установах фінансування виплат на заробітну плату у відповідності до чинного законодавства здійснюється за окремими статтями, які є захищеними. Тому великого значення та актуальності набуває не тільки правильний облік розрахунків з оплати праці в бюджетних установах, а й вдосконалення організації та полегшення даного сектору роботи.

Аналіз останніх наукових досліджень. Теоретичні, методичні та практичні питання такої проблеми, як автоматизація обліку завжди були предметом наукових досліджень, зокрема, таких провідних вітчизняних учених як: А.Г. Загороднього, С.В. Івахненка, А.М. Колота, Л.М. Котенко, А.Н. Кузьмінського, М.В. Кужельного, Є.В. Мниха, С.М. Турчина, Старостиної, Н.М. Ткаченко, Б.В. Усач, Д.М. Черваньова, В.Г. Швеця, В.О. Шевчука, Л.М. Янчевої та ін [6, ст. 97].

Аналіз сучасних наукових статей показав, що питання створення такої програми, яка б і формувала і передавала звітність до контролюючих органів не розглядалося.

Метою статті є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо вдосконалення автоматизованих систем, які використовуються при обліку оплати праці в бюджетних установах.

Викладення основного матеріалу дослідження. В період розвитку кризових явищ в економіці України відбуваються зміни у фінансовій системі держави, які супроводжуються різким погіршенням її можливостей забезпечувати соціальні гарантії та розвивати галузі соціальної, наукової та інших сфер, які належать до бюджетних. У зв'язку з цим, зростає роль і значення удосконалення ведення бухгалтерського обліку доходів і видатків бюджетних установ, складання звітності тощо. Названі причини вимагають реформування бюджетної сфери та, безумовно, впливають на порядок ведення бухгалтерського обліку, форми й обсяги подачі звітної інформації, систему внутрішнього і зовнішнього контролю за використанням бюджетних коштів.

Тобто, загалом процес удосконалення стосується саме технології обліку й опрацювання економічної інформації. Найбільш сучасними є автоматизовані інформаційні технології, здатні активно впливати на інтенсивність використання наявних ресурсів бюджетної сфери. У зв'язку з цим дослідження автоматизації процесів обліку, контролю та аналізу є особливо актуальними.

Проблематикою обґрунтування розвитку і впровадження інформаційних систем в бюджетних установах займалися такі вчені-економісти, як А.М. Береза, Ф.Ф. Бутинець, Р.Т. Джога, М.Р. Лучко, І.І. Матієнко-Зубенко, Т.А. Писаревська, С.В. Свірко, Л.О. Терещенко, Т.В. Шахрайчук та інші. Загалом можна сказати, що це питання залишається недостатньо дослідженим. Підтвердженням цьому є той факт, що більшість малих бюджетних установ (особливо в сільській місцевості) продовжують використовувати традиційну ручну, або частково автоматизовану, форму ведення бухгалтерського обліку [3, с.158].

Взагалі комп'ютерні системи бухгалтерського обліку пройшли великий історичний шлях становлення й розвитку. Вони змінювалися паралельно зі змінами інформаційних технологій, програмних і технічних засобів оброблення інформації, методів і засобів розроблення, концепції побудови інформаційних систем.

Ринок комп'ютерних системи бухгалтерського обліку розпочав формуватися з кінця 80-х років. Сьогодні існує велика кількість

різноманітних програмних засобів автоматизації бухгалтерського обліку: від засобів автоматизації локальної задачі бухгалтерського обліку до повнофункціональної комп'ютерних системи бухгалтерського обліку в складі інформаційних систем установи [8, с.46].

Однією із перших програм, яку було впроваджено в Україні для бухгалтерського обліку, а саме обліку оплати праці була програма "ІС-ПРО: Бюджет".

"ІС-ПРО: Бюджет" – це розвинутий комплекс взаємопов'язаних систем, призначений для бухгалтерського, податкового, кадрового, оперативного обліку.

У 1990 році мале підприємство "Виклик", на чолі з Линником Сергієм Юрійовичем презентувало власне програмне забезпечення для автоматизації обліку заробітної плати "Проза" – на той час революційна розробка з власною системою управління базою даних та інтерфейсом.

У 1991 – 1992 розроблено було програму "Зарплата" для операційної системи "MS-DOS".

Для програмного забезпечення "ІС-ПРО: Бюджет" 2005–2006 роки було роками програмного ребредингу. У цей період відбувається випуск нової версії системи "БЕСТ-ПРО" під назвою "ІС-ПРО" для ОС Windows.

Типова конфігурація "ІС-ПРО: Бюджет" призначена для бюджетних організацій, які фінансуються, як за рахунок державного бюджету, так і за рахунок місцевих бюджетів. У конфігурації виконані настройки, що враховують особливості фінансово-господарської діяльності бюджетних організацій та всіх особливостей нарахування та утримань із заробітної плати працівників відповідно до чинного законодавства України та наказами Держказначейства України [4].

На сьогоднішній день розвиток інформаційних технологій має суттєвий вплив на ефективність організації обліку оплати праці. Завдяки застосуванню автоматизованих облікових систем під час здійснення бухгалтерського обліку та аналізу оплати праці в бюджетній установі можна:

- спростити розрахункові операції;
- підвищити якість та повноту даних, що містяться в облікових реєстрах;
- зменшити кількість помилок.

Відбувається швидке оснащення бюджетних установ

інформаційними технологіями, що дає можливість накопичувати дані як на машинних носіях інформації, так і безпосередньо в облікових реєстрах. Застосування інформаційних технологій дає можливість у найкоротші строки отримати інформацію, яка є необхідна та важлива. Це допомагає підвищити оперативність прийняття рішень керівництвом установи.

Автоматизовані системи відіграють важливу роль у бухгалтерському обліку бюджетної установи в цілому та значно спрощують роботу працівників у даному секторі. Однак не всі бюджетні установи, організації застосовують інформаційні технології у своїй діяльності. На території України майже кожна десята бюджетна установа не користується ними при виконанні обліково–аналітичної роботи.

Як свідчить досвід експлуатації економічних інформаційних систем, їх впровадження забезпечує досить високу ефективність. Незважаючи на чималі витрати, пов'язані з їх проектуванням та розробкою, а також на поточні експлуатаційні витрати на обслуговування АРМ, впровадження АРМ є доцільним [1, ст.11].

Автоматизовані облікові системи розрахунків з оплати праці не є досконалими. Причинами цьому є такі недоліки:

- часткова автоматизація операцій з документообігу;
- низький рівень розробки алгоритмів формування звітності;
- відсутній ефективний механізм архівації та зберігання даних.

Одною з обов'язкових умов автоматизації та обліку є наявність програми реєстрації та обробки бухгалтерських даних. Програми обробки бухгалтерської інформації мають бути адаптовані до правил ведення бухгалтерського обліку відповідної установи.

Форми та методи бухгалтерського обліку обираються самостійно організацією, в залежності від того, який об'єм облікової роботи та залежно від наявності та кількості обчислюваної техніки.

На даному етапі становлення ринкової економіки відбувається перехід до нової економічної моделі. Важливе місце в ній займають інформаційні технології, які були засновані на засобах обробки та збереження інформації, а також на комунікаційних засобах.

Інформаційною технологією є сукупність процесів циркуляції та переробки інформації, а також опис даних процесів. Це сукупність процедур, за допомогою яких реалізуються функції накопичення, збору, одержання, опрацювання, аналізу та передачі інформації в організаційній

системі з використанням засобів обчислювальних технологій.

Користування інформаційними технологіями передбачає вміння працювати з інформацією та обчислювальною технікою [2, с. 98].

У системі бухгалтерського обліку, не залежно від того, який суб'єкт господарювання розглядається – організація чи установа яка фінансується з бюджету будь-якого рівня, одне з центральних місць належить обліку праці і заробітної плати. Зарплату використовують як один з основних важелів управління економікою.

В умовах використання обчислювальних машин створено принципово нові механізовані й автоматизовані форми бухгалтерського обліку, при яких обліково обчислювальні роботи виконуються автоматично на обчислювальних машинах.

Автоматизована система обліку оплати праці може функціонувати у таких формах (рис.1).

Рис. 1 Форми автоматизованої системи обліку оплати праці
Джерело: [7, с.74]

На сьогоднішній день на території України бюджетними установами використовується велика кількість програм для ведення обліку оплати праці. У таблиці 1 ми розглянемо перелік бюджетних установ України та програми, які вони використовують для обліку оплати праці.

Таблиця 1 – Перелік бюджетних установ України та їх програмне забезпечення для обліку оплати праці

№	Назва бюджетної установи	Назва програмного забезпечення	Характеристика програмного забезпечення
1	Державна установа “Інститут охорони ґрунтів України”	“FIT-Бюджет”	Надає такі можливості: – ведення штатного розпису; – створення кадрових

Продовження табл. 1

	Київської обл. м.Київ		<ul style="list-style-type: none"> – наказів; – облік робочого часу та ведення табеля обліку робочого часу; – автоматичний розрахунок нарахувань та утримань з заробітної плати; автоматичний розрахунок середньої заробітної плати для виплати відпускних, лікарняних, оплати днів відрадження.
2	Управління поліції охорони в Івано-Франківській області	“ІС: Підприємство 8”	<p>Надає такі можливості:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розрахунок заробітної плати з урахуванням фінансування з кількох джерел фінансування; – розрахунок грошового забезпечення військовослужбовців і прирівняних до них осіб; – розрахунок грошового утримання службовців на державній службі; – вирахування регламентованих законодавством податків і внесків з фонду оплати праці; – управління грошовими розрахунками з працівниками, включаючи депонування; – облік кадрів і аналіз кадрового складу; – автоматизація кадрового діловодства.
3	Національна поліція України	“Парус-Заробітна плата”	<p>Надає такі можливості:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ведення особових рахунків співробітників; – облік штатної структури на рівні підрозділів і посад; – ведення табелю робочого часу, облік наказів з оплати праці, нарахування заробітної плати на підставі виправдувальних документів табеля; – розрахунок заробітної плати, в тому числі з урахуванням норм робочого часу і виробітку; – облік виплат за відомостями та ВКО; – перерахунок заробітної плати за минулі місяці; – розрахунок нарахувань на заробітну плату (податки, фонди тощо); облік виплаченої і невиплаченої заробітної плати;

Продовження табл. 1

			<ul style="list-style-type: none"> – формування, друк і відпрацювання в обліку господарських операцій по заробітній платі 5-го меморіального ордера (5-й проводки); – друк різного виду довідок по заробітній платі; – формування звітних форм до податкової інспекції (1ДФ) та в пенсійний фонд (персоніфікований облік).
4	Департамент молоді та спорту виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації)	“UA-Бюджет”	<p>Надає такі можливості:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розрахунок заробітної плати у розрізі джерел фінансування та КЕКВ; – розрахунок грошового забезпечення військовослужбовців і прирівняних до них осіб; – розрахунок грошового утримання службовців на державній службі; – розрахунок заробітної плати працівників відповідно до їх педагогічного навантаження; – розрахунок регламентованих законодавством податків із співробітників і внесків на фонд оплати праці; – для розрахунку сум нарахувань та утримань передбачена можливість використовувати довільні формули, у яких крім широкого переліку наперед визначених показників і показників, створених користувачами, є можливість застосовувати арифметичні дії, математичні функції та умовні вирази; – облік кадрів та аналіз кадрового складу; – формування регламентованої звітності для подачі у фонди, ДПІ, органи статистики.

Продовження табл. 1

5	Департамент житлово-комунального господарства та будівництва Дніпропетровської обласної державної адміністрації	“ІС ПРО7”	<p>Надає такі можливості:</p> <ul style="list-style-type: none"> – обробка та контроль за формуванням та імпортом вхідних облікових даних щодо оплати праці; – здійснення розрахунків по визначенню суми заробітної плати та утримань з неї, а також розрахунків доплат, лікарняних і преміальних виплат, матеріальної допомоги, надбавок тощо у відповідності з вимогами чинного законодавства; – здійснення розрахунків суми податків і внесків, що підлягають сплаті до фіскального органу; – підготовка звітності до контролюючих органів у встановленій формі.
6	Управління праці та соціального захисту населення Краматорської міської ради	“MASTER: Зарплата і кадри”	<p>Надає такі можливості:</p> <p>нарахування:</p> <ul style="list-style-type: none"> – погодинної та відрядної заробітної плати, як за основною, так і сумісною посадами; – надбавок та доплат; – разові нарахування та умовно-постійні нарахування; – допомоги по соціальному страхуванню; – різних видів премій; <p>утримання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – податку з доходів фізичних осіб, профспілкового внеску та інших обов'язкових утримань в автоматичному режимі; – постійні утримання: за виконавчими листами, кредитні внески, квартплата, комунальні послуги тощо; – розрахунок відрахувань з установи (ЄСВ); – формування проводок по нарахуванню/утриманню заробітної плати;

Продовження табл. 1

			<ul style="list-style-type: none"> – формування платіжних відомостей на виплату авансу, заробітної плати, відпусток та інших виплат (на банк та на касу). <p>Звітність:</p> <ul style="list-style-type: none"> – формування квартальної звітності по формі 1-ДФ (в електронних та паперових копіях); – підготовка баз даних для персоніфікованого обліку та подальшої обробки в АРМ Пенсійного фонду; – формування та друк вихідних документів: розрахункових листів, платіжних відомостей, зведень, реєстрів, довідок.
7	“Дніпропетровський обласний методичний ресурсний центр” ДОР”	“ЧІЖ-Бухгалтерія: Заробітна Плата”	<p>Надає такі можливості:</p> <ul style="list-style-type: none"> – повний розрахунок заробітної плати з утриманням всіх податків; автоматичний розрахунок лікарняних листів, відпусток, компенсацій, витрат на відрядження, матеріальної допомоги відповідно до законодавства; – перевід, звільнення співробітника або всього відділу з одного підрозділу в інший; – автоматична передача даних в заборгованість при несвоєчасній виплаті заробітної плати; – можливість отримати бухгалтерські проводки по відрахуваннях до фондів в розрізі джерел фінансування; – формування журналів-ордерів по заробітній платі; – формування звітів з оплати праці.

Джерело: розроблено автором

У таблиці 1 ми розглянули такі програми, як: “FIT–Бюджет”, “1С: Підприємство8”, “Парус–Заробітна плата”, “UA–Бюджет”, “1С ПРО7”, “MASTER: Зарплата і кадри”, “ЧІЖ–Бухгалтерія: Заробітна Плата” і ми

бачимо, що на території України бюджетними установами використовується велика кількість різних програм для обліку опрати праці і цей перелік є невичерпним.

Також, ми спостерігаємо деяку схожість функцій даних програм, вони надають певні можливості, а саме:

- автоматичний розрахунок нарахувань та утримань із заробітної плати;
- облік штатної структури на рівні підрозділів і посад;
- ведення таблицю робочого часу, облік наказів з оплати праці;
- здійснювати індексацію заробітної плати у програмі;
- розраховувати відпускні, лікарняні, допомогу при вагітності та пологах, а також визначати оплату за дні відрядження працівника;
- формування регламентованої звітності для подачі у фонди, ДП, органи статистики.

Для кращої орієнтації між десятками пропозицій бухгалтерських програм необхідно відзначити найважливіші для установи критерії вибору програмного забезпечення. Тому при виборі програми автоматизації обліку більшість установ керуються певними критеріями відбору, а саме:

- обирають відомі програми, хорошою ознакою якої є тривала присутність на ринку програмного забезпечення, адже для того, щоб стати компанією з відмінною репутацією потрібен час та досвід;
- обирають програми, які підходять для їх бюджету, так як в таких установах всі витрати здійснюються відповідно до кошторисів;
- обирають якісне програмне забезпечення, об'єктивні ознаки якості – наявність Свідоцтва Держдепартаменту інтелектуальної власності України, переможних дипломів, медалей і т. д.;
- відбір тільки зрозумілих, доступних, та простих в користуванні програм для автоматизації обліку.
- обирають програми у яких є наявність системи сервісного обслуговування клієнтів високого рівня. Надання клієнтам багатоканального телефону підтримки, проведення постійних семінарів для користувачів програми. Можливість замовникам оновлювати свої версії через Інтернет.
- відбір програм здійснюється відповідно до потреб та діяльності бюджетної установи.

Із всіх представлених програм у таблиці 1 більш детально розглянемо “ЧІЖ–Бухгалтерія: Заробітна Плата”. Фірма “Чиж” – це велика на Україні торговельна мережа з продажу автоматизованого бухгалтерського, кадрового, планово – економічного обліку, яка зайняла одне з лідируючих місць на ринку продажів. Якість підтверджена численними нагородами від авторитетних міжнародних асоціацій. Заснована в 1994 році, фірма “Чиж” – це одна з найбільших компаній України, яка співпрацює з великими компаніями, державними установами, заводами, пансіонатами, університетами і т.д. [5].

Дніпропетровський обласний методичний ресурсний центр “ДОР” для обліку оплати праці обрав саме цю програму, бо вона має певні переваги для Центру порівняно з іншими, а саме:

- ціна користування програмою за місяць становить 1000 гривень, що цілком задовольняє Центр;
- при відсутності оплати інформація зберігається і доступна в режимі перегляду;
- нові версії поставляються автоматично без додаткової оплати;
- використовувана програма є зрозумілою та пристосованою під потреби Центру (розрахунок заробітної плати працівників відповідно до їх педагогічного навантаження та тарифікації);
- програма з розрахунку заробітної плати побудована на алгоритмі ведення ручного бухгалтерського обліку, що спрощує і полегшує роботу по внесенню документів.

Таким чином, переваги програмного комплексу “ЧІЖ–Бухгалтерія: Заробітна Плата”, який використовується для обліку оплати праці у Центрі, характеризують його лише позитивно. Зокрема, при розробці даної програми були враховані основні законодавчі акти, які регулюють ведення бухгалтерського бюджетного обліку. Всі рішення програми є комплексними і дозволяють автоматизувати всі ділянки обліку в рамках єдиного інформаційного простору, загальної системи класифікацій і довідкової інформації, яка не потребує додаткової синхронізації.

З вище викладеного ми бачимо, що більшість використовуваних бюджетними установами програм є пристосованими до роботи установ, вони комплексні і повністю задовольняють їх потреби. Але незважаючи на це все ж таки є невеликі недоліки в кожній програмі, адже немає ні чого досконалого на планеті Земля.

І самий великий недолік сучасної автоматизації обліку в бюджетних установах і цей недолік притаманний всім програмам це відсутність такої функції, як подача звітності в усі контролюючі органи України (Державна фіскальна служба України, Державна служба статистики України, Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування України з тимчасової втрати працездатності, Державна казначейська служба України, міністерства і відомства). Дану функцію здійснює “М.Е.Дос” (My Electronic Document, також Medoc, Медок) – поширене українське програмне забезпечення для подання звітності до контролюючих органів.

Ми вважаємо це значущим недоліком, адже по–перше це додаткові фінансові затрати, по–друге це вдвічі більше витрачання робочого часу та трудових ресурсів. Постає питання, що з цією проблемою робити? Вирішувати! І вирішувати її на високо розвинутому технологічному рівні, адже створення програми, яка буде підтримувати у собі функції обліку різних ділянок установи, формування звітності за певний період часу та подача звітності у відповідні контролюючі органи це дуже серйозне питання, яке потребує втручання висококваліфікованих працівників.

Отже, ми бачимо, що над автоматизацією обліку оплати праці в бюджетних установах ще працювати, і працювати, адже це питання є актуальним та його потрібно розглядати на достатньо високому рівні підключаючи достатньо потужні ресурси.

Висновки. В даній статті наведено теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання, яке полягає у дослідженні автоматизації обліку в бюджетних установах. Основні висновки, що підтверджують результати даного дослідження мають таке трактування:

1. Основними напрямками ефективної комп’ютеризації бухгалтерського обліку в бюджетних установах є вибір оптимального програмного забезпечення з врахуванням специфіки методик та особливостей ведення обліку;

2. Розглянуто програмні забезпечення, які служать для обліку оплати праці деяких бюджетних установ країни та їх можливості;

3. Показано, що автоматизовані системи відіграють важливу роль у бухгалтерській обліку бюджетної установи та значно спрощують роботу. Використання інформаційних технологій впливає на ефективність організації обліку та проведення аналізу оплати праці;

4. Зазначено, що автоматизована обліково–аналітична система розрахунків з оплати праці може бути реалізована за допомогою різного програмного забезпечення. Вона є гнучкою до змін у законодавстві. Але натомість цьому розробки у цьому напрямі не є завершеними, а значить можуть продовжуватися.

5. Запропоновано створення програми, яка буде підтримувати у собі функції обліку різних ділянок установи, формування звітності за певний період часу та подача звітності у відповідні контролюючі органи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адамик О. В. Інформаційні технології в комп'ютерних системах бухгалтерського обліку: проблеми організації даних та їх потоків // Бізнес Інформ. – 2016. – №10. – С. 348–353. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2016-10_0-pages-348_353.pdf.- Назва з екрану.
2. Атамас П. Й. Бухгалтерський облік у галузях економіки. 2–ге вид. Навч. посіб. / П.Й. Атамас. – К: Центр учбової літератури, 2010. – 392 с.
3. Береза А.М. Основи створення інформаційних систем. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2009. – 214 с.
4. Вільна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.- Назва з екрану.
5. Вільний сайт ЧИЖ-Бухгалтерія : Зароботная Плата [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zarplata.chizh.ua/description.php>.- Назва з екрану.
6. Дергільова Г.С., Коробкіна І.С. Порівняльний аналіз програмних продуктів із автоматизації обліку розрахунків із персоналом// Харківський державний університет харчування та торгівлі.- 30.03.2012.-№2.- С. 97-104. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2012_1%281%29__16.- Назва з екрану.
7. Захарчу О.Г. Інформаційні технології обліку і контролю розрахунків з оплати праці у бюджетних установах// Тернопільський національний економічний університет.- 2017.- С. 118. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream.pdf> .- Назва з екрану.
8. Терещенко Л.О., Матієнко–Зубенко І.І. Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2004. – 187 с.

УДК 657:336.146.

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І МЕТОДИКИ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ДОХОДІВ І ВИДАТКІВ У БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ

DOI 10.30838/P.ES.2224.231018.164.255

**Васильєва В. Г., к.е.н.,
Таргонська О. С.,***Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро*

У статті розглянуто формування теоретичних основ, обґрунтування методичних положень з організації обліку та контролю доходів і видатків у бюджетних установах. Дослідження теоретичних питань організації обліку та контролю доходів і видатків дозволяє нам встановити, що вони є необхідними для виконання основних завдань, поставлених перед нею. Для реалізації поставленої мети в роботі вирішено такі завдання: обґрунтовано теоретичні основи організації обліку, контроль доходів і видатків у бюджетних установах, розкрита сутність кошторису бюджетної установи; обґрунтовані напрями проведення перевірки формування і виконання кошторису бюджетної установи; уточнено поняття контролю формування і виконання кошторису бюджетної установи; розкрито порядок ведення обліку доходів і видатків та їх контролю, надано організаційно-економічну характеристику установи, оцінено стан проведення контролю доходів і видатків в бюджетних установах та розроблено шляхи удосконалення обліку і контролю доходів і видатків установи. На підставі проведеного дослідження організації обліку та контролю доходів і видатків були запропоновані конкретні шляхи удосконалення. Для покращення організації обліку та контролю є доцільним структурувати наказ про облікову політику. В ньому необхідно виділити основні розділи: загальні положення, організаційно-правова форма установи, фінансування, галузева належність установи, види діяльності установи (основні та додаткові) відповідно до статуту, облік різних ділянок. Економічна класифікація видатків демобілізує використання коштів за їхніми предметними ознаками - заробітна плата, нарахування на заробітну плату, оплата комунальних послуг, усі види господарської діяльності, виплати населенню та інші категорії і надає можливість виділити захищені статті видатків бюджету та забезпечує єдиний підхід до всіх розпорядників та одержувачів коштів. Такий розподіл дав можливість виділити захищені статті бюджету і забезпечити єдиний підхід до планування і обліку видатків бюджетними установами. Також, у статті розроблено головні принципи бюджетного фінансування, виділено три основних етапи оцінки системи внутрішнього контролю.

Ключові слова: доходи; витрати; бюджетна установа; кошторис; фінансування

UDC 657:336.146.

IMPROVEMENT OF THE ORGANIZATION AND METHODOLOGY OF INCOME AND EXPENDITURE ACCOUNTING AND CONTROL OF BUDGETARY INSTITUTIONS

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.164.255

**Васильєва В. Г., к.е.н.,
Таргонська О. С.,
Vasilieva V., PhD in Economics
Tarhonska O.**

University of Customs and Finance, Dnipro

The article deals with the formation of theoretical foundations, the substantiation of the methodological provisions on the organization of accounting and control of incomes and expenditures in budgetary institutions. The study of theoretical issues of accounting and control of income and expenditure allows us to establish that they are necessary for the fulfillment of the basic tasks set before it. The organization of accounting and control of incomes and expenditures has the corresponding tasks which must be fulfilled. Every year, budget programs and passports are approved for them, according to which funding is provided to the registration account. An account is opened annually with the submission of relevant documents, which are entered in the personal file of the institution in the State Treasury. When allocating appropriations, the institution provides distributions that determine the use of funds. Based on the study of the organization of accounting and control of incomes and expenditures, specific ways of improvement were proposed. To improve the organization of accounting and control it is expedient to structure the order on accounting policies. It should highlight the main sections: general provisions, organizational and legal form of the institution, financing, branch affiliation of the institution, types of activities of the institution (basic and additional) in accordance with the statute, accounting for different areas. The economic classification of expenditures will demobilize the use of funds based on their substantive features - wages, payroll taxes, utility payments, all types of economic activities, payments to the population and other categories, and provide an opportunity to highlight the protection of budget expenditures and provide a unified approach to all administrators and recipients funds. Such a division made it possible to allocate protected articles of the budget and to provide a unified approach to budget planning and accounting of expenditures. Also, the article elaborates the main principles of budget financing, identifies three main stages of the assessment of the internal control system.

Keywords: income; expenses; budget institution; budget; financing

Актуальність проблеми. Бюджетна система відіграє важливу роль в економіці держави і значно впливає на її внутрішній та зовнішній баланс, стан розвитку економічних процесів і стан сучасного забезпечення громадян. Важливу роль в управлінні діяльністю

бюджетних установ відіграють раціональна організація та методика обліку та контролю результатів виконання кошторису.

Трансформаційні процеси в Україні пов'язані з багатогранними та корінними економічними перетвореннями, які суттєво впливають на соціальні відносини у суспільстві. Реформування цих відносин в Україні не завжди відбувалося у тому ж самому напрямку й з тією ж швидкістю, що й економічні реформи, що призвело до значної соціальної диференціації населення, падіння рівня його життя, зниження соціальної захищеності громадян та їхньої невпевненості в майбутньому. Тому одним з актуальних питань сьогодення є удосконалення системи соціального захисту населення, яке повинно базуватись на покращенні фінансування конкретних заходів, передбачених відповідними державними програмами, які, в свою чергу, мають сприяти розвитку економіки та піднесенню рівня життя населення.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Аналіз літературних джерел показав, що в сучасному науковому середовищі визначення поняття контролю формування і виконання кошторису бюджетної установи відсутнє. Натомість існують цікаві погляди щодо визначення поняття “контроль”, “контроль у бюджетних установах”, “кошторис бюджетної установи”. Ці поняття розглядають такі вчені, як: Дікань Л. В., Бутинець Ф. Ф., Жила В. Г., Усач Б. Ф. Разом з тим, питання відсутності цих понять є новим для України, а тому, залишаються недостатньо відпрацьованими як у теоретичному, так і у методологічному плані.

Метою статті є формування теоретичних основ, обґрунтування методичних положень з організації обліку і контролю доходів і видатків бюджетних установ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бюджетні установи, згідно зі статтею 2 Бюджетного кодексу України, це органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними в установленому порядку, що повністю утримується за рахунок відповідно до державного чи місцевого бюджету [4].

Установи, що утримуються за рахунок коштів бюджетів, для забезпечення своєї діяльності й виконання покладених на них функцій складають кошторис, який є важливим інструментом планування, так і контролю фінансової політики бюджетної установи. Основним документом, що регулює процеси складання, розгляду й затвердження кошторисів бюджетних установ є Порядок складання, розгляду,

затвердження й основні вимоги щодо виконання кошторисів бюджетних установ, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2002 р. № 228 (зі змінами від 07.06.2017 р. № 391).

Кошторис бюджетної установи (далі - кошторис) - основний плановий фінансовий документ бюджетної установи, яким на бюджетний період встановлюються повноваження щодо отримання надходжень і розподіл бюджетних асигнувань на взяття бюджетних зобов'язань та здійснення платежів для виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення результатів, визначених відповідно до бюджетних призначень.

Розроблення кошторису бюджетної установи спрямоване на розв'язання основних завдань: визначення обсягу доходів і видатків, пов'язаних із діяльністю окремих структурних одиниць і підрозділів установи; забезпечення покриття видатків фінансовими ресурсами із різних джерел [9, с. 97].

Кошторис на централізовані заходи складається міністерством, відомством, органом виконавчої влади або органом місцевого самоуправління для фінансування витрат на разові заходи (наприклад, наради, конференції тощо) [2, с. 52].

Складові частини кошторису бюджетної установи наведені на рис. 1. Кожна установа, виконуючи свої функції, повинна мати дозвіл, закріплений законом, та право отримувати та розпоряджатись коштами у визначених обсягах, тобто мати певні повноваження. При цьому необхідно враховувати: - які кошти мають поступити до бюджету; - скільки можна використати на утримання установи; - як їх правильно використовувати [1, с. 56]. Відповідно до абзацу 2 Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 р. № 2456-VI (зі змінами та доповненнями від 12.04.2017 р. №2011-VIII) [4], бюджетні установи - органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету. Бюджетні установи є неприбутковими. До бюджетних установ належать також наукові установи системи НАНУ, міністерств і відомств (науково-дослідні інститути, наукові бібліотеки, ботанічні сади, дендрарії, зоопарки), які здійснюють фундаментальні наукові дослідження та наукове обслуговування установи й організації органів законодавчої та виконавчої влади, юстиції, Міністерства внутрішніх справ, Державної фіскальної служби України тощо.

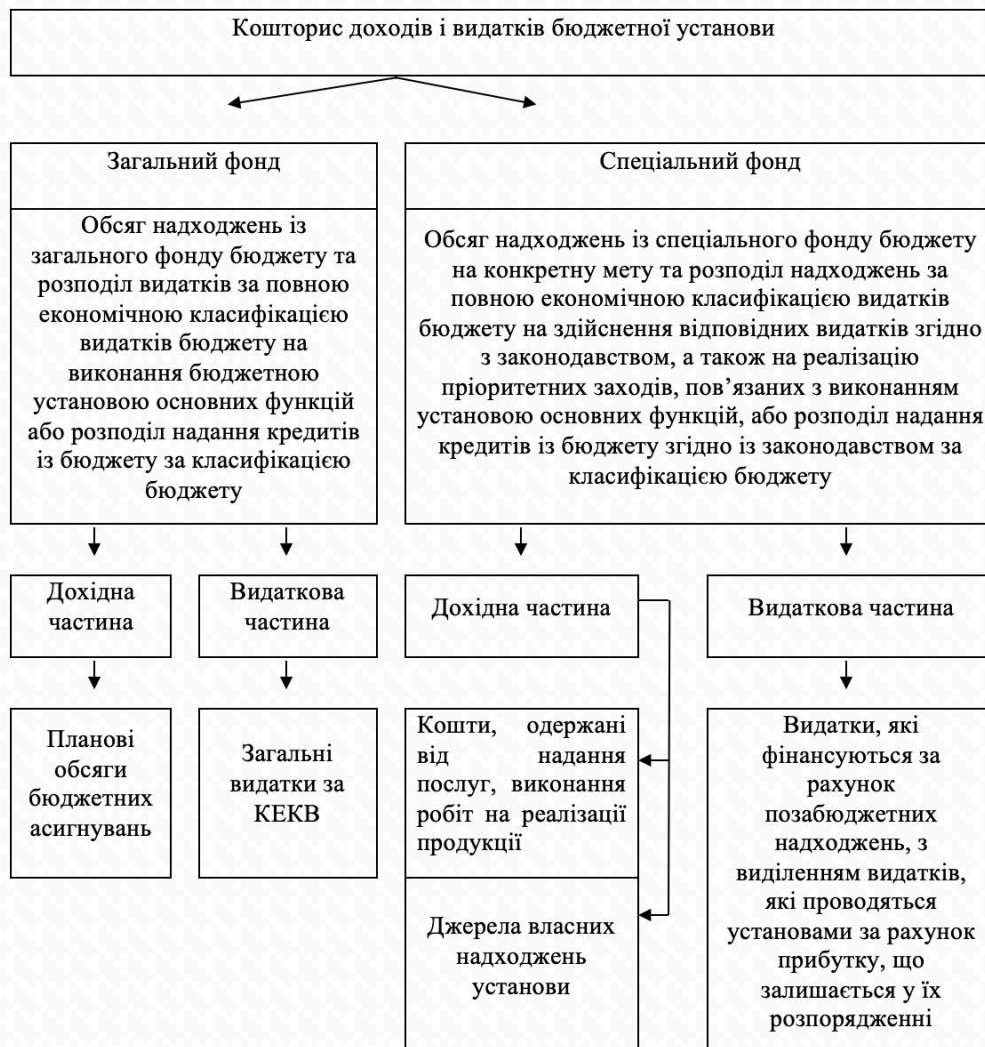

Рис. 1 Економічний зміст кошторису доходів і видатків бюджетної установи

Джерело: [6, с. 785]

Провідну роль у бюджетній системі України відіграє державний бюджет. З нього фінансуються витрати на здійснення державних заходів у сфері господарського та культурного будівництва, на оборону, утримання центральних органів державної влади і державного управління. Через державний бюджет здійснюється перерозподіл частини фінансових ресурсів між областями.

Єдиний кошторис установи складається з двох розділів - доходів і видатків.

Доходи бюджетної установи - це кошти, які вона отримує на виконання власного кошторису доходів і видатків [1, с. 74].

Згідно з Бюджетним кодексом України доходи бюджету й бюджетних установ поділяються на доходи загального фонду та доходи спеціального фонду. Структура доходів бюджетних установ наведена на рис. 2.

Бюджетна класифікація видатків поділяється: за функціональною ознакою (за головними розділами і підрозділами бюджету); за економічними ознаками (група, підгрупа, стаття, підстаття); за відомчою структурою (освіта, наука, культура, мистецтво, охорона здоров'я і т. ін.); за програмними ознаками.

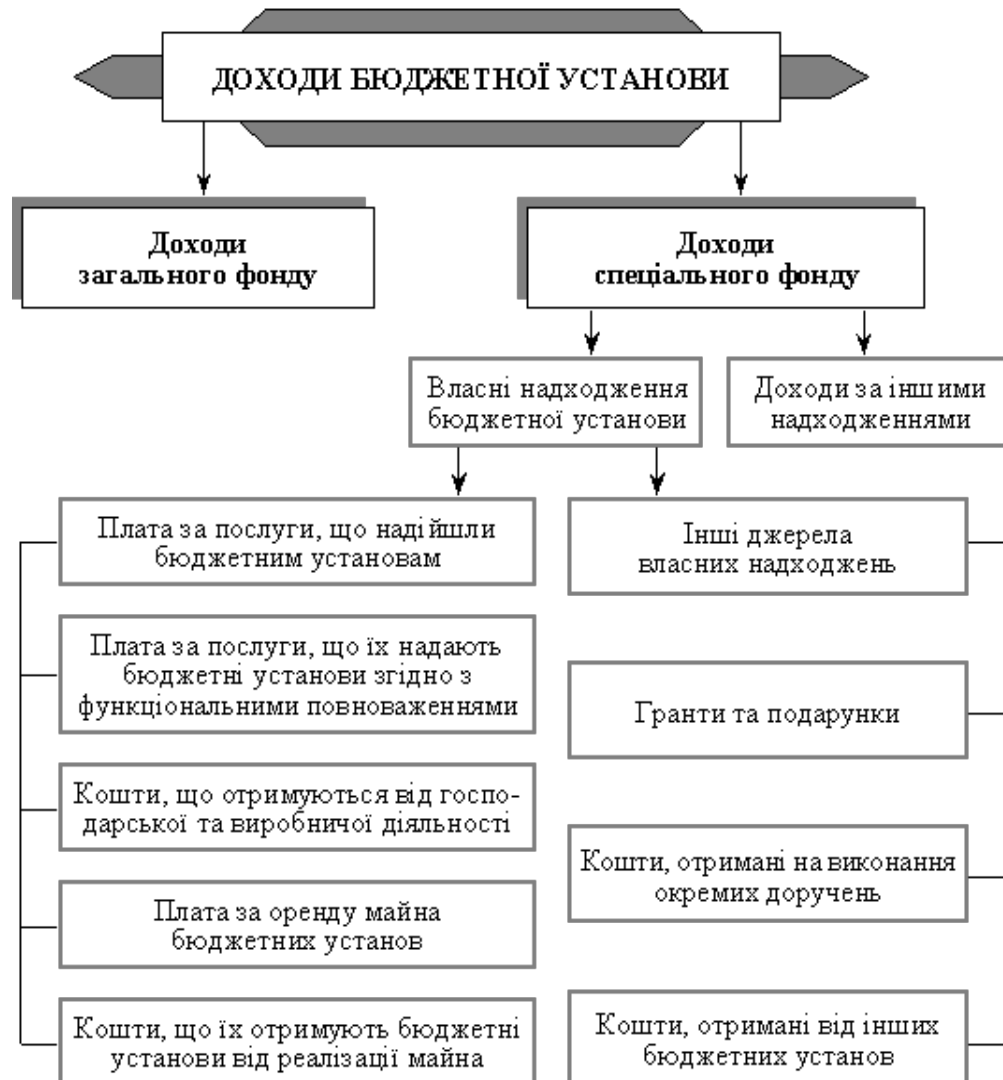

Рис. 2 Структура доходів бюджетних установ

Джерело: [8, с. 95]

Такий розподіл дає можливість виділити захищені статті бюджету і забезпечує єдиний підхід до планування і обліку видатків бюджетними установами. Узагальнюючий склад видатків та їх структуру відображено на рис. 3.

Фінансування установ та організацій, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів, здійснюється безпосередньо через розпорядників бюджетних коштів [6, с. 153].

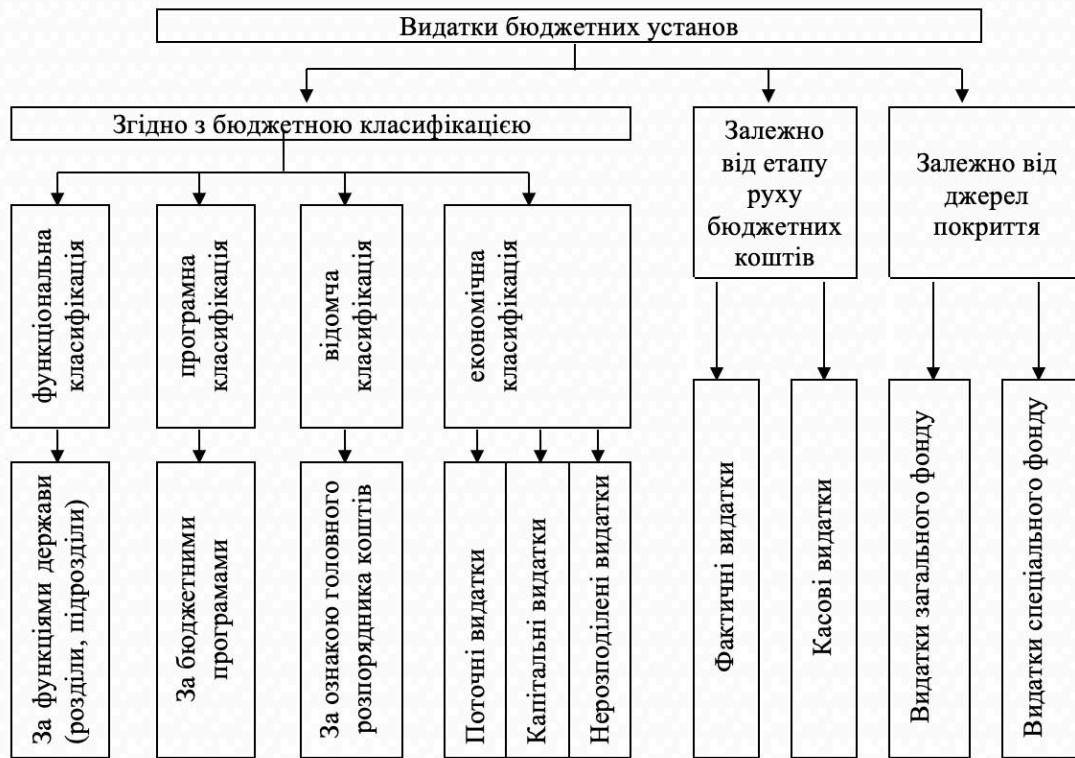

Рис. 3 Класифікація видатків бюджетних установ
Джерело: [4, с. 60]

Головні принципи бюджетного фінансування:

- безповоротність надання коштів, тобто отримані бюджетною організацією кошти не повертаються до джерела фінансування, адже бюджетна організація не має власних доходів для компенсації витрачених сум;

- цільове призначення наданих коштів, тобто отримані з бюджету кошти повинні витратитися суворо відповідно до передбачених у кошторисі статей економічної класифікації видатків бюджетних установ;

- систематичний суворий контроль за використанням наданих коштів за їх цільовим призначенням здійснюють органи Державної казначейської служби, місцеві фінансові органи, вищі розпорядники коштів, контролюючі органи;

- зв'язок обсягу фінансування з виконанням плану бюджетною установою, тобто бюджетна установа отримує кошти не під план (заплановані заходи), а відповідно до фактичного виконання плану. При цьому чергова сума надходжень грошових коштів повністю залежить від якісного та раціонального використання попередньо наданих коштів і дотримання установою фінансової дисципліни [9]. Постійно контролюється та забезпечується взяття бюджетних зобов'язань і витрачанням бюджетних коштів за загальним фондом державного

бюджету у межах бюджетних асигнувань, установлених кошторисом, а за спеціальним фондом - у межах відповідних фактичних надходжень. Постійно здійснюється робота, пов'язана із заповненням, обліком і зберіганням бухгалтерських документів. Слід звернути увагу, що значну частину вітчизняного законодавства щодо бухгалтерського обліку бюджетних установ (табл. 1) становлять національні, а не міжнародні стандарти.

Таблиця 1 – Основні засади нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку у бюджетних установах

Нормативний акт	Зміст
Бюджетний кодекс України [1]	Визначає засади бюджетної системи України, її структуру, принципи, правові засади функціонування, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин; відповідальність за порушення бюджетного законодавства.
Закон України “Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні” [4]	Визначає принципи регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності. Він поширюється на всіх юридичних осіб, незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності.
Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Типового положення про бухгалтерську службу бюджетної установи” [14]	Визначає завдання та функціональні обов'язки бухгалтерської служби бюджетної установи.
Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку в державному секторі [7]	Визначають методологічні засади формування у бухгалтерському обліку та розкриття у фінансовій звітності інформації про об'єкт обліку у державному секторі.

Джерело: [9, с. 56]

Організація контролю формування та виконання кошторису бюджетної установи - це сукупність заходів, спрямованих на перевірку доцільності кожної статті кошторису, дотримання встановлених меж асигнувань і з'ясування причин їх відхилення (при наявності), з метою підтвердження ефективності використання бюджетних коштів [11, с. 104].

Перевірка дотримання законодавства при складанні та виконанні кошторису по суті є одним з найважливіших контрольних заходів. Крім того, перевіряється:

- 1) виконання показників державного замовлення: наприклад, статистичні дані про фактичний обсяг наданих послуг, фактичну чисельність контингенту, що отримує послуги в бюджетній установі, стан забезпеченості певними матеріальними цінностями;
- 2) аналіз звітності про результати виконання кошторису. Зокрема,

відхилення між показниками затверджених асигнувань, фактичних і касових видатків може свідчити про необґрунтовано проведені розрахунки необхідних асигнувань, що є підставою для ретельної перевірки розрахунків за певними кодами економічної класифікації.

Таблиця 2 – Основні бухгалтерські проводки касових видатків у ДПП Шевченківського районі м. Дніпра ГУ ДФС у Дніпропетровській області

Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
Перераховано заробітну плату працівникам ДПП	6511	2313
Перераховано до бюджету податок на доходи фізичних осіб	6311	2313
Перераховано єдиний соціальний внесок	6313	2313
Погашено заборгованість перед постачальниками за матеріали	6211	2313
Оплачено рахунки постачальників за комунальні послуги	6415	2313

Джерело: складено авторами за [4]

Важливою складовою бухгалтерського обліку та контролю бюджетних установ виступає його головна запорука сталої діяльності облікових служб та ефективного функціонування системи бухгалтерського обліку та контролю в цілому. До базових складових облікового процесу бюджетних установ слід віднести такий напрям організаційних процедур, як формування облікової політики [3, с. 60].

Таблиця 3 – Основні бухгалтерські проводки фактичних видатків у ДПП Шевченківського районі м. Дніпра ГУ ДФС у Дніпропетровській області

Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
Нарахована заробітна плата працівникам ДПП	8011	6511
Утримано податок на доходи фізичних осіб із заробітної плати	6511	6311
Нараховано єдиний соціальний внесок на заробітну плату	8012	6313
Затверджені звіти про використання коштів, виданих на відрядження або під звіт підзвітних осіб	8015	2116
Списані матеріали на утримання установи	8013	1517

Джерело: складено авторами за [4]

Установи створюють облікові політики з метою закріплення в них основних положень з обліку та контролю. Саме тому, можна запропонувати такі основні розділи наказу про облікову політику:

- загальні положення;
- організаційно-правова форма установи;

- фінансування;
- галузева належність установи;
- види діяльності установи (основні та додаткові) відповідно до статуту;
- облік різних ділянок;
- організація обліку.

Дуже важливим питанням, що стосується фінансування установи, є визначення джерела отримання коштів, тобто державний чи місцевий бюджет. Цей аспект не вказується в наказі про облікову політику в ДПІ у Шевченківському районі м. Дніпра ГУ ДФС у Дніпропетровській області. Тому його треба вказати, адже від цього буде залежати на якому саме рахунку будуть обліковуватися доходи (на 7011 «Бюджетні асигнування розпорядників бюджетних коштів» чи 7141 «Доходи місцевого бюджету від наданих послуг»). В нашому випадку в наказі доцільно вказати на який рахунок зараховуються кошти, а саме на 2311, 2312, 2313 рахунки. Стосовно доходів спеціального фонду, то необхідно вказати, які доходи отримує організація і на яких рахунках вони обліковуються. Слід в наказі про облікову політику вказати процес визначення фінансового результату установою. Фінансовим результатом є результат виконання кошторису установи за спеціальним і загальним фондом. Доходи загального фонду, тобто рахунок 7011 «Бюджетні асигнування розпорядників бюджетних коштів» списується в кредит рахунку 5511 «Фінансові результати виконання кошторису звітного періоду», а видатки загального фонду дебет рахунку 5511 «Фінансові результати виконання кошторису звітного періоду». Також доцільно вказати в наказі інформацію про діяльність балансових комісій, засідання яких здійснюється щомісячно з метою представлення і вирішення нагальних питань. Необхідно розкрити інформацію про інвентаризацію, а також про здійснення перевірки підвідомчих установ кожного кварталу як засіб покращення обліку та контролю в ДПІ у Шевченківському районі м. Дніпра ГУ ДФС у Дніпропетровській області.

Якщо внести ці всі зміни, то питання щодо процесу фінансування, обліку та контролю доходів і видатків, визначення фінансового результату будуть регламентовані, що в свою чергу сприяє правильному здійсненню операцій і відповідно діяльності установи. Важливим моментом є розподіл обов'язків між працівниками бухгалтерії.

Отже, з метою правильного та ефективного обліку та контролю доходів та видатків установи необхідне регулювання на рівні установи

шляхом фіксування необхідних елементів в наказі про облікову політику та фіксуванням обов'язків щодо обліку та контролю фінансування в посадовій інструкції бухгалтера.

Кошторис доходів і видатків є передумовою забезпечення дисципліни витрачання бюджетних коштів, підвищення ефективності використання державних ресурсів. Тому, особливо важливе значення має контроль за правильністю складання кошторису доходів і видатків.

Контроль формування та виконання кошторису БУ - це система заходів, що здійснюються органами державного фінансового контролю, направлених на безперервне відстеження інформації щодо надходження та витрачання бюджетних коштів і майна, представленої в кошторисі, з метою виявлення, усунення та в подальшому попередження бюджетних правопорушень [14].

Організація контролю формування та виконання кошторису бюджетної установи - це сукупність заходів, спрямованих на перевірку доцільності кожної статті кошторису, дотримання встановлених меж асигнувань і з'ясування причин їх відхилення (при наявності), з метою підтвердження ефективності використання бюджетних коштів [12, с. 104]. Основу організаційних засад контролю виконання кошторису складають його основні елементи: об'єкти, предмет, суб'єкти, методи, принципи та технологія контролю (рис. 4).

Державний фінансовий контроль забезпечується органом державного фінансового контролю через проведення державного фінансового аудиту, інспектування, перевірки закупівель та моніторингу закупівлі. Важливе місце у здійсненні контролю за правильністю виконання кошторису бюджетних установ займає Державна фінансова інспекція України. Дана інстанція відповідно до покладених на неї функцій здійснює ретроспективний (заключний) контроль за виконанням кошторисів бюджетних установ, які фінансуються через систему Державної казначейської служби. Цей контроль реалізується проведенням ревізій. При цьому перевіряється відповідність кошторисних призначень показникам розрахунків за кодами економічної класифікації кошторису, а також піддається ревізії фактичне витрачання коштів за кодами економічної класифікації, одержаних через систему Державної казначейської служби [7, с. 11]. Важливе місце у здійсненні контролю за правильністю виконання кошторису бюджетних установ займає Державна фінансова інспекція України [10].

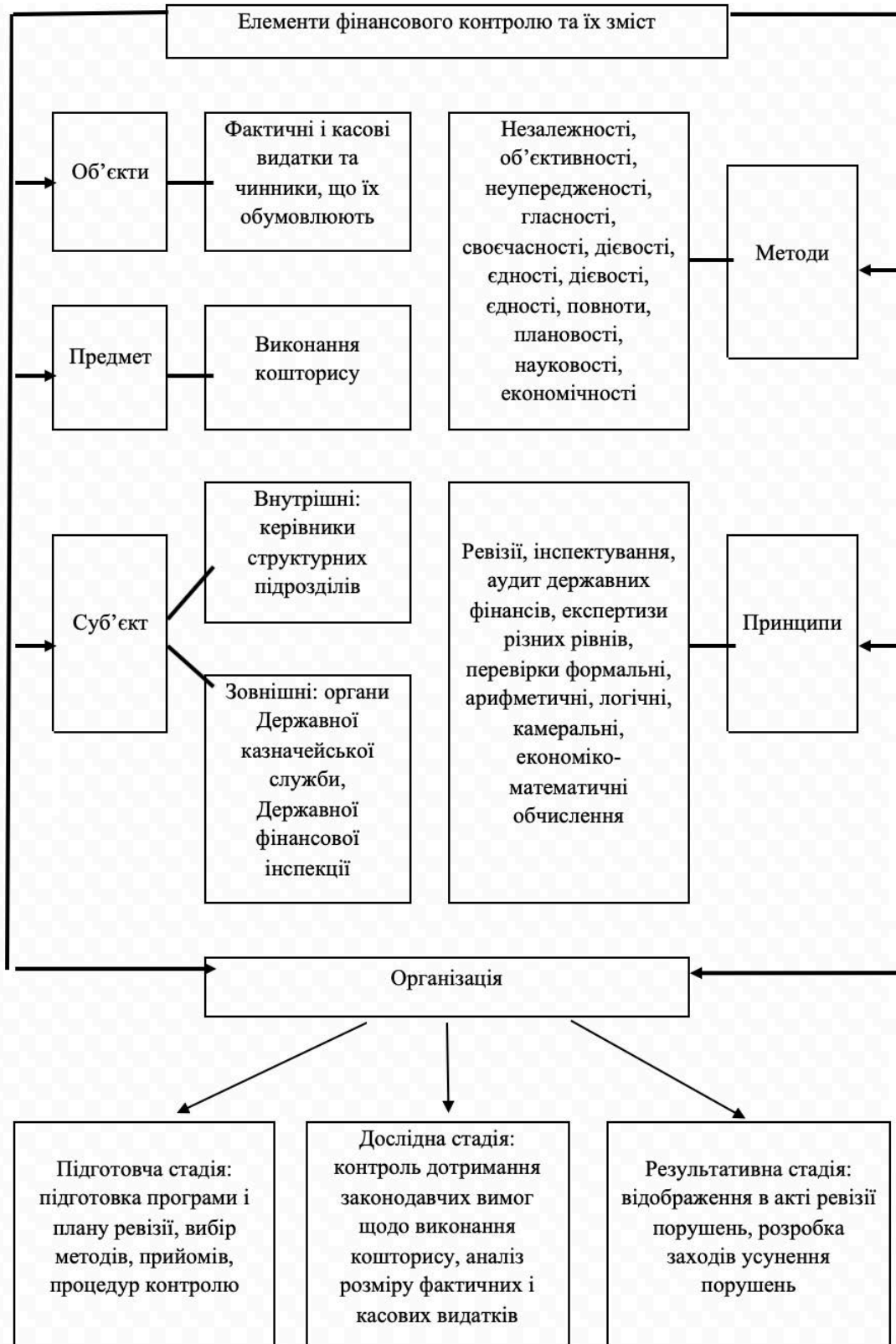

Рис. 4 Основні елементи фінансового контролю виконання кошторису бюджетної установи відповідно до міжнародних стандартів.

Джерело: [12]

Дана інстанція відповідно до покладених на неї функцій здійснює ретроспективний (заклучний) контроль за виконанням кошторисів бюджетних установ, які фінансується через систему Державної казначейської служби. Цей контроль реалізується проведенням ревізій. При цьому перевіряється відповідність кошторисних призначень показникам розрахунків за кодами економічної класифікації кошторису, а також піддається ревізії фактичне витрачання коштів за кодами економічної класифікації, одержаних через систему Державної казначейської служби [7, с. 11].

Акцентування діяльності на здійсненні поточного та подальшого контролю за найбільшими суб'єктами господарювання державного сектору економіки; посилення контролю за використанням державних коштів на закупівлі товарів, робіт і послуг; перехід до комплексності контрольних заходів з метою забезпечення системної оцінки ефективності, результативності та законності роботи підконтрольних установ; оптимізація функцій з подальшим реформуванням у Державну аудиторську службу України та впровадження нових методів контролю.

Отже, в сучасних умовах контроль формування та виконання кошторису бюджетних установ має бути посилений, удосконалений та спрямований, в першу чергу, на недопущення незаконного та неефективного використання бюджетних коштів.

На сьогоднішній час в Україні відсутня правова і методологічна база для впровадження та функціонування служб внутрішнього фінансового контролю.

Тому, дослідивши різні точки зору теоретиків і практиків стосовно цього питання можна запропонувати для регламентації дій аудитора ввести в дію посадову інструкцію з наступними розділами:

- загальні положення;
- завдання відділу внутрішнього аудита;
- функції відділу внутрішнього аудита;
- взаємовідносини з іншими підрозділами;
- незалежність;
- права відділу внутрішнього аудита;
- обов'язки внутрішніх аудиторів;
- обмеженості;
- відповідальність та підзвітність.

Саме внутрішній аудитор повинен щоквартально здійснювати контроль, моніторинг і аналіз виконання бюджетної програми, вказати

джерело інформації проконтрольованих бухгалтерських документів, реєстри та звітність.

Виділяють три основних етапи оцінки системи внутрішнього контролю:

- загальне ознайомлення із системою внутрішнього контролю;
- первинна оцінка надійності системи внутрішнього контролю;
- підтвердження достовірності оцінки системи внутрішнього контролю.

Оцінка системи внутрішнього контролю дає змогу визначити ризик системи контролю. Як визначено міжнародним стандартом аудиту № 400, ризик системи контролю - це ризик того, що викривлення сальдо рахунка чи класу операцій, які можуть бути суттєвими окремо чи разом із викривленнями інших сальдо рахунків чи класів операцій, не будуть попереджені, виявлені чи своєчасно виправлені за допомогою систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю [14, с. 96].

Після того як за результатами загального ознайомлення із системою внутрішнього контролю аудитор отримує достатні уявлення про особливості її функціонування, здійснюється попередня оцінка ризику за кожним суттєвим сальдо рахунка чи класу операцій. випадку, якщо попередня оцінка ризику на основі загального ознайомлення із системою внутрішнього контролю є нижче високої, аудитору слід здійснити тести контролю для підтвердження такої оцінки.

Для оптимізації роботи при проведенні процедури оцінки ефективності системи внутрішнього аудиту, можна також використовувати опитувальний лист, що розроблений внутрішніми аудиторами. Зібрані результати відповідей по опитувальних листах можуть істотно вплинути на об'єм вибірки, а стверджувальна в цілому форма опиту позитивно характеризує стан системи внутрішнього контролю і навпаки. Таким чином, на етапі планування аудиту фінансово-господарської діяльності слід максимально достовірно оцінити рівні властивого ризику контролю і відповідно врегулювати рівень ризику невиявлення. Від того, наскільки достовірно буде оцінена система внутрішнього контролю залежить обсяг контрольних процедур на наступному етапі аудиту - проведення поточних аудиторських процедур. Проте не слід ігнорувати той факт, що кількість тестів контролю повинна бути обґрунтованою і затрати часу та ресурсів на їх проведення будуть повністю компенсовані зменшенням часу та ресурсів на проведення поточних процедур аудиту. Запропоновано ввести в структуру бюджетної установи відділ внутрішнього аудиту з метою забезпечення

контрольних дій за плануванням та використанням бюджетних коштів, діяльність якого буде регламентована посадовою інструкцією, а також визначені етапи внутрішнього аудиту доходів бюджетної установи. При здійсненні контролю за правильністю складання і виконання кошторису у ДПІ перевірячі підлягають такі основні документи:

- бюджетний запит, кошторис бюджетної установи, розрахунки до загального та спеціального фонду кошторису, план асигнувань загального фонду бюджету, план спеціального фонду бюджету, лімітні довідки про бюджетні асигнування, довідки про внесення змін до кошторисів та плану асигнувань;

- картки аналітичного обліку готівкових операцій; картки аналітичного обліку касових видатків, картки аналітичного обліку фактичних видатків, картки аналітичного обліку отриманих асигнувань, книги обліку асигнувань та прийнятих зобов'язань;

- Звіт про надходження та використання коштів загального фонду (№ 2 д, № 2 м); звіти про виконання спеціального фонду кошторису

- Звіт про надходження і використання коштів, отриманих як плата за послуги, що надаються бюджетними установами (№ 4-1 д, № 4-1 м), Звіт про надходження і використання коштів, отриманих за іншими джерелами власних надходжень бюджетних установ (№ 4-2 д, № 4-2 м), Звіти про надходження і використання інших надходжень спеціального фонду (№ 4-3 д, № 4-3 м), Звіт про надходження і використання коштів, отриманих на виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку регіонів (№ 4-4 д), Звіт про надходження і використання інших надходжень спеціального фонду (позики міжнародних фінансових організацій) (№ 4-3 д, № 4-3 м), Звіт по заборгованість за бюджетними коштами (№ 7д, № 7 м) [11, с. 111].

В ході ревізії цього питання необхідно з'ясувати наявність затвердженого у встановленому порядку кошторису, плану асигнувань загального фонду бюджету та плану спеціального фонду бюджету. Порядок складання, розгляду, затвердження та основні вимоги до виконання кошторисів бюджетних установ, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2002 р. № 228 зі змінами і доповненнями.

Пересвідчитись, чи затверджено кошторис уповноваженим на це органом, дослідити своєчасність його затвердження.

Перевірити відповідність суми надходжень, затвердженої в кошторисі за загальним фондом, даним лімітної довідки про бюджетні

асигнування, доведеної розпорядником вищого рівня чи відповідним фінансовим органом.

Вивчити питання обґрунтованості визначення обсягів надходжень до спеціального фонду кошторису. Для цього необхідно проаналізувати відповідні розрахунки до доходної частини спеціального фонду кошторису, які мають складатись бюджетною установою за кожним джерелом доходів. За відсутності відповідних розрахунків чи недостатності в них даних необхідно запросити та перевірити інші документи, які підтверджували б заплановані в кошторисі обсяги надходжень до спеціального фонду. При цьому необхідно врахувати, що за основу цих розрахунків повинні братись такі показники як: обсяг надання тих чи інших платних послуг, а також інші розрахункові показники (площа приміщень і вартість обладнання та іншого майна, що здаються в оренду, кількість місць у гуртожитках, кількість відвідувань музеїв, виставок тощо) та розмір плати в розрахунку на одиницю показника, який повинен встановлюватися відповідно до законодавства; прогнозне надходження зборів (обов'язкових платежів) до спеціального фонду бюджету; прогнозний обсяг повернення коштів до бюджету, що мають цільове призначення. Під час перевірки формування показників, на підставі яких визначаються надходження планового періоду, обов'язково необхідно врахувати рівень їх фактичного виконання за останній звітний рік, а також очікуваного виконання в планових періодах. Водночас, слід врахувати, що відповідні показники повинні наводитися в обсязі, зазначеному в розрахунку, і повністю відповідати показникам бухгалтерської звітності за відповідні періоди [11,с.113].

Дослідити обґрунтованість потреби бюджетної установи у передбачених кошторисом розмірах асигнувань в розрізі кожного коду економічної класифікації видатків (КЕКВ) за загальним та спеціальним фондами видаткової частини кошторису. Для цього необхідно перевірити, чи підтвержені заплановані в кошторисі обсяги видатків розрахунками щодо потреби в асигнуваннях, які мають складатись бюджетною установою за відповідними КЕКВ. У разі відсутності таких розрахунків чи недостатності в них даних, необхідно запросити та проаналізувати інші документи, які обґрунтовували б відповідну потребу в асигнуваннях.

Під час перевірки розрахунків потрібно пересвідчитись, чи обґрунтовані вони відповідними показниками діяльності бюджетної установи, а також необхідністю установи у здійсненні передбачених в кошторисі видатків. Дослідити, чи враховано у видатковій частині

кошторису об'єктивну потребу в коштах, виходячи з основних виробничих показників і контингентів, які встановлюються для установ (кількість класів, учнів у школах, ліжок у лікарнях, дітей у дошкільних закладах тощо), обсягу виконуваної роботи, штатної чисельності, необхідності погашення дебіторської і кредиторської заборгованості та реалізації окремих програм і намічених заходів щодо скорочення витрат у плановому періоді. Перевірити, чи забезпечено бюджетними асигнуваннями першочергові видатки (видатки на оплату праці з нарахуваннями, комунальні послуги тощо), дотримання вимог окремих статей законів про Державний бюджет на відповідний рік в частині забезпечення в повному обсязі потреби в асигнуваннях на оплату праці працівників; проведення розрахунків за електроенергію, теплову енергію, водопостачання, водовідведення, природний газ та доведення лімітів споживання у фізичних обсягах. У разі збільшення використання енергоносіїв у фізичних обсягах необхідно проаналізувати причини такого збільшення [11, с. 114].

Наприклад, під час перевірки обґрунтованості розрахунків асигнувань на оплату праці необхідно перевірити, чи правильно визначено фонд оплати праці у відповідності до штатного розпису, чи враховано при цьому нові законодавчі акти, якими передбачається підвищення посадових окладів, ставок протягом року, чи в вірному розмірі розраховано суми нарахувань на заробітну плату внесків до державних цільових фондів тощо. При перевірці розрахунків асигнувань на оплату комунальних послуг звертається увага на: рівень споживання та асигнування минулого бюджетного року; наявність орендарів, гуртожитків та кількість мешканців, що в них проживають, які повинні відшкодувати вартість спожитих ними комунальних послуг; вартість комунальних послуг, включених до калькуляції вартості платних послуг; підвищення цін та тарифів, наявність дебіторської та кредиторської заборгованості.

При цьому слід врахувати, що бюджетна установа повинна забезпечуватись режимом економії коштів і матеріальних цінностей та до кошторисів можуть включатися тільки видатки, передбачені законодавством, необхідність яких обумовлена характером діяльності установи. Видатки на придбання обладнання, капітальний ремонт приміщень тощо, які не є першочерговими, можуть передбачатися лише за умови забезпечення коштами невідкладних витрат та відсутності заборгованості.

Перевірити дотримання законодавства в ході внесення змін до кошторису. В першу чергу, пересвідчитися у наявності об'єктивної потреби щодо внесених бюджетною установою змін до кошторису в частині перерозподілу, збільшення або зменшення асигнувань; збільшення чи зменшення запланованих обсягів надходжень до спеціального фонду. Зміни до кошторису повинні вноситись на підставі розрахунків з відповідними обґрунтуванням [11, с. 115].

Дослідити, чи внесено зміни до кошторису у всіх необхідних для цього випадках (за наявності об'єктивної потреби в цих змінах), перевірити своєчасність таких змін. Перевірку питання внесення змін до загального і спеціального фондів кошторисів бюджетних установ необхідно проводити з урахуванням вимог окремих статей законів про Державний бюджет на відповідний рік, в частині заборони збільшення асигнувань на видатки розвитку за рахунок видатків споживання, на оплату праці працівників бюджетних установ за рахунок зменшення інших видатків; видатки за бюджетними програмами, пов'язаними з функціонуванням органів державної влади, за рахунок зменшення інших видатків.

Висновки. В данній статті наведено теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання, яке полягає в дослідженні організації і методики обліку та контролю доходів і видатків у бюджетних установах. Їх теоретичному обґрунтуванню та розробці практичних рекомендацій. Основні висновки, що підтверджують результати проведеного дослідження, мають таке трактування:

1. Запропоновано для регламентації дій аудитора ввести в дію посадову інструкцію з певними розділами.

2. Виділено три основних етапи оцінки системи внутрішнього контролю. Оцінка системи внутрішнього контролю дає змогу визначити ризик системи контролю.

3. Для визначення обсягів надходжень до спеціального фонду кошторису запропоновано проаналізувати відповідні розрахунки до доходної частини, які мають складатись бюджетною установою за кожним джерелом доходів.

4. Запропоновано дослідити обґрунтованість потреби бюджетної установи у передбачених кошторисом розмірах асигнувань в розрізі кожного коду економічної класифікації видатків за загальним та спеціальним фондами видаткової частини кошторису.

5. Запропоновано дослідити, чи внесено зміни до кошторису у всіх

необхідних для цього випадках (за наявності об'єктивної потреби в цих змінах), перевірити своєчасність таких змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Атамас П. Й. Облік у бюджетних установах / П. Й. Атамас. - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 288 с.
2. Атамас П. Й. Основи обліку в бюджетних організаціях: навч. посіб. / П. Й. Атамас. - К.: Центр навчальної літератури, 2003. - 284с.
3. Байбекова О. О. Кошторисам доходів і видатків - повсякденну увагу / О. О. Байбекова // Фінансовий контроль. - 2008. - №1. - С. 58-63.
4. Бюджетний кодекс України: кодекс від 08.07.2010 №2456-VI / 2017 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.
5. Гаєвська Н. І. МСА 400: Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики / Н. І. Гаєвська, О. В. Селезньов. - К.: Аудиторська палата України, 2006. - 1146 с.
6. Гуцайлюк Л. Облік фінансування бюджетних установ / Л. Гуцайлюк // Галицький економічний вісник. - 2010. - №3(28). - С.191-196.
7. Дорошенко О. О. Оцінка системи внутрішнього контролю бюджетної установи [Електронний ресурс] // Національна бібліотека імені Вернадського. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Npkntu_e/2009_16_1/stat_16_1/31.pdf. - Назва з екрану.
8. Дубова Я. Фахівці Держфінінспекції України відповідають на запитання / Я. Дубова // Фінансовий контроль. - 2015. - №8(103). - С. 10-12.
9. Дугієнко Н. О. Основні причини виникнення проблеми формування облікової політики бюджетних установ та методика її розв'язання / Н. О. Дугієнко, А. В. Спахі // Інноваційна економіка. - 2010. - №1. - С. 93-97.
10. Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 16.10. 2012 р.
11. Мельник Т. Г. Облік та аудит діяльності бюджетних установ: навч. посіб. / Т. Г. Мельник. - К.: Кондор, 2009. - 411 с.
12. Порядок складання, розгляду, затвердження та основні вимоги до виконання кошторисів бюджетних установ [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України 28.02.2002 р. № 228 / 2017. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=228-2002-%EF>. - Назва з екрану.
13. Романів Є. М. Перспективи подальшого удосконалення державного фінансового контролю в Україні [Електронний ресурс] // Національна бібліотека імені Вернадського. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vldfa/2009_16/RomanivJeLubenkoA.pdf. - Назва з екрану.
14. Ткачук Н. М. Фінансування бюджетних установ: теоретична сутність, форми і методи / Н. М. Ткачук, В. О. Кравчук // Наука й економіка. - 2010. - №2(18). - С. 99-105.
15. Усач Б. Ф. Контроль і ревізія : підручник / Б. Ф. Усач. - К. : Знання, 2007 – 263 с.

УДК 339.137.2+631.1.016

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ ТА ОСНОВНІ ПЕРЕШКОДИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЇХ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.183.256

**Мащенко С. О., к.е.н.
Іванюк О. В.***Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, м. Дніпро*

На фоні інтеграції до європейського ринку питання підвищення конкурентоспроможності гостро стоїть для всіх галузей українського господарства. У даній статті проаналізовано сучасні тенденції розвитку українських сільгоспмашинобудівних підприємств та основні проблеми, що не дозволяють розвивати їх конкурентоспроможність у повній мірі. Теоретична база західних та вітчизняних науковців щодо питань конкурентоспроможності наявна, однак цього недостатньо, аби охарактеризувати дане поняття в рамках специфічної галузі машинобудування. В процесі вивчення матеріалу було порівняно обсяги виробництва України та європейських країн. Виявлено, що в переважній більшості українські підприємства сільськогосподарського машинобудування мають низьку конкурентоспроможність, що спричинено неефективним веденням їх фінансово-господарської діяльності та низькою якістю продукції. Авторами також було виявлено та розкрито сутність чинників, які гальмують розвиток даної галузі в Україні та перешкоджають її розвитку на міжнародному ринку. Дані перешкоди є в основному загальними для більшості країн-виробників сільськогосподарської техніки, які стикаються з потужними західними конкурентами. Тому існує необхідність чітко визначити проблематику функціонування середніх підприємств у даній галузі.

Ключові слова: конкурентоспроможність; сільськогосподарське машинобудування; оцінка конкурентоспроможності підприємства; перешкоди розвитку конкурентоспроможності; глобалізація

UDC 339.137.2+631.1.016

MODERN TRENDS FOR DEVELOPMENT OF UKRAINIAN ENTERPRISES IN THE MARKET OF AGRICULTURAL MACHINE BUILDING AND THE MAJOR PROBLEMS FOR IMPROVEMENT OF THEIR INTERNATIONAL COMPETITIVENESS

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.183.256

**Mashchenko S., Ph.D.
Ivanyuk O.***Prydniprovskaya State Academy of Civil Engineering and Architecture, Dnipro*

Against the background of integration into the European market, the issue of increasing competitiveness is acutely for all sectors of the Ukrainian economy. In this article the modern tendencies of development of Ukrainian agricultural machine-building enterprises and the main problems, which do not allow developing their competitiveness in full, have been analyzed. The theoretical base of Western and national scientists on the issues of competitiveness is available, but it is not enough for describing the concept within the specific field of mechanical engineering. In the process of studying the material, the volume of production of Ukraine and European countries was compared. It is revealed that in the overwhelming majority of Ukrainian agricultural machine-building enterprises have low competitiveness caused by inefficient management of their financial and economic activity and low quality of production. The authors also revealed and disclosed the essence of factors that hinder the development of this industry in Ukraine and hinder its development in the international market. These barriers are basically common for most agricultural producers that are faced with powerful Western rivals. Therefore, there is a need to clearly identify the problems of the functioning of medium-sized enterprises in this industry.

Keywords: competitiveness; agricultural machine building; assessment of competitiveness of the enterprise; obstacles to competitiveness development; globalization

Актуальність теми. У сучасних умовах глобалізаційних перетворень вихід українських підприємств на зовнішній ринок потребує управління міжнародною конкурентоспроможністю, яке характеризується високим рівнем складності та невизначеності. Покращення управління конкурентоспроможністю вітчизняних підприємств веде до підвищення експортного потенціалу країни, що в свою чергу, дає змогу забезпечити її сталий розвиток.

У зв'язку з потенційним вступом України до ЄС, українським підприємствам висуваються жорсткі вимоги до діяльності в умовах міжнародної конкуренції [4]. Якщо раніше вихід фірми на зовнішній ринок був лише одним з етапів стратегічного плану розвитку, то зараз необхідність забезпечення вимог міжнародної конкуренції є першочерговим завданням для вітчизняних підприємств.

Все вищевикладене у повній мірі стосується галузі сільськогосподарського машинобудування України. Посилення конкуренції з боку іноземних товаровиробників та відсутність розвинених ринків збуту позначаються на фінансовому стані більшості підприємств. З метою утримання наявних позицій та забезпечення ефективного функціонування сільгоспмашинобудівних підприємств, виникає необхідність оцінки рівня їх конкурентоспроможності та пошуку

шляхів її підвищення. Саме тому дослідження та оцінка конкурентоспроможності підприємств галузі машинобудування в умовах ринкової трансформації економіки є досить актуальною проблемою.

Аналіз останніх наукових досліджень. Вирішенню проблеми управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств та їх виходу на зовнішні ринки присвячено багато наукових досліджень. Серед них праці таких вчених як: Г.Л. Азоєв, І. Ансофф, Є.А. Бельтюков, Й.С. Завадський, І.І. Дахно, І.З. Должанський, Т.М. Мельник, М. Портер, І.Ю. Сіваченко, Г.В. Строкович, Г. Филюк, О.Г. Янковий та багато інших. Зазначені вчені значно розширили бачення особливостей управління міжнародною конкуренто-спроможністю, проте деяким її аспектам все ж приділено недостатньо уваги.

Метою статті є визначення рівня конкурентоспроможності підприємств сільськогосподарського машинобудування України і розробка напрямів, орієнтованих на підвищення ефективності їх діяльності.

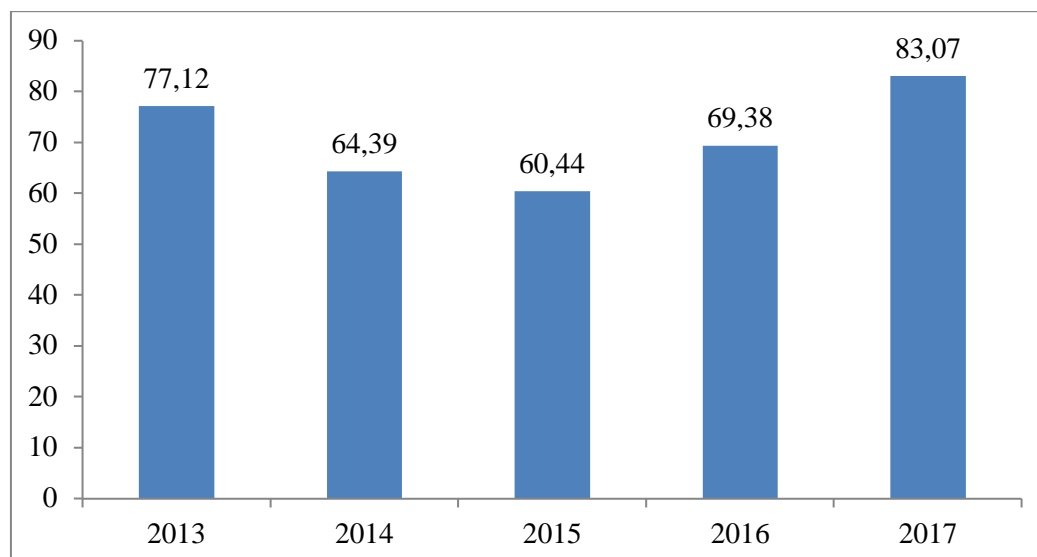
Посилення жорстких методів конкуренції, збільшення кількості конкурентів в умовах ринкової економіки викликали об'єктивну потребу у розробці та втіленні нових підходів до управління конкурентоспроможністю продукції на українських підприємствах при виході на зарубіжні ринки.

Виклад основного матеріалу. Галузь сільськогосподарської техніки є однією з традиційних гілок сфери загального машинобудування. Потужна матеріально-технічна та вітчизняні інженерні рішення роблять дану галузь однією з найпотужніших в Україні. Об'єктами даної галузі є різноманітні сільськогосподарські машини, які різняться за розмірами, призначенням, економічними та технічними характеристиками.

На розвиток ринку української сільськогосподарської техніки впливає низка чинників, які пов'язані як з державною політикою в сфері техніко-технологічного забезпечення, так і з результативністю фінансово-господарської діяльності агропромислових підприємств [8].

Державна підтримка галузі вітчизняного сільськогосподарського будування є необхідним елементом галузевої антикризової політики, впровадженої задля подолання кризових надбань 2014-2015 років. Саме тому, не дивлячись на загальну стагнацію глобального ринку

сільгосптехніки і скорочення обсягів виробництва, український ринок сільгосптехніки поступово відновлює позиції минулих років після кризових 2014-2015 (рис. 1). Результати 2017-го року значно вищі за результати останніх періодів.

*Рис. 1 Виробництво сільгосптехніки в Україні, млн. євро
Джерело: розроблено автором за [69]*

Порівняння обсягів випуску української техніки з європейськими виробниками можна зробити, розглянувши об'єми ринку сільськогосподарського машинобудування в ЄС (табл. 1).

Таблиця 1 - Об'єми ринку сільськогосподарського машинобудування в ЄС, млн. євро

Країна	2013	2014	2015	2016	2017
Німеччина	4904.88	4902.62	4902.1	4863.17	4866.73
Італія	2218.14	2218.1	2217.74	2217.89	2216.18
Нідерланди	1892.87	1892.77	1891.63	1891.25	1649.44
Франція	1488.14	1493.40	1497.97	1428.2	1344.53
Бельгія	1315.2	1274.15	1274.71	1275.7	1271.7
Фінляндія	910.12	910.96	909.7	910.45	910.75
Польща	729.12	728.4	728.4	728.59	728.46
Велика Британія	711.16	712.46	711.88	712.7	712.85
Іспанія	700.42	700.36	700.1	700.6	700.4
Австрія	662.51	662.43	661.13	661.15	661.2
Данія	610.82	611.4	609.96	609.8	608.27
Швеція	486.16	485.97	485.9	485.2	485.41
Чехія	467.39	467.26	466.93	466.87	466.71

Джерело: [7]

Тенденція до спаду спостерігається у більшості країн-виробників, які є всесвітніми лідерами даної галузі. Такі результати пояснюються удорожчанням техніки та обслуговування та розвитком вторинного ринку підтриманих машин. Лідером галузі впродовж періодів є Німеччина, а Чехія, як відмічено в таблиці, займає найнижчі позиції в ЄС за об'ємами ринку сільськогосподарських машин. Однак, не дивлячись на спад, обсяги виробництва і продажу в Україні (рис. 1), є значно нижчими.

Основними споживачами сільгосптехніки є в основному великі національні господарства, однак близько третини (27%) техніки експортується за кордон [2]. Головних експортерів української сільгосптехніки на міжнародному ринку показано на рисунку 2.

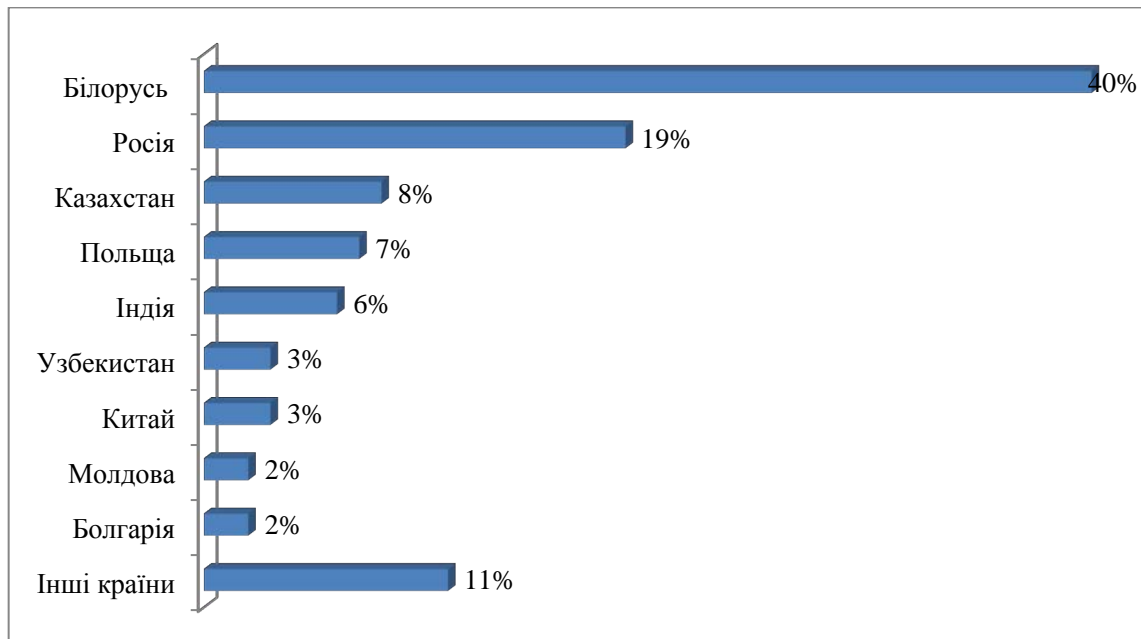

Рис. 2 ТОП-10 країн-експортерів сільськогосподарської техніки з України
Джерело: розроблено автором за [2]

Як бачимо, основними експортерами техніки є країни пострадянського простору, що пояснюється, перш за все, подібними стандартами якості національних та експортних товарів.

Одним із напрямів розвитку ринку сільськогосподарської техніки є зростання частки використовуваної техніки з економічно розвинених країн. Продаж уживаної техніки в цих країнах зумовлений розширенням площ землекористувань виробників сільськогосподарської продукції, яке супроводжується переорієнтацією технологій виробництва в

рослинництві на використання енергонасичених тракторів, самохідних машин для внесення добрив, засобів боротьби зі шкідниками й хворобами рослин, для збирання врожаю сільськогосподарських культур. Це стосується, насамперед, таких країн, як США, Канада, Австралія та найрозвиненіших в аграрному відношенні країн Західної Європи. Тут морально застарілі технічні засоби поступово замінюють новою досконалою високопродуктивною технікою, а їх спрямовують на вторинний ринок, там такі машини купують фермери з дрібними землеволодіннями.

В Україні нову сільгосптехніку мають змогу купувати лише економічно потужні господарства, переважна більшість середніх за потужністю сільгоспвиробників змушені купувати вживану. На кінець 2017 р. експерти фіксують збільшення обсягів зовнішньої торгівлі: обсяги експорту техніки зросли на 14% проти аналогічного періоду 2016 р., а обсяги імпорту — на 181% [2].

Проте, з огляду на подорожчання нової сільгосптехніки, вторинний ринок машин набуває дедалі більшого поширення не лише в Україні. В сільськогосподарських товаровиробників Великої Британії, Франції, Німеччини, США на один куплений новий трактор припадає три-чотири використовуваних. Іноземні товаровиробники значну частину сільгосп-машин купують на вторинному ринку техніки. Так, наприклад, ринок комбайнів у США втричі перевищує ринок нових машин. Крім того, машини, що були у використанні, часто розбирають і реалізують як запасні частини. У Західній Європі близько 50% робіт фермерські господарства виконують тракторами, придбаними на вторинному ринку техніки [5].

Така техніка значно дешевша за нову від провідних світових виробників і водночас надійніша й продуктивніша, ніж більшість вітчизняної техніки чи техніки з Китаю. Тому вторинний ринок техніки є важливою складовою розв'язання проблеми технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників з малими обсягами виробництва продукції. Але він не може бути провідною формою реалізації технічної політики в аграрному секторі, спрямованої на забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції за наукоємними ресурсощадними технологіями, і для зменшення обсягів імпорту вживаної техніки держава має акцентувати свою увагу на

стимулюванні підвищення якості техніки, вироблюваної в Україні, та на розвитку програм із закупівлі вітчизняної техніки. Отже, на розвиток ринку сільськогосподарської техніки впливає низка чинників, які пов'язані як з державною політикою в сфері техніко-технологічного забезпечення, так і з результативністю фінансово-господарської діяльності агропромислових підприємств [1].

Розглядаючи виробництво української сільськогосподарської техніки в міжнародних рамках, можна зазначити, що дана галузь є в цілому конкурентоспроможною та має закордонний попит, однак має ряд гострих проблем що стосується як зовнішнього, так і внутрішнього споживання.

Проблема невідповідності стандартам Європи є ключовою для багатьох галузей і продуктів, так як саме через власну систему стандартизації для вітчизняної продукції фактично закрито виходи на ринки ЄС, що не дає змогу розширити збутову мережу і отримати додаткові прибутки. Лише деякі сільськогосподарські машини українського виробництва відповідають стандартам ЄС, для більшості ж європейський ринок поки що є недосяжним.

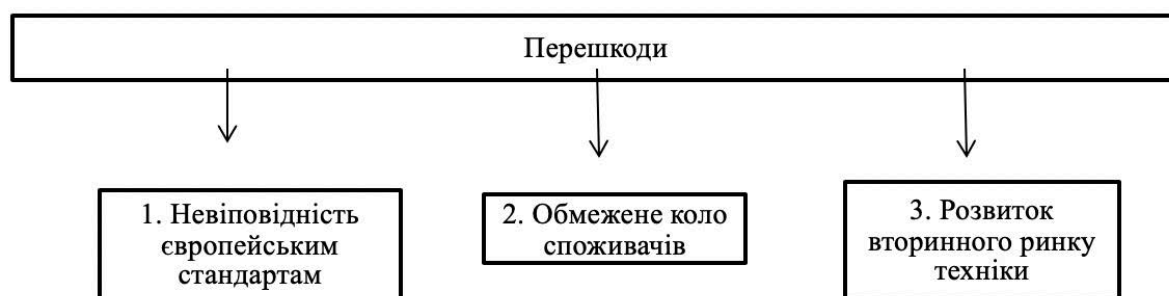
Розглядаючи проблему обмеженого кола споживачів, слід зазначити, що основними споживачами сільгосптехніки є великі господарства з достатньою кількістю посівних площ, саме цьому, на фоні значного скорочення кількості приватних сільськогосподарських угідь за останні роки, коливань цін на техніку та подорожчання щорічного обслуговування виробники вітчизняної техніки часто вибирають стратегію лізингу для подальшого прибуткового функціонування підприємства.

Вплив валютних коливань був особливо відчутний у 2013-2015 роки, коли більшість виробників, діяльність яких була тісно зв'язана з курсом американського долару, були вимушені значно підіймати ціни на техніку, аби перекрити збільшені витрати на собівартість.

Таким чином, усі перешкоди розвитку конкурентоспроможності українського сільгоспмашинобудування можна систематизувати наступним чином (рис. 3).

Кажучи про тенденції розвитку галузі сільськогосподарської техніки на майбутні роки, слід наголосити на тому, що після кризових для неї

2013-2015 років, спостерігається значне збільшення загальних обсягів продажу техніки як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

*Рис. 3. Основні перешкоди для розвитку міжнародної конкурентоспроможності українських сільгоспмашинобудівних підприємств
Джерело: розроблено автором*

За 2016-2017 роки в Україні значно виріс імпорт сільськогосподарської техніки, втрачені позиції після падіння на 40% і 30% в 2014 та 2015 роках відповідно були повністю відіграні в 2016 р. завдяки відновленню у розмірі 70% [6].

Про зростання конкурентоспроможності сільськогосподарської техніки як галузі свідчить і той факт, що починаючи із 2016 року іноземні компанії активно відкривають дилерські центри на території України, а на міжнародних виставках представляють комбайни українського виробництва [3].

Висновки. На основі проведеного аналізу та вивчення проблематики і тенденцій розвитку даної галузі, можна підкреслити, що українське сільгоспмашинобудування майже оговталось після скрутного становища 2014-2015 рр. Однак щорічне загострення конкурентної боротьби з боку зарубіжних виробників потребує обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення систем управління міжнародною конкурентоспроможністю на підприємствах сільськогосподарського машинобудування України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. The Agricultural Machinery Market Perspectives 2017 / CEMA report, 2016. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [http://cema-agri.org/sites/default/files/publications/Th%20AgMachinery%20Market%20and%20IndustryEurope0FINAL%20\(1\).pdf](http://cema-agri.org/sites/default/files/publications/Th%20AgMachinery%20Market%20and%20IndustryEurope0FINAL%20(1).pdf)

2. Бельтюков Є.А. Конкурентна стратегія підприємства: сутність та формування на основі оцінки рівня конкурентоспроможності / Є.А.Бельтюков, Л.А. Некрасов. // Економіка: реалії часу. – 2014. – С. 6–13.
3. Вусик О.А. Що купують в аграріїв онлайн - дослідження Allbiz [Електронний ресурс] / О.А. Вусик // Agravery. – 2016. – №14. – С. 149-153. – Режим доступу до журн.: <http://agravery.com/uk/posts/show/so-kupuut-v-agrariiv-onlajn-doslidzenna-allbiz>
4. Горбаль Н.І. Стратегія конкурентоспроможності в системі управління підприємством [Електронний ресурс] / Н.І. Горбаль, О.Є. Шандрівська, Л.І. Сопільник // Управління конкурентоспроможністю підприємства. – 2009. – №3. – С. 169-174. – Режим доступу до журн.: <http://vlp.com.ua/files/special/24.pdf>.
5. Кузьмін О.Є. Конкурентоспроможність підприємства: діагностика та планування: монографія [Електронний ресурс] / О.Є. Кузьмін. – Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2011. – 180 с. – Режим доступу: <http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/5021/1/2496.pdf>
6. Офіційний сайт AgroPravda [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://agropravda.com/>.
7. Офіційний сайт Comité Européen des groupements de constructeurs du machinisme agricole [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.cema-agri.org>.
8. Хоменко Я.В. Фактори конкурентоспроможності підприємств металургійної галузі в умовах глобалізації / Я.В. Хоменко, О.С. Резнікова. // Академічний огляд. – 2013. – №2. – С.18-22.
9. Ямпольский Л.О. Агротехнічне оснащення в умовах ринкових перетворень ХХІ ст.: монографія // за ред. О.М. Швеченко. – Одеса: Атлант, 2014. – 370 с.

УДК 33+658.149

БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩЕ: ХАРАКТЕРИСТИКА, СТРУКТУРА, РОЗВИТОК, ДІАГНОСТИКА

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.192.257

Набока Ю. В.*Дніпровський гуманітарний університет, м. Дніпро*

Метою статті є дослідження бізнес-середовища суб'єктів господарювання. Визначено, що у науковому просторі відсутня чітка дефініція змісту терміну «бізнес-середовище», а також застосовуються різні критеріальні підходи й нема уніфікованої ідентифікації головних структуроутворюючих елементів. Автором доведено, що бізнес-середовище є сукупністю факторів, у межах яких здійснюється господарська діяльність з метою отримання прибутку. Для підприємства зовнішнє середовище є сукупністю системоутворюючих факторів: фактори зв'язку (зв'язувальні параметри середовища), ресурси (допоміжні засоби), процеси (упорядковані дії), суб'єкти (юридичні та фізичні особи). Внутрішнє середовище підприємства складається з таких факторів, як: власники підприємства (бізнесмени, підприємці, акціонери, інвестори, засновники), фактори зв'язку (внутрішньокорпоративні формалізовані та неформалізовані структуроутворюючі норми, правила, цінності), ресурси (допоміжні засоби, які підконтрольні власникам), процеси (упорядковані дії у межах підприємства, які підконтрольні власникам). Зазначено, що особливістю розвитку бізнес-середовища є перманентна зміна факторів за кількісними та якісними параметрами, відповідно, констатація та опис структури бізнес-середовища можливі лише на певний момент часу. Висвітлені теорії та поширені прикладні інструменти менеджменту та маркетингу, щодо діагностики бізнес-середовища. Практичне значення статті полягає у тому, що для підприємств створюється підґрунтя розробки прикладних механізмів соціально-економічного розвитку із урахуванням стану та впливу бізнес-середовища.

Ключові слова: бізнес-середовище; внутрішнє середовище; зовнішнє середовище; фактори; ресурси; процеси; структура; розвиток; підприємство; динамічні здібності

UDC 33+658.149

BUSINESS ENVIRONMENT: CHARACTERISTICS, STRUCTURE, DEVELOPMENT, DIAGNOSTICS

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.192.257

Naboka Y.*Dnipro Humanitarian University, Dnipro*

The purpose of the article is to study the business environment of business entities. It was determined that in the scientific space there is no clear definition of the content of

the term “business environment”, as well as various criterion approaches are used and there is no unified identification of the main structural elements. The author has proven that the business environment is a combination of factors in which business activities are carried out for the purpose of making a profit. For an enterprise, the external environment is a set of system-forming factors: communication factors (connecting environmental parameters), resources (auxiliary means), processes (ordered actions), subjects (legal entities and individuals). The internal environment of an enterprise consists of such factors as: owners of an enterprise (businessmen, entrepreneurs, shareholders, investors, founders), communication factors (intra-corporate formalized and non-formalized structure-forming norms, rules, values), resources (aids that are controlled by the owners), processes (orderly actions within the enterprise, controlled by the owners). It is noted that the peculiarity of the development of the business environment is a permanent change of factors by quantitative and qualitative parameters, respectively, the statement and description of the structure of the business environment are possible only at a certain point in time. The theories and common applied tools of management and marketing, on the diagnosis of the business environment are covered. The practical significance of the article lies in the fact that enterprises create a basis for developing applied mechanisms of socio-economic development, taking into account the state and influence of the business environment.

Keywords: business environment; internal environment; external environment; factors; resources; processes; structure; development; enterprise; dynamic capabilities

Актуальність проблеми. Здійснення успішної господарської діяльності потребує усвідомлення та чіткого визначення власниками та менеджерами підприємств структури свого внутрішнього та зовнішнього середовища. Недосконале знання складу, параметрів та особливостей функціонування бізнес-середовища призводить до зниження ефективності, обмеження реалізації потенціалу та навіть закриття підприємств. Особливого значення, дана проблематика має для нових підприємств, які створюються у високотехнологічних галузях в країнах з розвинутою ринковою економікою, тому, що за статистикою лише п’ята частина стартапів функціонує понад п’ять років [4].

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідження змісту, ролі та впливу бізнес-середовища здійснювали українські та зарубіжні вчені, такі як: Є. В. Богодистов [1], О. Дашкевич [2], С. Л. Демиденко [3], Л. О. Добрик [4], І. В. Зенченко [5], Ігнатов Е. С. [6], М. І. Корольов [7], О. П. Крупський [1], Л. М. Мартинов [8], М. І. Мельник [9], Д. В. Нікитенко [10], Н. В. Остапенко [11], А. Ф. Острякова [12], К. Ю. Решетов [13], В. Савельєв [14], С. Е. Сардак [1, 15], І. А. Сененко

[16], Г. Г. Серебренніков [17], О. М. Фроленко [18], В. С. Чала [19], Т. В. Шталь [20], В. В. Щепак [16]. Однак у наукових публікаціях по різному тлумачиться структура, особливості розвитку та форми діагностики бізнес-середовища, що потребує проведення подальших досліджень.

Мета роботи. Метою статті є дослідження бізнес-середовища суб'єктів господарювання. Для досягнення поставленої мети поставлено та вирішено наступні завдання: ідентифікувати зміст терміну «бізнес-середовище»; визначити структуру бізнес-середовища підприємства; розглянути особливості розвитку бізнес-середовища; висвітлити методологічні підходи до діагностики бізнес-середовища.

Викладення основного матеріалу дослідження. Термін «бізнес-середовище» знайшов широкого вжитку у науковій літературі. У табл. 1 наведено зміст та класифікаційні підходи до характеристики бізнес-середовища.

Аналізуючи характеристику бізнес-середовища вищенаведеними вченими можна зазначити, що у науковій думці: відсутня чітка ідентифікація змісту даного терміну; застосовуються різні критеріальні підходи; нема визначеності щодо головних структуроутворюючих елементів.

За нашою думкою, бізнес-середовище можна визначити як сукупність факторів у межах яких здійснюється господарська діяльність з метою отримання прибутку. З точки зору конкретного підприємства, бізнес-середовище постає сукупністю невідконтрольних (зовнішнє середовище) та відконтрольних (внутрішнє середовище) факторів, які впливають на його господарську діяльність. Відповідно для підприємства зовнішнє середовище є сукупністю системоутворюючих факторів: фактори зв'язку (зв'язувальні параметри середовища), ресурси (допоміжні засоби), процеси (упорядковані дії), суб'єкти (юридичні та фізичні особи). Внутрішнє середовище складається з таких факторів, як: власники підприємства (бізнесмени, підприємці, акціонери, інвестори, засновники), фактори зв'язку (внутрішньокорпоративні формалізовані та неформалізовані структуроутворюючі норми, правила, цінності), ресурси (допоміжні засоби, які відконтрольні власникам), процеси (упорядковані дії у межах підприємства, які відконтрольні власникам). Спрощену структуру бізнес-середовища підприємства наведено на рис. 1.

Таблиця 1 – Характеристика бізнес-середовища

№	Автор	Зміст терміну «бізнес-середовище»	Структурний поділ бізнес-середовища
1.	Г.Г. Серебренніков (2004) [17]	Сукупність елементів	Внутрішнє середовище: основний і обіговий капітал, персонал. Мікросередовище: постачальники ресурсів, споживачі продукції, конкуренти, товари-замінники. Макросередовище: політика, екологія, економіка, технології, соціальний сектор, інституційний сектор.
2.	О. Дашкевич (2006) [2]	Сукупність факторів, які сприяють розвитку бізнесу	Головними факторами є державне та бюрократичне регулювання, інвестиції, корупція, податковий тягар, законодавче регулювання, права власності, доступ до фінансових ресурсів.
3.	М.І. Мельник (2008) [9]	Складна, багатомірна, поліфункціональна система; частина суспільного середовища; сукупність окремих суб'єктів економіки (з їх взаємозв'язками і взаємовідносинами) і факторів оточуючого (зовнішнього) середовища, які впливають на них	Класифікація: стосовно до діяльності суб'єктів бізнесу (внутрішнє та зовнішнє); за рівнем агрегованості (мікро-, мезо-, макро-, мегасередовище); за рівнем інтенсивності взаємодії підприємства і його середовища (локальне, глобальне, міжнародне); за рівнем ризику (високе, середнє, низьке); за характером впливу на бізнес (стимулююче, дестимулююче, лімітуюче, нейтральне); за рівнем матеріалізації (традиційне та віртуальне); за рівнем державного втручання (дирижистська, ліберальна або змішана модель); за відкритістю (відкрите або закрите); за рівнем динамізму (статичне або динамічне); за функціональною ознакою (економічне, інституційно-правове, інноваційне, соціально-культурне, геополітичне, політичне, інформаційне, міжнародне, природно-кліматичне, екологічне, науково-технологічне); за способом координації економічної діяльності (змішане, ринкове, планове, командно-адміністративне, пострінкове); за ступенем індустріально-економічного розвитку (доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне).
4.	С.Е. Сардак (2009) [15]	Сукупність ресурсів та процесів	Бізнес-середовище поділяється на: зовнішнє середовище непрямого впливу (природні, біологічні, технічні, економічні, соціальні та управлінські фактори), зовнішнє середовище прямого впливу (споживачі, постачальники, посередники, контактні аудиторії), внутрішнє середовище (власники, менеджери, наймані працівники, а також інші ресурси та процеси).

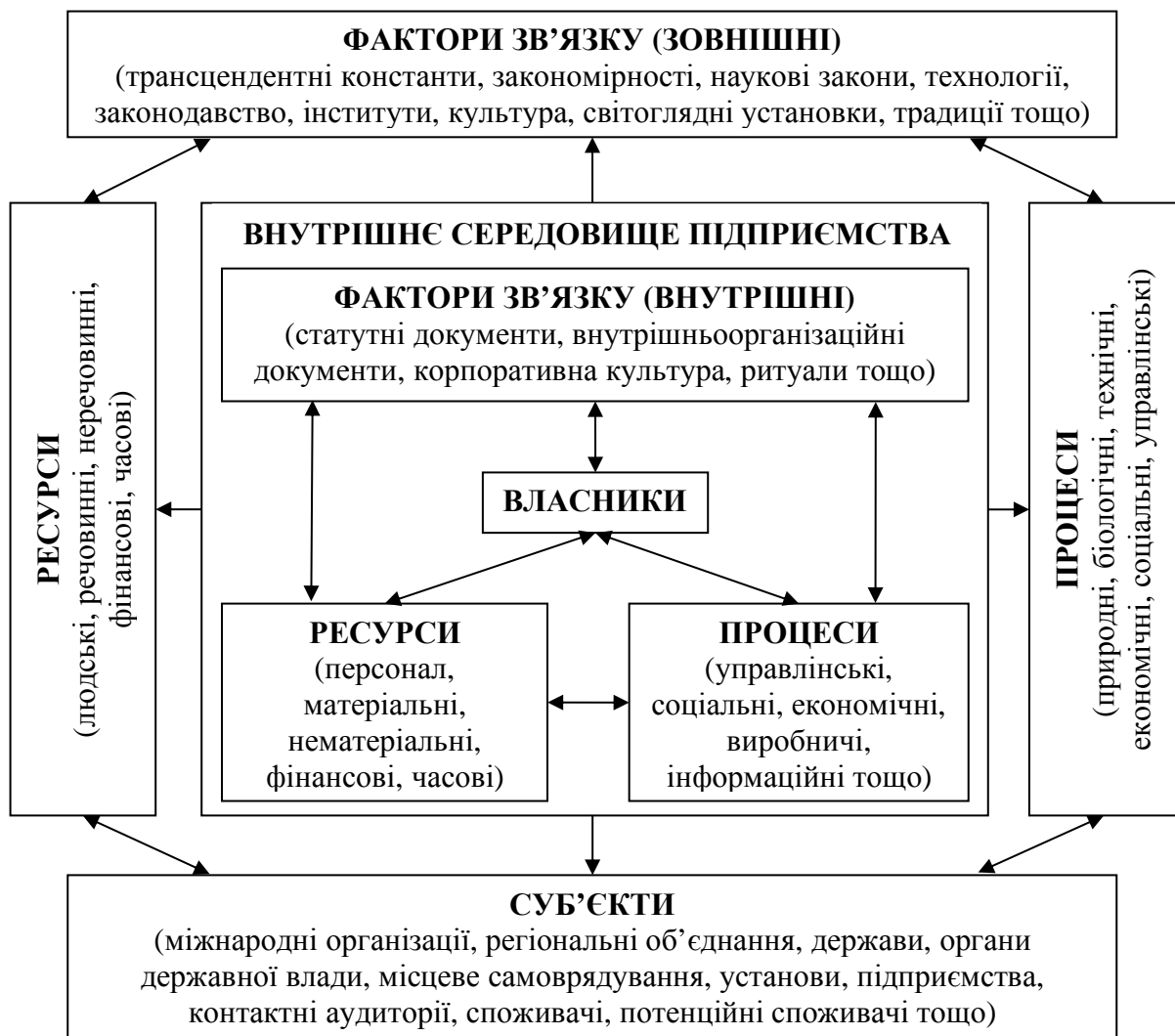
Продовження табл. 1

5. І.В. Зенченко (2011) [5]	Взаємозалежність факторів	Фактори зовнішнього середовища, регіональні фактори, фактори внутрішнього середовища.
6. М.І. Корольов (2011) [7]	Економічний простір	Фактори, бізнес-процеси, ресурси, резерви, бізнес-ландшафти, суб'єкти, об'єкти, ніші, бізнес-кластери, ландшафт-співробітництва.
7. А.Ф. Острякова (2013) [12]	Визначення меж і характеру сфер взаємодії; набір політичних, економічних, соціальних і технологічних сил; все, що так чи інакше впливає на процеси розвитку бізнесу; впорядкованість певних факторів	Розвинутість і розмір ринку, адекватні бар'єри для введення інноваційної продукції, доступність постачальників і субпідрядників, фінансові інститути, обсяг науково-дослідних робіт, система підтримки дослідницької діяльності, самостійність у розпорядженні фінансовими ресурсами, підтримка некомерційних дослідницьких програм, законодавчі акти та макроекономічні умови. Бізнес-середовище поділяється на внутрішнє середовище та зовнішнє середовище, яке складається із середовища прямого впливу (мікросередовище) та середовища непрямого впливу (макросередовище).
8. В. Савельєв (2014) [14]	Сукупність факторів та суб'єктів	Поділяється на глобальне макросередовище та мікросередовище із численними складовими елементами.
9. Д. В. Нікитенко (2017) [10]	Складна, багатомірна, поліфункціональна система, яка як залежить від багатьох чинників, так і є чинником впливу на базові та допоміжні сфери функціонування національної економіки	Ідентифікація структурних елементів здійснюється за «Інтегральним індексом інвестиційної сприйнятливості бізнес-середовища», який демонструє рівень легкості ведення бізнесу і розраховується за індексом умов ведення бізнесу рейтингу «Doing Business» Світового банку, індексом інвестиційної привабливості, розрахований Європейською бізнес-асоціацією, а також індекс поточного фінансово-економічного стану підприємств України, розрахований Державною службою статистики України.

Джерело: розроблено автором

Відповідно, досліджуючи бізнес-середовище абстраговано, наприклад, бізнес-середовище локальної території, бізнес-середовище регіону, бізнес-середовище ринку, бізнес-середовище галузі, бізнес-середовище країни або бізнес-середовище на рівні світової економіки, виявляється доцільним ідентифікувати його структуру за чотирма елементами (фактори, зв'язку, ресурси, процеси, суб'єкти), визначаючи їх склад та характеристику. А при розгляді бізнес-середовища з позиції окремого підприємства, необхідно розмежовувати внутрішнє бізнес-середовище та зовнішнє бізнес-середовище.

ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ПІДПРИЄМСТВА

*Рис. 1. Структура бізнес-середовища підприємства
Джерело: розроблено автором за даними [1-20]*

Бізнес-середовище може мати різні характеристики за критеріальними ознаками:

- визначеність: визначене (формалізоване), турбулентне, невизначене (неформалізоване);
- прийнятність: неприйнятне, допустиме (мінімально прийнятне, оптимальне, дуже сприятливе);
- вільність: вільне (ринкове), трансформаційне, жорстко регульоване (адміністративно-командне);
- спрямованість: творення, розкрадання, знищення;
- однорідність: однорідне, неоднорідне (дискретне);
- змінність: постійне (консервативне), помірне (адаптаційне), змінне (інноваційне);
- легальність: законне, комбіноване, тіньове.

При цьому, треба враховувати, що бізнес-середовище перманентно розвивається, змінюючи фактори за кількісними та якісними параметрами. Так, у сфері факторів зв'язку відкриваються нові трансцендентні константи, помічаються закономірності, формулюються наукові закони, розвиваються та виникають нові технології, укладаються нові міжнародні договори, змінюються національні нормативно-правові акти, трансформуються інститути, культура, світоглядні установки, традиції тощо. Щодо ресурсів, то змінюється їх обсяг та якість. Стосовно процесів, то відбувається їх постійне збільшення та ускладнення. Склад та співвідношення суб'єктів, внаслідок їх односпрямованого життєвого циклу, також постійно змінюється й щоденно виникають нові та зникають відомі інституції. Відповідно, констатація та опис структури бізнес-середовища можливі лише на певний момент часу у минулому або поточному періодах, а у майбутньому може бути лише прогноз.

Питання діагностики бізнес-середовища підприємства є вкрай актуальним, тому, що параметри зовнішнього та внутрішнього середовища, як правило дисбалансовані, а це є визначальним аспектом комерційного успіху (при перевищенні внутрішніх параметрів над зовнішніми) або невдачі (при перевищенні зовнішніх параметрів над внутрішніми). Процедури діагностики бізнес-середовища розглядаються у межах численних теорій (теорії організацій, теорії менеджменту, теорія динамічних здібностей тощо) [1]. Щодо прикладних інструментів які застосовуються в менеджменті та маркетингу, то можна зазначити найбільш відомі й поширені: SWOT-аналіз, SNW-аналіз, PEST(STEP)-аналіз, GRID-матриця, EFAS-аналіз, ETOM-аналіз та інші [20].

Висновки. При дослідженні бізнес-середовища суб'єктів господарювання отримано наступні результати. Ідентифіковано, що термін «бізнес-середовище» активно досліджується у науковому просторі та узагальнено постає сукупністю факторів у межах яких здійснюється господарська діяльність з метою отримання прибутку. Визначено структуру бізнес-середовища підприємства, як сукупність факторів зв'язку, ресурсів, процесів та суб'єктів. Зазначено, що особливістю розвитку бізнес-середовища є перманентна зміна факторів за кількісними та якісними параметрами. Наголошено, що діагностика бізнес-середовища розглядається у межах численних теорій із застосуванням поширених прикладних інструментів менеджменту та маркетингу. Перспективою подальших досліджень є розробка прикладних механізмів розвитку підприємств із урахуванням стану та впливу бізнес-середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богодистов Е. В. Динамические способности: сравнение методов измерения на примере малых и средних предприятий Украины / Е. В. Богодистов, А. П. Крупский, С. Э. Сардак // *Економічний простір*. – 2016. – № 110. – С. 139 – 161.
2. Дашкевич О. Бизнес-среда и предпринимательская активность / О. Дашкевич // *ЭКОВЕСТ*. – 2006. – № 5. – С. 112 – 134.
3. Демиденко С. Л. Особливості стратегічного аналізу середовища підприємства / С. Л. Демиденко // *Ефективна економіка*. – 2015. – № 9. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>. – Назва з екрану.
4. Добрик Л. О. Фінансові умови розвитку інноваційного бізнес-середовища стартапів і традиційного бізнесу в Україні: загальні риси та відмінності / Л. О. Добрик // *Ефективна економіка*. – 2017. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5548>. – Назва з екрану.
5. Зенченко И. В. Оценка влияния факторов бизнес-среды на бизнес-процессы машиностроительных предприятий / И. В. Зенченко // *Вестник ОГУ*. – 2011. – №8(127). – С. 48 – 51.
6. Игнатов Е. С. Формирования бизнес-среды: теоретические аспекты. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/v/formirovaniya-biznes-sredy-teoreticheskie-aspekty>. – Загл. с экрана.
7. Королев М. И. Неопределенность бизнес-среды и безопасность фирмы / М. И. Королев // *Вестник Волгоградского государственного университета*. Сер. 3, Экономика. Экология. –2011. – №1(18). – С. 20 – 24.

8. Мартынов Л. М. Особенности бизнес-среды Инфоком-менеджмента / Л. М. Мартынов // Проблемы экономики и менеджмента. – 2012. – № 9 (13). – С. 72-78.
9. Мельник М. І. Класифікація бізнес-середовища : системний підхід / М. І. Мельник // Регіональна економіка. – 2008. – № 2. – С. 251 – 260.
10. Нікитенко Д. В. Інвестиційна сприятливість бізнес-середовища як чинник інвестиційної безпеки / Д. В. Нікитенко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – № 18. – С. 114 – 120.
11. Остапенко Н. В. Оценка влияния институциональной среды на развитие малого предпринимательства / Н. В. Остапенко // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 3. – С. 156 – 163.
12. Острякова А. Ф. Влияние элементов бизнес-среды на развитие инновационного предпринимательства / А. Ф. Острякова // УЭКС. – 2013. – № 10 (58). – С. 12–14.
13. Решетов К. Ю. Принципы обеспечения конкурентоспособности предпринимательских структур на макро-, мезо- и микро-уровнях / К. Ю. Решетов // Бизнес в законе. – 2012. – № 6. – С. 213 – 216.
14. Савельєв В. Оцінка бізнес-середовища при формуванні глобальної маркетингової стратегії / В. Савельєв // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. - 2014. - № 3(156). - С. 112-115.
15. Сардак С. Е. Управління розвитком бізнесу в умовах глобалізації економіки / С. Е. Сардак // Європейський вектор економічного розвитку : Зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 2 (7). – С. 154–159.
16. Сененко І. А. Вплив факторів середовища на формування системи управління підприємством / І. А. Сененко, В. В. Щепак // Бізнес Інформ. -015.- № 3.-С. 265 – 270.
17. Серебренников Г. Г. Структурный анализ бизнес-среды организации / Г. Г. Серебренников // Вестник ТГТУ. – 2004. – Том 10. – № 4Б. – С. 1158 – 1168.
18. Фроленко О. М. Бізнес-середовище підприємства: методичні підходи до його стратегічного аналізу / О. М. Фроленко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2017. – № 9. – С. 145 – 150.
19. Чала В. С. Порівняльний аналіз умов ведення бізнесу в Україні, Польщі та Словаччині: стан та перспективи // В. С. Чала, К. В. Дригола, В. Є. Рижкова // Економічний простір. – 2016. – №116. – С. 104 – 114.
20. Shtal T. Methods of analysis of the external environment of business activities. T. Shtal, M. Buriak, G. Ukubassova, Y. Amirbekuly, Z. Toiboldinova, T. Tlegen // Espacios. – 2018. – Vol. 39 (12). – P. 22.

УДК 004:005:33.057.

**РАЗВИТИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО И КОМПЬЮТЕРНОГО
КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ В РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.201.258

Пономарев С. В., к.е.н.*Харківський національний університет радіоелектроніки, м. Харків*

Формування комп'ютерного капіталу підприємства (ККП) відбувається в процесі розвитку інтелектуального капіталу (ІК). Невисокий рівень розвитку ІТ на більшості українських підприємств пояснюється відсутністю потреби в даних типах інновацій. Невдалі проекти пов'язані з відсутністю змін у людському та організаційному капіталі, без яких не можливе отримання позитивних результатів від застосування ІТ. Стаття написана за результатами досліджень і виконана в лабораторії «Моделювання економічних процесів в інфраструктурних галузях» Харківського національного університету радіоелектроніки на замовлення Міністерства енергетики України в 2017-2018 роках. Метою дослідження є доведення успішності розвитку інформаційної системи підприємства (ІСП), використовуючи інтелектуальний і комп'ютерний ресурси. Методом дослідження обрано механізм порівняльного аналізу показників до комп'ютерної революції і становлення сучасної інформаційної системи підприємства. Головним висновком у проведеному дослідженні можна визначити таке: формування ККП відбувається протягом декількох років (від 3 до 5). Для визначення його значення у складі людського капіталу необхідна розробка підходів для економічної оцінки знань співробітників підприємства у галузі ІТ. У роботі запропонована методологія розвитку інтелектуального і комп'ютерного капіталу підприємства.

Ключові слова: інтелектуальний капітал; комп'ютерний капітал підприємства; інформаційна система підприємства; бізнес-процес; інформаційні технології; бізнес-стратегія; конкуренція; менеджмент; стратегічний ресурс; менеджмент знань

UDC 004:005:33.057.

**DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL AND COMPUTER CAPITAL
OF ENTERPRISES IN MARKET CONDITIONS**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.201.258

Ponomarev S., PhD in Economics*Kharkiv National University of Radio Electronics, Kharkiv*

The formation of the computer capital of an enterprise (PSC) occurs in the process of the development of intellectual capital (IC). The low level of IT development in most Ukrainian enterprises is due to the lack of need for these types of innovations. Unsuccessful projects are associated with a lack of changes in human and organizational capital, without which it is not possible to obtain positive results from the use of IT. The article was written based on the results of research and carried out in the laboratory "Modeling of economic processes in infrastructure sectors" of Kharkov National

University of Radio Electronics commissioned by the Ministry of Energy of Ukraine in 2017-2018. The aim of the study is to prove the success of the development of the enterprise information system (COI) using intellectual and computer resources. As a research method, a mechanism of comparative analysis of indicators before the computer revolution and the formation of a modern information system of an enterprise was chosen. As the main conclusion in the conducted research it is possible to note the following. The formation of the CCP takes place over several years (from 3 to 5). To determine its value in human capital, it is necessary to develop approaches for the economic assessment of the knowledge of IT employees in the field of human capital. The paper proposes a methodology for the development of the intellectual and computer capital of an enterprise.

Keywords: intellectual capital; enterprise computer capital; enterprise information system; business process; information technologies; enterprise transaction costs; business strategy; market capital; competition; corporate information system; management; strategic resource; knowledge management

Постановка проблеми. Невысокий уровень развития информационных технологий (ИТ) на большинстве украинских предприятиях объясняется отсутствием потребностей в данных типах инноваций. Если благодаря экономическому окружению возникают потребности в операционных инновациях, то и возникает потребность и ИТ. Решение этих задач зависит от наличия интеллектуального и компьютерного капитала, которые можно объединить понятием информационная система предприятия (ИСП). Формирование компьютерного капитала предприятия (ККП) происходит в процессе развития интеллектуального капитала. ИСП формализует часть системы менеджмента предприятия, предполагает компьютерную подготовку персонала. Человеческие активы в соответствии с бизнес-стратегией предприятия проектируют бизнес-процессы (БП) и их реализацию в ИСП. Поэтому основной задачей исследования являлось изучение экономических изменений, проектирование БП, их внедрение и получение будущей экономической выгоды. Статья написана по результатам исследований второго этапа научно-исследовательской работы выполненной лабораторией «Моделирование экономических процессов в инфраструктурных отраслях» Харьковского национального университета радиоэлектроники по проблемам информатизации промышленных предприятий Украины.

Анализ последних научных исследований. В работах David, P. [1]; Савельев, И. В. [7]; Гулин, В. Н. [9] на основе эмпирического анализа

информационных технологий, применяемых в промышленном секторе, показана роль интеллектуального ресурса в преобразовании, в первую очередь, бизнес-процессов. Идя по пути внедрения реинжиниринга БП, менеджмент предприятий запрашивает специальные инвестиционные программы. Существуют зарубежные исследования [5,6], подтверждающие данные зависимости.

Остаются неизученными ИТ общего назначения на базе инноваций. Необходимо продемонстрировать методологию принятия трансформационных (производственных) издержек связанных с реализацией технологии и других ключевых компетенций.

Цель работы. Доказательство успешности развития информационной системы предприятия, используя интеллектуальный и компьютерный капитал.

Изложение основного материала исследования. Компьютерный капитал — это вся совокупность используемых предприятием ИТ — активов, накопленных к конкретному периоду [1, 2, 3, 4]. Понятие компьютерного капитала предприятия (ККП) в настоящее время не имеет однозначной трактовки, далее это понятие рассматривается как развитие компонентов интеллектуального капитала.

ККП является частью интеллектуального капитала предприятия, который состоит из человеческого капитала, организационного капитала и рыночного капитала. Каждый вид капитала формируется на основе активов (ресурсов). Под активами понимаются источники будущей экономической выгоды. На наш взгляд, основными ИТ-активами, формирующими ККП, являются человеческие активы, работающие с ИТ, модели бизнес-процессов и информационная система предприятия (ИСП). При этом человеческие активы ИТ участвуют в создании человеческого капитала, а модели бизнес-процессов и ИСП — организационного капитала предприятия. Таким образом, формирование ККП происходит в процессе развития интеллектуального капитала предприятия при применении ИТ, а не является некоторым дополнительным образованием.

Модели бизнес-процессов и ИСП входят в состав системы менеджмента. ИСП представляет формализованную часть системы менеджмента предприятия в виде программного комплекса для обеспечения информацией процесса принятия решений. В частности, ИСП формализует управленческие бизнес-процессы предприятия, предполагает

компьютерную подготовку персонала для работы с системой (развитие человеческих активов), обеспечивает адаптацию предприятия к изменяющемуся экономическому окружению и инновации в системе менеджмента.

Выделение понятия ККП в составе интеллектуального капитала определяется характеристикой ИТ как технологии общего назначения, примером которой является электричество [1]. Технология общего назначения — это технология, которая не приносит повышения производительности и прибыли сама по себе, но зато стимулирует создание разнообразных технологий, которые в свою очередь обеспечивают повышение того и другого. Главная особенность технологии общего назначения в том, что она усиливает инновационные возможности предприятия. В рамках новых инновационных возможностей постепенно создаются новые прикладные технологии, которые действительно повышают производительность. Если рассматривать ИТ как технологию общего назначения, то она может участвовать в создании прикладных технологий как в производственных, так и в управленческих бизнес-процессах.

На наш взгляд, основная роль ИТ в управлении предприятием для сокращения транзакционных издержек состоит в формализации бизнес-процессов в ИСП. Соответственно сотрудники предприятия (человеческие активы ИТ) разрабатывают бизнес-процессы в соответствии с целями функционирования предприятия, выбирают необходимое программное и техническое обеспечение (материальные активы ИТ), организуют внедрение, эксплуатацию и сопровождение ИСП. Можно представить формирование ККП как развитие человеческого капитала в области ИТ и организационного капитала, связанного с внедрением ИСП. Соответственно, учитывая роль ИТ как технологии общего назначения, формирование ККП возможно лишь при одновременном развитии организационных и человеческих активов в области ИТ. В исследованиях приводятся данные, что стоимость инновации в человеческий и организационный капитал на порядок больше, чем стоимость тех, которые производятся в ИСП[4].

Данная трактовка ККП объясняет наличие лага в измерении влияния ИТ на результаты работы предприятия и его стоимость. Внедрение ИСП всегда сопровождается процессом адаптации предприятия к новым условиям работы. Этот процесс включает изменение как самих моделей бизнес-процессов, так и накопление знаний сотрудниками в работе с ними, что

должно сопровождаться соответствующей мотивацией. В первую очередь это касается накопления знаний сотрудниками в работе с новыми управленческими бизнес-процессами предприятия, во вторую очередь — повышение компетенций сотрудников по сопровождению и эксплуатации ИСП.

Если же со временем эффект от эксплуатации ИСП не наступает, то это говорит об отсутствии согласованных изменений человеческого капитала, организационного капитала и ИТ.

Соответственно ККП не формируется, а внедрение ИСП приводит лишь к материальным потерям. В рыночной экономике не всегда интеллектуальный капитал увеличивает стоимость предприятий. Многие предприятия разоряются, что фактически предполагает значение интеллектуального капитала с минусом в формуле стоимости предприятия. С точки зрения биржи это означает, что у инвесторов нет уверенности, что система управления предприятием способна сохранять и умножать существующую стоимость предприятия.

Вклад ККП в стоимость предприятия можно представить следующим образом. Человеческий активы в соответствии с бизнес-стратегией предприятия проектирует бизнес-процессы и их реализацию в ИСП (организационный актив ИТ). Если в результате изменений происходит увеличение организационного капитала, то это приводит к увеличению рыночного капитала. Увеличение рыночного капитала в свою очередь приводит к росту стоимости предприятия (капитализации). Существуют зарубежные исследования, подтверждающие данные зависимости [5], высказывается мнение, что полученные результаты подтверждают правильность рассмотрения ИТ как технологии общего назначения. В соответствии с данным подходом ИТ создают не столько ценность как таковую, сколько определенный потенциал для создания ценности.

Основная роль ИТ на предприятии состоит в обеспечении инноваций как технологии общего назначения. Рассмотрим пирамиду инноваций Гэри Хэмела — профессора стратегического и международного менеджмента Лондонской школы бизнеса (рисунок) [6]. В данном случае предполагается, что затраты предприятия включают в себя трансформационные (производственные) издержки, связанные с реализацией технологии, т.е. преобразованием материалов или информации с помощью труда в продукт или услугу, и транзакционные издержки, связанные с взаимоотношениями

людей и неполнотой информации (затраты на устранение неопределенности, связанной с выбором на рынке или устранением внутренних проблем).

Продуктовые инновации предполагают использование ИТ для создания продуктов на основе ключевых компетенций. Под ключевыми компетенциями в данном случае понимается такое сочетание технологий, процессов и знаний, которые определяют отличительные особенности продукта компании и практически невозпроизводимы ее конкурентами.

Из пирамиды инноваций Гэри Хэмела следует, что основная инновационная роль ИТ на предприятии состоит в операционных и продуктовых инновациях. Поэтому невысокий уровень развития ИТ на большинстве украинских предприятий объясняется отсутствием потребностей в данных типах инноваций. Если благодаря экономическому окружению возникают потребности в операционных и продуктовых инновациях, то возникает потребность и в ИТ. Следовательно, при внедрении ИТ это может приводить к формированию ККП, который обеспечивает адаптацию системы менеджмента к экономическому окружению, реализации инноваций для повышения конкурентоспособности на определенном этапе развития экономики.

*Рис. 1 Пирамида инноваций Гэри Хэмела и роль информационных технологий
Джерело: [6]*

Для формирования ККП существует период адаптации человеческих активов и бизнес-процессов в ИСП, в течение которого предприятие приспособливается к новым технологиям. Проведенные исследования показывают, что данный период продолжается от трех до пяти лет [7], и только после этого начинает сказываться накопленный эффект от инвестиций. Данный эффект проявляется прежде всего в увеличении стоимости предприятия. Например, эксплуатация корпоративной

информационной системы класса ERP увеличивает стоимость предприятия на 10-15 % [8].

Понятие ККП позволяет объяснить многие проблемы применения ИТ на практике, основными из которых являются:

- существование большого количества неудачных проектов внедрения ИСП на предприятиях;
- отсутствие прозрачных методик расчета эффекта от ИСП.

Неудачные проекты связаны с отсутствием изменений в человеческом и организационном капитале, без которых невозможно получить положительные результаты от применения ИТ. Соответственно само понятие ИТ-проект не является корректным, так как происходят изменения прежде всего в способах ведения бизнеса предприятия, а ИТ выполняют роль технологии обеспечения инноваций. Поэтому стоит говорить об организационных (инфраструктурных) проектах с ИТ-составляющей. В этом контексте основной целью таких проектов должна быть адаптация бизнес-процессов к изменениям в экономическом окружении, создание ИСП для обеспечения гибкости и скорости реакции на изменения, развитие соответствующих компетенций у персонала.

Предприятие не может оставаться стабильным в условиях рыночной экономики, если оно не будет меняться. Основные изменения должны быть направлены на учет следующих факторов:

- удовлетворение постоянно меняющихся требований потребителей к продукции;
- обеспечение победы в конкурентной борьбе;
- первоочередное совершенствование бизнес-процессов, ориентированных на ожидания клиентов.

Таким образом, главным является экономическая оценка факторов, которые определяют конкурентные возможности предприятия, а затем необходимо оценить, как ИСП может помочь их реализовать. При этом если на начальных этапах применения ИСП (локальная ИС, комплексная ИС) на предприятии применения ИТ носит технологический характер (никаких существенных изменений в моделях бизнес-процессов), то на следующих этапах КИС, (КИС управления знаниями) применение ИТ носит предпринимательский характер (модели бизнес-процессов существенно меняются, используются управленческие возможности ИСП)[9]. На предпринимательском этапе применения ИТ главным становится новая корпоративная культура(организационный актив ИТ) — умение эффективно использовать ИТ в инновационном развитии предприятия.

Именно инновационное совершенствование продуктов и услуг основного бизнеса, системы менеджмента за счет использования человеческих активов становится приоритетной деятельностью на предприятии.

Для реализации данной деятельности основные изменения должны касаться в первую очередь сотрудников предприятия. Они должны научиться конкурировать иначе, чем привыкли, должны четко представлять формулу конкуренции для своего предприятия, обеспечить его устойчивое конкурентное преимущество. Для этого на предприятиях должна быть сформирована **BI (*Business intelligence*)** — служба для проведения аналитической работы в области обеспечения конкурентоспособности предприятия. Сотрудники этой службы, с одной стороны, должны хорошо знать формулу конкуренции своего предприятия и факторы ее формирующие, а с другой — должны уметь применять соответствующие ИТ для ее анализа и прогнозирования [10].

Для этой работы не подходят сотрудники службы сопровождения ИСП, так как это специалисты по обеспечению работоспособности технического оборудования и программного обеспечения, имеющие техническое образование. В настоящее время в странах СНГ практически отсутствуют бизнес-аналитики в области обеспечения максимизации стоимости предприятия, обеспечения длительного конкурентного преимущества.

Таким образом, для оценки значения ККП необходимо дать экономическую оценку знаний пользователей в области ИТ (нематериальные активы КПП) на предприятии. Именно с экономической оценкой знаний связывал экономическую оценку роли ИТ Пол Страсманн [11]. В этом контексте адаптация бизнес-процессов к изменениям в экономическом окружении, создание ИСП для обеспечения гибкости и скорости реакции на изменения, развитие соответствующих компетенций у персонала можно рассматривать как накопление знаний, экономическая оценка которых определяет значение нематериальных активов в дополнении к существующим оценкам материальных активов КПП.

Компьютерный капитал создает потенциал для адаптации менеджмента предприятия при изменении экономического окружения, обеспечивает необходимые инновации для повышения конкурентоспособности. Этот процесс можно представить, на наш взгляд следующими этапами развития человеческого капитала, организационных и технических (технологических) изменений (Табл. 1).

Таблиця 1 – Етапы развития экономики и компьютерного капитала

Экономика	Ранняя индустриальная экономика	Индустриальная экономика (рынок производителя)	Развитая индустриальная экономика (рынок покупателя)	Экономика знаний
1	2	3	4	5
Основной фактор конкуренции	Стоимость сырья	Качество и свойство продукта	Знания о клиентах	Создание инновационных продуктов и технологий
Стратегический ресурс	Сырье	Финансовый капитал	Человеческий капитал	Интеллектуальный капитал
Основной источник прибыли	Управление финансами	Управление качеством (TQM)	Управление отношениями с клиентами (CRM)	Управление знаниями
Менеджмент	Финансово-ориентированный	Процессно-ориентированный	Маркетинг-менеджмент	Менеджмент знаний
Способ организации работ	Функция (индивидуальные задания)	Процесс	Проект	Управленческие системы
Способ организации человеческих активов	Отдельные работники	Командная работа	Команда проекта	Сообщества производителей и потребителей
Способ организации бизнес-процессов	Бизнес-процессы уровня подразделений.	Бизнес-процессы уровня предприятий	Бизнес-процессы уровня нескольких предприятий	Бизнес-процессы на основе знаний
Основная роль ИТ в бизнесе	Обслуживающая инфраструктура	Инфраструктура, без которой бизнес не может существовать	Инфраструктура, обеспечивающая возможность получения конкурентных преимуществ	Технология общего назначения, создающая условия для инноваций
Материальный актив КК	Локальная, комплексная ИС	BPMS, MRP, MRPII, ERP	CRM, SCM, ERP II	КИС управления знаниями
Основной тип инноваций на основе КК	Операционные инновации в управлении процессом производства	Операционные инновации в согласовании действий подразделений	Операционные инновации в согласовании действий с внешними агентами	Продуктовые инновации и новые компетенции по их разработке

Джерело: [12, с. 38-39]

Важной особенностью построения компьютерного капитала предприятия, можно считать его архитектуру.

Одно из возможных определений архитектуры предприятия: архитектура предприятия — организационная логика для ключевых бизнес-процессов и ИТ-решений, отражающая требования операционной модели предприятия к интеграции и стандартизации. Соответственно определение для операционной модели: операционная модель — это необходимый уровень интеграции и стандартизации бизнес-процессов [13, 14].

В табл. 2 приведены некоторые предпосылки формирования архитектуры предприятия. Здесь важна возрастающая роль бизнес процессов по управлению знаниями, когда со временем должно привести к формированию КИС-управления знаниями (КИС УЗ) в составе КАП, так как роль ИТ-архитектуры в КАП будет возрастать [5].

Таблица 2 – Предпосылки формирования архитектуры предприятия

Экономика	Ранняя индустриальная экономика	Индустриальная экономика (рынок производителя)	Развитая индустриальная экономика (рынок покупателя)	Экономика знаний
1	2	3	4	5
Основной фактор конкуренции	Стоимость сырья	Качество и свойство продукта	Знания о клиентах	Создание инновационных продуктов и технологий
Стратегический ресурс	Сырье	Финансовый капитал	Человеческий капитал	Интеллектуальный капитал
Основной источник прибыли	Управление финансами	Управление качеством (TQM)	Управление отношениями с клиентами (CRM)	Управление знаниями
Менеджмент	Финансово-ориентированный	Процессно-ориентированный	Маркетинг-менеджмент	Менеджмент знаний
Способ организации работ	Функция (индивидуальные задания)	Процесс	Проект	Управленческие системы
Способ организации человеческих активов	Отдельные работники	Командная работа	Команда проекта	Сообщества производителей и потребителей
Способ организации бизнес-процессов	Бизнес-процессы уровня подразделений.	Бизнес-процессы уровня предприятий	Бизнес-процессы уровня нескольких предприятий	Бизнес-процессы на основе знаний

Джерело: [12. с. 39]

На наш взгляд, основные подходы к формированию КАП определяются бизнес-информатикой. Бизнес-информатика — это наука о проектировании, разработке и применении информационных и коммуникационных систем в бизнесе. Главной задачей бизнес-информатики является обеспечение успешности бизнеса с помощью ИТ. Бизнес — информатика соединяет вместе научно-экономические и информационно-технические знания и связывает их с различными аспектами трансформации предприятия: средствами представления процессов, бизнес-моделированием, корпоративной культурой предприятия.

Выводы. 1. ККП формируется как сочетание человеческого и организационного капитала на основе активов, непосредственно связанных с ИТ.

2. Человеческие активы в области ИТ формируют бизнес-процессы предприятия, для реализации которых создают ИСП. ИСП является формализованной частью системы менеджмента предприятия и материальным активом ККП.

3. После создания ИСП существуют период адаптации предприятия к новым технологиям работы, в процессе которого происходит формирование ККП и соответствующее увеличение стоимости предприятия. Если изменения в человеческих и материальных активах не согласованы, то формирование ККП не происходит, а произведенные затраты приводят к уменьшению стоимости интеллектуального капитала.

4. Процесс эволюционного развития ККП может нарушаться в связи с развитием экономики, соответствующим изменением системы менеджмента и необходимостью перехода к новому типу ИСП, после чего происходит процесс формирования ККП на новом технологическом уровне.

5. Формирование ККП происходит в течение нескольких лет, для определения его значения в составе человеческого капитала необходима разработка подходов для экономической оценки знаний сотрудников предприятия в области ИТ. По данным некоторых исследований для ИСП класса ERP ККП формируется от трех до пяти лет и приводит к увеличению стоимости (капитализации) предприятия на 10-15% [12].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. David, P. The Dynamo and the Computer: An Historical Perspective to the Modern Productivity Paradox/P. David//American Economic Review. 990.№ 2, V. 80. – P. 355-361.
2. Brynjofsson, E. Intangible Assets: Computers and Organisation Capital / E. Brynjofsson, L. Hitt, S. Yang // Brookings Papers on Economic Activity. – 2002. – № 1. – P. 137-198,
3. Пугачев, М. И. Эффективность ИТ и институциональная среда российской фирмы: проблемы эмпирического анализа: материалы конференции «Инновационное развитие экономики России: институциональная среда / М. И. Лугачев, К.Г.Скрипкин. – М. : Макс-Пресс, 2011. – Т. 4. – С. 287-298.
4. Information Management № 8-10 [Электронный ресурс], 2012. Спецвыпуск «Эффективность инвестиций в ИТ. Альманах лучших работ». – М, 2013. – 196 с. Режим доступа: http://infomanagement.rucio.ru/index.php?route=magazine/material&path=48&product_id=231/- Дата доступа: 06.03.2014.

5. Зимин, К. В. Влияние информационных технологий на производительность российского предприятия: методология эмпирического исследования / К.В. Зимин, А.В. Маркин, К.Г. Скрипкин // БИЗНЕС-ИНФОРМАТИКА. НИУ ВШЭ. – М., 2012. – № 1(19). – С. 40-48.
6. Звленков, Ю. А. Искусство бега по граблям. Стратегическое управление ИТ в условиях неопределенности [Электронный ресурс] / Ю. А. Зеленков. – М., 2013. – 139 с. Режим доступа: <http://www.globalcio.ru/news/2616>. – Дата доступа: 01.12.2013.
7. Савельев, И. В. Модель принятия решения о внедрении ER, системы на предприятии: автор, дис. канд-та эконом, наук. [Электронный ресурс] / И. В. Савельев. – М. : МЭСИ, 2013. – Режим доступа: http://www.mesi.ru/upload/iblock/4df/hwighpravdn_dmхridah_sng.docx. – Дата доступа: 01.12.2013.
8. Анищук, Н. Влияние ERP на оценку бизнеса. Финансовый директор [Электронный ресурс] / Н. Анищук. – 2007 – № 7. Режим доступа <http://fd.ru/articles/38229> – Дата доступа: 01.12.2013.
9. Гулин, В. Н. Информатизация предприятия как средство инжиниринга бизнес-процессов / В. Н. Гулин // 16 Российская науч.-практич. конф. «Инжиниринг предприятий и управления знаниями»: сб. науч. тр., МЭСИ – М., 2013. – С. 101-105.
10. Влияние инвестиций в ИТ на бизнес-результаты российских компаний [Электронный ресурс] / К. Зимин [и др.]. // Электронный журнал Управляем предприятием – 2013 – № 2 (25) – Режим доступа: <http://consulting.lc.ru>. – Дата доступа: 01.12.2013.
11. Strassmann, P.A. The Squandered Computer – Evaluating the Business Alignment of Information Technologies / P.A. Strassmann. – New Chanaan, CN: Information Economics Press, 1997. – 426 p.
12. Гулин В.Н. Эволюция информатизации предприятия: сб. статей / В.Н. Гулин. – Минск. Мисанта. 2017. – 173.
13. Захман, Дж. А. Структура архитектуры информационных систем / Дж.А. Захман // SBM Systems Journal. – 1987. – т.26, №3.
14. Коротков А. Архитектура предприятия. Как заставить ИТ работать на вашу компанию? [Эл. ресурс] / А. Коротков. – 2013. – Режим доступа: // <http://andrey-korotkov.ru> Дата доступа 04.12.2014.
15. Данилин. А. Архитектура предприятия [Эл. ресурс] / А. Фанилин, А Слюсаренко. Режим доступа: // www.Intuit.ru/studies/courses/995/152/lecture/4222&page=4. – Дата доступа 04.12.2014.

REFERENCES:

1. David, P. The Dynamo and the Computer: An Historical Perspective to the Modern Productivity Paradox/P.David//American Economic Review. 1990.№2,V. 80. – P. 355-361.
2. Brynjofsson, E. Intangible Assets: Computers and Organisation Capital / E. Brynjofsson, L. Hitt, S. Yang // Brookings Papers on Economic Activity. – 2002. – № 1. – P. 137-198,
3. Pugachev, M. I. EHffektivnost' IT i institucional'naya sreda rossijskoj firmy: problemy ehmpiricheskogo analiza: materialy kon–ferencii «Innovacionnoe razvitie ehkonomiki

- Rossii: instituci-onal'naya sreda / M. I. Lugachev, K.G.Skripkin. – M. : Maks-Press, 2011. – T. 4. – S. 287-298.
4. Information Management № 8-10 [EHlektronnyj resurs], 2012. Specvypusk «EHffektivnost' investicij v IT. Al'manah luchshih rabot». – M., 2013. – 196 s. Rezhim dostupa: http://infomanagement.rucio.ru/index.php?route=magazine/material&path=48&product_id=231/- Data dostupa: 06.03.2014.
 5. Zimin, K. V. Vliyanie informacionnyh tekhnologij na proizvo-ditel'nost' rossijskogo predpriyatiya: metodologiya ehmpiricheskogo issledovaniya / K.V. Zimin, A.V. Markin, K.G.Skripkin//BIZNES-INFORMATIKA.NIU VSHEH.–M.,2012.–№1(19). – S. 40-48.
 6. Zvlenkov, YU. A. Iskusstvo bega po grablyam. Strategicheskoe upravlenie IT v usloviyah neopredelennosti [EHlektronnyj resurs] / YU. A. Zelenkov. – M., 2013. – 139 s. Rezhim dostupa: <http://www.globalcio.ru/news/2616>. – Data dostupa: 01.12.2013.
 7. Savel'ev, I. V. Model' prinyatiya resheniya o vnedrenii ER, sistemy na predpriyatii: avtor, dis. kand-ta ehkonom, nauk. [EHlektron nyj resurs] / I. V. Savel'ev. – M. : MEHSI, 2013. – Rezhim dostu pa: http://www.mesi.ru/upload/iblock/4df/hwigehpavdn_dmrxridah_sng.docx. – Data dostupa: 01.12.2013.
 8. Anishchuk, H. Vliyanie ERP na ocenku biznesa. Finansovyj direktor [EHlektronnyj resurs] / N. Anishchuk. – 2007 – № 7. Rezhim dostupa <http://fd.ru/articles/38229> – Data dostupa: 01.12.2013.
 9. Gulin, V. N. Informatizaciya predpriyatiya kak sredstvo inzhini-ringa biznes-processov / V. N. Gulin // 16 Rossijskaya nauch.-praktich. konf. «Inzhiniring predpriyatij i upravleniya znaniyami»: sb. nauch. tr., MEHSI – M., 2013. – S.101-105.
 10. Vliyanie investicij v IT na biznes-rezul'taty rossijskih kompanij [EHlektronnyj resurs] / K. Zimin [i dr.]. // EHlektronnyj zhurnal Upravlyaem predpriyatiem – 2013 – № 2 (25) – Rezhim dostupa: <http://consulting.lc.ru>. – Data dostupa: 01.12.2013.
 11. Strassmann, P.A. The Squandered Computer – Evaluating the Business Alignment of Information Technologies / P.A. Strassmann. – New Chanaan, CN: Information Economics Press, 1997. – 426 p.
 12. Gulin V.N. EHvoljuciya informatizacii predpriyatiya: sb. statej / V.N. Gulin. – Minsk. Misanta. 2017. – 173.
 13. Zahman, Dzh. A. Struktura arhitektury informacionnyh sistem / Dzh.A. Zahman // SBM Systems Journal. – 1987. – t.26, №3.
 14. Korotkov A. Arhitektura predpriyatiya. Kak zastavit' IT rabotat' na vashu kompaniyu? [EHl. resurs] / A. Korotkov. – 2013. – Rezhim dostupa: // <http://andrey-korotkov.ru> Data dostupa 04.12.2014.
 15. Danilin. A. Arhitektura predpriyatiya [EHl. resurs] / A. Fanilin, A Slyusarenko. Rezhim dostupa: // www.Intuit.ru/studies/courses/995/152/lecture/4222&page=4.– Data dostupa 04.12.2014.

УДК 330:338+658

**ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДХОДІВ
ДО ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.214.259

**Фісуненко П. А., к.е.н.,
Акімова С. М.***ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», Дніпро*

У статті розглянуто еволюцію розвитку визначення економічної безпеки підприємства та досліджено основні проблеми методик оцінки її рівня, характерні для вітчизняної науки та практики. Розглянуто суть і проблематику найбільш поширених підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства (індикаторного; ресурсно-функціонального; програмно-цільового; бухгалтерського; економіко-математичного моделювання; методу, заснованого на оцінці прибутку підприємства; методу, заснованого на оцінці бруто-інвестицій; методу, заснованого на основі визначення фінансової стійкості підприємства). Основні проблемні питання узагальнені та зведені до концептуальної форми. Отримані результати засвідчили про необхідність удосконалення існуючих підходів щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємств. Встановлено, що основною проблемою підходів є недостатня невизначеність впливу зовнішньої складової, для якої виокремлено недопрацьовані питання. Визначено, що сучасна модель оцінки має включати в себе особливості декількох підходів для об'єктивної оцінки рівня економічної безпеки підприємств та подальшого прогнозування її стану.

Ключові слова: підприємство; економічна безпека; оцінка; метод; підхід; моделювання; прогнозування

UDC 330:338+658

**PROSPECTS FOR FURTHER IMPROVEMENT OF APPROACHES TO
EVALUATION OF THE LEVEL OF ECONOMIC SAFETY OF THE
ENTERPRISE**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.214.259

Fisunenکو P., PhD in Economics*«Pridneprovskа State Academy of Civil Engineering and Architecture», Dnipro*

The evolution of the definition of the economic security of the enterprise has been analyzed and the main problems of the methods of assessing its level charactering of native science and practice have been examined. The essence and problems of the most common approaches to assessing the level of enterprise economic security (indicator, resource-functional, program-target, accounting, economic-mathematical modeling, method based on the estimation of enterprise profit, the method based on the estimation of gross investment, method, based on the definition of financial sustainability of the enterprise) have been considered. The main problem issues are summarized and reduced to a conceptual form. The obtained results showed the necessity of improving

the existing approaches to assessing the level of enterprises economic security. It is established that the main problem of approaches is insufficient uncertainty of the influence of the external component for which insufficiently elaborated issues are identified. It is determined that the modern model of evaluation should include features of several approaches for objective estimation of the level of enterprises economic security and further prediction of its state.

Keywords: enterprise; economic security; estimation; method; approach; design; prognostication

Актуальність проблеми. Сьогодення світу, взагалі, й України, зокрема, вимагає від суб'єктів господарювання швидкої адаптації до умов, що змінюються, у зовнішній та внутрішній сферах, здатності нейтралізувати негативні фактори впливу на діяльність підприємства, вміння прогнозувати подальший розвиток подій, при цьому вести ефективне господарювання. Тобто гостро постає питання забезпечення економічної безпеки підприємств. А головним питанням сьогодення у цій сфері є точна та об'єктивна оцінка стану економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями, пов'язаними із методологією оцінки рівня економічної безпеки та її проблематикою, займалися такі вчені як І. Плетникова [8], С. Довбня, Н. Гічова [3], Г. Козаченко, В. Пономаренко, О. Ляшенко [9], В. Ортинський [5], А. Кіт, О. Семенів [6], І. Нагорна [13], І. Воробйова, Н. Різник [14], П. Фісуненко [15], М. Фоміна [16], В. Геєць [10], Т. Васильців [2], З. Варналій [1] і багато інших. У працях багатьох авторів представлені різні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Представлені підходи оцінюють рівень економічної безпеки підприємства з різних сторін. Вони можуть бути засновані на аналізі широкої системи критеріїв, обмеженого кола показників та інтегральних показників. В роботах багатьох авторів визначені кроки оцінки рівня економічної безпеки та її принципи. Серед кроків зазначені наступні: вибір критерію ефективності, побудова системи показників, визначення порогових значень показників, моніторинг обраних показників та зіставлення їх фактичних значень із пороговими, визначення інтегрального рівня економічної безпеки підприємства.

Не вирішені раніше питання. Разом з тим, на сьогоднішній день, досі залишається відкритою проблема точності, об'єктивності й застосовності оцінки рівня економічної безпеки за існуючими

методичними підходами. Адже підприємство є відкритою системою й воно розвивається у динамічному середовищі. Така ситуація породжує фактори, які не враховані в існуючих методиках, що призводить до неможливості забезпечити об'єктивність та точність оцінки.

Мета дослідження. Визначення існуючих недоліків методичних підходів до оцінки, характерних для сьогодення й пошук можливих перспектив удосконалення методик оцінки рівня економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу. Економічна безпека підприємства – складне й багатогранне поняття. Свій початок, як прийнято вважати, дана дефініція бере від послання Т. Рузвельта Конгресу США у 1947 році. На той момент економічна безпека ототожнювалась із національною безпекою держави [7]. Слід зазначити, що поняття економічної безпеки, по сьогоднішній день, в країнах Європи застосовується лише у відношенні до держави. Тобто, забезпечуючи високий рівень економічної захищеності держави, суб'єкти підприємництва також будуть захищені.

Дослідження питань, пов'язаних з економічною безпекою підприємства, на теренах України розпочато після здобуття України незалежності, у 1992 році, зі створення Ради національної безпеки України. Слід відзначити, що питання економічної безпеки розглядалось у розрізі національної безпеки держави, як її основа. Наступним етапом є затвердження Конвенції економічної безпеки України, у 1998 р., де економічна безпека визначалась як спроможність національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток і утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих варіантів розвитку подій. [10] Тобто, розгляд економічної безпеки відбувався на макрорівні. Активного розгляду дана дефініція на мікрорівні, стосовно підприємств, набула з 2000-х рр. Економічна безпека підприємства відносно нове поняття, і за свою історію вивчення воно пройшло декілька етапів, які складно розмежувати за роками. Еволюція розвитку дефініції «економічна безпека підприємства» та особливості визначень, характерні для багатьох авторів, у тому чи іншому періоді, надана в табл. 1.

Різноманіття визначень даної дефініції має наслідком велику кількість методів оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Серед усієї кількості методів і підходів, найбільш уживаними є: індикаторний;

ресурсно-функціональний; програмно-цільовий; бухгалтерський; економіко-математичного моделювання; метод, заснований на оцінці прибутку підприємства; метод, заснований на оцінці бруто-інвестицій та метод, заснований на основі визначення фінансової стійкості підприємства [4].

Таблиця 1 – Еволюція розвитку дефініції «економічна безпека підприємства»

Етап	Визначення
1й етап	Забезпечення умов збереження комерційної таємниці, інформаційна безпека
2й етап	Здатність протистояти несприятливим зовнішнім впливам
3й етап	Захищеність функціональних складових
4й етап	Стан захищеності від негативних факторів

Джерело: побудовано авторами за [9, 12]

Розглянемо суть і проблематику кожного підходу окремо:

- індикаторний – встановлення рівня економічної безпеки в результаті зіставлення фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами, що виступають пороговими значеннями цих показників і відповідають певному рівню безпеки. Позитивними сторонами цього підходу є визначеність порогових значень у науковій літературі. Тобто необхідно лише прорахувати необхідні показники і зіставити результати. Проте це є і негативним моментом. Адже порогові значення не переглядались довгий час, й значення індикаторів не враховують усіх особливостей діяльності підприємства. Ще однією проблемою індикаторного підходу є необхідність постійного контролю й уточнення індикаторів та їх порогових значень. Індикаторний підхід був запозичений з методики оцінювання рівня економічної безпеки держави. Адже саме Конвенцією економічної безпеки України передбачається формування системи індикаторів і розрахунок інтегрального показника. Тобто, індикаторний підхід не є настільки удосконаленим та адаптованим до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, наскільки це необхідно в сучасних умовах господарювання;

- ресурсно-функціональний – визначення рівня економічної безпеки за допомогою оцінювання ефективності використання ресурсів підприємства. Основним позитивом й негативом, одночасно, у даному підході є всеосяжність, охоплення майже всіх сфер діяльності підприємства. Ресурсно-функціональний підхід основною проблемою

має спробу охопити всі функціональні складові діяльності підприємства. Така методологія може призвести до розмивання поняття економічної безпеки підприємства. За такого підходу, загальний рівень економічної безпеки розраховується за допомогою експертних оцінок, що не гарантує об'єктивності отриманих результатів. Ще однією проблематикою даного підходу є збіг з простою оцінкою ефективності використання ресурсів, що не відповідає умовам якісної оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Оцінка ефективності використання ресурсів лише частково відображає рівень економічної безпеки підприємства, оскільки відображає лише внутрішню складову економічної безпеки й лише у ретроспективі. Тобто аналіз може проводитись лише за минулими роками. Прогнозування за таким підходом, як й за будь-яким іншим, не дає гарантії реалізації запланованих показників;

- програмно-цільовий – базується на інтегруванні показників, які визначають рівень економічної безпеки підприємства. Проблеми програмно-цільового підходу дещо схожі з індикаторним підходом: по-перше, вибір та затвердження показників, їх взаємовплив один на одного, в умовах сучасного господарювання та з урахуванням особливостей кожного підприємства, чи хоча б підприємств, що відносяться до однієї сфери діяльності; по-друге, залучення додаткового фінансування, кадрів для затвердження програм розвитку та збереження економічної безпеки підприємств; по-третє, значний вплив думки експертів. Ще однією, специфічною, проблемою даного підходу є використання методів математичного аналізу. Тобто управлінське рішення може прийматись з позиції математика, а не управлінця;

- бухгалтерський – використання критеріїв, що розраховуються на основі інформації бухгалтерського обліку. Бухгалтерський підхід, на сьогоднішній день, не може бути об'єктивно інтерпретований, адже існування «чорної» бухгалтерії та неподання достовірної інформації, на жаль, є реальністю сьогодення. При чому, неподання достовірної інформації може відбуватись на вимогу державних органів або органів статистики. Ще однією проблемою даного підходу є вузькість охоплення показників економічної безпеки. За бухгалтерським підходом може бути отримана оцінка лише фінансової складової економічної безпеки підприємства;

- економіко-математичного моделювання – на основі функціональної залежності рівня економічної безпеки підприємства від

відповідних показників діяльності підприємства [11; 17]. Економіко-математичне моделювання основною проблемою має наукоємність даного підходу і необхідність опанування серйозним математичним апаратом для подальших розрахунків. Ще однією проблемою даного підходу є, знову ж таки, визначення відповідних показників для оцінки їх впливу на рівень економічної безпеки підприємства;

- метод, заснований на оцінці прибутку підприємства та його чистого доходу. Даний підхід розповсюджений серед науковців, які ототожнюють економічну та фінансову безпеку підприємства [9]. Головним твердженням даного підходу є те, що підприємство знаходиться в стані економічної безпеки, коли отриманого ним прибутку вистачає для самоокупності та самофінансування. Головною проблемою даного підходу є твердження, що підприємство є економічно захищеним лише за умови існування прибутку. В умовах сьогодення це не підтверджується;

- метод на основі бруто-інвестицій, до яких зараховують реінвестований прибуток поточного та майбутнього періодів, реінвестовані накопичення минулих років, амортизаційні відрахування. Проблемами методу, заснованого на розрахунку бруто-інвестицій є вузькість отриманих результатів, складність отримання інформації для розрахунку показника рівня економічної безпеки підприємства. В умовах даного підходу економічна безпека підприємства забезпечується лише якщо підприємство реінвестує отриманий прибуток у розвиток підприємства, або має додаткові інвестиції у своє підприємство. Проте в сучасних умовах господарювання багато підприємств не мають інвестиційної діяльності і мають достатній рівень економічної безпеки;

- на основі визначення рівня фінансової стійкості підприємства – метод, який визначає лише фінансову безпеку підприємства. Даний підхід є дуже вузьким для оцінки рівня економічної безпеки підприємства.

Проаналізовані вище підходи не є єдиними існуючими. Кількість методик, на сьогоднішній день, є дуже великою. Розглянути кожну методику неможливо. Проте слід зазначити, що така розгалуженість серед методів є також проблемою для чіткого й об'єктивного розрахунку рівня економічної безпеки підприємства.

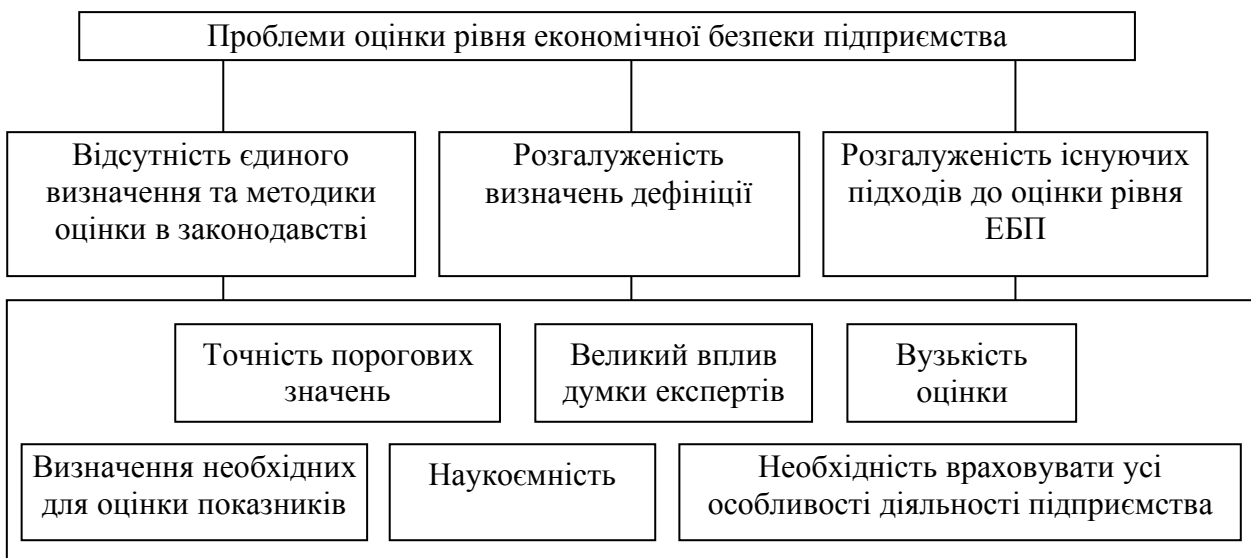
Кожна існуюча на сьогоднішній день методика та підхід мають свої переваги й недоліки. Кожен підхід може бути застосований для

розрахунку, важливо лише враховувати усі особливості підприємства, що аналізується. Проблемні нюанси, за кожним із методів, були представлені вище. Проте кожна із методик має й спільний недолік. Основна проблема – невизначеність впливу зовнішньої складової. У зовнішній складовій можливо виокремити наступні недопрацьовані питання:

- невизначеність кола показників зовнішнього середовища та їх складність розрахунку;
- необхідність враховувати ринкову складову;
- необхідність удосконалення законодавства та розробки ряду показників, як об'єктивно будуть висвітлювати рівень економічної безпеки підприємства;
- визначення порогових значень для показників, які можуть бути застосовані в реальних умовах господарювання.

Головною проблемою, на сьогоднішній день, є законодавство. Ця проблема тягне за собою ряд усіх вищеперахованих проблем. Так, на сьогоднішній день, існують «Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки держави», проте не існує подібного щодо економічної безпеки підприємства. Вдосконалення методик розрахунку рівня економічної безпеки підприємства має закріплюватись в державних актах, що стосуються економічної безпеки держави. Адже економічна безпека держави і підприємства взаємопов'язані і є єдиним цілим.

Якщо виокремлювати загальні проблеми оцінки рівня економічної безпеки підприємства, їх можливо звести до наступної схеми (рис. 1).

*Рис. 1. Загальна проблематика методичних підходів до оцінки рівня ЕБП
Джерело: розроблено авторами*

Висновок. Підводячи підсумок, слід відзначити про існування значних прогалин у питаннях, пов'язаних із тлумаченням і методикою розрахунку економічної безпеки підприємства. Вирішення існуючих проблем призведе до можливості більш об'єктивно оцінювати стан економічної безпеки підприємств України та розробки заходів щодо поліпшення рівня економічної безпеки. Сучасна методика оцінювання рівня економічної безпеки має поєднувати в собі особливості кількох методів, задля об'єктивної оцінки рівня ЕБП та подальшого прогнозування її стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Економічна безпека: Навч. посіб. / За ред. З.С. Варналія. – К., 2009. – 647 с.
2. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення: монографія. – Львів: Вид-во ТзОВ «Ліга Прес», 2008. – 385 с.
3. Довбня С.Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічова // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 88-97.
4. Дяченко К. С. Методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємств будівельної галузі / К. С. Дяченко // Технологический аудит и резервы производства. – 2015. – № 4(5). – С. 31-36. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatrv_2015_4\(5\)__7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatrv_2015_4(5)__7).
5. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін.]. – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.
6. Економіка підприємства: підручник / [Й.М. Петрович, А.Ф. Кіт, О.М. Семенів та ін.]; за заг. ред. Й.М. Петровича. – Львів: Новий Світ-2000, 2004. – 680 с.
7. Кириченко О. А. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: монографія / О. А. Кириченко, В. С. Сідак, С. М. Лаптев та ін. – К.: УЕП «Крок», 2008. – 401 с.
8. Ковальов Д. Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства / Д. Ковальов, І. Плетникова // Економіка України. – 2001. – № 4. – С. 35–40.
9. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г.В. Козаченко В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
10. Концепція економічної безпеки України / [кер. проекту В.М. Геєць]; Ін-т екон. прогнозування НАН України. – К.: Логос, 1999. – 56 с.

11. Кузенко Т. Б. Планування економічної безпеки підприємств в умовах ринкової економіки : автореф. дис. канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація та управління підприємствами» / Т. Б. Кузенко. – К., 2004. – 18 с.
12. Ляшенко О. М. Аналітичний огляд сучасних підходів до визначення сутності економічної безпеки підприємства / О. М. Ляшенко // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 254-263.
13. Нагорна І.І. Оцінка стійкої економічної безпеки промислового підприємства / І.І. Нагорна // Економічний простір. – 2008. – № 19. – С. 243-255.
14. Різник Н.С. Оцінка та шляхи забезпечення економічної безпеки банку [Електронний ресурс] / Н.С. Різник, І.А. Воробйова // Економічні науки. Серія “Облік і фінанси”: зб. наук. пр. Луцький національний технічний університет. – Луцьк, 2008. – 368 с. – Режим доступу до матеріалу: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/O_FN/2008_5_2/zbirnuk_O_FN_5_%D0%A7_2_183.pdf.
15. Фісуненко П. А. Аналіз системи показників економічної безпеки будівельних підприємств / П. А. Фісуненко, М. В. Лаже, С. В. Дзюба // Будівельне виробництво. Серія: економічні науки. – 2016. – Вип. 61. – С. 57- 61.
16. Фоміна М. В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : [монографія] / М. В. Фоміна. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 140 с.
17. Чаговець Л. О. Моделі оцінки та аналізу економічної безпеки підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.11 «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці» / Л. О. Чаговець. – Харків, 2010. – 20 с.

УДК 657.1.012:332.33

**УЗГОДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО
ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.223.260

Чумак О. В., к.е.н.*ДНУ «Інститут освітньої аналітики»*

Метою статті є обґрунтування порядку визначення й узгодження елементів облікової політики підприємств, які утримують земельні ресурси у складі активів. Для реалізації мети поставлено такі завдання: визначити елементи облікової політики та розкрити особливості методики обліку при альтернативах, враховуючи специфіку об'єкту обліку. Використано методичні аспекти обліку земельних ресурсів відповідно П(С)БО, МСБО, МСФЗ та чинних норм права. Розглянуто особливості формування облікової політики, систематизовано елементи облікової політики та надано їм характеристики. Проведено порівняння за окремими елементами практики застосування методичних аспектів обліку землі за П(С)БО та МСФЗ. Розглянуто правове підґрунтя при обранні елементів облікової політики за окремими господарськими операціями. Практична цінність полягає у наданні рекомендацій щодо узгодження елементів облікової політики між собою. Наукова цінність полягає в обґрунтуванні положень облікової політики, що дозволяє надавати повну і правдиву інформацію про них у звітності підприємства й забезпечує інформацією державні установи, які формують бази щодо національного земельного активу.

Ключові слова: облікова політика; земельні ресурси; право користування земельною ділянкою; оренда

UDC 657.1.012:332.33

**RECONCILIATION OF ELEMENTS OF ACCOUNTING POLICY FOR
LAND RESOURCES**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.231018.223.260

Chumak O., PhD in Economics*SSI «Institute of Educational Analysis»*

The purpose of the article is to justify the procedure for determining and agreeing elements of the accounting policy of enterprises in the activity use land resources in the assets. To achieve the goal, the following tasks are set: to identify the elements of accounting policy and to disclose the features of accounting techniques in the alternatives, taking into account the specifics of the object of accounting. Methodological aspects of land resources accounting, respectively, P(S)A, IAS, IFRS and current law norms have been used. The elements of the

accounting policy have been systematized and characterized taking into account the specificity of land resources accounting. The practice of applying methodological aspects of accounting land on P(S)A and IFRS for certain elements of accounting policy was compared. Law aspects are considered when selecting elements of accounting policy. Practical value is to provide recommendations on the reconciliation of accounting policy elements among themselves. The scientific value is to substantiate the accounting policy provisions, which allows to provide complete and true information about them in the company's reporting and provides information to government agencies that form the accounting of the national land asset.

Keywords: accounting policy; land resources; land use right; lease

Актуальність проблеми. Провідними вченими неодноразово зауважувалось, що базисом при визначенні рішень про змістовне наповнення елементів облікової політики є формування в обліковій системі підприємства повної, достовірної, правдивої й суттєвої інформації, яка має висвітлювати господарську діяльність підприємства. Специфіка визнання і використання земельних ресурсів як економічної категорії спричинює особливості при побудові системи обліку, що вимагає грамотної побудови облікової політики підприємства за умов реформування земельних відносин в Україні. Більше третини земель сільськогосподарського призначення перебуває у користуванні державними підприємствами, тому зумовлює нагальну потребу у обліку земель, можливості достовірної оцінки їх вартості, усуненні зловживань при операціях оренди земельних ділянок чи прав користування ними. Інші види земельних ресурсів, не завжди мають достовірне відображення в облікових системах їх власників чи користувачів, оскільки значна їх кількість не здійснює ведення бухгалтерського обліку (фізичні особи). Зазначене актуалізує розробку облікової політики підприємств, у якій всебічно має бути враховано особливості досліджуваного об'єкта обліку з метою формування достовірної інформаційної бази суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методичні засади формування облікової політики та обліку земельних ресурсів висвітлено у працях таких вчених як: В.М. Жук, П.Є. Житний, В.А. Кулик, І.В. Замула, В.А. Дерій, О.Ф. Ярмолюк, Н.Ю. Голуб та інші. Питання обліку землі завжди було предметом дослідників, оскільки

нормативно-правове поле ринку землі є недосконалим, власники і користувачі землі є юридичними і фізичними особами, земля є природним ресурсом, який належить народові України. Така специфіка об'єкту обліку «земельні ресурси» завжди викликала дискусії і суперечності при формуванні облікових систем юридичних осіб. Зважаючи на наявні напрацювання вчених у царині досліджуваного питання, на даний час формування облікової політики в частині земельних ресурсів для інформаційного забезпечення стратегічного управління підприємства є таким, що вимагає свого уточнення й удосконалення. Так, на практиці зазвичай, Наказ про облікову політику є формальним документом, тому виникає багато неузгодженостей в методиці обліку земельних ресурсів стосовно таких операцій як: визнання об'єктів та відображення їх в обліку, оренда, документооборот, розкриття інформації про земельні ресурси у звітних формах тощо.

Метою статті є обґрунтування порядку визначення й узгодження елементів облікової політики підприємств, які утримують земельні ресурси у складі активів, для формування достовірного інформаційного забезпечення в системі управління.

Виклад основних матеріалів дослідження. П.Є. Житний відзначив, що системний підхід до формування облікової політики має визначати необхідність підпорядкування її загальним інтересам управління підприємством і водночас зберігання своєї єдності [1, с. 64]. Керуючись цим підходом у виборі методологічних принципів під час формування положень облікової політики, провідні науковці і практики визначають пріоритетність альтернатив і визначають суттєвість окремих операцій. А.І. Коріненко для сільськогосподарських підприємств пропонує підхід, який передбачає запровадження механізму централізованого формування Міністерством аграрної політики та продовольства України примірної облікової політики у частині визначення критеріїв документування, оцінки, амортизації, відображення на рахунках, розкриття інформації у звітності, що забезпечує ефективність управління та використання переданих державним підприємствам земельних ресурсів. Побудова галузевої облікової політики на основі запровадження окремого П(С)БО «Права на землі сільськогосподарського призначення» [2]. Б.С. Гузар зауважив, що у існуючій практиці аграрних підприємств, які займаються сільським господарством, спостерігається дуже низький рівень

бухгалтерського обліку цих операцій, а в деяких господарствах і відсутність обліку [3].

В.М. Жук системно охарактеризував особливості обліку земельних ресурсів: об'єктом обліку є не земля взагалі, а окремі земельні ділянки; земельні ділянки для цілей бухгалтерського обліку класифікуються як один з об'єктів основних засобів; на вартість земельних ділянок не нараховується амортизація; такий об'єкт основних засобів не може бути ліквідований; збільшення первісної вартості земельної ділянки можливе лише у разі її дооцінки; капітальні витрати на поліпшення земель (меліоративні, осушувальні, іригаційні та інші роботи) не збільшують первісну вартість об'єкта, а визнаються як окремий об'єкт основних засобів [4]. Отже, ключовим елементом облікової політики є визначення об'єктів обліку, тобто те, що ставиться на облік. У частині досліджуваного питання виділяються такі об'єкти: земельна ділянка чи права користування земельними ділянками. Земельні ділянки обліковуються на підставі державних актів (право власності) або право постійного користування. Земельні ділянки та права користування ними зафіксовані у Цивільному кодексі України як об'єкти правовідносин, тому використовуються у відповідних угодах й мають знайти місце у складі активів підприємств. Одиницею обліку виділять окрему земельну ділянку.

Відображення земельної ділянки в обліку залежить від мети її придбання (права на користування) та використання підприємством. Застосування варіантів методичних аспектів при визнанні в обліку визначається на основі здійснення операцій купівлі-продажу земельних ділянок, передачі їх в оренду, дарування, відчуження як внесок до статутного капіталу спільних підприємств, примусового вилучення. Згідно Звіту [5, с. 18] можуть мати місце різні варіанти відображення у звітності земельних ресурсів відповідно до етапу ідентифікованого природного ресурсу (undiscovered resources, not available for transfer, available for transfer, conveyed) з обов'язковим відображенням у звітних формах, чи як частини активу у фінансовій звітності, чи як відображених ресурсів у додатках до іншої звітності.

Згідно з П(С)БО 7 «Основні засоби» [6] земельні ділянки, які знаходяться у власності підприємств, визнаються активом (об'єктом бухгалтерського обліку). Право користування земельною ділянкою (в т. ч. право постійного користування) є об'єктом бухгалтерського обліку як

нематеріальний актив згідно з П(С)БО 8 «Нематеріальні активи». Коріненко А. І. визначила право користування земельною ділянкою як складову інституту відносин власності у сфері земельних відносин, що забезпечує одержання економічних вигід і досягнення соціально-економічного ефекту його набувачем, відповідає критеріям визнання активу, внаслідок чого може бути відображене в системі бухгалтерського обліку [2]. До проблем визначення об'єкту обліку віднесено і ліси. Так, у складі Земельного фонду України за чинними нормативно-правовими актами встановлено облікову категорію землекористування «Ліси та інші лісовкриті площі», тому вони є об'єктом обліку, а не земельні угіддя, хоча реально мова йде про земельні угіддя, точніше саме про лісові землі [7]. Отже, до об'єктів обліку можна віднести такі види земельних ресурсів:

- земельні ділянки (субрахунок 101 «Земельні ділянки»);
- капітальні витрати на поліпшення земель (рахунок 15, субрахунок «Капітальні витрати на поліпшення земель» (крім витрат на поліпшення земель у зв'язку із забрудненням);
- права користування земельними ділянками (рахунок 12 «Нематеріальні активи»);
- земля у оренді – позабалансовий рахунок 01 субрахунки Земля сільськогосподарського призначення;
- інші земельні ділянки.

Таким чином, земельна ділянка як об'єкт обліку визнається залежно від правового підґрунтя та може входити до складу: основних засобів (П(С)БО 7, МСБО 16), інвестиційної нерухомості (П(С)БО 32, МСБО 40), запасів (П(С)БО 9, МСБО 2).

Відповідно визначення за п. 4 П(С)БО 32, інвестиційна нерухомість це власні або орендовані на умовах фінансової оренди земельні ділянки, будівлі, споруди, які розташовуються на землі, утримувані з метою отримання орендних платежів та/або збільшення власного капіталу. Якщо підприємство не буде використовувати земельну ділянку у власній діяльності, але буде отримувати дохід, від здавання ділянки в оренду, то в такому випадку земельна ділянка є об'єктом інвестиційної нерухомості. Як показує практика, облік орендованих земельних ділянок не надає усієї необхідної інформації про землю по причині його спрощеного ведення або інколи взагалі не ведення [8].

До сьогодні, як зазначається у праці О.В. Ільчак, в сільському господарстві склалась така ситуація, що земельні ділянки знаходяться у

власності фізичних осіб у формі паїв, а використовують землю на правах оренди сільськогосподарські підприємства [9]. Відповідно до ст. 22 Закону України «Про оренду землі» орендна плата справляється у грошовій формі і, за згодою сторін, може здійснюватися у натуральній формі [10]. Проаналізувавши судову практику з цього питання рекомендовано обліковою політикою передбачити методичні аспекти обліково-правового забезпечення такої операції за різними видами виплат. Так, варто зазначити:

- порядок визначення грошового еквіваленту, коли виплата встановлена договором у натуральній формі;
- які ринкові ціни беруться в розрахунок;
- наявність та порядок індексації орендної плати, яка виплачується у натуральній формі;
- встановлення обмежень у відсотках від урожайності;
- встановлення порядку розрахунку розміру орендної плати.

Як свідчить практика, низка таких питань не розкривається безпосередньо у Наказі про облікову політику сільськогосподарських підприємств, що зумовлює, зокрема, подання судових позовів.

За чинним МСБО 17 «Оренда», додатково до виконання вимог МСФЗ 7 орендарям слід розкривати таку інформацію про операційну оренду:

- загальну суму майбутніх мінімальних орендних (суборендних) платежів за невідмовними угодами про операційну оренду за кожний з таких періодів: не більше одного року; більше одного року, але не більше п'яти років; більше п'яти років;
- орендні та суборендні платежі, визнані як витрати за період;
- загальний опис значних угод орендаря про оренду.

Варто наразі зауважити, що новий стандарт МСФЗ (IFRS) 16 «Оренда» для всіх договорів оренди вводить вимогу про єдину модель обліку оренди, за якою будь-яка оренда повинна визнаватися в Звіті про фінансовий стан орендаря. МСФЗ 16 вступає в силу для річних періодів, що починаються з 1 січня 2019 року і пізніше, та замінить МСФЗ (IAS) 17. Відтак, публічні аграрні компанії та аграрні компанії, які самостійно визначили необхідність використання міжнародних стандартів для підготовки фінансової звітності, будуть керуватися положеннями нового стандарту з обліку оренди.

МСФЗ (IFRS) 16 визначає оренду на підставі того, чи контролює орендатор використання ідентифікованого активу протягом певного періоду часу, який може бути визначений. Якщо за договором орендатору передається право контролювати використання активу протягом визначеного періоду часу, то договір є договором оренди згідно з МСФЗ (IFRS) 16 за умови наявності у орендатора протягом періоду використання двох характеристик: право отримувати практично усі економічні вигоди від використання активу, та право визначати спосіб його використання. Згідно нових норм, за результатами звітного періоду у звіті про фінансовий стан (додатках) орендатор відобразить таку інформацію: про актив у формі права використання та зобов'язання з оренди. Фахівці роблять висновок, що таке представлення для більшості договорів оренди дозволить інвесторам більше не корегувати активи та зобов'язання з договорів оренди для отримання надійної інформації.

Земельна ділянка, яка передається в оренду, може бути застрахована на період дії договору оренди землі за згодою сторін у встановленому законодавством порядку. Відтак, в обліковій політиці варто передбачити положення, які визначають методичні аспекти страхування земельної ділянки. Останніми роками вченими у сфері права і економіки йде мова про необхідність застосування екологічного страхування як альтернативного джерела фінансування процесів запобігання і ліквідацію негативних наслідків природних і антропогенних процесів, відновлення деградованих та порушених земель.

Зазвичай, підприємствами не ведеться облік випадків запобігання нанесенню шкоди земельним ресурсам, що є об'єктом екологічної системи. Тому, потребує свого висвітлення у обліковій політиці питання щодо методики розрахунку сум, які при настанні надзвичайної чи іншої події, яка завдасть шкоди буде спрямована на покриття цієї шкоди і порядку відображення такої суми в обліку і звітності підприємства. В.А. Дерій у частині обліку екологічної діяльності вважає за доцільне увести до Плану рахунків окремий рахунок 86 «Екологічні витрати» та рахунок 87 «Соціальні витрати» з метою відображення на ньому соціальних витрат підприємства та його структурних підрозділів [11]. І.В. Замула піднімала питання про необхідність відображення в обліку витрат на охорону навколишнього природного середовища, вчена відносить витрати на відновлення земельних ділянок до об'єктів екологічної діяльності. Щодо усунення забруднення земельних ділянок, то у

землевласників і землекористувачів виникають зобов'язання із невизначеною сумою або датою погашення [12]. Автори зазначають, що відображення формування резерву для таких витрат на субрахунку 478 «Забезпечення відновлення земельних ділянок» суперечать економічній сутності об'єктів. За кредитом субрахунку 478 ведеться облік створення за обґрунтованим розрахунком забезпечення на демонтаж, переміщення об'єкта основних засобів та приведення земельної ділянки, на якій він розташований, у стан, придатний для подальшого використання (зокрема на передбачену законодавством рекультивацію порушених земель).

За нормами МСБО 37 [13], якщо подія ймовірна, то зобов'язання визнається забезпеченням і розкривається у фінансовій звітності, якщо подія можлива – умовним зобов'язанням і розкривається у Примітках. Вважаємо за доцільне формувати забезпечення, через призму їх впливу на підтримання економічної стійкості підприємств та враховувати вплив ризиків на суму забезпечень. В обліковій політиці варто передбачити оцінку умовних зобов'язань згідно МСБО 37. Відмінність у складанні звітності згідно з МСБО та ПСБО в тому, що за національними стандартами резерв сумнівних боргів відображається в складі активів зі знаком (-) і зменшує вартість активів у Балансі. У МСБО відсутнє поняття резерву сумнівних боргів, зобов'язання відображається окремо в пасиві Звіту про фінансовий стан. Таке розгорнуте відображення об'єктивніше відображає фінансовий стан компанії на дату балансу і дає більше інформації для користувачів звітності.

У досліджуваному питанні гостро стоїть визначення вартості земельних ділянок через необхідність застосування в обліку справедливої вартості й залучення професійних оцінювачів. Важливим у цьому аспекті є достовірне кількісне вираження. Відтак, альтернативність не передбачена саме як умова визначення елементів облікової політики.

Отже, основними положеннями облікової політики підприємств в частині земельних ресурсів підприємства виділено такі:

- визнання об'єкту обліку за різними класифікаційними ознаками: земельна ділянка, право користування земельною ділянкою, капітальні витрати на поліпшення або відновлення земель або землі, що обробляються, землі що у оренді, радіоактивно забруднені землі, заболочені землі, ліси тощо;

- формат документів для документообороту, які засвідчують юридичний факт здійснення господарської операції щодо користування земельними ділянками;
- метод оцінки права користування землею;
- метод нарахування амортизації;
- умови визнання кредиторської та дебіторської заборгованості за орендними платежами;
- порядок відновлення земельних ділянок та оцінки вартості витрат;
- кількісний облік земель;
- робочий план рахунків;
- реєстри аналітичного обліку;
- порядок розкриття у звітності аграрних підприємств інформації про наявність та рух земельних ресурсів у грошовому та натуральному вимірниках а також вартості прав користування земельними ресурсами.

Висновки. Облікова політика підприємств, які використовують у своїй діяльності земельні ресурси має забезпечувати відображення достовірної інформації про них у фінансовій та/або іншій (нефінансовій) звітності. За умов операцій у звітному із суттєвими сумами, необхідно передбачити можливість деталізованого розкриття такої інформації у звітних формах для користувачів й зокрема, за подіями, які настануть після дати балансу. Відтак, постає за необхідне побудова оптимальної архітектоніки облікової політики, її узгодження з користувачам облікової інформації, вивчення положень міжнародних стандартів обліку і звітності, врахування усіх можливих зовнішніх й внутрішніх умов господарювання та ймовірних ризиків. При наявній проблемі документообороту операцій із земельними ресурсами вбачаємо за доцільне закріплення у Наказі про облікову політику Графіку документообороту з формами розроблених або удосконалених документів. Важливим для бухгалтерського обліку залишається використання чинної правової бази при виборі альтернативних методів обліку, враховуючи певні недосконалості у цій царині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Житний П. Системний аспект облікової політики / П.Житний // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 1. – С. 62–65

2. Коріненко А. І. Права користування земельними ділянками в системі об'єктів бухгалтерського обліку / А. І. Коріненко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 9-1. – Ч. 2. – С. 187–192.
3. Гузар Б.С. Проблеми обліку земельних ресурсів // Б.С. Гузар / Збірник наукових праць Подільського державного аграрного університету. – 2010. – №17. – Т.2 – С.107-109
4. Жук В.М. Обліково-аналітичне забезпечення земельних відносин / В.М. Жук // Агроінком. – 2011. – № 7-9. – С.116-121.
5. Task Force Discussion Paper Accounting for the Natural Resources of the Federal Government. – Federal Accounting Standards Advisory Board. – June 2000. P. 98
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>
7. Фурдичко О. Землі України і проблеми обліку використання лісових земель і лісових екосистем // О. Фурдичко, А. Бобко / «Землевпорядний вісник» №7 2012 С. 23-28 <http://zemvisnuk.com.ua>
8. Коваль Л.В. Облік земель сільськогосподарського призначення через призму чинної /Л.В. Коваль // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2017. – №7. – С.83-92.
9. Ільчак О. В. Облікові аспекти земельних відносин в умовах інтеграційних процесів / О. В. Ільчак // Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 223-228. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_8_41
10. Про оренду землі. Закон України № 161-XIV – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14>
11. Дерій В. А. Облік, аудит і аналіз екологічної діяльності підприємств: поняття, стан та напрямки розвитку [Текст] / Василь Антонович Дерій // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль: ВПЦ ТНЕУ «Економічна думка», 2015. – Том 19. – № 2. – С. 193-200.
12. Замула І. В. Резерви майбутніх витрат на охорону навколишнього природного середовища: бухгалтерська інтерпретація / І. В. Замула., М.О. Козлова // Вісник ЖДТУ – 2011. – № 3 (57) – С. 51-55
13. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 (МСБО 37) Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_051

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Засновник фахового видання з економіки – державний вищий навчальний заклад Придніпровська державна академія будівництва та архітектури (ПДАБА).

Свідоцтво про державну реєстрацію в Мінюсті України № 12699–1583Р від 17.05.2007р.

Фахова реєстрація: *Наказ МОНУ №1081 від 29.09.2014р.*

Редакційну колегію очолює завідувача кафедри міжнародної економіки, д.е.н., проф. Ю.В. ОРЛОВСЬКА.

До складу редколегії входять провідні вчені по різних напрямкам економічної науки: д.т.н., заслужений діяч науки і техніки України Большаков В. І., д.е.н. Божанова В. Ю., д.е.н. Вакульчик О. М., д.е.н. Верхоглядова Н. І., д.е.н. Дубницький В.І., д.е.н. Задоя А.О., д.е.н. Залунін В.Ф., д.е.н. Іванов С.В., д.е.н. Коломицева О. В., д.е.н. Максимова Т. С., д.е.н. Поповиченко І. В., д.е.н. Стукало Н.В., д.е.н. Уманець Т.В., д.е.н. Чимшит С.І., д.е.н. Чужиков В.І., д.е.н. Шейнфілде М.

Термін публікації матеріалів складає 3 місяці з дня їх надходження до редакційної колегії. Статті, відхилені рецензентами та редакційною колегією, повертаються авторам для доопрацювання.

До публікації в збірник наукових праць «Економічний простір» приймаються матеріали, що стосуються результатів оригінальних науково–економічних досліджень і розробок.

Мова – українська, російська або англійська.

Наукові статті, що публікуються в журналі «Економічний простір», організовуються редколегією в блоки, які містять декілька статей одного достатньо загального і значущого тематичного напрямку

- МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ;
- ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ;
- ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЙНО – БУДІВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ;
- ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС;
- РОЗБУДОВА ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ;
- ОСВІТА В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ;
- СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА.

Блоки можуть змінюватися за рішенням редакційної колегії.

Кожна стаття супроводжується рецензією доктора економічних наук. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, не рецензуються.

Редакція журналу залишає за собою право скорочення отриманих матеріалів і внесення в них редакційних змін. Зміни в статтях узгоджуються з представниками авторського колективу.

Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не розділяючи точки зору авторів. Автори опублікованих статей несуть відповідальність за точність приведених фактів, статистичних даних, власних імен і інших відомостей, а також за зміст матеріалів, що не підлягають відкритій публікації.

СТРУКТУРА СТАТТІ

Стаття повинна складатися з логічно взаємопов'язаних розділів, озаглавлених згідно нижченаведеної схеми:

УДК

Назва статті

ПІБ автору (авторів) з зазначенням наукового ступеню, місце роботи (повністю).

Анотація – розширена, мінімум 900 знаків (від 0,5 до 1 сторінки) українською та англійською мовами.

Ключові слова та словосполучення – від 5 до 10 – українською та англійською мовами.

Актуальність проблеми та її зв'язок з важливими науково–практичними завданнями.

Аналіз останніх наукових досліджень з досліджуваної проблеми та (ОБОВ'ЯЗКОВО!) визначення питань, що не вирішені.

Мета роботи.

Викладення основного матеріалу дослідження з науковим авторським обґрунтуванням отриманих результатів.

Висновки (висновки та перспективи подальших наукових розробок в даному напрямі).

Список використаних джерел – мінімум 8 одиниць.

ДО СТАТТІ ДОДАЮТЬСЯ:

(для виконання вимог міжнародних наукометричних баз даних):

1) засвідчена печаткою установи рецензія доктора економічних наук – скан.копія;

2) МЕТАДАНИ на трьох мовах – англійській, українській та російській:

прізвище, ім'я, по–батькові автора (–ів),

назва статті,

анотація обсягом не менше 900 знаків,

ключові слова та словосполучення – від 5 до 10,

вчений ступінь і вчене звання автора (–ів),

місце роботи та посада кожного з авторів,

номери службового, домашнього або мобільного телефонів,

поштова адреса,

адреса електронної пошти кожного з авторів – ОБОВ'ЯЗКОВО!

Стаття та метадані надсилаються електронною поштою на адресу редакції

Важливо: назва файлу зі статтею – прізвища авторів; назва файлу з МЕТАДАНИМИ – прізвища авторів зі словом «метадані»; в темі листа обов'язково вказувати прізвища авторів В одному електронному листі має бути тільки одна стаття!

ВИМОГИ ДО МАТЕРІАЛІВ, ЩО НАДАЮТЬСЯ У СЕКТОР КОМП'ЮТЕРНОГО МАКЕТУВАННЯ

– Обсяг статті – від десяти сторінок комп'ютерного набору у форматі А4. Міжрядковий інтервал 1,5. Шрифт Times New Roman, розмір (кегель) – 14. Абзац–10мм.Поля з усіх боків повинні складати 25 мм.

– Рисунки і таблиці набираються шрифтом Times New Roman №12 з одинарним міжрядковим інтервалом. Рисунки, діаграми і таблиці створюються з використанням чорно–білої гамми. Використання кольору не допускається!

– Формули набираються за допомогою редактора формул Microsoft Equation і нумерувати в круглих дужках, наприклад: (2).

– Список літератури повинен містити відомості з доступних читачам джерел і бути оформлений згідно діючим стандартам. Посилання в тексті на літературу подаються в прямих дужках, наприклад: [12].

Кількість літературних джерел– не менше вісьмох!

– Підрядкові примітки не дозволяються.

Більш детальну інформацію щодо надання статей до редакції збірника «Економічний простір» можна отримати на сайті: www.eprostir.dp.ua, e-mail: eprostir@gmail.com, або в робочі дні з 9.00 до 16.00 за телефоном (096) 559–20–18 Олена Миколаївна.

Наукове видання

Економічний Простір

Збірник наукових праць

№138

Українською, російською та англійською мовами

*Комп'ютерну верстку та друк виконано
в редакційно-видавничому відділі ПДАБА*

Відповідальний редактор *Вертелецька О.М.*
Технічний редактор *Морозова С.А.*

Підписано до друку 25.10.2018 р.
Формат 60x84 1/16. Цифровий друк.
Умов.друк.арк. 14 Тираж 200 прим.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
Україна, 49600, м. Дніпропетровськ,
вул. Чернишевського, 24-А, офіс В-500
www.eprostir.dp.ua, e-mail: eprostir@gmail.com